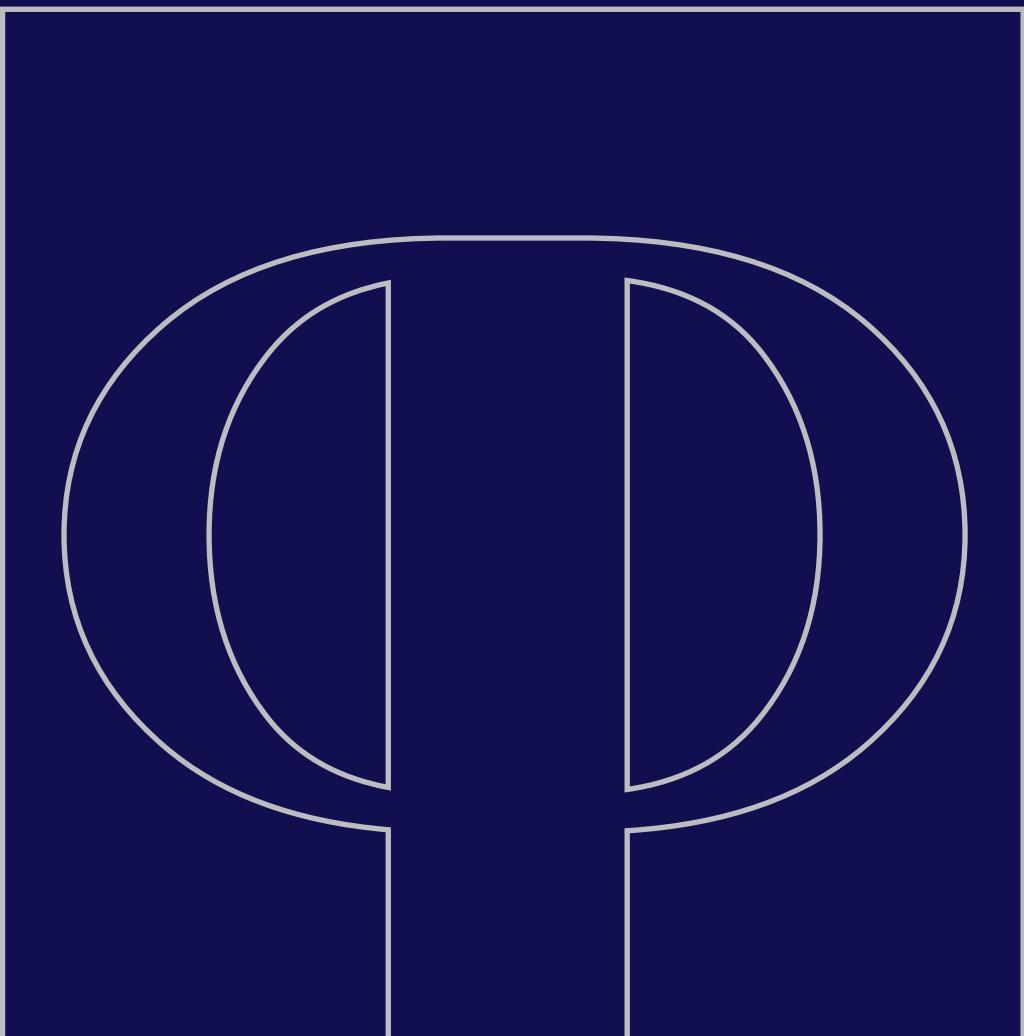

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

NAJBOLJE PRAKSE U PODUČAVANJU PRAVA EU - CABUFAL

NAJBOLJE PRAKSE U PODUČAVANJU PRAVA EU CABUFAL

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

**NAJBOLJE PRAKSE U PODUČAVANJU PRAVA EU
CABUFAL**

Uređivački odbor

Gordana–Paović Jeknić (Pravni fakultet Univerziteta Crne Gore)
Velimir Rakočević (Pravni fakultet Univerziteta Crne Gore)
Vladimir Savković (Pravni fakultet Univerziteta Crne Gore)
Aneta Spaić (Pravni fakultet Univerziteta Crne Gore)
Neven Andjelić (Univerzitet Regents)
Vasilka Sancin (Pravni fakultet Univerziteta u Ljubljani)
Mihovil Škarica (Pravni fakultet Univerziteta u Zagrebu)
Goran Koevski (Pravni fakultet Univerziteta u Skopju)
Petar Bačić (Pravni fakultet Univerziteta u Splitu)
Mareike Frohlich (Europa Institut – Saarbrücken)

Izdavač - Pravni fakultet Univerziteta Crne Gore

Štampa - Grafo Group

Tiraž - 2000

Jun 2019

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Uvod

Ova zbirka eseja objavljena je u vrijeme kada se Evropska unija suočava sa jednim od svojih najvažnijih spojeva od svog vrlo skromnog osnivanja 1950-ih. Nakon decenija brzog širenja i produbljivanja odnosa između država članica koje kreću ka bližem savezu, čini se da je EU dostigla prvu egzistencijalnu krizu, možda i njen vrhunac. Prvi put u svojoj kratkoj istoriji država članica glasala je za odlazak, druge osporavaju vrlo osnovne principe i vrijednosti evropskog projekta, a drugi koji su se u prošlosti nadali da će joj se pridružiti preispitaju da li to najbolje služi njihovim interesima. Od svojih vrlo skromnih početaka 1950-ih, EU se razvila u mega-eksperiment u međunarodnim odnosima, čiji je cilj postizanje kolektivne sigurnosti ekonomskim prosperitetom i uklanjanjem psiholoških barijera koliko i fizičkih. Evropski projekat je energiju naroda i nacija preusmerio od razornih vojnih sukoba ka konstruktivnoj, mirnoj ekonomskoj konkurenciji i saradnji.

Ova vježba u međunarodnom društvenom inženjeringu, koja (još uvijek) obuhvata 28 zemalja i obuhvata više od pola milijarde ljudi, imala je ogroman uspjeh u sprječavanju sukoba i donošenju prosperiteta u svakoj zemlji članici, u skoro svakom regionu. Stvorena je mogućnosti za zapošljavanje, obrazovanje i kulturu za milione, iz svih segmenata društva, mladih i starih, koje nikada ranije nisu bile dostupne. Međutim, pokazalo se da to predstavlja prijetnju i za one koji ili nijesu doživjeli direktnе koristi od članstva u EU, ili koji su vidjeli da im se socijalni i ekonomski pejzaži mijenjaju tempom koja oni smatraju prebrzim.

Na ovom slivu jednog od najhrabrijih političkih, ekonomskih i društvenih eksperimenata u istoriji međunarodnih poslova i ljudske vrste, vrijedi zapamtiti da se od samog početka, kada je potpisana sporazum o čeliku i uglju, nije radilo samo o upravljanju artikala i roba, koliko god bili važni, ali je prije svega bilo sredstvo za podsticanje mira i demokratije širom Europe. I to je uspjelo vrlo uspješno, mada ne bez izazova i zapreka. U pogledu društvenog eksperimentiranja, kontinent koji je kolijevka nacionalizma, uključujući njegove najslavnije oblike, pokušava da razvije međovit model upravljanja u kojem se različite nacionalne države stabilno kreću ka nekom saveznom sistemu, sa evropskim identitetom u

Najbolje prakse u podučavanju prava EU – CABUFAL

harmoniji s nacionalnim identitetom nekoliko desetina država članica. Ove ideje su se protegle do granica pucanja u nekoliko djelova EU i da bi preživjela i napredovala, potrebno je da se pridržava četiri slobode kretanja - za robu, usluge, kapital i ljude - bez nje EU ne može biti ono što je postalo.

Vladavina zakona je cement koji drži različite delove EU zajedno i najvažnije je njihovo držanje zajedno. Pridržavanje istih pravnih standarda širom Evrope garantuje svima jednaka prava i obaveze i štiti građane od proizvoljnih vlada. Gotovo je nemoguće pretjerano naglasiti značaj evropskog zakonodavstva i ulogu Evropskog suda pravde kao čuvara zakona i pravde. Ova zbirka članaka važan je doprinos obrazovanju evropskog prava u smislu širenja znanja o onome što je, o njegovom porijeklu i najboljim praksama u pedagogiji istog, što je veoma dragocjeno za studente, naučnike, pravnike, sudije i praktičare.

Prof Yossi Mekelberg

Professor of International Relations &
Faculty Lead on Outreach Projects
Regent's University London

SADRŽAJ

Thomas GIEGERICH

Antidiskriminaciono pravo: globalne i evropske perspektive ,.....1

Mireille HEBING

Žene i nejednakost pred zakonom 9

Damian BIELICKI

Međunarodno javno parvo 15

Vasilka SANCIN i Maša KOVIĆ DINE

Nastava prava EU kao dio nastavnog
plana i programa Međunarodnog prava 19

Ana VLAHEK

Edukacija i obuka iz prava EU na
Pravnom fakultetu Univerziteta u Ljubljani 27

Mihovil ŠKARICA

Evropska dimenzija nastave Javne uprave
na Pravnom fakultetu Univerziteta u Zagrebu 37

Ksenija GRUBIŠIĆ

Implementacija evropskih standarda za obezbjeđivanje
kvalitet u visokom obrazovanju na Pravnom fakultetu u Zagrebu 43

Arsen BAČIĆ

Europske integracije i institucije Evropske unije 53

Petar BAČIĆ

Zaštita ljudskih prava u evropskoj i komparativnoj
perspektivi / Pravo EU o ljudskim pravima ukratko 63

Goran KOEVSKI

Silabus za predmetni program Međunarodno trgovinsko
pravo na Pravnom fakultetu „Justinijan Prvi“, pri Univerzitetu
„Sv. Kiril i Metodij“ u Skopju, Republika Severna Makedonija 73

Jadranka DABOVIĆ ANASTASOVSKA

Neda ZDRAVEVA

Pravo zaštite potrošača - Izmjene i dopune predmeta
u svjetlu razvoja pravne tekovine EU o zaštiti potrošača 79

Najbolje prakse u podučavanju prava EU – CABUFAL

Biljana ĐURIĆIN

Građansko procesno parvo - Izmjena silabusa
u kontekstu usklađivanja kurikuluma sa pravom EU- 85

Dragan RADONJIĆ

Trgovinsko pravo i mogućnosti njegove evropeizacije 93

Vladimir SAVKOVIĆ

Kompanijsko pravo Evropske unije u
crnogorskom obrazovnom i pravnom sistemu 101

Milan MARKOVIĆ

Ustavno pravo u kontekstu evropeizacije nastavnog
plana i programa Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore 113

Velimir RAKOČEVIĆ

Krivično pravo-posebni dio na Pravnom fakultetu
Univerziteta Crne Gore- najbolje prakse izučavanja predmeta 119

Radoje KORAĆ

Europeizacija Porodičnog prava 131

Gordana PAOVIĆ-JEKNIĆ

Finansijsko pravo i Poresko pravo Evropske
unije u crnogorskom obrazovnom i pravnom sistemu 143

Aneta SPAIĆ

Međunarodno poslovno pravo u
crnogorskom obrazovnom i pravnom sistemu 153

Maja KOSTIĆ-MANDIĆ

Najbolje nastavne prakse u oblasti
Međunarodnog privatnog prava Evropske unije 163

Velibor KORAĆ

Notarsko pravo -pokušaj „evropeizacije“ kurikuluma- 173

Thomas Giegerich*

ANTIDISKRIMINACIONO PRAVO: GLOBALNE I EVROPSKE PERSPEKTIVE

Predavanje "Antidiskriminaciono pravo: globalne i evropske perspektive" je – kako naslov ukazuje - diskusija na više nivoa o osnovama antidiskriminacionog prava.

Rješavanje primjenjivog globalnog pravnog okvira (naročito Konvencije UN, npr. ICCPR¹, ICERD², ICESCR³, CEDAW⁴, CRPD⁵) predstavlja imperativ sa dvije tačke gledišta. Prvo, ono omogućava bolje razumijevanje gdje Evropska konvencija o ljudskim pravima (ECHR) i pravni sistemi Evropske unije (EU) crpe inspiraciju i drugo, on pomaže u sveobuhvatnom bavljenju ključnim konceptima koji se koriste u antidiskriminacijskom diskursu. Pored toga, globalni naspram evropskog pristupa dozvoljava analizu sudske prakse međunarodnih tijela za ljudska prava (npr. CERD⁶, CESCR⁷) i dva evropska suda – Evropski sud za ljudska prava (ECtHR) i Evropski sud pravde (CJEU) – na komparativan način, naglašavajući ključne tačke i tačke divergencije. To daje dodatnu vrijednost studentima jer im pomaže da steknu jasnije razumijevanje kada koncept diskriminacije treba tumačiti u širem ili užem smislu, koji komparatori, standardi za opravdanje i granica diskrecije država se koriste od strane razmatranih tijela i sudova, itd.

Osim što se bavi konceptima jednakosti i diskriminacije na opštem nivou, predavanje se bavi odabranim oblastima antidiskriminacijskog

* Univ.-Prof. Dr. iur. Thomas Giegerich LL.M, Chair for European law, Public international Law and Public Law, Jean Monnet Chair for European Law and European Integration and Director of the Europa-Institut of Saarland University.

¹ Međunarodni akt o građanskim i političkim pravima, usvojen Rezolucijom GA 2200A (XXI) od 16/12/1966., stupio na snagu 23/03/1976

² Međunarodni akt o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, usvojen Rezolucijom 2106 (XX) GA od 21/12/1965., stupio na snagu 04/01/1969

³ Međunarodni akt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, usvojen Rezolucijom GA 2200A (XXI) od 16/12/1966., stupio na snagu 03/01/1976

⁴ Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, usvojena Rezolucijom GA 34/180 od 18/12/1979., stupila na snagu 03/09/1981

⁵ Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom, usvojena Rezolucijom GA 61/106 od 13/12/2006, stupila je na snagu 03/05/2008

⁶ Komitet za eliminaciju rasne diskriminacije prati implementaciju ICERD-a.

⁷ Komitet za ekonomsku, socijalna i kulturna prava nadgleda implementaciju ICESCR-a.

prava, kao što je zabrana diskriminacije na osnovu pola, seksualne orijentacije, starosti, invaliditeta ili vjere i uvjerenja, između ostalog, koje se detaljnije razmatraju. Takvo ispitivanje razmatra specifične pravne osnove, definicije relevantnih koncepata kao i vodeću sudske praksu na svim ispitivanim nivoima: globalno / pravo Savjeta Evrope (CoE) / EU.

Glavni izvori za studente iz prvog dijela predavanja - zabrana diskriminacije na globalnom nivou - trebali bi se u širem obimu naći u sljedećim redovima. Prvo, međunarodni instrumenti za ljudska prava obično sadrže dvije vrste odredbi koje štite jednakost: (i) odredbe o zabrani diskriminacije u uživanju prava koja pruža dotični *instrument*⁸ koji imaju *dopunski karakter* i (ii) odredbe o opštem uslovu jednakosti pred zakonom i jednakog tretmana⁹ koji imaju *nezavisan karakter*.

Drugo, većina takvih instrumenata radi sa istom definicijom diskriminacije, shvatajući je kao "svaku razliku, isključivanje, ograničenje ili preferenciju koja se zasniva na bilo kojoj osnovi kao što su rasa, boja, pol, jezik, religija, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, vlasništvo, rođenje ili drugi status, a koji imaju za cilj ili posljedicu poništavanje ili ometanje priznavanja, uživanja ili ostvarivanja od strane svih osoba, na jednakoj osnovi, svih prava i sloboda."¹⁰

Treće, nakon analize prakse nadzornih tijela za ljudska prava, postaje jasno da nisu sve razlike u ophođenju diskriminacija. Prema riječima Komiteta za ljudska prava, "uživanje prava i sloboda na jednakim osnovama ne znači identičan tretman u svakom slučaju".¹¹ Razvijeni su jasni kriterijumi da bi se utvrdilo kada razlike predstavljaju diskriminaciju a kada ne, jer „nije svaka diferencijacija tretmana diskriminacija, ako su kriterijumi za takvo razlikovanje razumni i objektivni i ako je cilj postići svrhu koja je legitimna na osnovu Pakta.“¹²

Na kraju, praksa različitih nadzornih tijela jasno pokazuje da popis zabranjenih osnova diskriminacije sadržanih u većini instrumenata nije iscrpan; drugi slični razlozi su obuhvaćeni kriterijumom „svi drugi“.

Vraćajući se na drugi dio predavanja - zabrana diskriminacije na evropskom nivou - treba napomenuti da se i Savjet Evrope i Evropska unija pridržavaju i pokušavaju da primijene princip jednakih prava i nediskriminacije za sve. Njihovi napori se međusobno pojačavaju i nadopu-

⁸ Npr. član 2 ICCPR, član 2(2) ICESCR.

⁹ Npr. član 26 ICCPR, član 5(1) CRPD).

¹⁰ CCPR General Comment No. 18 adopted by the Human Rights Committee (HRC) on 10/11/1989, para. 7.

¹¹ CCPR General Comment No. 18, (fn. 10), para. 8.

¹² *ibid*, para. 13.

njuju. Od 1950., član 14 ECtHR je odredio dodatnu zabranu diskriminacije na osnovu nepotpune liste problematičnih osnova. Tačan sadržaj ove odredbe je razjašnjen brojnim odlukama¹³ ECtHR. Sve države članice EU su vezane ECtHR čije odredbe Sud EU koristi kao sredstvo za tumačenje prava EU. Zemljama članicama Savjeta Evrope je bilo potrebno pedeset godina da izrade nezavisnu i sveobuhvatnu zabranu diskriminacije koja je uključena u Protokol br. 12 od 2000. godine. Dok je Protokol u međuvremenu stupio na snagu, samo jedna manjina država Konvencije (i samo deset država članica EU) su je ratifikovale. Očigledno je da mnogi od njih nisu skloni da daju Evropskom sudu za ljudska prava konačnu riječ o tome da li su razlike koje propisuju u svojim zakonima „razumne“. Evropska unija je spremna da složi sa ECtHR, ali ne i Protokolom br. 12.

Antidiskriminacijsko pravo EU, za razliku od prava Savjeta Evrope, dostiže mnogo više i mnogo je bolje implementirano. Ugovori kao takvi uvijek su uključivali zabrane diskriminacije na temelju državljanstva koje su direktno primjenjivi u nacionalnim sudskim postupcima i nadjačavaju suprotno nacionalno zakonodavstvo. Njihov tačan obim je pojasnjen sudskom praksom CJEU koja je stroga.

Stupanjem na snagu Ugovora iz Lisabona, Povelja o osnovnim pravima EU (CFR) promovisana je u rang primarnog prava EU, u skladu sa Ugovorima i sprovedena od strane CJEU. Povelja sadrži nekoliko odredbi o jednakosti pred zakonom i nediskriminaciji (vidi čl. 20 - 26). Kada oni odgovaraju pravima koja su garantovana Ugovorima, ona će se koristiti i pod uslovima i u granicama koje su u njoj definisane (član 52 (2) CFR). Tamo gdje prava iz Povelje odgovaraju pravima zajamčenim ECtHR, njihovo značenje i opseg neće biti manje opsežni od onih utvrđenih Konvencijom (član 52, st. 3 ZOP). Međutim, uvijek treba imati na umu da su prava Povelje prvenstveno namijenjena institucijama i sl. EU. Države članice podliježu samo onim pravima kada primjenjuju pravo Unije (član 51 (1) CFR).

Ugovor iz Amsterdama iz 1997. godine je uveo odredbu sad sadržanu u članu 19 (1) Ugovora o funkcionisanju EU (UFEU). Ta odredba kao takva ne zabranjuje diskriminaciju zasnovanu na drugim osnovama od nacionalnosti koje su navedene u iscrpnoj listi koja uključuje najproblematičniju osnovu (kao što su pol, rasno ili etničko porijeklo i seksualna orijentacija). On samo identificira vrste diskriminacije koje zaslužuju bo-

¹³ Vidi naročito, ECtHR, br. 40892/98, *Koua Poirrez protiv Francuske*, presuda od 30/09/2003, paragrafi 36, 39; i ECtHR, br. 27996/06, *Seđić and Finci protiv Bosne i Hercegovine*, presuda od 22/12/2009, paragraf 39.

rbi i ovlašćuje Savjet EU i Evropski parlament da zajednički donesu pozakonske akte u tu svrhu. Činjenica da bilo koji zakon zasnovan na članu 19 (1) UFEU zahtijeva jednoglasnost u Savjetu (koji se sastoji od ministra iz svake države članice) pokazuje da su države članice željele da zadrže anti-diskriminaciju EU pod njihovom kontrolom.

U međuvremenu, nekoliko antidiskriminacijskih direktiva¹⁴ je donešeno na osnovu člana 19 (1) TFEU ili drugih odredbi Ugovora. Savjet, međutim, još uvijek nije spremno da donese opštu direktivu o sprovođenju načela jednakog tretmana osoba bez obzira na vjeru ili uvjerenje, invaliditet, dob ili seksualnu orijentaciju koju je predložila Evropska komisija¹⁵ još 2008.

Takođe treba imati na umu da postoje i druge odredbe protiv diskriminacije u raznim ugovorima koje je EU zaključila s trećim državama.¹⁶ Te odredbe zabranjuju diskriminaciju državljana trećih država na osnovu državljanstva. Prema sudskoj praksi ECJ, oni su obično direktno primjenjivi i nadjačavaju i suprotno sekundarno pravo EU i nacionalno pravo.

¹⁴ Direktiva 2000/43/EU o primjeni načela jednakog tretmana lica bez obzira na rasno ili etničko porijeklo, OJ L 180 od 19/7/2000. (Direktiva o rasnoj jednakosti), Direktiva 2000/78/EZ o uspostavljanju opšteg okvira za jednak postupanje u zapošljavanju i zanimanju, OJ L 303 od 02/12/2000 (Okvirna direktiva), Direktiva 2004/113/EZ o primjeni principa jednakog tretmana muškaraca i žena u pristupu i snabdijevanju robama i uslugama, OJ L 373, od 21/12/2004 (Direktiva o robama i uslugama), Direktiva 2006/54/EZ o primjeni načela jednakih mogućnosti i jednakog tretmana muškaraca i žena u pitanjima zapošljavanja i zanimanja (prerada), OJ L 204 od 26/7/2006. (Direktiva o jednakom tretmanu), Direktiva 2010/41/EZ o primjeni principa jednakog tretmana muškaraca i žena koji se bave samostalnom djelatnošću, OJ L 180, od 15/7/2010.

¹⁵ Predlog Direktive Savjeta o sprovođenju načela jednakog postupanja prema osobama bez obzira na vjeru ili uvjerenje, invaliditet, dob ili seksualnu orijentaciju, predstavljen od strane Evropske komisije 02/07/2008 - COM (2008) 426 konačno - ali nikada nije usvojen zbog nedostatka jednoglasnosti u Savjetu.

¹⁶ Vidi, na primjer, Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju između Evropskih zajednica i njihovih država članica, s jedne strane, i Republike Albanije s druge strane, od 12/26/2006, OJ L 2009 od 28/04/2009, čl. 46. Odgovarajuće odredbe u članu 49 Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju sa Republikom Crnom Gorom od 15/10/2007, OJ L 2010 29/04/2010.

Unutar ovog odjeljka, definicija diskriminacije¹⁷, osnova za opravdanje razlikovanja¹⁸, državna sloboda procjene kada se ograničavaju prava¹⁹, kao i teret dokazivanja²⁰ slučajeva navodne diskriminacije, između ostalog, treba analizirati opsežnim upućivanjem na sudsku praksu ECtHR i CJEU. S obzirom na mnoga preklapanja i komplementarna područja ECHR-a i pravnih sistema EU, posebno je korisno za studente ako se prikaže vizualno poređenje (na primjer, u obliku tabele) pristupa dva evropska suda.

Kada se na globalnom i evropskom nivou raspravlja o opštem antidiskriminacijskom okviru, treći dio predavanja bliže se bavi pojedinostima i sudskom praksom u vezi s odabranim osnovama diferencijacije (pol, seksualna orientacija, dob, religija ili uvjerenje, invaliditet, rasa, etnička pripadnost, boja ili pripadnost nacionalnoj manjini). Ovaj segment predavanja je odlična prilika da se istovremeno ispita antidiskriminacijski okvir na tri nivoa (globalni / CoE / EU) i osmišljen je da pomogne studentima da integrišu prethodno naučene koncepte i primijene ih na određenu vrstu diskriminacije.

Krajnji cilj predavanja i procjena je da studenti mogu kritički raditi sa odabranom sudskom praksom. Prezentacije i diskusije koje treba pratiti treba da pokažu da su studenti tačno razumjeli pravni okvir, ključne conce-

¹⁷ Vidi, između ostalog,, ECtHR, br. 57325/00, *D.H. i drugi protiv Republike Češke*, presuda od 13/11/2007, para. 175; ECtHR, br. 58641/00, *Hoogendijk protiv Holandije*, para 2, odluka o prihvatljivosti od 06/01/2005; ECtHR, br. 29865/96, *Ünal Tekeli protiv Turske*, presuda od 16/11/2004, para. 49; CJEU, slučaj C-279/93, *Finanzamt Köln Altstadt protiv Schumacker*, ECLI:EU:C:1995:31, para. 30; CJEU, slučaj C-303/06, *Coleman protiv Attridge prava*, ECLI:EU:C:2008:415, para. 38; CJEU, slučaj C-54/07, *CGKR protiv Firma Feryn NV*, ECLI:EU:C:2008:397, para. 25; CJEU, slučaj C-237/94, *O'Flynn protiv Službenika za odlučivanje*, ECLI:EU:C:1996:206, paras. 19-21.

¹⁸ Vidi, između ostalog, ECtHR, br. 40892/98, *Koua Poirrez protiv Francuske*, presuda od 30/09/2003, para 46; ECtHR, br. 65731/01, *Stec i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, presuda od 12/04/2006, para. 51; CJEU, slučaj C-285/98, *Kreil protiv Njemačke*, ECLI:EU:C:2000:2, para. 20; CJEU, slučaj C-409/95, *Marschall protiv Land Nordrhein-Westfalen*, ECLI:EU:C:1997:533, paras 31-33.

¹⁹ Vidi, između ostalog, ECtHR, br. 9214/80, *Abdulaziz i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, presuda od 28/05/1985, para. 78; ECtHR, br. 20458/92, *Petrović protiv Austrije*, presuda od 27/03/1998, para. 37; ECtHR, br. 34462/97, *Wessels-Bergervoet protiv Holandije*, presuda od 04/06/2002, para. 49; CJEU, slučaj C-83/94, *Leifer i drugi*, ECLI:EU:C:1995:329, para. 35; CJEU, slučaj C-273/97, *Sirdar protiv The Army Board and Others*, ECLI:EU:C:1999:523, para. 28.

²⁰ Vidi, između ostalog, ECtHR, br. 55762/00 i drugi, *Timishev protiv Rusije*, presuda od 13/12/2005, para. 57; ECtHR, br. 57325/00, *D.H. i drugi protiv Republike Češke*, presuda od 13/11/2007, paras. 178, 187; ECtHR, br. 58641/00, *Hoogendijk protiv Holandije*, odluka o prihvatljivosti od 06/01/2005.

pte, praksi nadzornih tijela za ljudska prava i sudsku praksu dva evropska suda i da ih mogu prenijeti i analizirati slobodno i uvjerljivo.

Preporučena literatura:

- Arnardóttir, Oddný Mjöll, Equality and Non-Discrimination under the European Convention on Human Rights, 2003
- Carlson, Laura, Comparative Discrimination Law, 2017
- Chalmers, Damian/Davies, Gareth & Monti, Giorgio, European Union Law: Text and Materials, 3rd ed. 2014, Chapter 13: Equal Opportunities Law and Policy, pp. 569 et seq.
- Collins, Hugh/Khaitan, Tarunabh (eds.), Foundations of Indirect Discrimination Law, 2018
- De Schutter, Olivier, International Human Rights Law, 2nd ed. 2014, Chapter 7: The prohibition of discrimination, pp. 632 et seq.
- Dovidio, John F. and others (eds.), The SAGE Handbook of Prejudice, Stereotyping and Discrimination, 2013
- Ellis, E. & Watson, P., EU Anti-Discrimination Law, 2nd ed. 2012
- Freeman, Marsha A., Chinkin, Christine and Rudolf, Beate (eds.), The UN Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination: A Commentary, 2013
- Givens, Terry/Case, Rhonda Evans, Legislating Equality: The Politics of Antidiscrimination Policy in Europe, 2014
- Handbook on European non-discrimination law – 2018 edition (co-published by the European Union Agency for Fundamental Rights and the Council of Europe), available at https://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_non_discri_law_ENG.pdf (accessed on 27 March 2018)
- Harris, O’Boyle & Warbrick, Law of the European Convention on Human Rights, 3rd ed. 2014 (by David Harris, Michael O’Boyle and others), pp. 783 et seq.
- Hellman, Deborah/Moreau, Sophia (eds.), Philosophical Foundations of Discrimination Law, 2013
- Hellum, Anne/Sinding Aasen, Henriette (eds.), Women’s Human Rights: CEDAW in International, Regional and National Law, 2013
- Mulder, Jule, EU Non-Discrimination Law in the Courts, 2017
- Peers, Steve/Hervey, Tamara/Kenner, Jeff/Ward, Angela (eds.), The EU Charter of Fundamental Rights: A Commentary, 2014, pp. 563 et seq. (Art. 20), pp. 579 et seq. (Art. 21), pp. 605 et seq. (Art. 22), pp. 633 et seq. (Art. 23)
- Solanke, Iyiola, Discrimination as Stigma: A Theory of Anti-Discrimination Law, 2017

Najbolje prakse u podučavanju prava EU – CABUFAL

- Thornberry, Patrick, The International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination – A Commentary, 2016
- Tobler, Christa, Equality and Non-Discrimination under the ECHR and EU Law – A Comparison Focusing on Discrimination against LGBTI Persons, Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht (Heidelberg Journal of International Law) 74 (2014), pp. 521 et seq.
- Verbist, Valérie, Reverse Discrimination in the European Union, 2017
- Wintemute, Robert, ‘Within the Ambit’: How Big Is the ‘Gap’ in Article 14 European Convention on Human Rights?, European Human Rights Law Review vol. 9 (2004), pp. 366 et seq.
- Wintemute, Robert, Filling the Article 14 ‘Gap’: Government Ratification and Judicial Control of Protocol No. 12 ECHR, European Human Rights Law Review vol. 9 (2004), pp. 484 et seq.

Modul 5: Evropska i međunarodna zaštita ljudskih prava	
Predmet	Antidiskriminaciono pravo: globalne i evropske perspektive
Predavač	Prof. Dr. Thomas Giegerich, LL.M. (Univerzitet u Virdžiniji)
Učestalost	Godišnje
Trajanje predmeta	1 semestar
Studenti koji mogu da slušaju predmet	Studenti upisani na Master program “Evropsko i međunarodno pravo”
Nastavni plan i program	Izborni predmet
ECTS	3
Opterećenje (h)	Vrijeme za predmet: 16h Nezavisni rad: 34h Prezentacija: 40h Ukupno vrijeme za učenje: 90h
Tip predmeta	Predavanje
Maks. br. studenata	20 učesnika
Ocjenvivanje	Usmena prezentacija slučaja i diskusija. Grupni i individualni rad se zahtijeva.
Ciljevi predmeta / Namjeravani ishodi učenja	Na predavanju se raspravlja o osnovama antidiskriminacionog prava na globalnom i evropskom nivou. Cilj je da se studenti upoznaju sa relevantnim pravnim okvirom (Konvencijama UN-a, Evropskom konvencijom o ljudskim pravima, primarnim i sekundarnim pravom EU), ključnim konceptima koji se koriste u antidiskriminacijskom diskursu, kao i relevantnoj praksi međunarodnih tijela za ljudska prava (npr. CERD, CESCR) i sudsku praksu dva evropska suda (ECtHR i CJEU). Da se osigura da studenti steknu bolje razumijevanje ove teme, određena područja antidiskriminacionog prava, kao što je zabrana diskriminacije na osnovu pola, dobi ili vjere, koje se bavi ovim detaljnije. Krajnji cilj predavanja i procjena je da studenti mogu kritički raditi sa odbaranom sudskom praksom. Grupne prezentacije i diskusije koje treba pratiti treba da pokažu da su učenici tačno razumjeli pravni okvir, ključne koncepte, praksu nadzornih tijela za lju-

Thomas Giegerich

dska prava i sudske praksu dva evropska suda i da ih mogu slobodno prenositi i analizirati uvjerljivo.	
Nastavni plan	<p>A. Antidiskriminaciono pravo – globalna perspektiva</p> <p>I. Opšti pravni osnov</p> <p>1. UN nivo</p> <p>a. Opšti dokumenti o ljudskim pravima (Povelja UN, Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, ICESCR, ICCPR, Konvencija o pravima djeteta, Međunarodna konvencija o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih porodica, CRPD)</p> <p>b. Antidiskriminacioni dokumenti (ICERD, CEDAW)</p> <p>2. Regionalni nivo</p> <p>Američka konvencija o ljudskim pravima (ACHR), Afrička povelja o ljudskim pravima i pravima naroda, revidirana Arapska povelja o ljudskim pravima (ACHR), Deklaracija o ljudskim pravima Udrženja zemalja jugoistočne Azije (ASEAN).</p> <p>II. Definicija diskriminacije (npr. CCPR, Opšti komentar br. 18)</p> <p>III. Obaveza država da “garantuju” nediskriminaciju u ostvarivanju paktnih prava (npr. CESCR, Opšti komentar br. 20)</p> <p>B. Antidiskriminaciono pravo – evropska perspektiva</p> <p>I. Opšti pravni osnov</p> <p>1. Savjet Evrope</p> <p>ECHR (posebno čl. 14, čl. 1 Protokola br. 12), Evropska socijalna povelja (revidirana), Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina, Evropska konvencija o državljanstvu, Konvencija o ljudskim pravima i biomedicini, Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja protiv žena i nasilja u porodici</p> <p>2. EU</p> <p>a. Primarno pravo</p> <p>TEU, TFEU, Povelja o fundamentalnim pravima</p> <p>b. Sekundarno pravo</p> <p>Direktiva 2000/78/EZ (Okvirna direktiva), Direktiva 2000/43/EZ (Direktiva o rasnoj jednakosti), Direktiva 2004/11/EZ (Direktiva o robi i uslugama), Direktiva 2006/54/EZ (Direktiva o jednakom tretmanu)</p> <p>II. Definicija ključnih pojmljiva (npr. diskriminacija, uznemiravanje, poučavanje o diskriminaciji, viktimizacija, direktna i indirektna diskriminacija, pozitivne akcije) upućivanjem na njihove pravne osnove + ECtHR i primjenjivu sudske praksu CJEU</p> <p>III. Polje slobodne procjene države / nahodenje (CoE/EU)</p> <p>IV. Teret dokazivanja (CoE/EU)</p> <p>C. Posebnosti i sudska praksa u vezi s određenim osnovama diferencijacije (npr. pol, seksualna orijentacija, dob, religija ili uvjerenje, invalidnost, rasa, etnička pripadnost, boja ili pripadnost nacionalnoj manjini) na globalnom nivou / nivou Saveta Evrope / EU, ispitivanjem specifičnih pravnih osnova, relevantnih definicija i vodeće sudske prakse.</p>
Razno	Radni jezik: Engleski Bibliografija: Studentima će biti obezbijeden čitač i power point prezentacija koju priprema predavač. Nastavni metodi i metodi učenja: Studenti mogu da koriste sve uređaje za koje smatraju da su neophodni i korisni za prezentacije, kao što su Power Point, Prezentacije, Projektor, Bijela tabla, Flip Chart, Handouti.

Mireille Hebing*

Žene i nejednakost pred zakonom

Žene i zakon

Predavanje „Žene i zakon“ dio je dodiplomskog modula pod nazivom „*Politika roda*“, koji je osnovni modul za studente na Fakultetu političkih nauka BA liberalnih studija na Regent Univerzitetu u Londonu. Ukupna naracija ovog modula predstavlja kritičku procjenu ženskih iskustava u javnoj i privatnoj sferi, na nacionalnom, regionalnom i globalnom nivou. Ona uvodi pojmove pola, roda, feminizma, muškosti i ženskosti, jer se oni odnose na razumijevanje pitanja identiteta, nejednakosti, društva, prava, politike i politike. Modul ispituje rodna iskustva i zastupljenost muškaraca i žena angažovanjem na temama kao što su rod i feminizam, ljudska prava, rodno zasnovano nasilje, seksualno nasilje, silovanje kao oružje u ratu, rod i azil i savremena rodna politika. Studenti će steći teorijska znanja i istraživačke alate neophodne za kritičku analizu rodno uslovljenih struktura moći koje oblikuju iskustva muškaraca i žena u politici i društvu primjenom feminističke perspektive. Oni će razviti duboko razumijevanje različitih teorija roda i istražiti uticaj roda na nacionalnu, regionalnu i globalnu politiku.

Nakon prvog predavanja modula „Istraživanje koncepata: Pol i rod“ predavanje „Žene i zakon“ održava se u drugoj sedmici. Fokusira se na to kako je porijeklo zakona i pravnih institucija u Evropi, a posebno u Velikoj Britaniji, ukorijenjeno u patrijarhalnim vrijednostima sadržanim u prosvjetiteljskoj misli i porijeklu liberalnih demokratija.

Uprkos mnogim pozitivnim promjenama u mnogim zemljama članicama EU u posljednjih pedeset godina, i dalje je problematično da žene imaju pristup i da budu zaštićene zakonom. Na primjer, u Velikoj Britaniji, broj slučajeva silovanja prijavljenih policiji se više nego utrostručio u periodu između 2009. i 2017. godine; to se povećalo na 20,751 u 2014. godini, a 2017. godine policija je prijavila 41,186 slučajeva silo-

* Interim Head of Programmes International Relations, Politics and Law, Regent's University London, Inner Circle, Regent's Park, London NW1 4NS, 020 2487 7652, hebingm@regents.ac.uk

vanja¹. Ipak, broj osuda za silovanje ne prati isti obrazac. U 2009./2010. godini, slučajevi silovanja koji su doveli do osude počinioца bili su 2.270, što je povećalo na 2.348 osuđujućih presuda u 2013./2014. Međutim, do 2016./2017. godine broj osuđujućih presuda u slučajevima silovanja iznosio je 2.991, što je samo 721 više nego u 2009./2010.², pokazujući da se broj slučajeva silovanja koje je zabilježila policija dramatično povećala, mnogi od tih slučajeva nikada ne odu na suđenje³.

Nasilje u porodici prati sličan obrazac, tokom posljednjih deset godina došlo je do značajnog povećanja u prijavljivanju, policija u prosjeku prima više od 100 poziva koji se odnose na nasilje u porodici svakih sat vremena u Engleskoj i Velsu⁴. Ipak, stope krivičnog gonjenja za slučajeve nasilja u porodici ostaju notorno loše; to je dijelom zato što domaće zlostavljanje nije samo po sebi krivično djelo, već „više vrsta ponašanja koje može predstavljati bilo koji broj krivičnih djela u zavisnosti od percepcije policije“⁵.

Da bi se razumjelo kako rodna nejednakost pred zakonom opstane, korisno je ispitati istorijsko porijeklo i razvoj zakona i pravnih institucija. Priroda prava u liberalno-demokratskim društvima proizašla je iz principa prosvjetiteljstva iz osamnaestog veka, koji su uključivali vrijednosti slobode, jednakosti i čvrstog usredsređivanja na prava pojedinca, centralnu karakteristiku vladavine prava. Međutim, modernizam je generisao društva koja su patrijarhalna po prirodi, što znači da su aktivnosti u javnoj sferi, kao što su politika, pravo i rad, osmišljene za muškarce i kojima dominiraju muškarci. Žene u ovom kontekstu bile su obavezne da ostanu u privatnoj sferi, preuzimajući ulogu u kući, podređenu svojim muževima, brinući se o djeci i starijim osobama.

Savremena društva su se razvila u okviru ovog liberalnog demokratskog modela prava kao pravednog, neutralnog, nepristrasnog, objektivnog i intelektualno rigoroznog sistema za rješavanje sukoba, koji bi trebao biti utemeljen na vrijednosti jednakosti svih pred zakonom, bez

¹ Zavod za nacionalnu statistiku <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/crimeandjustice/articles/sexualoffencesinenglandandwales/yearendingmarch2017#sexual-offences-recorded-by-the-police>

² Kraljevska tužilačka služba <https://www.cps.gov.uk/publication/rape-prosecutions-key-facts>

³ Kennedy, H. (2018) *Eve Was Shamed: how British Justice is Failing Women* London: Chatto and Windus

⁴ Her Majesty's Inspectorate Constabulary <https://www.justiceinspectorates.gov.uk/hmicfrs/wp-content/uploads/increasingly-everyones-business-domestic-abuse-progress-report.pdf>

⁵ Kennedy, H. (2018) p90

obzira na pol, klasu, rasu ili religiju. U ovoj perspektivi, uloga krivičnog zakona je da arbitrira sukobe između države i građanina putem „pravičnog postupka“, to jest u skladu sa pravnim pravilima i postupcima poznatim kao fer i pravedni, ponderisani niti protiv optuženog niti u korist onih koji imaju moć. Uloga građanskog prava je da riješi sporove između pojedinih građana, opet prateći zakonska pravila koja garantuju pravičnost i jednakost. Kao i krivično pravo, građansko pravo se razvilo kroz mješavinu običajnog prava ili zakona koji su donijeli sudovi; to je zbog praćenja "presedana" koji su utvrdili viši sudije u prethodnim predmetima i zakona koji su izabrani političari donijeli u parlamentu.

Iako se čini da se zakon zasniva na principima jednakosti i pravičnosti, u stvarnosti, tokom 18. i 19. vijeka, pravni sistemi funkcionišu po principima seksizma, održavajući muške interese, često na štetu žena. Muška dominacija prava i javne sfere bila je apsolutna, jer žene nisu imale nikakva zakonska prava, kao što su pravo na imovinu, pravo na sopstvenu platu, pravo na razvod braka ili na njihovu decu. Osim toga, zakon nije štitio žene od nasilja. Tokom dvadesetog vijeka žene su stekle određenu osnovu u sticanju prava i njihovom glasu, ali sve do 1970-ih to je ostalo krajnje ograničeno, a u mnogim evropskim zemljama i dalje je teško ženama da pristupe zakonu i pravnim procesima, posebno u oblastima zlostavljanja u porodici i seksualno nasilje.⁶.

Kritične feminističke perspektive klasičnog liberalizma pokušavaju da objasne kako se zakon bavio pitanjima života žena. Feministkinje su usmjerile svoj fokus ka zakonu kroz aktivizam Ženskog pokreta tokom sedamdesetih godina, kao dio borbe za jednakost žena i pravde i zaštite u odnosu na kućno i seksualno nasilje. Ova borba je bila osnova feminističke jurisprudencije, koja je ispitivala načine na koje su rodni odnosi moći, pored onih rasnih i klasnih, otjelotvoreni u zakonu. Studije žena tokom ovog perioda počele su da se fokusiraju na prirodu i stepen seksualnog i porodičnog nasilja i smatraju da je zakon umiješan u njegovo neuspjeh da odgovori. Feministički naučnici i aktivisti pokušali su da učine da se čuju glasovi žena i da se ženske situacije i okolnosti zakonski priznaju. Istorijeske studije su otkrile skrivenu prirodu zakonske borbe ranijih generacija žena.

Feministička jurisprudencija nastala je kao odgovor na rodnu nejednakost pred zakonom i teoretizirala odnos žena prema zakonu uopšte. Liberalne feministkinje su se fokusirale na osporavanju muške pristrasnosti u pravu, posebno kritičkim ispitivanjem pretpostavljenih vrijednosti

⁶ Harne, L. and Radford, J. (2008) *Tackling Domestic Violence: theories, policies, practice* Maidenhead: Open University Press

pravednosti i neutralnosti. Oni su tvrdili da bi se suprotstavilo činjenici da je muška dominacija zakona bila absolutna, više žena treba da radi u okviru zakona.

Međutim, u stvarnosti ovo rješenje nije bilo uspješno u svim državama članicama EU. Na primjer, statutarni zakon se donosi kroz parlamentarni politički proces. Tokom 20. vijeka žene su ulazile u svoje nacionalne vlade kao poslanici. U Velikoj Britaniji, od ukupno 650 poslaničkih mesta, u 2010. godini, 143 su bile žene, što je dovelo do 208 ženskih poslaničkih mesta u 2017. godini.⁷ Iako je ovo poboljšanje, Britanski parlament, i stoga britanski proces donošenja zakona ostaje pretežno muški. Ova rodna neravnopravnost je slična u oblasti običajnog prava, a to je zakon koji donose sudovi: U Evropi je odnos žena prema muškim sudijama 51%, ali u Velikoj Britaniji 2015. godine, 25% sudija su bile žene, što se povećalo na 28 % u 2016. godini.⁸ Uprkos zakonodavstvu koje promoviše rodnu ravnopravnost i osporava rodnu diskriminaciju, u Velikoj Britaniji ni u vlasti ni u zakonu nije postignuta ravnopravnost polova.

Radikalnije forme feminizma tvrde da će više žena zakonodavaca promijeniti rodnu neravnopravnost u zakonu zasnovana na liberalnim feminističkim prepostavkama. Umjesto toga, oni predlažu da muška dominacija ne samo da prožima stvaranje i primjenu zakona, već i da su zakon i pravne institucije ukorijenjeni u jakoj tradicionalnoj muškoj kulturi. U tom okruženju, neutralnost i objektivnost su ideologija, a ne stvarnost, i vođene su paradigmom muške dominacije. Zakonodavstvo dizajnirano da štiti žene to ne uspijeva i proizvodi ženska iskustva ugnjetavanja umjesto da ih mijenja, čime se legitimizuje kontrola muškaraca nad životima žena. Žrtve silovanja, nasilja u porodici ili prostitucije i dalje imaju poteškoća da budu zaštićene zakonom, jer se on još više bavi očuvanjem kulture muškosti umjesto da osigura žensku sigurnost.

Pitanje rodne nejednakosti pred zakonom postalo je pitanje žestoke globalne političke debate, posebno nakon skandala Harvey Weinstein, i nakon toga #metoo kampanje u oktobru 2017. Seksualno uznemiravanje, seksualno nasilje i drugi oblici rodne neravnopravnosti postaju sve značajniji na političkoj agendi, koja će i dalje imati uticaj na zakon na nacionalnom, regionalnom i globalnom nivou.

⁷ Parliament UK (2019) <https://www.parliament.uk/business/publications/research/key-issues-for-the-new-parliament/the-new-parliament/characteristics-of-the-new-house-of-commons/>

⁸ Guardian (2016) <https://www.theguardian.com/law/2016/oct/06/proportion-of-women-judges-in-uk-among-lowest-in-europe>

Ovo predavanje pruža solidnu platformu za istraživanje preostalih tema u modulu, uključujući ljudska prava, nasilje nad ženama i djevojčicama, azil, prostituciju, seks trafiking, silovanje i porodično nasilje.

Preporučena literatura:

- Anand, D, 'Anxious sexualities: Masculinity, nationalism and violence' in The British Journal of Politics and International Relations, 92, pp.257-269, 2007
- Asylum Aid (2003) Women Asylum Seekers in the UK: a gender perspective, some facts and figures, Refugee Women's Resource Project and Asylum Aid, 2003
- Asylum Aid, Researching Country of Origin Information on Gender and Persecution in the context of asylum and human rights claims, Asylum Aid and Refugee Women's Project, 2007
- Bloom, M, 'Bombshells: Women and terror' in Gender Issues, 281-2, pp.1-21, 2011
- Bryson, V, Feminist Political Theory (2nd Ed), 2003
- Butler, Judith, Gender Trouble, 1990
- Cohn, Carol, (ed), Women & Wars, 2013
- Connell, R.W. and Messerschmidt, J.W. Hegemonic masculinity rethinking the concept in Gender & society, 196, pp.829-859, 2005
- De Beauvoir, S, The Second Sex Trans. H. M. Parshley, 1986
- Crawley, H, Refugees and Gender: Law and Process, 2001
- Crawley, H, 'Engendering the State in Refugee Women's Claims for Asylum' in Jacobs, S. et al (eds) (2000) States of Conflict: Gender, Violence and Resistance, 2000
- Enloe, C. H, Bananas, beaches and bases: Making feminist sense of international politics, 2000
- Enloe, C, Maneuvers: The international politics of militarizing women's lives, 2000
- Haywood, C. and Mac an Ghaill, M, Men and Masculinities, 2003
- Harne, L. and Radford, J, Tackling Domestic Violence: theories, policies and practice, 2008
- Higate, P, 'Peacekeepers, masculinities, and sexual exploitation' in Men and Masculinities, 101, pp.99-119, 2007
- Hill Collins, P. and Bilge, S, Intersectionality, 2016
- Kennedy, H, Eve was Shamed: how British Justice is failing women, 2018
- Kilby, J. and Ray, L. Violence and Society: towards a new sociology, 2014
- Kirby, P, 'How is rape a weapon of war?: feminist international relations, modes of critical explanation and the study of wartime sexual violence' in European Journal of International Relations, p.1-25, 2012
- Kofman, E., Raghuram, P. and Merefeld, M, Towards Gender Sensitive Policies in the UK, 2005
- Kofman, E, et al, Gender and International Migration in Europe: employment, welfare and politics, 2000
- Leatherman, Janie L, Sexual Violence and Armed Conflict, 2011
- Mackay, F, Radical Feminism, 2015
- MacKinnon, C. A, Are Women Human? And Other International Dialogues, 2007
- Marcus, S, Girls to the Front: The True Story of the Riot Grrrl Movement, 2010
- Refugee Women Resource Project, Gender Issues in Assessing Asylum Claims: spreading good practice across the European Union, 2005
- Robinson, V. and Richardson, D, Introducing Gender and Women's Studies, 2015
- Murphy, P, Feminism and Masculinities, 2004
- Sjoberg, L, Gender, War & Conflict, 2014
- Tickner, A, Gendering World Politics: Issues and Approaches in the Post-Cold War Era, 2001
- True, J, The Political Economy of Violence Against Women, 2012
- Walby, S, The future of feminism, 2011
- Weber, C, Queer International Relations, 2016
- Woodiwiss, A, Human Rights, 2005

Mireille Hebing

Nedjelja druga: Žene i zakon	
Modul	POL501 Politika roda
Predavač	Dr Mireille Hebing (Regent Univerzitet u Londonu)
Učestalost	Godišnje
Trajanje predmeta	12 nedjelja (jedan semestar)
Studenti koji mogu da slušaju predmet	Nivo 5 studenti BA Liberalne studije
Nastavni plan i program	Obavezан
ECTS	12
Opterećenje (h)	Vrijeme za predmet: 36 Samostalni rad: 36 Ocjenjivanje: 48 <u>Ukupno vrijeme za učenje:</u> 120
Tip predmeta	Predavanja i seminarji
No. of Students	Najviše 20 učesnika
Ocjenjivanje	Esej (50%) i završni ispit (50%)
Ciljevi predmeta / Namjeravani ishodi učenja	Efikasno definisanje širokog spektra relevantnih informacija, demonstriranje razumijevanja primjenom relevantnih rodnih koncepcata i teorija. Uspješno identifikovanje niza relevantnih informacija koje se odnose na rod i konflikt i biti u stanju da ih studenti konstruktivno obrađuju u diskusijama i zadacima na času. Sistematično pretraživanje širokog spektra resursa uz kritičko pro-sudjivanje. Organizovanje i prezentovanje argumenata jasno i na način koji predviđa suprotstavljenje stavove, koristeći pouzdane, relevantne i multi-perspektivne dokaze. Često i efektivno artikulisanje modulskog materijala u diskusijama i zadacima na času. Pokazivanje profesionalnog odnosa na času i u zadacima, kroz aktivnu organizaciju, efikasno upravljanje vremenom i odgovarajuću predanost razumijevanju materijala za modul. Pokazivanje aktivenog razmišljanja o konceptima i kontekstima obuhvaćenim u modulu.
Plan i program	I nedjelja: Koncepti: Pol i rod II nedjelja: Žene i zakon; Prosvjetljenje i osnivanje patrijarhata III nedjelja: Rod u međunarodnom pravu i diskursu o ljudskim pravima IV nedjelja: Rani feminism: Mary Wollstonecraft; Pokret sufražeta i pravo glasa V nedjelja: Drugi feministički talas (1960-ih/1970-ih); reči i savremeni feministički talas VI nedjelja: Muškost VII nedjelja: Nasilje nad ženama i djevojčicama (npr. silovanje kao oružje rata, sakaćenje ženskih genitalija) VIII nedjelja: Rod i azil: izbjeglice i žene migranti XIV nedjelja: Rod i kriminal I: prostitucija i seks trafiking X nedjelja: Rod i kriminal II: silovanje, nasilje u porodici, seksualno uzne-miravanje XI nedjelja: #metoo: Budućnost roda i feminizma XII nedjelja: Pregled gradiva/priprema za ispit

Damian BIELICKI*

MEĐUNARODNO JAVNO PRAVO

Modul Međunarodnog prava će studentima pružiti detaljan uvod u principe i funkcionisanje međunarodnog pravnog poretku iz multidisciplinarnе perspektive. Teme će obuhvatiti: istorijsku pozadinu, izvore međunarodnog prava, države, sistem Ujedinjenih nacija, diplomatsko i konzularno pravo, ljudska prava, međunarodno humanitarno pravo oružanih sukoba, prostorno i sajber pravo, međunarodno krivično pravo, ekološko pravo i još mnogo toga.

Modul će omogućiti studentima da nauče, razumiju, istraže i steknu razumijevanje za mnoga pitanja koja spadaju pod krovnu oblast socio-pravnih studija poznatih kao Međunarodno javno pravo. Razmatraće se kritički pristup pravnom obrazovanju koji uključuje multidisciplinarnu prirodu međunarodnog prava, sa studijama od prava, politike, istorije, nauke, filozofije, sociologije, ekonomije, do etike i međunarodnih odnosa. Štaviše, razmatraćemo međunarodno pravo iz nacionalne, regionalne i globalne perspektive. To će pomoći studentima da opišu, analiziraju i procijene različita pitanja, i da pogledaju ispod površine zakona i propisa, da vide „širu sliku“. Odabrane teme već su imale, imaju ili će imati direktni uticaj na naše živote, čineći ga veoma praktičnim.

Modul će obuhvatiti osnovna znanja o tome kako funkcioniše sistem međunarodnog prava i koja je uloga advokata, političara, diplomata i drugih stručnjaka na međunarodnoj sceni. Daće se praktični slučajevi kako bi se zakon povezao sa stvarnim scenarijima života. Modul je rijetka prilika za studente, omogućavajući im da kritički procjenjuju tekuće razvoje u teoriji i praksi međunarodnog prava i prepoznaju kako se ovi razvoji odno-se jedan na drugi.

Ishodi učenja:

Po završetku ovog modula, studenti će moći da:

- Pokazu detaljno poznavanje međunarodnog prava iz multidisciplinarnе perspektive.

* Dr Damian Bielicki is a Visiting lecturer at Regent's University London.

- Identifikuju i kritički procijene tekuća pitanja, razvoj, znanje, dokaze i argumente koji se odnose na teoriju i praksu u nizu tema međunarodnog prava.
- Pokazuju vještine kritičke svijesti i originalnosti misli u rješavanju složenih pitanja i razvoja međunarodnog prava.
- Pokazuju sposobnost osporavanja i raspravljanja o teoriji i praksi međunarodnog prava – *de lege lata* i *de lege ferenda* (latinski: zakon kakav postoji i šta bi trebalo da bude zakon).
- Pokazuju sposobnost da pronađu, sumiraju i asimiluju niz složenih radova u bilo kojoj specijalističkoj oblasti u okviru međunarodnog prava i konstruišu koherentan argument.
- Uključe se u jasnu i efikasnu komunikaciju ideja i argumenata usmeno i pismeno sa međunarodnom i raznovrsnom publikom.
- Pokazuju sposobnost samostalnog rada sa pouzdanjem, preuzimajući inicijativu za čitanje, istraživanje i proaktivno traženje novih vještina i znanja.
- Pokazuju sposobnost osporavanja tipičnih i utemeljenih stavova i originalnog razmišljanja.

Preporučena literatura:

- Shaw, Malcolm N., *International Law*, Seventh Edition, 8th Ed., Cambridge University Press 2017
- Crawford James, *Brownlie's Principles of Public International Law*, Oxford University Press 2012
- Aust, Anthony, *Handbook of International Law*, 2nd ed. Cambridge University Press 2010
- Dinstein Yoram, *War, Aggression and Self-defense*, latest edition.
- Shelton Dinah, *The Oxford Handbook of International Human Rights Law*, Oxford University Press 2015

Dodatni izvori:

- Međunarodni sud pravde – Slučajevi <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3>
- Evropski sud za ljudska prava <http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home>
- Međuamerički sud za ljudska prava <http://www.corteidh.or.cr/index.php/en>

Najbolje prakse u podučavanju prava EU – CABUFAL

- Međunarodni krivični sud – Slučajevi https://www.icc-cpi.int/en_menus/icc/situations%20and%20cases/cases/Pages/cases%20index.aspx
- Međunarodno humanitarno pravo – Sporazumi, dokumenta i komentari <https://ihl-databases.icrc.org/ihl>
- Ujedinjene nacije – Rezolucije Generalne skupštine <http://www.un.org/en/sections/documents/general-assembly-resolutions/index.html>
- Ujedinjene nacije – Rezolucije Savjeta bezbjednosti <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/>
- Kolekcija sporazuma Ujedinjenih nacija <https://treaties.un.org/pages/cumulativeindexes.aspx>

Nastavni plan

*Sesija 1: Uvod u međunarodno pravo
(Istorijski razvoj, osnovna terminologija i principi)*

*Sesija 2: Izvori međunarodnog prava
(Fokus na član 38 Statuta MSP-a i izvore koji nisu spomenuti u Statutu)*

*Sesija 3: Subjekti međunarodnog prava
(Države, međunarodne međuvladine organizacije, nevladine organizacije, nedržavni akteri, koncept međunarodnog pravnog subjektiviteta)*

*Sesija 4: Teritorija u međunarodnom pravu
(Pojam teritorije u međunarodnom pravu, teritorijalni suverenitet i integritet, načini sticanja teritorije itd.)*

*Sesija 5: Ujedinjene nacije
(Sistem UN-a, Povelja UN-a, tijela UN-a itd.)*

*Sesija 5: Rješavanje sporova
(Diplomatske i sudske metode rješavanja sporova; uloga međunarodnih institucija i organizacija u rješavanju sporova itd.)*

*Sesija 6-7: Zakon o ljudskim pravima
(Međunarodna i regionalna zaštita ljudskih prava)*

*Sesija 7-8: Međunarodno humanitarno pravo oružanih sukoba
(Istorijska pozadina, nezakonitost rata, izuzeci od zabrane upotrebe sile itd.)*

*Sesija 9: Tehnološki razvoj i međunarodno pravo
(Vazduhoplovno pravo, Svemirsko pravo, Sajber pravo)*

*Sesija 10: Pravo zaštite životne sredine
(Istorijska pozadina, trenutni pravni režim)*

Radni jezik: Engleski

Bibliografija: Studentima će biti obezbijeden čitač i power point prezentacija koju priprema predavač.

Nastavne metode i metode učenja: Studenti mogu da koriste sve uređaje za koje smatraju da su neophodni i korisni za prezentacije, kao što su Power Point prezentacije, projektor, bijela tabla, flip chart, brošure.

Vasilka Sancin*

Maša Kovič Dine**

NASTAVA PRAVA EU KAO DIO NASTAVNIH PLANOVA I PROGRAMA MEĐUNARODNOG PRAVA

1. Uvod

Ovo poglavlje nudi perspektivu u nastavi prava Evropske unije (EU) kao dio programa međunarodnog javnog prava na Pravnom fakultetu Univerziteta u Ljubljani (Fakultet).¹ Iskustvo Odsjeka za Međunarodno pravo Fakulteta pokazuje da se osnove, kao i neki odabrani aspekti prava EU, mogu efikasno predavati u okviru predmeta međunarodnog prava, kako na nivou osnovnih (bećelor), tako i na nivou master pravnih studija. Između ostalog, ovakav pristup omogućava studentima da povežu teme prava EU sa drugim pravnim oblastima i da im pruži šire vertikalno i horizontalno razumijevanje funkcionalisanja pravnog sistema EU.

Od kraja 1990-tih godina, neke osnovne karakteristike, kao i odabране teme prava EU, redovno se izvode u okviru obaveznog predmeta Međunarodno javno pravo u četvrtom razredu na nivou osnovnih studija, kao i u okviru predmeta na nivou master studija, trenutno, posebno u okviru predmeta Odabrana poglavlja Međunarodnog prava, koji je dostupan kao obavezni predmet Modula Međunarodnog prava na nivou master studija na Fakultetu.

U okviru predmeta **Međunarodno javno pravo** (10 ECTS, 150 sati ukupno – 90h predavanja, 60h praktičnih vježbi koje analiziraju sudske prakse međunarodnih sudova i tribunala) – koji se trenutno nalazi na studijama prvog ciklusa Bolonjskog procesa - pravo EU se uglavnom razmatra u uvodnom dijelu (zimski semestar), gdje se objašnjavaju osnovni

* dr Vasilka Sancin, Vanredni profesor Međunarodnog prava i Šef Odsjeka Međunarodnog prava na Pravnom fakultetu Univerziteta u Ljubljani, Direktor Instituta za međunarodno pravo i međunarodne odnose, Poljanski nasip 2, SI-1000 Ljubljana, Slovenija, e-mail: vasilka.sancin@pf.uni-lj.si; telefon: +3861420 3129.

** dr Maša Kovič Dine, docent za Međunarodno pravo na Pravnom fakultetu Univerziteta u Ljubljani, Poljanski nasip 2, SI-1000 Ljubljana, Slovenija, e-mail: masa.kovic-dine@pf.uni-lj.si; telefon: +38614203116

¹ Edukacija i obuka iz prava EU na Pravnom fakultetu Univerziteta u Ljubljani, kao dio slovenačkog prava, predstavljeno je u poglavlju ove knjige pod nazivom *Edukacija i obuka u oblasti prava EU na Pravnom fakultetu Univerziteta u Ljubljani* Ane Vlahek.

odnosi između različitih pravnih poredaka, tj. domaćeg prava - prava EU - međunarodnog prava, i upućivanjem na teorije monizma, dualizma i koordinacije (otprilike 3 sata predavanja i 2 sata praktičnih vježbi u kojima se raspravlja o sudskej praksi Suda pravde EU (CJEU.)). Postoje i drugi slučajevi u kojima se pravo EU poziva na raspravu o osnovnim pravilima i principima međunarodnog prava, kao što su uslovi za priznavanje država, u kojima je EU, izgleda, dodala neke uslove za priznavanje novih država, uključujući i nakon raspada bivše Jugoslavije, ili kada se razmatraju različiti mehanizmi sankcija uvedeni zakonodavstvom EU, kako za borbu protiv terorizma ili za reagovanje na nezakonitu upotrebu sile, između ostalog.

Mnogo snažniji fokus i detaljna studija međudjelovanja međunarodnog javnog prava i prava EU osigurana je u okviru modula Međunarodnog prava 2. Bolonjskog ciklusa studija koji se nude na Fakultetu od 2009. godine. Glavni obavezni predmet modula, pod nazivom **Odabранa poglavља Međunarodnog prava** (8 ECTS, 90 sati ukupno - 60 sati predavanja, 30 sati praktičnih vježbi) je posebno osmišljeno tako da analizira materiju svakog predmeta iz perspektive međunarodnog prava i prava EU. Ovaj pristup je dalje objašnjen u sljedećem dijelu ovog pogлавlja.

Već dugi niz godina, pravo EU je bilo predmet specijalizovanih takmičenja u simulaciji suđenja. Ipak, nije neobično da se pravo EU i sudska praksa odnose i na studentska **takmičenja u simulaciji sudenja** u oblasti međunarodnog javnog prava (npr. Philip C. Jessup International Law Moot Court Competition, Frankfurt Investment Arbitration Moot Court Competition, Manfred Lachs Space Law Moot Court Competition), u kojem redovno učestvuju timovi Fakulteta i postižu zapažene rezultate.

Pored nastave prava EU u okviru Odsjeka za Međunarodno pravo Fakulteta, postoje i brojne **teze** (ranije - prije Bolonjske reforme - na nivou osnovnih studija (sve dok ih nisu zamijenila dva dodatna izborna predmeta), na master nivou, kao i na doktorskim studijama) fokusirajući se na različita pitanja prava EU, dok se studenti mogu uključiti i u brojne **istraživačke projekte** Odsjeka, baveći se i aspektima prava EU.

2. Širenje znanja o pravu EU u okviru Master studija Međunarodnog prava

Već u programu iz 2001. godine, zatim naučnih, Master studija iz međunarodnog prava (predbolonjske studije), nastavni planovi i programi uključivali su poseban obavezni predmet pod nazivom *Međunarodni*

pravni aspekti Evropske unije. Predmet sa 20 sati predavanja bavio se raznim pitanjima iz oblasti prava EU, kao što su istorija integracija EZ/EU, pravni subjektivitet Evropske komisije i EU, institucionalne strukture, zaključivanje ugovora, vanjski poslovi EU, pravni aspekti pridruživanja i članstva u EU procesima i institucionalnim i normativnim pitanjima. Predmet je osmišljen sa ciljem da edukuje i pripremi pojedince koji su uključeni u proces priprema Slovenije za buduće članstvo u EU, kao i one koji treba da budu upoznati sa normativnim i institucionalnim okvirom EU kao dio svojih poslova čak i prije nego što je Slovenija postala članica EU 2004. godine.

Međutim, nakon Bolonjske reforme i nesretnog ukidanja naučnih Master studija u Sloveniji, Odsjek za Međunarodno pravo Fakulteta odlučio je, kao što je gore navedeno, da uključi u svoj modul međunarodnog prava 2. Bolonjskog ciklusa, obavezni predmet pod nazivom Odabrana poglavља Međunarodnog prava. Nastavni program predmeta sastoji se od sljedećih glavnih tema: odnos između međunarodnog prava i nacionalnog prava, odnos između međunarodnog prava i prava EU, zaštita manjina, diplomatska zaštita, međunarodno investiciono pravo, međunarodno ekološko pravo i mirno rješavanje sporova. Dok je fokus na pravo EU ključan u okviru teme o odnosu između međunarodnog prava i prava EU, sve ostale teme sadrže i važne elemente zakona EU, što će biti predstavljeno u sljedećim djelovima. Nastavne jedinice iz prava EU prezentuju se studentima na različite načine, kroz posebno fokusirana predavanja o temama EU, kroz poređenje prava EU sa pravilima međunarodnog prava ili kroz proučavanje odluka i mišljenja Suda EU ili drugih praktičnih primjera iz prakse EU.

2.1. Odnos između Međunarodnog prava i prava EU

Kao što je gore ilustrovano, teme prava EU su značajno isprepletene sa temama međunarodnog prava, još više za države članice EU (DČ). Stoga je neophodno da učenici upoznaju odnos između međunarodnog prava i prava EU. Predmet Odabrana poglavља Međunarodnog prava tako utiče na složenost podjele i dijeljenja nadležnosti između EU i njениh država članica u odnosu na njihova zakonska prava i obaveze prema međunarodnom pravu. Od studenata se očekuje da steknu temeljno znanje o položaju međunarodnog prava u okviru prava EU. Fundamentalni aspekti kompetencija EU već se razmatraju na dodiplomskom (bečelor) nivou

(1. Bolonjski ciklus), kao što je, na primjer, slučaj *MOX plant*² i mješovitih međunarodnih sporazuma proučavan kao dio praktičnih vježbi u okviru Međunarodnog javnog prava. Pitanje odnosa između prava EU i međunarodnog prava, kao dva odvojena pravna sistema, dalje je elaborirano sa studijom *slučaja Kadi*³ i odlukama sudova EU na svim nivoima, jer je to jedan od kamenih temeljaca za ilustraciju odnosa između prava EU i međunarodnog prava. Od studenata se traži da detaljno pročitaju odluke svih sudova i da se podstaknu da razgovaraju o svim mogućim ishodima odluka. U okviru ovog predmeta obrađuju se i pitanja zaštite osnovnih ljudskih prava na nivou EU. Osnovni udžbenik za ovaj dio predmeta je Sancin, V., Mednarodno pravo v hierarhiji pravnih virov EU in njenih članic (Međunarodno pravo u hijerarhiji pravnih izvora EU i njenih članica), Uradni list Republike Slovenije, Ljubljana, 2009.

2.2. Zaštita manjina

Zaštita manjina je prioritetna oblast EU, posebno u procesu proširenja. Iako je pravni okvir za zaštitu manjina unutar EU prilično slab, postoje i drugi evropski regionalni dokumenti i mehanizmi monitoringa koji pružaju zaštitu etničkim, jezičkim i vjerskim manjinama u državama članicama EU. Nastavni program predmeta među opštim temama o razvoju manjinske zaštite i zaštite manjina u okviru sistema Ujedinjenih nacija, takođe pokriva zaštitu manjina u okviru Savjeta Evrope i njenog vodećeg dokumenta Evropske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama (ECHR), kao i u okviru sistema Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD). Ovi višestruki dokumenti i njihovi mehanizmi praćenja najbolje se prikazuju kroz studiju slučaja jedne nacionalne manjine. Stoga primjere položaja i borbe slovenačkih manjina u susjednim zemljama, svim državama članicama EU proučavaju studenti kroz najnovije izvještaje gore spomenutih nadzornih tijela. Razmatraju se pitanja ispunjenja od strane država stanovanja dotičnih manjina i njihove opcije

² Komisija Evropskih zajednica protiv Irske, Presuda Suda (Veliko vijeće) 30. maja 2006., Slučaj C-459/03.

³ Yassin Abdullah Kadi protiv Savjeta EU i Evropske komisije, Presuda Suda prve instance (Drgo vijeće, prošireni sastav) od 21. septembra 2005., Slučaj T-315/01; Yassin Abdullah Kadi i Al Barakaat International Foundation protiv Savjeta EU i Evropske komisije, Presuda Suda (Veliko vijeće) od 3. septembra 2008., Združeni slučajevi C-402/05 P i C-415/05 P; Yassin Abdullah Kadi protiv Evropske komisije, Presuda Opštег suda (Sedmo vijeće) od 30. septembra 2010., Slučaj T-85/09; Evropska komisija i ostali protiv Yassin Abdullah Kadi, Presuda Suda (Veliko vijeće), od 18. jula 2013., Združeni slučajevi C-584/10 P, C-593/10 P i C-595/10 P.

za pravno zadovoljenje. U svjetlu posljednjeg, studenti se upoznaju sa pozicijom EU i mjerama koje su joj na raspolaganju da reaguju na zloupotrebe prava manjina u svojim državama članicama.

2.3. Diplomatska zaštita i Međunarodno investiciono pravo

Ova dva naslova nastavnog plana i programa ponovo pozivaju na proučavanje zakonske regulative EU na temu investicionog prava i konkretnije investicione arbitraže i druge oblike rješavanja sporova. Razmatrani su različiti aktuelni slučajevi ulaganja i njihov uticaj na pravo EU. Među njima su *slučaj Yukos*⁴, naročito zbog kršenja ljudskih prava i postupci pred Evropskim sudom za ljudska prava (ECtHR) i pitanja vezanih za izvršenje odluke pred sudovima država članica EU, kao i *presuda Achmea*⁵ o nekompatibilnosti ugovora o ulaganju unutar EU sa pravom EU i Mišljenje 1/17⁶, u kojoj je CJEU potvrdio kompatibilnost Suda za investicione sudove CETA sa pravom EU.

2.4. Međunarodno pravo životne sredine

Poseban fokus na predmetu je takođe posvećen proučavanju Evropskog zakona o životnoj sredini i njegovoj primjeni. S obzirom na to da su proučeni slučajevi ekološkog prava imali važan uticaj na pravo EU i nacionalnu regulativu i implementaciju zakona o zaštiti životne sredine, ove implikacije se razmatraju kao posljedica međunarodne pravne prakse. Jedan od takvih slučajeva je već spomenuti slučaj MOX plant, koji se bavi odnosom između međunarodnog prava i EU sa mješovitim ugovorima. Osim toga, razmatra se pitanje nadležnosti između institucija EU i država članica, jer to utiče na obaveze država članica u ispunjavanju međunarodnih sporazuma o ekološkom pravu. U oblastima u kojima međunarodno pravo nema regulativu za zaštitu životne sredine, kao što je zaštita šuma i krčenje šuma, zakonska regulativa EU je predstavljena kao relevantna regulativa koja ograničava državni suverenitet nad prirodnim resursima i određuje njihovo upravljanje. U slučaju krčenja šuma, predmet ES C-

⁴ PCA Case No. AA 226 Hulley Enterprises Limited (Kipar) protiv Ruske federacije, PCA Case No. AA227 Yukos Universal Limited (Isle of Man) protiv Ruske federacije, PCA Case No. AA 228 Veteran Petroleum Limited (Kipar) protiv Ruske federacije, 13. jul 2014., <https://pca-cpa.org/en/cases/61/> (14.4.2019).

⁵ Republika Slovačka protiv Achmea BV, Presuda Suda (Veliko vijeće) od 6. marta 2018., Slučaj C-284/16.

⁶ EU-Canada CET Agreement, Mišljenje Suda (puni sastav) od 30. aprila 2019., Mišljenje C-1/17.

*441/17 Evropska komisija protiv Poljske*⁷ je detaljno proučen i razmatran. Dodatna pažnja se takođe posvećuje pitanjima parničenja u pitanjima zaštite životne sredine i forumima EU, budući da se razmatraju neke od mogućih alternativa.

2.5. Mirno rješavanja sporova

Za države članice EU, razni mehanizmi EU i forumi za rješavanje sporova, predstavljaju održivu mogućnost za rješavanje mnoštva međudržavnih sporova. Budući da su međunarodne opcije često ograničene, zbog ograničenih zahtjeva ili nepostojanja nadležnosti ili nedopustivosti, mehanizmi EU otvaraju brojne mogućnosti za obeštećenje koje inače ne bi bile dostupne državama članicama EU ili privatnim stranama u sporu. Među međudržavnim sporovima o kojima se raspravljalo na predmetu je i spor između Slovenije i Hrvatske, koji je prvi podnijela Slovenija CJEU 2018. godine.

2. Zaključak

Pravo EU, od svoga osnivanja kao posebne grane međunarodnog prava, postepeno se razvilo u nezavisni pravni poredak *sui generis*, uglavnom kao rezultat progresivnog tumačenja od strane sudova EU. Međutim, njegova pupčana vrpca sa međunarodnim pravom nikada nije u potpunosti prekinuta. Stoga postoje mnogi razlozi zbog kojih će se pravo EU proučavati i u okviru programa međunarodnog javnog prava, pored njegovog uvođenja u druge pravne predmete. Pomenimo samo neke. Osnovni ugovori EU, kao što je Lisabonski ugovor, odražavaju kvalitet međunarodnih ugovora, za koje se primjenjuju pravila tumačenja Bečke konvencije o pravu međunarodnih ugovora. Štaviše, EU je postala stranka u brojnim multilateralnim ugovorima na snazi ili pored svojih država članica, te je stoga vezana takvim međunarodnim pravnim obavezama, koje treba poštovati u međunarodnom pravnom sistemu. Konačno, još važnije, Sud EU koristi međunarodno pravo u obavljanju svoje sudske funkcije od svoga osnivanja, i stoga značajno doprinosi fenomenu *evropeizacije* međunarodnog prava.

Sve gore navedeno i još više, naveli su neke da tvrde da je „pravni sistem Evropske unije postao najefikasniji međunarodni pravni sistem koji

⁷ Evropska komisija protiv Republike Poljske, Presuda Suda (Veliko vijeće) od 17. aprila 2018., SLučaj C-441/17.

Najbolje prakse u podučavanju prava EU – CABUFAL

postoji, koji stoji u jasnom kontrastu sa tipičnim slabostima međunarodnog prava i međunarodnih sudova“⁸.

⁸ Karen J. Alter, Establishing the Supremacy of European Law, The Making of an International Rule of Law in Europe, Oxford University Press, 2001.

Ana Vlahek*

**EDUKACIJA I OBUKA IZ PRAVA EU NA
PRAVNOM FAKULTETU UNIVERZITETA U LJUBLJANI**

1. UVOD

Univerzitet u Ljubljani je najstarija i najveća ustanova visokog obrazovanja i naučno-istraživačkog rada u Sloveniji. Osnovan je 1919. godine, a jedan od njegovih osnivača je Pravni fakultet. Na stogodišnjicu Univerziteta i Pravog fakulteta, 2019. godine, Slovenija obilježava 15 godina članstva u EU. Međutim, pravo EU je počelo da se predaje na Pravnom fakultetu u Ljubljani mnogo prije nego što je Slovenija ušla u EU 2004. godine. Redovni studijski programi koji pokrivaju pravo EZ potiču iz kasnih 1980-ih i početkom 1990-ih kada su različiti tipovi predmeta o EEZ/EZ bili ponuđeni studentima osnovnih i master studija. Većina ovih aktivnosti obavljena je u okviru jednog od Tempus projekata. Važno je napomenuti da je u to vrijeme (tj. u periodu puta Slovenije do nezavisnosti od bivše Jugoslavije), mnogi pravni fakulteti iz država članica EU još uvijek nisu ponudili izborne, a kamoli obavezne predmete iz prava EEZ/EZ/EU. Motiv ovog modernog i vizionarskog pokreta je nesumnjivo bio profesor Peter Grilc¹ s odsjeka za Privatno pravo² Fakulteta koji je bio svjestan važnosti članstva Slovenije u EZ i znanja potrebnih pravnicima, sudijama i privrednim entitetima prije i nakon ulaska u EU.

* dr Ana Vlahek (Ljubljana, Slovenija), vanredni profesor na Univerzitetu u Ljubljani, Pravni fakultet, Poljanski nasip 2, SI-1000 Ljubljana, Slovenija, e-mail: ana.vlahek@pf.uni-lj.si; telefon: +38614203154. U ovom poglavlju razmatra se edukacija i obuka iz prava EU na Pravnom fakultetu Univerziteta u Ljubljani, kao dio slovenačkog prava, dok se poglavlje koje su napisali Sancina i Koviča Dine bavi uključivanjem tema prava EU u predmete međunarodnog prava.

¹<http://www.pf.uni-lj.si/en/faculty/teachers-and-researchers/peter-grilc-phd-professor/> (28/2/2019).

² <http://www.pf.uni-lj.si/en/faculty/departments/department-of-civil-law/> (28/2/2019).

2. NASTAVA PRAVA EZ/EU PRAVA NA PRAVNOM FAKULTETU U LJUBLJANI

2.1. Počeci (1980-ih i 1990-ih)

Počeci uvođenja prava EEZ/EZ/EU u obrazovne aktivnosti Pravnog fakulteta u Ljubljani datiraju iz kasnih 1980-ih kada se profesor Peter Grilc (istraživač i asistent na Pravnom fakultetu u Ljubljani u to vrijeme) vratio iz prakse u Evropskoj komisiji u Briselu. Inspirisan idejama evropske integracije i funkcionisanja zajedničkog tržišta i svjestan toga oboje, važnost slovenačke trgovine sa zemljama članicama EEZ, kao i usklađivanje slovenačkog pravnog poretku sa *acquis communautaire*, potrebnim za buduće članstvo u EEZ, on uspio je da organizuje razne ljetne škole vezane za pravo EEZ i druge vannastavne aktivnosti. Uz pomoć njegovog mentora profesora emeritus Bojana Zabela,³ on je na kraju uspio da uvrsti i novi predmet o pravu EZ (*Sl. Pravo Evropske skupnosti*) među izbornim predmetima poslednje, četvrte godine osnovnih studija. Načrt predmeta predstavljaokvir za sve kasnije predmete koji pokrivaju pravo EZ/EU i sastoji se od sledećih tema: istorijski pregled, institucije EZ, pravni izvori EZ, pravni ljestvici, karakteristike prava EZ, slobodno kretanje robe, pravo konkurenциje EZ, slobodno kretanje ljudi i usluga, ekonomska i monetarna unija, zaštita životne sredine, spoljna politika, Slovenija i evropske zajednice. Potrebno je proučiti sudsku praksu Evropskog suda pravde i čitanje postojeće strane literature o funkcioniranju EZ, kao i prvog slovenačkog rada o pravu EZ, odnosno knjigu slučajeva iz 1984. pod nazivom *Pravna regulativa EEZ-a* od strane pokojnog profesora Mirka Ilešiča sa Univerziteta u Mariboru, Pravni fakultet.

Ubrzo nakon toga, profesor Grilc je postao član Tempus projekta JEP 07783/94 koji se provodi u okviru Transevropske sheme saradnje za visoko obrazovanje između Srednje / Istočne Evrope i Evropske zajednice.⁴ Projekat pod nazivom *Uvođenje evropskog prava u univerzitetske programe i van-univerzitetsko obrazovanje u Sloveniji* bio je usmjeren na uvođenje i / ili restrukturiranje i modernizaciju predmeta prava EU na pravnim fakultetima u Ljubljani i Mariboru, uključujući razvoj postdiplomskog master studija iz evropskog prava i stvaranje međunarodne ljetne škole u evropskom pravu.⁵ EZ je finansirala uvođenje predmeta iz

³<http://www.pf.uni-lj.si/en/faculty/teachers/bojan-zabel-phd-professor-emeritus/> (28/2/2019).

⁴ European Commission, Tempus, Compendium, Academic Year 1994/95, Brussels, Luxembourg, 1994, <http://aei.pitt.edu/91970/1/1994-95.pdf> (28/2/2019).

⁵ See Fašink, Tudi to je laža pot do znanja, Pravna praksa, no. 3, 1995, p. 28.

prava EZ u nastavne planove i programe slovenačkih pravnih fakulteta, dok su drugi obavezni da redovno izvode nastavu na tim predmetima i finansiraju ih. Projekat je omogućio saradnju univerziteta u Mariboru (prof. Mirko Ilešič), Ljubljane (profesor Peter Grilc), Graca (profesor Posch), Trsta (AvD. Mansi) i Amsterdama (profesor Jan H. Jans i profesor Edmond L.M. Völker).

Jedan od najvažnijih rezultata projektnih aktivnosti na Pravnom fakultetu u Ljubljani bio je uvođenje obaveznog predmeta pod nazivom *Pravo EZ* u posljednjoj, četvrtoj godini dodiplomskog programa. Kao što je to bio slučaj sa postojećim izbornim predmetom, pravo EZ se sastojalo od 90 sati, a predavali su ga profesor Grilc i profesor Podobnik⁶ (tadašnji asistent) tokom zimskog i proljećnjeg semestra. Pored toga, u okviru naučnih master studija građanskog i privrednog prava uveden je novi izborni predmet *Zakon međunarodnih ekonomskih integracija* koji pokriva pretežno pravo EZ. Kako je nastava iz oblasti prava EZ na fakultetu počela prije mnogo godina, zapravo ne postoje dokazi o točnoj akademskoj godini u kojoj su počeli izborni i obavezni predmeti o pravu EZ u okviru dodiplomskih i postdiplomskih studija. Dodiplomski studijski programi pohranjeni u arhivima fakulteta datiraju iz 1996/97, dok neki stariji koji su dostupni nisu datirani.⁷ Prema sjećanjima profesora Grilca i Podobnika, dodiplomski izborni predmet počeo je početkom devedesetih godina prošlog vijeka, a obavezan predmet negdje sredinom 1990-ih tokom implementacije Tempus projekta. Prema knjigama fakulteta i starim programskim knjižicama, predmeti koji pokrivaju pravo EZ u postdiplomskim studijama ponuđeni su najkasnije 1993/94.

U okviru Tempus projekta, profesori Grilc i Podobnik su takođe organizovali dvije ljetne škole iz evropskog prava koje su se održavale na Pravnom fakultetu u Ljubljani 1997/98 i 1998/99. Tada su, kao rezultat projektnih aktivnosti, izdate i razne knjige predmeta o pravu EZ.⁸

Nekoliko godina prije nego što je Slovenija pristupila EU, profesori Grilc i Podobnik su željeli da nadograde sve ove aktivnosti osnivanjem novog fakulteta Odsjek za evropsko pravo i / ili fakulteta Instituta za

⁶<http://www.pf.uni-lj.si/en/faculty/teachers-and-researchers/klemen-podobnik-phd-associate-professor/> (28/2/2019).

⁷ I thank colleagues from the student affairs office for the help in research the archives of study programs.

⁸ Ilešič, Grilc, Brinar, Pravo Evropske skupnosti, praktikum, Pravna fakulteta v Mariboru, 1996; Ilešič, Grilc, Knez, Pravo Evropske skupnosti, Del 2, Primeri iz prakse sodišča Evropske skupnosti, Pravna fakulteta v Mariboru, 1997; Ilešič et al., Pravo Evropske skupnosti: študijsko gradivo in sodna praksa, Pravna fakulteta v Mariboru, 1998.

evropsko pravo koji su tipični u državama članicama EU i *conditio sine qua non* za intenzivna naučna istraživanja prava EU. Njihove ideje nažalost nisu implementirane. To je sigurno bila jedna od prepreka za dodatno intenziviranje istraživanja prava EU na Fakultetu. Još jedan razlog za nedostatak istraživačkih aktivnosti iz prava EU na prelazu vijeka pa na dalje, su vječno slabe mogućnosti zapošljavanja na Fakultetu, što je rezultiralo nedostatkom mladih istraživača i nastavnika, zajedno sa preopterećenjem postojećeg osoblja, koje se ne može fokusirati isključivo na istraživanju prava EU (a da ne govorimo o specifičnoj temi u okviru prava EU), ali su prečesto potrebni za pokrivanje različitih predmeta u različitim pravnim oblastima. Imajući u vidu ove okolnosti, rezultati onih koji podučavaju i istražuju pravo EU bili su prilično impresivni. Kvalitet nastave i istraživanja prava EU najbolje se može mjeriti uspjehom timova Univerziteta u Ljubljani na EU simulacijama parnica i našim diplomcima na njihovim Erasmus, postdiplomskim ili doktorskim studijama u inostranstvu, pružajući povratnu informaciju o tome kako je odlično njihovo znanje o pravu EU stečeno na Fakultetu, kao i broj uspješno organizovanih konferencija i projekti koji pokrivaju teme iz prava EU koje obavlja osoblje Fakulteta.

2.2. Predmeti o pravu EZ / EU predbolonjskog sistema (sredina 1990-ih - 2009)

Predmet pod nazivom *Pravo EZ* je jedan od osnovnih obaveznih predmeta na Pravnom fakultetu u Ljubljani od sredine devedesetih godina. Kao što je to bio slučaj sa izbornim predmetom o *Pravu EZ*, koji je dodat u nastavni plan i program nekoliko godina ranije, i ovaj predmet je obuhvatio i opšte ustavne i proceduralne teme, kao i materijalne teme kao što su četiri slobode i Zakon o konkurenciji EU/EZ. Strukturiran je na sljedeći način: Razvoj evropske ekonomske integracije; Institucije EU; Sudski pravni ljekovi u EZ; Zakonodavstvo EZ i donošenje političkih odluka; Priroda prava EZ: direktni i indirektni efekti; Primjena prava EZ: pravni ljekovi pred nacionalnim sudovima; Odnos između prava EZ i nacionalnog prava: prioritet; Opšti principi; Slobodno kretanje robe; Slobodno kretanje radnika (i šire); Sloboda osnivanja i pružanje usluga; Izuzeci od javne politike; Garantovanje jednakosti; Zakon o konkurenciji; Pravo intelektualne svojine; Država i zajedničko tržište; Zajedničko tržište: ideje za finalizaciju; Zaštita okoline; Spoljna politika; Slovenija i EZ. Nastavni plan predmeta je godinama ostao manje-više isti. On je tek neznatno restrukturiran i detaljnije napisan, dodati su i neki aspekti prava EU (npr. Pravo EU potrošača i novine koje donose novi ugovori).

Predmetni sati su podijeljeni na predavanja i seminare (2 sata predavanja plus 1 sat seminara nedjeljno u zimskom i proljećnjem semestru). Ono što možemo uočiti kao još uvijek najbolju praksu u podučavanju prava EU na našem fakultetu je integracija studija sudske prakse u sistem predavanja. Od samog početka, teme o pravu EZ/EU su objašnjene analizom relevantnih predmeta ECJ1/CJEU. Neke od fokusnih tema i slučajeva su se dodatno detaljno analizirale na seminarima koji su se izvodili u manjim grupama studenata. Ovih dana, seminari se po pravilu mogu izvoditi samo u jednoj grupi studenata, a vježbe se teško mogu organizovati zbog činjenice da na fakultetu nema dovoljno kadra, zbog čega se sve aktivnosti (*ex chatedra* predavanja, diskusije, analize predmeta CJEU itd.) održavaju tokom „predavanja“.

Kao što je u to vrijeme, na slovenačkom jeziku nije bila dostupna nikakva sudska praksa, predmeti su čitani i analizirani na engleskom jeziku (ili na nekom drugom jeziku koji su izabrali studenti) što je omogućilo studentima da praktikuju strane jezike i pravnu terminologiju. Studenti su takođe podsticani da koriste stranu literaturu o pravu EZ / EU (npr. Craig & deBurca, Mathijsen, Brown & Jacobs, Harding & Sherlock, Emmert, Opperman, Steiner & Woods itd.), koja je ostala glavna literatura navedena u studiji programa čak i nakon što je 2001. objavljena prva slovenačka knjiga o pravu EU. *Pravo EU* (Sl. *Pravo Evropske unije*) koje su napisali Peter Grilc i Tomaž Ilešič, sastojalo se od dva dijela, prvi je pokrivaopštete teme prava EU (istorijat, principi, pravni ljekovi, pravni akti, donošenje odluka, itd.),⁹ a drugi, materijalno pravo EU, uglavnom pravo o četiri slobode i pravo o konkurenciji.¹⁰ Knjiga je napravljena po uzoru na postojeće strane knjige o pravu EZ i dugi niz godina ostala jedina slovenačka monografija o pravu EU.

Prije nego što je Slovenija ušla u EU, drugi predmeti osnovnih studija, bez obzira da li su obvezni ili izborni, uglavnom nisu pokrivali bilo koje teme iz prava EU, a kasnije su odabrani aspekti prava EU polako počeli da se analiziraju u okviru radnog prava, prava socijalne sigurnosti, privatnog prava, korporativnog prava, krivičnog prava i drugih dodiplomskih predmeta.

U predbolonjskom sistemu, Pravni fakultet u Ljubljani ponudio je i akreditovane naučne master i doktorske studije. U okviru Građanskog i Privrednog modula master studija, izborni predmet iz *Zakona o međuna-*

⁹ Grilc, Ilešič, *Pravo Evropske unije*, 1. knjiga, Zbirka Pravna obzorja 17, Cankarjeva založba, Ljubljana 2001.

¹⁰ Grilc, *Pravo Evropske unije*, 2. knjiga, Zbirka Pravna obzorja, 17, Cankarjeva založba, Ljubljana 2001.

rodnim ekonomskim integracijama održavan je najmanje od 1993/94 pa na dalje. Osim STO-a, ona je uglavnom pokrivala funkcionisanje EEZ-a. Ovaj predmet je kasnije (eventualno 1996/97.) transformisan i preimenovan u *Pravo EZ*, a kasnije u *Pravo EU*. Još jedan izborni master predmet koji pokriva pravo EEZ/EZ/EU je bio *Zakon o konkurenciji* gdje je EEZ/EZ/EU zakon o konkurenciji bio intenzivno analiziran zbog činjenice da je slovenačko pravo konkurencije u to vrijeme već bilo zasnovano na pravu EU. Neke teme vezane za pravo EU predavane su i u okviru obaveznog master studija o *Privatnom pravu* i izbornim predmetima iz oblasti *Potrošačkog prava, Korporativnog prava*. To je zahtijevalo da oni koji još nisu studirali pravo EZ/EU tokom svojih osnovnih studija ili nisu odlučili da se upišu na izborne predmete vezane za EZ/EU, shvate osnove funkcionisanja EZ/EU. Profesori Grilc i Podobnik koji su bili pokretačka snaga ovih nastavnih planova i programa, podstakli su studente da napišu svoje master i doktorske disertacije o odabranim temama iz prava EU.

Čak i nakon ulaska Slovenije u EU, predavanje iz prava EU za studente master studija nažalost nastavljeno je isključivo u okviru *Građanskog i Privrednog modula* master studija gdje je ponuđen samo izborni predmet o *Pravu EU*. Nije pokrenut ni jedan EU modul.

U godinama prije i nakon ulaska Slovenije u EU, mnogi studenti su ipak prepoznali važnost i prednosti istraživanja i znanja o pravu EU i odlučili da napišu svoje diplomske i master teze o raznim temama prava EU. Tokom ovog perioda, prvi studentski timovi Fakulteta počeli su da učestvuju na takmičenjima u simulaciji suđenja prava EU, prvo u Centralnom i Istočnom evropskom takmičenju simulacije suđenja (CEEMC) i kasnije u Evropskom takmičenju simulacije suđenja (ELMC), gde su odmah počeli postizanje značajnih rezultata. Zaposleni na Fakultetu, aktivni u istraživanju prava EU, tada su počeli da učestvuju u raznim evropskim projektima i istraživačkim grupama.

2.3.Bolonjska reforma iz 2009.

Bolonjska reforma implementirana je na Fakultetu 2009. godine. Kao rezultat toga, došlo je do velikog i mnogo kritikovanog restrukturiranja studija.¹¹ Tradicionalne četvorogodišnje predbolonjske univerzitetske studije sa dodatnom godinom za finalizaciju ispita i pisanje završnog diplomskog rada zamijenjene su kombinacijom četiri godine

¹¹ Vidi *Kranjc*, Bolonjska reforma kot priložnost ali kot nepotrebna nadloga?, Pravna praksa, GV Založba, y. 24, no 20 (19 May 2005), pp. 6-8; *Kranjc*, (Bolonjska) reforma pravnega študija, y. 25, no. 28 (20 July 2006), p. 18; Žužek Leskovšek, Bolonjska reforma: od ideje do izvedbe, MA thesis, Univerza v Ljubljani, Pravna fakulteta, 2018.

prvog ciklusa osnovnih (bečelor) studija (koje su na početku zahtijevale odbranu kraćeg diplomskog rada, koji je kasnije zamijenjen sa dva dodatna ispita za izborni predmet)¹², i jednogodišnjim master studijem drugog ciklusa, a završava se odbranom diplomskog rada.¹³ Dodatna godina za finalizaciju ispita i / ili pisanje teze može se dodati i za četiri godine osnovnih studija i za jednu master godinu.

I dodiplomski studij o *Pravu EU* je promijenjen Bolonjskom reformom. Umjesto jednog temeljnog obaveznog predmeta o pravu EU u oba semestra završne, četvrte godine, dva obavezna predmeta o pravu EU sada su dio studija prvog ciklusa: *Evropsko ustavno pravo* koje se sastoji od 60 sati (4 ECTS) u proljećnjem semestru prve godine, a pravo EU od 120 sati (8 ECTS) u zimskom semestru druge godine. U okviru *Evropskog ustavnog prava* (koji pokriva i EU i Savjet Evrope) predstavljene su osnovne funkcionalnosti EU (pravna priroda integracije, opšti principi, donošenje odluka, institucije), dok pravni ljestvici i četiri slobode se predaju u okviru *Prava EU*. U početku, Bolonjski predmet pravo EU druge godine bio je naslovljen *Pravo EU i Ekonomija*, jer je pokrivao i odabrane teme o ekonomiji prava EU. Nakon penzionisanja profesora koji ih je pokrivaо, sadržaj predmeta je opet restrukturiran na onaj tradicionalni i predmet je ponovo preimenovan u *Pravo EU*.

Kako je predmet premješten sa četvrte na prvu i drugu godinu, gdje studenti nemaju osnovna znanja o korporativnom pravu, privrednom pravu, nacionalnom procesnom pravu i sl., nemoguće je pružiti dubinsku analizu niza ključnih pitanja funkcionalnosti EU i njenog unutrašnjeg tržišta. Zbog toga su neke od tema koje su prvo bitno bile predviđene da budu obuhvaćene predmetom *pravo EU* (npr. Pravo konkurenциje EU) morale biti izostavljene i sada su obuhvaćene drugim obaveznim i izbornim predmetima treće godine dodiplomskih studija (*Privredno pravo, Korporativno pravo, Evropsko privatno pravo*) i master studija (*Privredno pravo i Procesno, Međunarodno trgovinsko pravo, Međunarodno privatno pravo* itd.). Učenje o funkcionalnosti unutrašnjeg tržišta trebalo bi da bude rezervisano za poslednje godine pravnih studija nakon što su studenti već shvatili osnove korporativnog prava, privrednog prava i ekonomije, raznih nacionalnih sudskih i upravnih postupaka, i bolje razumjeli funkcionalnosti države, EU i privrede. Dodatni sati koji su na raspolaganju u okviru predmeta *Pravo EU* (koji su donekle nedostajali u predbolonjskoj eri s obzirom na raznovrsnost tema obuhvaćenih programom predmeta) posvećeni su dubinskoj analizi slučajeva koji su relevantni za Sloveniju bilo u okviru

¹² <http://www.pf.uni-lj.si/en/1st-cycle/> (28/2/2019).

¹³ <http://www.pf.uni-lj.si/en/2nd-cycle/> (28/2/2019).

analize strukture pravosuđa u EU ili četiri slobode. Na taj način studenti imaju jasniju sliku o tome kako funkcioniše EU i kako na njih utiču pravo EU i presude CJEU. Studenti prezentuju slovenačke prethodne presude, postupke protiv Slovenije na Sudu, postupke ništavnosti u Sloveniji i slično. Takođe se raspravlja o odabranim suštinskim pitanjima koja su u prvom planu u Sloveniji. Takva saradnja među studentima i profesorima doživljava se kao da ima sinergijske efekte na razumijevanje prava EU.

Bolonjski master studij drugog ciklusa omogućava studentima da odluče između pet studijskih orijentacionih modula (opšte, trgovačko pravo, građansko pravo, međunarodno pravo, državno pravo). Nažalost, ne postoji nijedan evropski ili EU modul. Pored obaveznih predmeta modula privrednog prava pod nazivom *Ekonomска analiza funkcionisanja tržišta EU i preduzetništva i Međunarodnog i evropskog zakona o socijalnom osiguranju*, ne postoji obavezan ili izborni predmet o pravu EU. U suprotnom, pravo EU se predaje samo ako su teme obuhvaćene dostupnim modulima i predmetima povezanim sa pravom EU.

2.4.Erasmus predmeti

Fakultet je sklopio sporazume o razmjeni u okviru Erasmus + programa s više od 90 univerziteta iz gotovo cijele Europe.¹⁴ Prvi Erasmus predmeti za dolazne studente ponuđeni su prije više od deset godina i njihov broj se svake godine povećavao. Danas se na engleskom jeziku nude različiti predmeti koji pokrivaju materijalno i procesno pravo EU i veoma su popularni među Erasmus studentima: *Evropsko ustavno pravo, Pravni ljestvici u EU, Unutrašnje tržište EU, Evropsko privatno pravo, Međunarodni i evropski zakon o socijalnoj sigurnosti, Sudska saradnja u građanskim stvarima, Javne usluge u pravu EU*, itd.

3. VAŽNOST TAKMIČENJA U SIMULACIJI SUĐENJA ZA STICANJE NAPREDNOG ZANJA IZ PRAVA EU

Fakultet se posebno ponosi činjenicom da je jedna od najrazvijenijih (van) nastavnih aktivnosti ponuđena studentima učešće u nacionalnim, regionalnim i međunarodnim takmičenjima u simulaciji suđenja.¹⁵ Naši studenti počeli su da učestvuju na takmičenjima početkom devedesetih godina i od tada pozicioniraju Univerzitet u Ljubljani kao

¹⁵ <http://www.pf.uni-lj.si/en/international-program/erasmus-108/> (28/2/2019).

¹⁶ See Škrubéj, Moot court tekmovanja – tekmovanja v simuliranih obravnavah pravnih primerov, <http://www.pf.uni-lj.si/mednarodno-sodelovanje/mednarodna-studentska-tekmovanja/> (28/2/2019).

jedan od vodećih univerziteta u takmičenju u simulaciji suđenja u svijetu. Fakultet i Univerzitet priznaju ovaj vid takmičenja kao izuzetno važan dio obrazovanja iz prava i pripreme za buduću pravnu profesiju, kao i priliku da studenti steknu napredna znanja o pravu i terminologiji, istraživačkim i retoričkim vještinama i timskom radu.¹⁶ Zbog toga je nedavno ECTS dodijeljen za simulaciju suđenja koje omogućava studentima da zamijene jedan od izbornih predmeta aktivnim učešćem u priznatoj takmičarskoj ekipi fakulteta.¹⁷

Od 1999. godine, fakultetski timovi učestvuju na regionalnom takmičenju u simulaciji suđenja na temu prava EU – Centralno i istočnoevropsko takmičenje u simulaciji suđenja *Central and East European Moot (CEEMC)*¹⁸ koje organizuje Britanski pravni centar pod okriljem CJEU i Univerziteta u Kembriđu.¹⁹ 2000., 2003., 2012., 2014. i 2015. Fakultet je pobijedio na takmičenju zauzevši 2. mjesto 2004., treće mjesto 2005. i 2017. i dobio brojne nagrade za najbolje govornike i najbolje memorandume. Timovi koji učestvuju na *Takmičenju u simulaciji suđenja na temu EU prava (European Law Moot Court) (ELMC)*²⁰, koje organizuje ELMC Društvo i CJEU, takođe, su bili veoma uspješni na takmičenjima kvalifikovavši se uvijek u usmenoj fazi i postizali dobre rezultate na Regionalnim završnim takmičenjima.²¹ Takođe su se tri puta kvalifikovali za All-European Final u Luksemburgu. 2004. godine, ekipa Fakulteta je osvojila All-European Final u AG kategoriji, dok je 2006. godine osvojila drugo mjesto u ovoj kategoriji. Tim Fakulteta osvojio je All-European Final u kategoriji timova 2016. godine, dok je 2017. godine jedan od studenata dobio nagradu Ole Due Best Speaker. Ova postignuća su nesumnjivo rezultat intenzivnog proučavanja prava EU tokom dodiplomske i postdiplomske studije na Fakultetu, kao i izuzetno intenzivnog i entuzijastičnog, iako često pro bono, podučavanja uglavnom mlađeg akademskog osoblja i / ili bivših takmičara.

¹⁷ Vlaher, Sodelovanje študentov Pravne fakultete Univerze v Ljubljani na mednarodnih študentskih *moot court* tekmovanjih, in: Kambič et al., Liber Amicorum Janez Kranjc, Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani, Ljubljana 2019, in print

¹⁸ Ibid.

¹⁹ <https://www.ceemc.co.uk/>, <http://www.pf.uni-lj.si/mednarodno-sodelovanje/mednarodna-studentska-tekmovanja/central-and-east-european-moot-court-ceemc/>

²⁰ Ibid..

²¹ <https://www.europeanlawmootcourt.eu/>, <http://www.pf.uni-lj.si/mednarodno-sodelovanje/mednarodna-studentska-tekmovanja/european-law-moot-court-competition/>

²² For more details on the results of the University of Ljubljana teams at the competition ELMC see Aleksovski et al., Ljubljana regional final booklet: ELMC 2018/2019 Ljubljana regional final, 31 January - 3 February. University of Ljubljana, Faculty of Law, Ljubljana 2019.

4. BUDUĆNOST PRAVA EU NA PRAVNOM FAKULTETU U LJUBLJANI

Otkrivajući zamke reformisanog „Bolonjskog sistema“, Fakultet sada planira da reformiše svoj studijski program, kako bi ponovo uspostavio uniformne, petogodišnje pravne studije bez razlike između prvog i drugog ciklusa. Analiza planiranog nacrtta studijskog programa pokazuje da, iako *Evropsko ustavno pravo* ostaje u prvoj godini sa 60 sati predavanja (4 ECTS), osnovni obavezni predmet EU pravo gubi 30 sati predavanja (2 ECTS) ostavljajući ga sa samo 90 sati (6 ECTS). Dobra odluka je, međutim, bila da se pomjeri sa druge na treću godinu, kada je većina relevantnih tema potrebnih za razumijevanje funkcionisanja unutrašnjeg tržišta već objašnjena u okviru drugih predmeta.

Uprkos ovom nerazumnom smanjenju broja predavanja posvećenih suštinskom predmetu pravo EU, praćeno drugim već postojećim neučinkovitostima EU obrazovanja i istraživanja na Fakultetu, količina znanja i stručnost naših studenata iz prava EU sigurno se neće smanjiti jer imaju mnoštvo drugih nastavnih i vannastavnih opcija za učenje prava EU, posebno u okviru simulacije suđenja i istraživačkih aktivnosti. Nadajmo se da će entuzijazam studenata i akademskog osoblja i njihova strast prema pravu EU ostati prava pokretačka snaga za EU istraživačke i nastavne aktivnosti i uspjehe fakulteta.

Mihovil Škarica*

EVROPSKA DIMENZIJA NASTAVE JAVNE UPRAVE NA PRAVNOM FAKULTETU UNIVERZITETA U ZAGREBU

1. EVROPSKI ADMINISTRATIVNI PROSTOR U PROGRAMU PRAVNIH STUDIJA

Evropska unija nema nadležnost da direktno reguliše institucionalna ili organizaciona pitanja javnih uprava država članica jer ustavni tekstovi EU ne predviđaju specifičan model javne uprave. Ipak, tokom godina, pravna tekovina u oblasti javne uprave, kako formalne tako i neformalne, se pojavila. Evropski administrativni prostor (EAP) je koncept koji se odnosi na zajednički skup načela i standarda za djelovanje unutar javne uprave. On se zasniva na nekoliko široko prihvaćenih ključnih standarda: vladavina prava, otvorenost i transparentnost, odgovornost, efikasnost i djelotvornost, ali i na proporcionalnosti, supsidijarnosti, učešću i koherentnosti. Evropska unija je privukla pažnju naučnika javne uprave ne samo kao izvor uticaja na domaće upravne institucije, već i kao specifičan institucionalni sistem, čija upravna tijela predstavljaju kompleksnu i jedinstvenu mrežu. Pitanje administrativnih kapaciteta je posebno naglašeno prije talasa pristupanja bivših komunističkih zemalja 2004. godine i priznato je još 1995. godine Madridskim kriterijimom za pridruživanje EU. Ovi događaji su postali relevantni kada je Hrvatska započela pregovore o pristupanju EU i ubrzo su se odrazili na prilagođavanje nastavnog plana i programa pravnih studija.

Pravni fakultet Univerziteta u Zagrebu nudi nekoliko dodiplomske, diplomski, postdiplomske i doktorske studije iz prava, javne uprave i socijalnog rada. Modernizacija i evropeizacija njenih nastavnih planova počela je početkom ovog vijeka kada je sprovedena bolonjska reforma. Promijenila je strukturu studijskog programa prava i produžila je na 5 integrisanih godina¹. Koncepti i pitanja EAP-a se prvenstveno uče

* Docent na Katedri za Nauku o javnoj upravi, Pravni fakultet, Univerzitet u Zagrebu

¹ Tokom reforme tadašnjeg / predbolonjskog univerzitetskog programa u petogodišnji integrисани model, najvažniji eksterni akteri pravne struke podržali su novi integrisani studijski program kao optimalni model, s obzirom da sve aktivnosti koje traže pravno obrazovanje zahtijevaju pet godina obrazovanja i da tržište rada ne prepoznaće koncept diplomskog studija u oblasti prava (www.pravo.unizg.hr).

kroz predmet Nauka o javnoj upravi, što je obavezni predmet treće godine integrisanog pravnog programa. Međutim, pored diplomskog programa studija pravnih studija, EAP je izdvojen i ponuđen kao poseban predmet u dodiplomskom programu studija državne uprave (obavezni predmet na drugoj godini), postdiplomske i doktorske pravne studije (izborni predmet). Postoji nekoliko izbornih predmeta koji se nude u nastavnom planu i programu prava, a koji se takođe bave evropskom dimenzijom javne uprave: *Komparativna javna uprava, Reforma javne uprave u evropskom kontekstu i Evropsko upravno pravo. Nekoliko drugih obaveznih predmeta obuhvata neke od elemenata EAP-a: Upravno pravo, Evropsko javno pravo* itd.

2. EVROPEIZACIJA NASTAVNOG PLANA I PROGRAMA NAUKE O JAVNOJ UPRAVI I NASTAVNIH PRAKSI

Nauka o javnoj upravi je obavezan predmet treće godine integriranog studijskog programa prava. Tradicionalno je orijentisan ka empirijskom, organizacionom i pozitivističkom pristupu javnoj upravi, ne zanemarujući svoju pravnu i normativnu dimenziju. Nauka o javnoj upravi je osnovni predmet u nastavnom planu i programu u kojem se Evropski administrativni prostor prezentuje, analizira i uči. Evropska orijentacija u nastavi javne uprave se čak odražava u naslovu priručnika koji je objavljen i uveden kao obavezan 2014. godine: *Nauka o javnoj upravi: javna uprava u evropskom kontekstu*, čiji su autori profesori na Katedri za Nauku o javnoj upravi: Ivan Koprić, Gordana Marčetić, Anamarija Musa, Vedran Đulabić and Goranka Lalić Novak². Do objavljanja, evropska dimenzija javne uprave predstavljena je u nekoliko tekstova koji su sastavljeni u udžbeniku. Iako ovaj predmet nije uslovljen polaganjem drugog (prethodnog) predmeta, većina upisanih studenata je položila predmete koji su ključni preduslovi za razumijevanje javne uprave u evropskom kontekstu - Ustavni zakon i Evropsko javno pravo, oboje se studiraju na drugoj godini integrisanog pravnog programa. Iako je možda najvažnija, Evropska unija nije jedini izvor uticaja europeizacije na domaće institucije. Shodno tome, adekvatna pažnja posvećena je drugim udruženjima i temama kao što je Savjet Evrope. Evropski pravni tekstovi su najčešće predsta-

² Knjiga ima 384 stranice i podijeljena je u devet poglavlja: 1. Javna uprava - osnovni koncepti i pojmovi; 2. Javna uprava u društvu i u političko-upravnom sistemu; 3. Upravna organizacija i javno upravljanje; 4. Upravljanje ljudskim resursima u javnoj upravi; 5. Državna uprava; 6. Javne usluge - usluge od opštег interesa; 7. Lokalna i regionalna samouprava; 8. Evropski administrativni prostor; 9. Reforme i modernizacija javne uprave.

vljeni na seminarima. Seminari su odvojeni oblik nastavnog procesa i nisu povezani sa samom osnovnom temom. Ona nudi odvojene ECTS kredite (2) i nije uslovljena usvajanjem osnovnog predmeta ili obrnuto. Između ostalih pravnih dokumenata koji su neophodni za polaganje seminar skog ispita, studenti su obavezni da prouče *Povelju o osnovnim pravima Evropske unije i Evropski kodeks dobrog upravnog ponašanja*.

2.1. EU teme u Nauci o javnoj upravi

Dva različita i komplementarna pristupa u pogledu tema EU su prisutna tokom predmeta i odražavaju se u strukturi priručnika. Predavanja o Evropskom administrativnom prostoru sistematizovana su u posebnom poglavlju priručnika i predaju se kao takva u 12 sati nastave. Nadalje, neke od tema koje se odnose na EU su rasute po udžbeniku i pominju se u određenim tematskim djelovima. Prije svega, evropeizacija i proces evropskih integracija se analiziraju kao važne kontekstualne okolnosti u savremenom razvoju javne uprave. U okviru predavanja o sistemu državne službe studenti se upoznaju sa evropskim standardima i principima sistema državne službe koji su prvenstveno razvijeni od strane Sigme (*Podrška za unaprijeđenje upravljanja i rukovodenja*) kao kriterijuma za pristupanje EU.

Poglavlje i predavanja o uslugama od opštег interesa (eng. SGI) nude opsežnu analizu EU pristupa ovim pitanjima i uticaja zakona i politika EU na razvoj SGI-a, koji je uokviren sa nekoliko trendova: liberalizacija, privatizacija, deregulacija, komercijalizacija i remunicipalizacija. Odjeljak u kojem se raspravlja o finansiranju javnih službi u velikoj mjeri se oslanja na razlikovanje državne pomoći i naknada za javne usluge u EU. Primjena zakonodavstva EU na domaće javne usluge zavisi od njihove prirode i odgovarajuće klasifikacije unutar pravne tekovine EU koja razlikuje usluge od opštег interesa, usluge od opštег ekonomskog interesa, mrežne industrije i socijalne usluge od opštег interesa. Pored pravnih instrumenata propisa SGI (propisi, direktive i presude Evropskog suda pravde), studenti se upoznaju sa dokumentima mekog prava objavljenim od strane institucija EU koji su relevantni i za ovu oblast: *Zeleni knjiga o uslugama od opšteg interesa* (2003), *Bijela knjiga o uslugama od opšteg interesa*, *Komunikacija o uslugama od opšteg interesa* (2007), *Okvir za kvalitet usluga od opšteg interesa* (2011) itd.

Sekcija za lokalnu i regionalnu vlast uključuje teme evropeizacije u dva različita, ali isprepletena toka. Prvo, lekcija o harmonizaciji i konvergenciji sistema lokalnih vlasti u Evropi prepoznaje ulogu evropskih udruženja u postavljanju zajedničkih standarda i promovisanju vrijednosti

demokratije, decentralizacije i vladavine prava u lokalnoj upravi. Proces usklađivanja je uglavnom pod uticajem aktivnosti i dokumenata Savjeta Evrope, od kojih su neke najvažnije: *Evropska povelja o lokalnoj samoupravi (1985)*, *Evropska okvirna konvencija o prekograničnoj saradnji između teritorijalnih zajednica ili vlasti (1980)* sa tri dodatna protokola, *Konvencija o učešću stranaca u javnom životu na lokalnom nivou (1992)* itd. Tok tema evropeizacije fokusira se na uticaj Evropske unije na regionalno i urbano upravljanje i razvoj u državama članicama, uglavnom kroz instrumente regionalne politike EU, NUTS klasifikaciju i strukturne fondove.

Poglavlja i predavanja o Evropskom administrativnom prostoru sistematizuju i analiziraju najvažnije aspekte procesa evropeizacije u pogledu nacionalnih sistema javne uprave. U njemu se razmatra ideja administrativne konvergencije - harmonizacija različitih nacionalnih administrativnih modela uslovljenih zakonodavstvom i politikama EU. Faktori koji doprinose stvaranju EAP-a su analizirani i rangirani. Uticaj EU (proces evropeizacije) na nacionalne političke i administrativne institucije klasifikovan je u tri dimenzije; a) *dimenzija politike (eng. policy)* (ciljevi i principi javnih politika); b) *dimenzija političkog poretku* (administrativne strukture) i c) *politička dimenzija* (politički procesi). Drugi dio ovog poglavlja (drugo predavanje o EAP) predstavlja nekoliko pojedinačnih evropskih administrativnih standarda u različitim sektorima politike: pravo na dobru administraciju, evropsku politiku za mlade, evropske standarde upravnog postupka, politiku informacionog društva i e-upravu (rukovođenje). Sve teme se razmatraju na osnovu relevantnog zakonodavstva EU ili dokumenata politike (soft-law). Poglavlje je zaključeno dijelom o koordinacionim strukturama politika i institucija EU, kako na nivou EU tako i na domaćem nivou.

2.2. Plan i program Nauke o javnoj upravi

Naziv predmeta:					Nauka o javnoj upravi
Šifra predmeta	Status predmeta	Semestar	Broj ECTS kredita	Sati	
36590	Obavezан	6	8	90	
Studijski program: Integrisani dodiplomski i diplomski studijskog programa prava					
Uslovljenost drugim predmetima: Nema					
Opšti opis: Osnovna konceptualna pitanja javne uprave. Razvoj proučavanja javne uprave. Javna uprava u društvu. Položaj i uloga javne uprave u političkom sistemu. Organizacija uprave i javni menadžment. Upravljanje ljudskim resursima u javnoj upravi. Sistem državne službe u Hrvatskoj. Organizacija i nadležnosti državne					

Najbolje prakse u podučavanju prava EU – CABUFAL

uprave u Hrvatskoj. Usluge od opšteg interesa. Lokalna i regionalna vlada. Evropski administrativni prostor. Europeizacija nacionalnih birokratija. Modernizacija uprave i reforme javne uprave.

Sadržaj pojedinačnih nedjeljnih predavanja:

1. nedjelja	Uvodno predavanje (6h): Osnovni pojmovi u javnoj upravi; Upravni sistemi; Istorijat studiranja i nastave javne uprave, Pravno uređenje javne uprave
2. nedjelja	Društveni konteksti javne uprave (6h): Trendovi u društvenom i upravnom razvoju; Glavni evropski modeli javne uprave; Građani i javna uprava - transparentnost i otvorenost EU
3. nedjelja	Javna uprava u političkom sistemu (6h): Istoriski razvoj političkih sistema; Položaj javne uprave u okviru različitih političkih režima; Politički nadzor i odgovornost javne uprave.
4. nedjelja	Organizacioni aspekti javne uprave (6h): Razvoj organizacionih teorija; Osnovne organizacione varijable
5. nedjelja	Javni menadžment (6h): Tradicionalni pristup javnom menadžmentu; Moderni naglasci javnog menadžmenta.
6. nedjelja	Sistem državne službe (6h): Ljudska komponenta u javnoj upravi; Profesionalizacija i zasluge u javnoj upravi; Sistem državne službe uopšte i u Hrvatskoj;
7. nedjelja	Upravljanje ljudskim resursima u javnom menadžmentu (6h): Metode i instrumenti upravljanja ljudskim resursima u javnoj upravi; Modeli upravljanja ljudskim resursima; Stručno usavršavanje i razvoj ljudskih resursa
8. nedjelja	Državna uprava u Hrvatskoj (6h): Uticaj političkih institucija na državnu upravu u Hrvatskoj (parlament, predsjednik, vlada); Organizacija i nadležnosti državne uprave u Hrvatskoj
9. nedjelja	Fragmentacija i koordinacija u upravnom sistemu (6h): Diversifikacija državne uprave: javne agencije i proces agencifikacije; Strukture i instrumenti za efikasnu koordinaciju
10. nedjelja	Usluge od opšteg interesa (6h): Koncept i klasifikacije javnih usluga; savremeni trendovi razvoja; usluge od opšteg interesa u pravu EU i politikama; Okvir za javne usluge u Hrvatskoj
11. nedjelja	Lokalno i regionalno upravljanje I (6h): Koncepti i modeli lokalne uprave; Teritorijalna organizacija lokalne uprave; Harmonizacija sistema lokalne uprave u Evropi; Urbana i regionalna politika.
12. nedjelja	Lokalno i regionalno upravljanje II (6h): Lokalni i regionalni obim poslova; Lokalne političke i administrativne institucije; Centralno-lokalni odnosi; Politike decentralizacije
13. nedjelja	Europski administrativni prostor I (6h): Koncept EAP-a; Europeizacija i administrativna konvergencija; Osnovni principi i faktori EAP-a
14. nedjelja	Europski administrativni prostor II (6h): Evropski administrativni standardi; Pravo na dobru upravu; Povelja o osnovnim pravima u EU; Evropski standardi za upravni postupak; Hrvatska uprava u sistemu upravljanja EU
15. nedjelja	Modernizacija i reforme javne uprave (6h): Klasifikacije administrativnih reformi; Novi javni menadžment, Neoveberijanska država, Dobro upravljanje; Modernizacija uprave u kontekstu pristupanja EU; Modernizacija javne uprave u Hrvatskoj

Literatura: Koprić, I., Marčetić, G., Musa, A., Đulabić, V., Lalić Novak, G. (2014): Upravna znanost – Javna uprava u suvremenom europskom kontekstu (*Administrative science – Public Administration in Contemporary European Context*). Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Preporučena literatura:

- Cardona, F. (2005) Assessing the Approximation of Administrative Principles and Practices among EU Member States. OECD Sigma.
- Heidbreder, E. G. (2009) Structuring of the European Administrative Space: Channels of EU Penetration and Mechanisms of National Change
- Hoffman, H. (2015) Current Debates in European Administrative Law – Background and Perspectives. In: Auby, J. B., Perroud, T (eds.) *Droit de Procédure Administratif*. Bruylants.
- Koprić, I. (2017) European Administrative Space – myth, reality, and hopes. In: Ivan Koprić, Polonca Kovač (ur.) *European Administrative Space: Spreading Standards, Building Capacities*. Bratislava: NISPAcee.
- Koprić, I., Musa, A., Lalić Novak, G. (2012) *Europski upravni prozor*. Institut za javnu upravu.
- Musa, A. (2016) Good Local Governance in Europe: Influences and Standards. In: Lhomme, D., Musa, A., de la Rosa, S. (eds.) *Good local governance*, pp. 37-59. Bruylants.
- Nemec, J. (2016) Europeanization in Public Administration Reforms. NISPAcee Press.
- De la Rosa, S. (2016) Local Autonomy and EU Procurement Law. In: Lhomme, D., Musa, A., de la Rosa, S. (eds.) *Good local governance*, pp. 79-95. Bruylants.

Ksenija Grubišić*

**IMPLEMENTACIJA EVROPSKIH STANDARDA ZA
OBEZBJEĐIVANJE KVALITETA U VISOKOM
OBRAZOVARANJU NA PRAVNOM FAKULTETU U ZAGREBU**

1. Evropski standardi za obezbjeđivanje kvaliteta u visokom obrazovanju

Interno obezbjeđivanje kvaliteta i Standardi i smjernice za obezbjeđivanje kvaliteta u Evropskom prostoru visokog obrazovanja (ESG) - ESG je skup standarda i smjernica za interno i eksterno obezbjeđivanje kvaliteta u visokom obrazovanju. ESG nisu standardi za kvalitet, niti propisuju kako se sprovode procesi obezbjeđivanja kvaliteta, ali oni pružaju smjernice, pokrivajući područja koja su od vitalnog značaja za uspješno obezbjeđivanje kvaliteta i okruženje za učenje u visokom obrazovanju. ESG treba razmotriti u širem kontekstu koji uključuje i kvalifikacijske okvire, ECTS i dodatak diplomi koji takođe doprinose promovisanju transparentnosti i uzajamnog povjerenja u visokom obrazovanju u EHEA.

ESG standardi imaju sledeće ciljeve: a) oni postavljaju zajednički okvir za sisteme obezbjeđivanja kvaliteta za učenje i nastavu na evropskom, nacionalnom i institucionalnom nivou; b) omogućavaju obezbjeđivanje i poboljšanje kvaliteta visokog obrazovanja u evropskom području visokog obrazovanja; c) podržavaju uzajamno povjerenje i na taj način olakšavaju prepoznavanje i mobilnost unutar i izvan nacionalnih granica; d) pružaju informacije o obezbjeđivanju kvaliteta u EHEA.

Razmatranja za institucije visokog obrazovanja:

Politika obezbjeđivanja kvaliteta - standard: Institucije treba da imaju politiku za obezbjeđivanje kvaliteta koja se objavljuje i čini dio njihovog strateškog upravljanja. Interni akteri treba da razviju i implementiraju ovu politiku kroz odgovarajuće strukture i procese, uz uključivanje vanjskih aktera.

* Doc. dr Ksenija Grubišić, Pravni fakultet, Univerzitet u Zagrebu, Trg Republike Hrvatske 14, Zagreb; ksenija.grubisic@pravo.hr

Dizajn i odobravanje programa - standard: Institucije treba da imaju procese za izradu i odobravanje svojih programa. Programi bi trebali da budu osmišljeni tako da ispunjavaju postavljene ciljeve, uključujući i planirane ishode učenja. Kvalifikacija koja proizilazi iz programa treba da bude jasno naznačena i saopštена, i odnosi se na ispravan nivo nacionalnog kvalifikacionog okvira za visoko obrazovanje i, shodno tome, na Kvalifikacioni okvir Evropskog prostora visokog obrazovanja.

Učenje, nastava i ocjenjivanje usmjereno na studenta - standard: Institucije treba da obezbijede da se program isporučuje na način koji ohrabruje studente da preuzmu aktivnu ulogu u kreiranju procesa učenja i da ocjenjivanje studenata odražava ovaj pristup. Ovaj standard podstiče upotrebu fleksibilnih puteva učenja, različite načine isporuke, različite pedagoške metode i daje osjećaj autonomije svakom studentu. Pošto digitalizacija sadržaja sama po sebi ne vodi automatski do uspješnog obrazovnog okruženja, institucije možda žele da osmisle svoj nastavni plan i program na takav način da stimuliraju i angažuju studente u procesu učenja (korak koji može pomoći u sprečavanju neželjenih odustajanja) i odražavaju najbolje prakse i istraživanja u nastavi i učenju.

Prijem studenata, napredovanje, priznavanje i sertifikacija – standard: Institucije treba da dosljedno primjenjuju unaprijed definisane i objavljene propise koji pokrivaju sve faze studentskog „životnog ciklusa“, npr. prijem studenata, napredovanje, priznavanje i sertifikacija.

Nastavno osoblje - standard: Institucije bi trebale da se uvjere u kompetentnost svojih nastavnika. Oni bi trebali da primjenjuju fer i transparentne procese za angažovanje i razvoj osoblja.

Resursi za učenje i podrška studentima - standard: Institucije bi trebale da imaju odgovarajuće finansiranje za aktivnosti učenja i nastave i da se obezbijede adekvatni i lako dostupni resursi za učenje i podršku studentima.

Upravljanje informacijama i javne informacije - standard: Institucije treba da obezbijede da one prikupljaju, analiziraju i koriste relevantne informacije za efikasno upravljanje svojim programima i drugim aktivnostima. Institucije treba da objave informacije o svojim aktivnostima, uključujući programe, koji su jasni, tačni, objektivni, ažurirani i lako dostupni.

2. Obezbjedivanje kvaliteta na Pravnom fakultetu u Zagrebu

Tokom gotovo dva i po vijeka, Pravni fakultet Univerziteta u Zagrebu prikupio je znatnu količinu znanja i iskustva stečenih tokom svoje

duge istorije. Pravni fakultet je istovremeno i od samog početka bio učesnik u procesu razvoja pravnog obrazovanja u širem evropskom kontekstu, u kojem je prepoznat kao centar izvrsnosti s posebnim identitetom i dobro razvijenom međunarodnom saradnjom.

Organi upravljanja Fakulteta su Dekan i Fakultetsko vijeće. Organizacione jedinice Fakulteta su predsjednici, instituti, centar za socijalni rad, studijski centar za javnu upravu i javne finansije, odsjek za izdavaštvo, odsjek za informatiku, biblioteka i sekretarijat. Katedre su osnovne organizacione jedinice nastavne i naučnoistraživačke djelatnosti na Fakultetu. Instituti su organizacione jedinice sa više katedri. Instituti Fakulteta organizuju i vode naučno-istraživački i stručni rad u svojim naučnim oblastima. Svi nastavnici i saradnici zaposleni na Fakultetu su uključeni u rad katedri i instituta, iako često - kako bi podstakli izvrsnost i osiguranje kvaliteta u pogledu nastave, naučnog istraživanja i stručnih aktivnosti - angažovani su i vanjski učesnici: pravne struke, kao što su sudije, advokati, notari, različiti zaposleni u javnoj upravi, socijalni radnici itd. Pored vanjskih aktera, radu katedri Fakulteta značajno doprinose i najbolji studenti Fakulteta koji, kao studentski asistenti, doprinose nastavi, ali i sve više i profesionalnim i naučnim istraživanjima odsjeka. Važnu ulogu u radu Fakulteta imaju stalni i privremeni odbori Fakulteta i odbori Fakultetskog vijeća, kao što su Odbor za unaprijeđenje studijskih programa, Odbor za upravljanje kvalitetom, Vijeće za postdiplomske studijske programe, Odbor za biblioteke, Odbor za bivše studente, itd. Pored zaposlenih na Fakultetu, članovi odbora uključuju i studentske predstavnike koje biraju sami studenti, a u posljednje vrijeme Fakultetsko vijeće daje sve značajniju ulogu vanjskim akterima u doprinosu radu pojedinih komiteta i odbora.

Misija i vizija Fakulteta definisani su *Strategijom razvoja Pravnog fakulteta Univerziteta u Zagrebu*. Misija Fakulteta je obuka vrhunskih stručnjaka iz oblasti prava, socijalnog rada i javne uprave koji će svoja znanja i vještine iskoristiti za unaprijeđenje i povezivanje prakse, obrazovanja, naučnog istraživanja i stručnog rada na navedenim područjima. Promovisanje kulture kvaliteta u svim aspektima aktivnosti Fakulteta (tj. nastave, naučno-istraživačkog i stručno-profesionalnog djelovanja), međunarodne prepoznatljivosti, popularizacije profesije i jačanja prepoznatljivosti Fakulteta u društvu oduvijek su bili važni u definisanju i upravljanju aktivnosti Fakulteta - sada i u budućnosti. Pored toga, jedan od važnih strateških ciljeva Fakulteta je intenziviranje saradnje sa društvom u cjelini: privatnim sektorom / poslovnim sektorom ili preduzećima, javnim institucijama, javnim organima itd., na nacionalnom i širem regionalnom nivou.

Dokumenti koji sadrže strategiju i procedure za obezbjeđivanje kvaliteta:

1. Strategija razvoja Pravnog fakulteta Univerziteta u Zagrebu,
2. Pravilnik o sistemu obezbjeđivanja kvaliteta na Pravnom fakultetu Univerziteta u Zagrebu,
3. Smjernice za obezbjeđivanje kvaliteta Pravnog fakulteta Univerziteta u Zagrebu,
4. Politika kvaliteta,
5. (Godišnji) Izvještaji i akcioni planovi koji pokazuju stepen implementacije određenih aktivnosti postignutih u određenim periodima.

Prvi Odbor za upravljanje kvalitetom na Fakultetu imenovan je i počeo sa radom 24. oktobra 2007. godine, odnosno dvije godine prije donošenja zakona kojim se reguliše ova materija. Unaprijeđenje sistema obezbjeđenja kvaliteta koji je kasnije uslijedio na Fakultetu proizašao je iz zakonskih propisa i drugih relevantnih dokumenata. To su Zakon o obezbjeđivanju kvaliteta u nauci i visokom obrazovanju iz 2009. godine (*Službeni list*, br. 45/09), Uredba o sistemu obezbjeđivanja kvaliteta na Univerzitetu u Zagrebu iz 2011. godine, te Standardi i smjernice za obezbjeđivanje kvaliteta u Evropskom prostoru visokog obrazovanja iz 2005. koji detaljno navodi glavne karakteristike ključnih komponenti sistema obezbjeđivanja kvaliteta na univerzitetima i njihovim sastavnim jedinicama. Unaprijeđenje sistema obezbjeđivanja kvaliteta na Fakultetu razvijeno je u skladu sa politikom kvaliteta definisanom u dokumentima koje donosi Fakultetsko vijeće. Ovim dokumentima utvrđene su aktivnosti u cilju postizanja sljedećih ciljeva: 1. Proširenje organizacione strukture sistema upravljanja kvalitetom na sva područja djelovanja Fakulteta; 2. Razvijanje mehanizama za obezbjeđivanje kvaliteta; 3. Informisanje zainteresovanih strana o programima i realizovanim projektima i kvalifikacijama koje stiču na Fakultetu; 4. Intenziviranje saradnje sa diplomiranim studentima.

Uredba o obezbjeđivanju kvaliteta na Pravnom fakultetu Univerziteta u Zagrebu, usvojena 25. aprila 2012. godine, propisuje područja obezbjeđivanja kvaliteta: pravila i procedure za obezbjeđivanje kvaliteta na Fakultetu; primjena sistema na sve nivoe unutrašnje i spoljne kontrole kvaliteta; studijski programi; nastava i evaluacija nastavnika; studiranje i ocjenjivanje studenata; resursi za učenje i podrška studentima; nastavna, naučna i stručna sredstva; naučno-istraživačke aktivnosti; profesionalne aktivnosti; Međunarodna saradnja i mobilnost; Fakultetski informacioni sistem; javnosti rada Fakulteta.

Sredinom akademske 2011/12 godine, Fakultetsko vijeće je imenovalo novi Odbor za upravljanje kvalitetom u skladu sa novim zakonskim okvirom i Uredbom Univerziteta za 2011. godinu. Pravilnik o obezbjeđivanju kvaliteta na Univerzitetu u Zagrebu, Pravni fakultet propisuje nadležnosti, djelokrug rada i specifične zadatke Odbora:

1. Podsticanje razvojnih programa u cilju obezbjeđivanja kvaliteta u skladu sa fakultetskim, univerzitetskim, nacionalnim i međunarodnim standardima;
2. Predlaganje mjera za obezbjeđivanje kvaliteta u pojedinim oblastima organima upravljanja Fakulteta;
3. Planiranje i sprovođenje procesa internog sistema obezbjeđivanja kvaliteta u skladu sa odlukama Fakulteta;
4. Praćenje i podsticanje uključivanja studenata i drugih zainteresovanih strana u proces obezbjeđivanja kvaliteta;
5. Praćenje efikasnosti sistema obezbjeđivanja kvaliteta;
6. Sprovođenje drugih aktivnosti u skladu sa odlukama Fakulteta.

Međutim, određene oblasti obezbjeđivanja kvaliteta su već dugi niz godina bile odgovornost i drugih odbora Fakulteta. Fakultet je prepoznao potrebu za kontinuiranim i sistematskim obezbjeđivanjem kvaliteta nastave na Fakultetu mnogo godina prije uvođenja Bolonjskog procesa. Obezbeđivanje kvaliteta je u to vrijeme smatrano odgovornošću prodekana za obrazovanje i nastavne programe / Odbora za unaprijeđenje nastave i studijskih programa, Vijeća za postdiplomske studijske programe, Komisije za promociju izvrsnosti studenata (Komisija za promociju izvrsnosti studenata), Bibliotečki odbor, itd.

Neke od procedura za obezbjeđivanje kvaliteta su do sada ostale u okviru odgovornosti navedenih tijela. Odbor za usavršavanje/nastavu i usavršavanje nastavnih programa kontinuirano prati implementaciju studijskih programa i njihovih amandmana predlažući nove predmete i nove oblike nastave, izradu nastavnih planova i programa i svih drugih dokumenata potrebnih za obezbjeđivanje kvaliteta nastave. U pravilu, Odbor za unaprijeđenje nastavnih/studijskih programa i Odbora za unaprijeđenje studijskih programa sastaju se jednom u dva mjeseca ili češće ako je potrebno. U proteklih pet godina, Odbor je radio kontinuirano i samo u akademskoj godini 2013/14, Odbor je pripremio novu Uredbu o organizaciji studija, uveo amandmane na Pravilnik o studentskim nagradama koje su inicirali studentski predstavnici, predložio uvođenje novih izbornih predmeta i ERASMUS predmeta za studente razmjene, itd. Sve predloge koje je predložio Odbor za unaprijeđenje nastavnih / studijskih programa usvojilo je Fakultetsko vijeće. Komitet za promociju izvrsnosti studenata

obično se sastaje jednom godišnje u svrhu predlaganja/nominacija studenata za nagrade i priznanja Univerziteta i Fakulteta. Rad Odbora svršenih studenata je bio nezadovoljavajući u smislu kontinuiteta. Sadašnje rukovodstvo Fakulteta nastoji da definiše osnovne aktivnosti i ciljeve Odbora svršenih studenata u skladu sa strateškim dokumentom Fakulteta, uz pomoć kojeg će Odbor svršenih studenata biti u mogućnosti da poboljša saradnju sa svršenim studentima Fakulteta i učini ga sistematičnijim. Vićeće za postdiplomske studije kontinuirano prati implementaciju postdiplomskih studijskih programa i nadgleda procedure obezbjeđivanja kvaliteta. U proteklih pet godina, Vićeće bi se obično sastajalo jednom mjesečno.

Glavni strateški ciljevi Fakulteta su:

1. Obezbijediti visok kvalitet obrazovnog procesa kroz sinergiju nastave, naučno-istraživačkog i stručnog rada, podsticati mobilnost nastavnika i studenata, razvijati zajedničke studijske programe sa stranim univerzitetima, podsticati učešće u međunarodnim istraživačkim projektima i međunarodnim udruženjima.
2. Dodatno podsticati interaktivnost i praktičnu orijentaciju dijela nastave, posebno seminara, vježbi i praktičnog radnog iskustva u pravosudnim institucijama, upravnim tijelima i sistemu socijalne zaštite, ili stvoriti uslove za uključivanje što većeg broja studenata tokom studija u programe koji olakšavaju sticanje praktičnog radnog iskustva u svim aspektima pravnih i socijalnih poslova, tijela javne uprave i poreskog zakonodavstva / poreske profesije.
3. Podsticati razvoj postdiplomskih specijalističkih studijskih programa u skladu sa potrebama struke / tržišta rada i podsticati razvoj cjeloživotnog učenja. Zadovoljenje potreba struke / tržišta rada na kvalitetan način ometeno je zbog teškoća u uspostavljanju sistemskih komunikacijskih kanala sa vanjskim akterima, poslodavcima koji zapošljavaju naše studente i našim bivšim studentima.
4. Povećati kvantitet / opseg / obim i kvalitet naučnog istraživanja na Fakultetu, afirmisati Fakultet kao vodeću naučnoistraživačku instituciju u oblasti prava, socijalnog rada, socijalne politike, javne uprave i poreskog zakonodavstva u regionu, i povećati prepoznatljivost i vidljivost Fakulteta u Evropskom istraživačkom prostoru.
5. Investirati dalji rad na optimizaciji upisne politike Fakulteta, što znači da bi kvote za upis na fakultet trebale biti uravnotežene (socijalne potrebe) / potrebe tržišta rada i postići optimalan odnos između studenata i nastavnika.

6. Dalje razvijati politike koje se odnose na poboljšanje kvaliteta studentskog života i promovisati uključivanje studenata u kulturne i sportske aktivnosti (rad studentskih udruženja, Studentska unija, *Capella Juris*, sportske aktivnosti, humanitarni rad, itd.).
7. Poboljšati i modernizovati uslove rada na Fakultetu.

3. Preporuke za unaprijeđenje kvaliteta Pravnog fakulteta u Podgorici

Upravljanje i obezbjeđivanje kvaliteta: 1. Izraditi detaljan strateški plan za Fakultet koji uključuje ciljeve istraživanja i nastave, strategije zapošljavanja osoblja i finansijske pristupe potrebne za postizanje ciljeva. U izradi strateškog plana, zainteresovane strane bi trebale da budu bliže uključene; 2. Promovisanje izvrsnosti u nastavi i istraživanju kroz razvoj dodatnih mehanizama za prepoznavanje i nagrađivanje odličnih rezultata osoblja; 3. Treba poboljšati prikupljanje i analizu relevantnih podataka (npr. sati nastave, kvaliteta istraživanja); 4. Izmijeniti postojeće programe razvoja kadrova koji se izvode na Fakultetu i uvesti sistem praćenja zapošljavanja koji zadovoljava specifične potrebe neakademskog osoblja; 5. Fakultet bi trebao da razvije i održava Alumni mrežu (mreža svršenih studenata) kako bi pomogao u izgradnji kontakata za zapošljavanje i savjetovanje sadašnjih studenata itd. Fakultet bi takođe trebao da analizira podatke o zapošljavanju svršenih studenata kako bi se to moglo unijeti u dizajn predmeta i prakse upisa. Informacije o zaposlenju treba da budu uključene na web stranici.

Studijski programi: 1. Ishodi učenja predmeta treba da budu eksplicitno usklađeni sa ishodima učenja na nivou studijskog programa, formulisanim u uslovima koji se oslanjaju na Blumovu taksonomiju i sistematski testirani (tj. kroz uvođenje „test matrice“); 2. Razviti krajnje ishode učenja koji pojašnjavaju njegovu institucionalnu misiju, pomažu nadgledanje monitoringa nastavnih planova i programa i podržavaju evaluaciju efektivnosti programa zasnovanu na ishodima; 3. Trebalo bi da budu jasno i transparentno kako stvarna opterećenja za studente odgovaraju broju ECTS dodijeljenih određenom predmetu; 3. Mogućnosti za praktično učenje treba da budu olakšane u većoj meri, treba da budu integrisane u program i, što je najvažnije, treba da budu dostupne svim studentima; 4. Održavanje kontakta i praćenje bivših studenata trebalo bi da se sprovodi na sistematičniji način; 5. Fakultet treba redovno da pregleda svoje programe u cilju racionalizacije i obezbjeđivanja ažuriranosti sadržaja nastavnog plana i programa. Trebalo bi da osigura mehanizme za nastavu pod

vođstvom istraživača: 6. Fakultet treba da traži najbolje prakse u procjeni potražnje i treba da sproveđe svoje planove za anketiranje svršenih studenata, te da razvije alumni mrežu; 7. Fakultet bi mogao da iskoristi svoju alumni mrežu kako bi razvio program stažiranja i prakse za studente; 8. Kontinuirana evaluacija kvaliteta novog studijskog programa (studentske ankete i ankete nastavnika).

Studenti: 1. Izrada informativnog paketa o novom studijskom programu u skladu sa *Standardima i smjernicama za obezbjeđivanje kvaliteta u Evropskom prostoru visokog obrazovanja (ESG)* - http://www.enqa.eu/wp-content/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf; 2. Baza podataka bivših studenata trebala bi se koristiti za prikupljanje podataka o trenutnom zanimanju bivših studenata.

Proširiti opseg aktivnosti Alumni udruženja, uključujući i značajnije projekte za razvoj fakulteta, kao što je praćenje bivših učenika kako bi se procijenila djelotvornost programa i umrežavanje sa institucijama i ustanovama visokog obrazovanja; 3. Povećati promociju javnog imidža Fakulteta kroz poboljšanu web stranicu i druge mehanizme odnosa s javnošću.

Nastavnici: 1. Preporučujemo da se poslovi na kojima je nastava na engleskom jeziku moguća (npr. Međunarodno pravo, pravo EU) takođe oglašavaju na engleskom jeziku na međunarodnim web stranicama i da se distribuiraju putem različitih mailing lista u Evropi; 2. Fakultetu se strogo preporučuje da uspostavi kontinuirane programe cjeloživotnog učenja; 3. Uspostaviti kvalitetniji sistem evaluacije istraživanja i nastave; 4. Nejednakosti u nastavnom opterećenju treba svesti na minimum; 5. Smanjiti ogroman stepen nastavnih aktivnosti i omogućiti više vremena za istraživanje.

Naučna i profesionalna aktivnost: 1. Broj publikacija u međunarodno priznatim pravnim časopisima treba značajno povećati; 2. Potrebno je obezbijediti administrativnu pomoć za prijave projekata; 3. Osoblje treba aktivnije podsticati na sticanje vanjskih sredstava; 4. Razviti detaljan program strateških istraživanja za održavanje i izgradnju oko prioritetnih područja Fakulteta; 5. Razviti sistem za osvjećivanje istraživačkog osoblja o nacionalnim i međunarodnim šemama odobravanja i pružanju personaliziranih smjernica u primjeni tih programa; 6. Kada je to moguće, Fakultet treba da se angažuje sa industrijom u vezi sa potencijalnom saradnjom i partnerstvom.

Međunarodna saradnja i mobilnost: 1. Trebalo bi sprovesti ambiciozniji plan akcije za veće angažovanje u evropskim projektima; 2. Treba obezbijediti namjensko finansiranje za Erasmus studente pravnog

odsjeka; 3. Fakultet treba da nastoji da obezbijedi finansiranje iz evropskih i međunarodnih izvora; 4. Treba preduzeti mjere kako bi se osiguralo da se potpuna širina Erasmus mjesta (i dolaznih i odlaznih) pretplati, posebno kroz podizanje svijesti o prednostima; 5. Uspostaviti uslove koji će omogućiti da 10% ili više nastavnog osoblja provede najmanje 6 mjeseci u inostranstvu u narednih pet godina, i da se ova mobilnost implementira kao preduslov za napredovanje u karijeri nastavnika; 6. Promovisati objavljivanje istraživanja u časopisima sa visokim faktorom uticaja iz više istraživačkih grupa, djelimično povećanjem zahtjeva učinka objavljivanja za napredovanje u karijeri; 7. Razviti programe za privlačenje stranih nastavnika, po mogućnosti pružanjem kratkih predmeta na engleskom i ljetnjim školama. Ovi programi mogli bi da imaju koristi od postojećih međunarodnih naučnih saradnji među istraživačima Fakulteta; 8. Razviti strateški plan za međuinstitucionalnu i međunarodnu saradnju, djelimično kroz nadogradnju postojećih saradničkih istraživačkih grupa na institucionalnu saradnju.

Preporučena dokumenta / literatura:

Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area from 2005. - <https://enqa.eu/index.php/home/esg/> (14/4/2019).

The Standards and guidelines for quality assurance in the European Higher Education Area (ESG) - http://www.enqa.eu/wp-content/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf (15/4/2019).

The Act on Quality Assurance in Science and Higher Education from 2009 (*Official Gazette*, no. 45/09)

Standards for the evaluation of quality of universities and university constituents in the procedure of re-accreditation of higher education institutions - https://www.azvo.hr/images/stories/novosti/ENG_STANDARDS_FOR_THE_EVALUATION_OF_QUALITY_-_UNIVERSITIES.pdf

Procedure for the re-accreditation of higher education institutions - https://www.azvo.hr/images/stories/vrednovanja/Procedure_for_the_re-accreditation_of_HEI.pdf (11/4/2019).

Quality Assurance and Learning Outcomes - <https://enqa.eu/indirme/papers-and-reports/workshop-and-seminar/WSR%202017%20-%20Final.pdf> (16/4/2019).

The Regulation on the Quality Assurance System at the University of Zagreb from 2011. - http://www.unizg.hr/fileadmin/rektorat/O_Sveucilistu/Dokumenti_javnost/Propisi/Pravilnici/15052018-FINAL-Pravilnik_o_sustavu_osiguravanja_kvalitete_-_SENAT_lektorirano.pdf (11/4/2019).

Development Strategy of the University of Zagreb Faculty of Law - https://www.pravo.unizg.hr/fakultet/upravljanje_kvalitetom/dokumenti (11/4/2019).

Ksenija Grubišić

Regulation on the Quality Assurance System at the University of Zagreb Faculty of Law - https://www.pravo.unizg.hr/fakultet/upravljanje_kvalitetom/dokumenti (11/4/2019).

Quality Assurance Guidelines of the University of Zagreb Faculty of Law - https://www.pravo.unizg.hr/fakultet/upravljanje_kvalitetom/dokumenti (11/4/2019).

Quality Policy - https://www.pravo.unizg.hr/fakultet/upravljanje_kvalitetom/dokumenti (11/4/2019).

(Annual) Reports and action plans showing the level of implementation of certain activities achieved in specific periods - https://www.pravo.unizg.hr/fakultet/upravljanje_kvalitetom/dokumenti (11/4/2019).

Arsen Bačić*

EUROPSKE INTEGRACIJE I INSTITUCIJE EUROPSKE UNIJE

Kolegij Europske integracije i institucije Europske unije uvršten je u program Specijalističkog diplomskog stučnog upravnog studija Pravnog fakulteta u Splitu kao izborni kolegij četvrtog semestra na drugoj godini studija, a nosi 6 ECTS bodova. Satnica kolegija je 45 sati predavanja i 15 sati seminara, odnosno 60 sati nastave ukupno. Konačna ocjena sastoji se od kombinacije praktičnih zadataka (50%) i pisanog ispita (50%).

Predmet studentima treba dati temeljita i cjelovita znanja o europskim integracijama i institucijama Europske unije. Institucije i pravo Europske unije nisu izmjenili samo političku, socijalnu i ekonomsku kartu država članica, već i globalne međunarodne odnose. Glavni ciljevi predmeta su stoga upoznavanje studenata s institucijama Europske unije te njihovim međusobnim odnosima, ukazivanje na specijalni karakter EU prava u usporedbi s međunarodnim i nacionalnim pravom, poticanje studenata na istraživanje efekata EU institucija i prava na drugim područjima međunarodnih odnosa, razvijanje kritičkog mišljenja glede drugih predmeta povezanih s političkim znanostima i međunarodnim odnosima. Posebno se razmatra proces proširenja Unije i integracije novih država članica, pri čemu se dakako najviše pažnje posvećuje pristupanju Republike Hrvatske te analizi efekata njenoga članstva u Europskoj uniji.

Student će moći: 1) identificirati i navesti temeljne pojmove povezane s etapama europskih integracija i institucionalnom strukturu Europske unije, 2) izdvojiti i objasniti relevantne dokumente, pravna načela i načela organizacije vlasti Europske unije, 3) povezati i prilagoditi opća znanja o pravu Europske unije i procedurama europskih institucija te procesu pridruživanja Republike Hrvatske Europskoj uniji, 4) analizirati relevantne dokumente europskog javnog prava i praksu Europskog suda pravde, 5) zaključiti o utjecaju i doprinisu europskih institucija i europskog pravnog sustava razvoju nacionalnog pravnog sustava i položaju hrvatskih građana.

Posebna se pozornost pridaje razradi terorijskog okvira na praktičnim primjerima, a sama činjenica da je Republika Hrvatska 2005. po-

* Akademik Arsen Bačić je redoviti profesor u trajnom zvanju na Pravnom fakultetu Univerziteta u Splitu.

krenula pristupne pregovore s Europskom unijom te da je 2013. godine postala njenom članicom otvorila je mogućnost za case study koji je za studente iznimno interesantan i poticajan.

Kao nužnost se nameće eksplikacija komparativne problematike ustavnih promjena izazvanih procesom proširenja EU, dijaloga o ustavnim promjenama koje su u europskim zemljamainicirane potrebom ratifikacije europskih dokumenata (prije svega Maastrichtskog sporazuma), odnosno procesa sukcesivnog širenja na nove članice čiji broj predvidljivo raste iz godine u godinu. Postavljamo pitanje i o tome u kolikoj je mjeri nacionalna država otvorena da na ustavnome planu reflektira spremnost i odgovore na dva izazova razumijevanju i praksi upravljanja moderne države: naime, na procese globalizacije i funkcionalne diferencijacije. Jer, teorija i praksa suvremene države sve više ukazuje kako ovi dugoročni trendovi nacionalnu državu stavlaju pod takav pritisak koji prije ili kasnije neizostavno traži adaptaciju tradicionalnih političko-institucionalnih aranžmana. Riječ je i o posljedicama procesa europske integracije koji, kako to ističe **J.H.H. Weiler**, više nego ijedan drugi proces osvjetljava i svu moguću nedostatnost određenih ključnih koncepata ustavne i demokratske misli izvan konteksta relativno homogenih nacionalnih država, pa ustavne promjene prije ili kasnije nužno dolaze na dnevni red nacionalne politike.¹

Fenomen ustavnih promjena koje imaju uzrok u kompleksnom političko-pravnom procesu nastajanja, proširivanja i sazrijevanja Europske unije dotiče ne samo ustavotvorce klasičnih demokracija, već i ustavotvorce novih demokracija koje su također obuhvaćene problematikom proširenja EU. Tamo gdje su na djelu ili ih se tek očekuje, te su promjene promjene nužni i sastavni dio kompleksa proširenja EU, konstitucionalizacije EU, odnosno harmonizacije, ili komunitarizacije nacionalnih politika unutar sve povezanijeg svijeta europske politike i prava.

Pitanja koja su otvorena u novom valu racionalizacije europskih ustava i to prije svega onih zemalja koje pripadaju historijskim utemeljiteljima Europske unije su izuzetno značajna. U ovom razdoblju koje nazivaju "erom integracije" izazvana je, kaže **F. Venter**, sva sila različitih klasičnih pojmovev ustavnog prava. Među tim pojmovima prvi je onaj o samoj prirodi države, o temeljima ustava, o središtu državne vlasti te horizontalnom i vertikalnom balansiranju vlasti. Ovi izazovi su se pojavili ne samo radi "procesa supranacionalnog organiziranja, koji u EU ima na-

¹ Weiler J.H.H., Constitutionalism and Democratic Representation in the European Union, p.3; dostupno na:<https://eif.univie.ac.at/downloads/projekte/ResearchProgrammeConstitutionalism.pdf>

irazvijeniji primjer, već i kao posljedica globalizacije politike, trgovine, komunikacija i životnoga stila”.²

Dijalog između razvoja europskih ugovora i nacionalnih ustava otvoren je 1992. godine nakon usvajanja Maastrichtskog ugovora (*Maastricht Treaty, Le Traite de Maastricht*). A da je Ugovor iz Maastrichta u pravom smislu predstavljao prekretnicu svjedoči i činjenica da se u razdoblju između 1951. i 1992. godine, koje ipak predstavlja i razdoblje od četrdeset godina “europske konstrukcije”, nije nikada postavljalo pitanje o eventualnom inkompatibilitetu između novog legalnog poretku i tradicionalnih nacionalnih ustava. Kada se je ta debata otvorila, istu je naglo okončala politička volja koja nije željela postojanje bilo kakvih ustavnih prepreka kreiranju Ujedinjenih europskih država. Zato je Ugovor iz Maastrichta u pravom smislu riječi okrenuo novu stranicu europskog dijaloga. Njegovim sklapanjem odmah su se pojavile i nove kontroverze, prije svega zbog onih odredbi koje se odnose na biračko pravo građana zemalja izvan EU odnosno zbog monetarne politike, itd. U tom su smislu sve države potpisnice Ugovora iz Maastrichta bile obvezane da sagledaju sadržaj Ugovora i da ga sučele sa sadržajem vlastitih ustava. Taj je čin trebao biti prelimarni potez prije ratifikacije ovog ugovora u dvanaest država članica Unije.

Historija pregovora o proširenju Europske unije je ustvari priča o nametanju obaveze prihvaćanja čitavoga spektra principa, mjera, zakona, praksi, obveza i ciljeva koji su usuglašeni i prihvaćeni unutar Unije, onoga što se naziva *acquis communautaire*; čini se više nego očitim da je danas preteški teret adaptacije EU na strani država koje se priključuju zajednici. Obzirom na činjenicu da su politički i ekonomski sistemi zemalja u pitanju još uvijek u procesu tranzicije, postavlja se pitanje hoće li proces proširenja i zahtjevi koji se s time pojavljuju dovesti do promjene ustava koji su usvojeni i prije no što se mislilo o uključivanju u tako zahtjevnu strukturu kakva je Europska unija ?

Procedure ustavnih promjena koje su se do sada odvijale u zemljama članicama EU reproduciraju, prema riječima nekih analitičara, “racionaliziranu varijantu akcije konstituirajuće vlasti koju omogućuju suvremeni ustavi”.³ U najvećem broju ovih država odluke i presude usta-

² Venter F., Constitution Making and the Legitimacy of the Constitution, u Jyranki A. (ed.), National Constitutions in the Era of Integration, Kluwer Law International, 1999., p. 9

³³ Tanchev E., The Current Constitutional debate and the implications of Bulgaria’s accession to the European union, p. 9; dostupno na: <https://www.nato.int/acad/fellow/97-99/tanchev.pdf>

vnih sudova koje se tiču suglasnosti temeljnih zakona s osnivačkim ugovorima predstavljaju obligatori element ratifikacijske procedure. Štoviše, u Njemačkoj i Francuskoj ti su sudovi intervenirali i prije i poslije ustavnih amandmana koji su se ticali konteksta ratifikacije europskog prava. Dok se sama ratifikacija u Danskoj, Irskoj i Francuskoj odvijala u dramatičnim okolnostima nacionalnog referenduma, negdje se je taj proces ratifikacije odvijao u sasvim pomirljivoj atmosferi nacionalnih parlamenta gdje se je odluka donosila kvalificiranim većinama.

U trenutku otvaranja procesa pripremanja Hrvatske za članstvo u Europskoj uniji hrvatski pregovarač s EU izjavljuje kako "prilagodba Evropi zahtijeva reformu cijele države". Jedan od prvih koraka je utemeljenje novog saborskog Odbora za europske integracije koji će, prema riječima vođe tima hrvatskih pregovarača N. Mimice, "ocjenjivati sve propise i zakone koji nose dimenziju usklađivanja s europskim zakonodavstvom".⁴ Je li se ova opaska odnosila i na Ustav Republike Hrvatske? I da li se pod 'ocjenom' zapravo mislilo na još jednu (novu) promjenu hrvatskog Ustava?

Klasična i suvremena ustavnopravna teorija stoji na stajalištu da ustavne odredbe koje služe za promjenu ustava nisu samo tehnička sredstva. Riječ je o odredbama kojima se mogu mijenjati rezultati one (konstitutivne) vlasti koja je stvorila ustav. U tom smislu promjena ustava znači reviziju i ponovno ispisivanje temeljnog akta. Revizijske odredbe ustava utjelovljuju dakle 'kompromis između tendencije prema socijalnoj i političkoj inovaciji, kojim se ostvaruje prilagodba političkog sistema novim okolnostima'.⁵

Na koji će se način u Republici Hrvatskoj realizirati ustavna evaluacija EU zavisilo je dakako od sposobnosti Hrvatske da razriješi najodsudnija pitanja svoje daljne perspektive i razvoja. Premda kvaliteta i kvantiteta pitanja u ovoj evaluaciji gotovo zastrašuje (Republika Hrvatska se je konfrontirala s činjenicom potvrde kompletног *acquis communautaire*, koji se sastoji od temeljnih ugovora, sekundarne legislative, međunarodnih sporazuma institucija Unije, jurisprudencijom europskih sudova, etc.), u suštini je opet riječ o suočavanju s izborom i rješavanjem klasične dileme: da li izabratи Hobbesovu ili Lockeovu konstitucionalnu opciju? Dok Hobbesova socijalna dilema potpomognuta 'benevolentnim diktatorima' odvodi transformaciji konflikata na kraći rok, tek Lockeova

⁴ Usp. Pripreme Hrvatske za EU – najesen se pali 'crvena lampica' za zakonodoavnu prilagodbu Europskoj uniji, u: Jutarnji list

⁵ Elster J. et al., Institutional design in post-communist societies – rebuilding the ship at sea, Cambridge university Press, Cambridge, 1998. p. 105

koncepcija konstitucionalizma stvara ‘protektivnu’ i ‘produktivnu’ ustavnodemokratsku državu. No, zadaća ‘konstitucionalizacije transnacionalnih regulatornih ovlasti’, a time i rješavanje gore postavljene dileme, traži ponovno i još produbljenije osmišljavanje ustavnih tradicija i koncepata koji su do pristupanja Uniji prevladavali u ustavnopolitičkom razvoju Republike Hrvatske. Možda je upravo mogućnost ulaska Republike Hrvatske u EU bila najbolja prilika za takvu jednu ‘generalku’ ustavnih tradicija i koncepata koji su kao plod države-nacije nastale u vrijeme kada su međunarodni odnosi prije svega bili položeni na politici moći i rata.

Republika Hrvatska je s Europskom unijom potpisala Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju 29. listopada 2001. godine. Hrvatski put prema punopravnom članstvu započeo je dakako još i ranije. Tako je u svibnju 1999. godine Europska komisija predložila otvaranje Procesa stabilizacije i pridruživanja za Albaniju, Bosnu i Hercegovinu, Hrvatsku, Makedoniju i SR Jugoslaviju, a iste godine u lipnju usuglašen je Pakt o stabilnosti kao politički dokument kojem je strateški cilj stabilizacija u jugoistočnoj Europi putem približavanja zemalja regije euroatlantskim strukturama te jačanje međusobne suradnje. 15. veljače 2000. osnovana je Zajednička konzultativna radna skupina RH – EU, a u svibnju iste godine Europska komisija je objavila pozitivan Izvještaj o početku pregovora o zaključivanju Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju. Prekretnica je bio Zagrebački summit održan u studenom 2000. koji je označio i početak pregovora između RH i EU o zaključivanju sporazuma, kojega je napokon Hrvatski sabor ratificirao 5. prosinca 2001. godine, a zatim ga je potvrdio i Europski parlament 12. prosinca iste godine.

Hrvatska je zahtjev za članstvo u Europskoj uniji predala 21. veljače 2003., a u travnju iste godine Vijeće EU dalo je mandat Europskoj komisiji da izradi mišljenje o zahtjevu Republike Hrvatske za primanje u članstvo. Europska komisija predala je Hrvatskoj 10. srpnja 2003. godine Upitnik s 4560 pitanja, a odgovore je Hrvatska uručila tri mjeseca kasnije – 9. listopada 2003.

Pristupni pregovori između RH i EU su otvoreni 3. listopada 2005. godine, nakon čega je započeo postupak analitičkog pregleda usklađenosti (screening) hrvatskog zakonodavstva s pravnom stečevinom EU. Prva Međuvladina konferencija na razini zamjenika voditelja izaslanstava/glavnih pregovarača, na kojoj su usuglašena načela i proceduralni aranžmani za vođenje pristupnih pregovora te je razmotren inicijalni radni program temeljen na planu screeninga pojedinih poglavlja pregovora, održana je 28. listopada 2005. godine. Održano je sveukupno trinaest sastanaka Međuvladine konferencije o pristupanju RH Europskoj uniji na ministarskoj razini,

a pregovori su formalno okončani 30. lipnja 2011. godine zatvaranjem svih 35 pregovaračkih poglavlja. No, da bi Hrvatska mogla učiniti upravo spomenuti korak prethodno je bilo neophodno adaptirati i njen ustavni okvir.

Sve promjene Ustava koje su realizirane, a bile su prethodno sadržane u Prijedlogu promjene Ustava, mogu se sistematizirati u dvije skupine. Za predmet našeg interesa važna je prva skupina izmjena i dopuna Ustava Republike Hrvatske, kojima se utvrđuje valjana ustavno-pravna osnova kako za pristupanje Republike Hrvatske Europskoj uniji, tako i za učinkovito funkcioniranje Republike Hrvatske u Europskoj uniji i to: a) Ustavna pitanja koja proizlaze iz pojedinih poglavlja pregovora s Europskom unijom (neovisnost Hrvatske narodne banke i Državnog ureda za reviziju, aktivno i pasivno biračko pravo državljana EU koji borave u Republici Hrvatskoj, jačanje neovisnosti, nepristranosti i profesionalnosti sudske vlasti, učinkovita provedba Okvirne odluke Vijeća EU o Europskom uhidbenom nalogu); b) Ustavna pitanja koja nisu izravno vezana za pojedina poglavlja pregovora već se odnose na modalitete pristupanja i funkcioniranja Republike Hrvatske u Europskoj uniji (ustavna osnova za pristupanje EU, referendum o članstvu Republike Hrvatske u EU, prijenos ustavnih ovlasti, sudjelovanje u institucijama EU, izravni učinak i primjena prava EU, odnos između zakonodavne, izvršne i sudske vlasti nakon stjecanja punopravnog članstva u EU te položaj državljanima EU u Republici Hrvatskoj i osiguranje njihovih prava).

Dakle, već je i dotadašnja ustavna norma, ujedno i ustavna osnova za pristupanje Republike Hrvatske EU, a koja za taj postupak propisuje provedbu referenduma, predstavljala poseban izazov za ustavotvorca te uopće za budućnost projekta europske Hrvatske. Naime, ta je ustavna norma za pozitivan ishod referenduma zahtijevala vrlo strogu većinu – većinu glasova svih birača u državi. Takav izričaj stvara situaciju u kojoj svaki neizlazak na referendum (apstinencija) predstavlja glas "protiv". Imajući u vidu velik broj hrvatskih državljanina upisanih u biračke popise koji ne žive u Republici Hrvatskoj, te uzimajući u obzir visok postotak izborne apstinencije takvih birača, postojala je opasnost da referendum koji bi se organizirao temeljem postojeće ustavne norme ne bi pružio realnu sliku volje biračkog tijela odnosno da bi broj birača koji se uopće nisu odazvali referendumu uvelike utjecao na njegov ishod.

Referendum o pristupanju mora osigurati legitimnost takve odluke kao osnove članstva u EU. Stoga je bilo potrebno osigurati da na referendumu dođe do izražaja stvarna volja biračkog tijela. Zaključeno je da je cilj moguće osigurati propisivanjem donje granice najnižeg odaziva birača koji jamči legitimnost referendumu. Stoga je predloženo i usvojeno rje-

šenje da se donji prag odredi kao "većina birača koji su pristupili referendumu".

Nadalje, Ustav je dopunjeno i novom Glavom VIII - EUROPSKA UNIJA koja uređuje posebna pitanja članstva u EU. Takve posebne dijelove ustava posvećene EU nalazimo i u ustavima drugih država, poput Francuske i Njemačke.

U članku 143. Ustava tako se navode ciljevi i vrijednosti europskog zajedništva koje Republika Hrvatska prihvata kao temelj članstva u EU. Njime se izražava misao da Republika Hrvatska ne pristupa bilo kakvoj organizaciji, već upravo takvoj koja štuje i štiti navedene vrijednosti i na njima se zasniva. Članstvo u EU zahtijeva da se na zajedničke institucije prenesu određene ustavne ovlasti, kako je propisano člankom 139. Ustava. EU je organizacija ograničenih ovlasti i ima samo one ovlasti koje su na nju Osnivačkim ugovorima i njihovim izmjenama i dopunama prenijele države članice. Ovaj članak relevantan je i za buduće izmjene i dopune ugovornog okvira EU.

U članku 144. Ustava pojašnjava se demokratska dimenzija EU. Dio ustavnih ovlasti prenosi se na europske institucije, a demokratsko načelo osigurava se u Europskom parlamentu. Stavcima 2., 3. i 4. ovoga članka osigurava se ustavna osnova za donošenje odgovarajućeg zakona i izmjene Poslovnika Hrvatskog sabora kojima će se regulirati način sudjelovanja Hrvatskoga sabora u zakonodavnom postupku Europske unije te nadzor nad djelovanjem Vlade u institucijama Europske unije. U stavku 5. se određuje da će Republiku Hrvatsku u Vijeću i Europskom vijeću zastupati, sukladno njihovim ustavnim ovlastima, Vlada i Predsjednik Republike Hrvatske.

U članku 145. Ustava uređuje se zaštita subjektivnih prava građana pred hrvatskim sudovima. Riječ je o "izravnom učinku" prava EU kao jednoj od temeljnih karakteristika prava EU. Obvezu primjene prava EU imaju ne samo sudovi, već i drugi subjekti. Ovdje se izražava i načelo ekvivalentne pravne zaštite. Nacionalno pravo ne smije činiti ostvarivanje subjektivnih prava koja proizlaze iz prava EU pretjerano teškim ili gotovo nemogućim. Ova je norma upućena svim tijelima državne vlasti, uključujući i sudove. Pravo EU je dio nacionalnog pravnog poretku i sudovi su obvezni suditi primjenjujući ga. Ukoliko je norma nacionalnog prava suprotna normi prava EU, nacionalni sud mora izuzeti iz primjene nacionalnu pravnu normu i izravno primijeniti normu prava EU. U stavku

4. izražava se načelo administrativnog izravnog učinka, odnosno, obveza svih tijela državne vlasti/javne uprave da primjenjuju pravo EU.

U članku 146. Ustava određeno je da su državljanji Republike Hrvatske građani EU i uživaju prava koja im jamči pravna stečevina EU. Sva prava ostvaruju se u skladu s uvjetima i ograničenjima propisanima ugovorima na kojima se temelji EU i mjerama prihvaćenima temeljem tih ugovora. U stavku 3. zajamčeno je da u Republici Hrvatskoj sva prava zajamčena pravnom stečevinom EU uživaju svi građani EU. Europsko građanstvo predstavlja temeljni status koji uživaju građani država članica EU. Ono sa sobom nosi niz prava koja su navedena u ovom članku, a zajamčena su Osnivačkim ugovorima. Ona pripadaju svim građanima EU, a po pristupanju Republike Hrvatske u EU pripadat će i hrvatskim državljanima u svim državama članicama i državljanima drugih država članica u Republici Hrvatskoj.

Promjena Ustava RH stupila je na snagu danom proglašenja (16. lipnja 2010. godine), osim: čl. 9. st. 2. (u dijelu koji se odnosi na izvršenje odluka o predaji donesenih sukladno pravnoj stečevini Europske unije), čl. 133. st 4. (pravo na lokalnu i regionalnu samoupravu tj. biračko pravo koje u RH ostvaruju i građani Europske unije), te već navedenih čl. 144., 145. i 146. koji su stupili na snagu danom pristupanja Republike Hrvatske Europskoj uniji tj. 1. srpnja 2013. godine.⁶

⁶ Ustav RH (pročišćeni tekst), Narodne novine br. 85/2010

Najbolje prakse u podučavanju prava EU – CABUFAL

NAZIV PREDMETA		Evropske integracije i institucije Europske unije								
Šifra			Godina studija	II						
Predmetni nastavnik	Dr.sc. Arsen Bačić, Profesor i osoblje	ECTS	6							
Vanredni nastavnik	Dr. sc. Petar Bačić, Vanredni profesor	Vrsta nastave (broj sati)	L	S	E	F				
			45	15						
Status predmeta	Izborni	Procenat primjene e-učenja	-							
OPIS PREDMETA										
Ciljevi predmeta	Predmet studentima treba da da temeljna i cijelovita znanja o evropskim integracijama i institucijama Europske unije. Institucije i pravo Europske unije nisu izmjenili samo političku, socijalnu i ekonomsku kartu država članica, već i globalne međunarodne odnose. Glavni ciljevi predmeta su stoga upoznavanje studenata s institucijama Europske unije te njihovim međusobnim odnosima, ukazivanje na specijalni karakter EU prava u poređenju sa međunarodnim i nacionalnim pravom, podsticanje studenata na istraživanje efekata EU institucija i prava na drugim područjima međunarodnih odnosa, razvijanje kritičkog mišljenja u vezi sa drugim predmetima povezanih s političkim naukama i međunarodnim odnosima. Posebno se razmatra proces proširenja Unije i integracije novih država članica, pri čemu se dakako najviše pažnje posvećuje pristupanju Republike Hrvatske te analizi efekata njenoga članstva u Evropskoj uniji.									
Uslovi za upis predmeta i startne kompetencije potrebne za predmet	Za upis studenti moraju da ispunjavaju opšte uslove za upis na drugu godinu studija.									
Očekivani ishodi učenja na nivou predmeta (4-10 ishoda učenja)	Studenti će moći da: 1) identifikuju i naznače osnovna načela i koncepte vezane za evropski integracioni proces i institucionalnu strukturu EU; 2) izdvoje i objasne relevantne instrumente i načela vezana za organizaciju vlasti na nivou EU; 3) kombinuju i prilagode osnovna znanja o pravu i postupcima EU u institucijama EU kao i o pristupanju Republike Hrvatske Evropskoj uniji; 4) analiziraju relevantne dokumente EU kao i sudsku praksu Evropskog suda pravde; 5) zaključće o uticaju i doprinisu prava EU i institucija EU na razvoj nacionalnog prava i pravnog statusa hrvatskih građana.									
Sadržaj predmeta detaljno razrađen prema nedijenom rasporedu predavanja (silabus)	<p>I. Istorijat evropskih integracija: 1) uvod; 2) Evropska zajednica za ugalj i čelik; 3) Evropska ekomska zajednica, Evropska zajednica za atomsku energiju (Euratom); 4) Ugovor o spajaju; 5) proširenje članstva u EU; 6) Pristupanje Republike Hrvatske Evropskoj uniji.</p> <p>II. Osnivački ugovori; 1) Jedinstveni evropski akt; 2) Ugovor iz Maastrichta; 3) Ugovor iz Amsterdama; 4) Ugovor iz Nice; 5) Ustav EU; 6) Lisabonski ugovor.</p> <p>III. Institucije EU: 1) Evropska komisija, 2) Evropski parlament, 3) Evropski savjet, 4) Savjet ministara, 5) Sud pravde Evropske unije.</p> <p>IV. Izvori i načela evropskog prava: 1) primarni izvori, sekundarni izvori, meko pravo, 2) načelo supremacije, 3) načelo direktnog učinka, 4) načelo nediskriminacije, 5) načelo ograničenih ovlasti, 6) načelo supsidijarnosti, 7) načelo razmjernosti, 8) načelo lojalnosti, 9) načelo državne odgovornosti, 10) zaštita osnovnih prava.</p> <p>V. Republika Hrvatska u Evropskoj uniji.</p>									
	☒ predavanja	☐ samostalni zadaci								

Arsen Bačić

Format nastave	☒ <u>seminari i radionice</u> ☐ vježbe ☐ on line u cjelini ☐ djelimično e-learning ☐ terenski rad		☐ multimedija ☐ laboratorija ☐ rad s mentorom ☐ (ostalo)		
Obaveze studenata	Od studenata se očekuje da prisustvuju svim oblicima nastave (predavanja, seminari, testovi). Od studenata se očekuje da napišu esej (praktični zadatak). Studenti moraju da polože usmeni ispit.				
<i>Provjera studentskog rada (navesti udio ECTS bodova za svaku aktivnost tako da ukupan broj ECTS bodova odgovara ECTS bodovnoj vrijednosti predmeta)</i>	Prisustvo nastavi		Istraživanje		Praktična obuka
	Eksperimentalni rad		Izvještaj		(ostalo)
	Esej		Seminarski esej		(ostalo)
	Testovi		Usmeni ispit		(ostalo)
	Pismeni ispit		Projekat		(ostalo)
Ocenjivanje i vrednovanje rada studenata tokom nastave i na završnom ispitу	Različiti oblici angažmana (pohađanje nastave, eseji, praktični zadaci) 50%. Usmeni ispit 50%				
Potrebna literatura (dostupna u biblioteci i putem drugih medija)	Naslovi			Broj primjeraka u biblioteci	Dostupnost preko drugih medija
	1. Bačić Arsen i Bačić Petar, Europsko pravo – studijski izvori, Pravni fakultet, Split, 2007.			20	
	2. Europska unija i Lisabonski ugovor - dodatak knjizi Europsko pravo (priredio dr. sc. Petar Bačić), 2010.			20	WEB
	3. Republika hrvatska i institucije Europske unije - dodatak knjizi Europsko pravo (priredio dr. sc. Petar Bačić), 2013.				
Dopunska literatura (u trenutku podnošenja prijedloga studijskog programa)	1. Josipović T, Načela europskog prava, Narodne novine, Zagreb, 2005. 2. Bačić Petar, Ustav za Europu i značaj konstitucionalizacije ljudskih prava, Zbornik Pravnog fakulteta u Splitu, br. 1-2/2005., str. 105. – 119. 3. Rodin S. et al., Reforma Europske unije - Lisabonski ugovor, Narodne novine, Zagreb, 2009.				
Načini praćenja kvaliteta koji obezbjeđuju sticanje izlaznih kompetencija	Studenti će imati mogućnost trajne komunikacije s nastavnikom kroz konsultacije i korespondenciju putem e-maila. Popis naslova za esej će biti dostavljen studentima. Studenti će takođe dobiti adekvatnu literaturu i nastavnici će ih voditi tokom pisanja esaja.				
Ostalo (kako predлагаč želi da doda)					

Petar Bačić*

**ZAŠTITA LJUDSKIH PRAVA U EVROPSKOJ I
KOMPARATIVNOJ PERSPEKTIVI / PRAVO
EU O LJUDSKIM PRAVIMA UKRATKO**

Zaštita ljudskih prava u evropskoj i komparativnoj perspektivi je izborni predmet, 6 ECTS, koji se predaje u 9. semestru pete godine studija prava na Pravnom fakultetu u Splitu. Tokom 9. semestra održava se 60 nastavnih sati i 15 sati seminara, ukupno 75 sati. Konačna ocjena se formira iz praktičnog zadatka (60%) i usmenog ispita (40%).

Predmet Zaštita ljudskih prava u evropskoj i komparativnoj perspektivi treba da pruži duboko i sveobuhvatno znanje o ljudskim pravima i osnovnim slobodama i sistemima koji su stvorenici za njihovu zaštitu. Ovaj predmet nudi temeljnu analizu zaštite ljudskih prava na različitim nivoima - nacionalnim, nadnacionalnim i međunarodnim, kao i primjere sudskog aktivizma u oblasti ljudskih prava. Glavni ciljevi ovog predmeta su pružiti studentima osnovne informacije o dokumentima koji garantuju ljudska prava na evropskom i nacionalnom nivou i odgovarajućim sistemima za njihovu zaštitu, kao i znanje o pravosudnim institucijama čiji su glavni zadaci zaštita ljudskih prava na nacionalnom i evropskom nivou i njihove prakse, odnosno relevantne sudske prakse Evropskog suda za ljudska prava i Suda pravde Evropske unije (CJEU / ECJ).

Nakon završenog predmeta studenti treba da steknu sposobnost da: 1) identifikuju i navedu osnovne pojmove vezane za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i njihov razvoj; 2) izdvoje relevantne principe koji se odnose na zaštitu ljudskih prava, kao i nacionalne i komparativne dokumente i institucije; 3) objasne funkcionalisanje sistema zaštite ljudskih prava na različitim nivoima; 4) kombinuju i prihvataju osnovna znanja o dokumentima o ljudskim pravima, institucijama i sistemima zaštite ljudskih prava; 5) analiziraju relevantne nacionalne i evropske dokumente, mehanizme i institucije za zaštitu ljudskih prava; 6) izvode zaključke o uticaju i doprinosu prakse nacionalnih i evropskih institucija za zaštitu ljudskih prava.

Bitan dio predmeta posvećen je temi zaštite ljudskih prava u Evropskoj uniji. Proučavanje pristupa CJEU pitanjima ljudskih prava predsta-

* Prof. dr. sc. Petar Bačić je prodekan i redoviti profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Splitu.

vlja jedan od najboljih primjera pravosudnog aktivizma u komparativnoj perspektivi i nudi priliku za diskusiju sa studentima o opravdanosti suđskog aktivizma i rastućih fenomena pravosuđa i pravničke demokratije. To je glavni razlog zašto sam odlučio da elaboriram temu zaštite ljudskih prava u Evropskoj uniji kao primjer dobre nastavne prakse u oblasti prava EU.

PRAVO EU O LJUDSKIM PRAVIMA UKRATKO

Prvobitni ugovori o osnivanju - Pariski ugovor (1951.) kojim se uspostavlja Evropska zajednica za ugalj i čelik, Rimski ugovori (1957.) o osnivanju Evropske ekonomске zajednice i Evropske zajednice za atomsku energiju - u vrijeme njihovog usvajanja bili su klasični međunarodni ugovori i tri zajednice su bile obične međunarodne organizacije. Drugim riječima, ti ugovori se definitivno nisu smatrali "ustavnim ugovorima", niti su namjera država koje su ih potpisale. Štaviše, tri zajednice nisu osnovane da bi se konkretno bavile pitanjima ljudskih prava. Dakle, za razliku od modela integracije Savjeta Evrope čiji su primarni ciljevi - međunarodne garancije ljudskih prava i postizanje mira u Evropi - organski povezani, EU model integracije se temeljio na drugim osnovama. 'Osnivači' Evropske unije bili su koncentrisani na integraciju ograničene ali važne ekonomiske prekogranične saradnje između država članica. Stoga su prvobitni ugovori o osnivanju prvenstveno bili usmjereni na ostvarivanje zajedničkog (unutrašnjeg, jedinstvenog) tržišta koje nastoji jamčiti slobodno kretanje ljudi, robe, kapitala i usluga (četiri slobode).¹

Istovremeno, prvobitni osnivački ugovori nisu imali direktnu referencu u pogledu ljudskih prava. Međutim, postojale su neke odredbe u Ugovoru o EEZ, kao što je zabrana diskriminacije na osnovu državljanstva ili načelo jednakе plate za muškarce i žene, ali su ta prava zaštićena samo u mjeri potrebnoj za ostvarivanje ekonomске integracije. Štaviše, EU dugo nije imala sveobuhvatnu, konstruktivnu politiku o zaštiti ljudskih prava.²

Ipak, od samog nastanka EU postojala je očigledna potreba da se obezbijedi zaštita od kršenja tih prava (prvenstveno ekonomskih i socijalnih prava) koja proističu iz odredbi osnivačkih ugovora, odnosno iz procesa ekonomске integracije. Vremenom je Evropski sud pravde (ECJ)

¹ Lenaerts K. & Van Nuffel P., CONSTITUTIONAL LAW OF THE EUROPEAN UNION, Sweet and Maxwell, London, 1999., p. 3 et passim

² Alston P. & Weiler J.H.H., AN 'EVER CLOSER UNION' IN NEED OF A HUMAN RIGHTS POLICY: THE EUROPEAN UNION AND HUMAN RIGHTS, JMWP Working Papers, Jean Monnet Center, NYU School of Law, 1999., p. 3-68.

preuzeo ulogu i zadatku zaštitnika ljudskih prava na nivou EU. Stoga, elementi zaštite ljudskih prava na nivou Evropske unije postaju postepeno, prije svega kroz sudsku praksu Evropskog suda pravde. Ali, kao što smo već istakli, osnivački ugovori nisu imali direktnu referencu u vezi sa zaštitom ljudskih prava. Nije bilo ni EU kataloga prava. Dakle, odakle početi ili s čim početi?

ECJ i ljudska prava. Zapravo, sve je počelo početkom 1960-ih sa dva poznata slučaja - prvo je *Van Gend en Loos*, a drugi je *Costa protiv ENEL*. Nakon donošenja odluka u ova dva slučaja, stvoren je pravni i politički imperativ za pronalaženje načina za zaštitu ljudskih prava na nivou EU.

Naime, sama ideja da su osnivački ugovori zapravo različiti od klasičnih međunarodnih ugovora uvedena je i priznata od strane Evropskog suda u *Van Gend en Loos* (1963). U tom predmetu Sud je naveo da je "Ugovor više od sporazuma koji samo stvara međusobne obaveze između država ugovornica". Štaviše, Sud je naveo da „Zajednica predstavlja novi pravni poredak međunarodnog prava, u korist kojeg su države ograničile svoja suverena prava“; i da novi pravni poredak stvara prava i obaveze ne samo za države članice, nego što je još važnije za njihove državljane. Ova prava tako postaju "dio njihovog pravnog nasljeđa".³

Godinu dana kasnije, u alučaju *Costa protiv ENEL* (1964) Sud je izjavio da su "ograničenja suverenih prava država trajna" i da pravo Zajednice "zbog svoje posebne i originalne prirode" "ne može biti" nadjačano nacionalnim pravom odredbe ". Ni nacionalnim ustavima. To su poznati principi nadmoći i direktnog uticaja prava EU. Nema ni traga od njih u osnivačkim ugovorima. Ovi principi su čisto stvaranje ECJ i upravo je kroz ove principe započeo proces konstitucionalizacije Ugovora.⁴

Da bi se uspješno odbranila takva ogromna ustavna moć, ECJ je jednostavno morao da revidira ugovore kroz svoju sudsku praksu kako bi osigurao zaštitu ljudskih prava na nivou EU. Iako je isprva bio neodlučan, kao na primjer u slučaju *Stork* (1959), Sud je ubrzo počeo da mijenja smjer. Prvo spominjanje ljudskih prava može se naći u slučaju *Stauder* (1969), gdje je Sud naveo da su „osnovna prava sadržana u opštim načelima prava EU i zaštićena od strane Suda“. Slučaj *Stauder* je tako potvrdio postojanje osnovnih prava u pravu EU.⁵ A onda u slučaju *Internationale Handelsge-*

³ *Van Gend and Loos v. Nederlandse Administratie der Belastingen*, no. 26/62 (1963), ECR 1

⁴ *Costa v. ENEL*, no. 6/64 (1964), ECR 585. Bačić P., Konstitucionalizam i sudske aktivizam, Pravni fakultet, Split, 2010., p. 296 et passim.

⁵ *Stauder v. Stadt Ulm*, no. 29/69 (1969), ECR 419

sellscahaft (1970), Sud nastavlja i nakon ponovnog potvrđivanja slučaja Stauder navodi da je „zaštita osnovnih prava inspirisana ustavnim tradicijama koje su zajedničke državama članicama“ i dodaje da njihova zaštita „mora biti osigurana u okviru strukture i ciljeva Zajednice“. Primarni izvor osnovnih prava je stoga u ustavnim tradicijama država članica.⁶ U jednako poznatom slučaju *Nold* (1974) Sud je utvrdio sekundarni izvor osnovnih prava - to su međunarodni ugovori o ljudskim pravima. Sud je izjavio da: "međunarodni ugovori o zaštiti ljudskih prava na kojima su države članice sarađivale, ili čiji su potpisnici, mogu dati smjernice koje bi trebalo slijediti u okviru prava EU."⁷ Nakon ove odluke Sud se više puta izričito pozvao na Evropsku konvenciju, kao i na druge ugovore, mada u manjoj mjeri (na primjer, ECHR se koristi kao smjernica u slučaju *Hauer, Rutili Case* ili *National Panasonic*; s druge strane, presuda u drugom slučaju *Defrenne* je inspirisana Evropskom socijalnom poveljom i Međunarodnom radnom konvencijom o diskriminaciji u pogledu zapošljavanja i zanimanja).

Takođe je važno naglasiti da je u slučaju *Nold* Sud naveo da će "poništiti sve odredbe zakonodavstva EU koje su nespojive s osnovnim pravima priznatim i zaštićenim ustavima država članica". To je u stvari bio veoma pametan potez Suda, iako nije bio potpuno dobrovoljan. Naime, to je uslijedilo nakon čuvenog slučaja *Solange I* (1974) u kojoj se njemački Ustavni sud usprotivio stajalištu ECJ izraženom u predmetu Internationale Handelsgesellschaft koji se odnosi na prevlast prava EU u odnosu na osnovna prava zajamčena njemačkim Ustavom (Osnovni zakon). Ustavni sud Njemačke je izjavio da, iako generalno prihvata prevlast prava EU, ne može prihvati njegovu nadmoć nad osnovnim pravima zaštićenim njemačkim Ustavom "dokle god pravo EU ne sadrži precizan katalog osnovnih prava." Dakle, u suštini, sve dok takva situacija postoji, njemački sudovi imaju pravo da preispitaju sve zakone EU kako bi osigurali isti nivo zaštite osnovnih prava kao što je zajamčeno njemačkim Ustavom. Kasnije, u slučaju *Solange II* (1986), njemački Ustavni sud potvrdio je značajno poboljšanje zaštite ljudskih prava na nivou EU i preokrenuo svoj stav. U njemu se navodi da - opet - „dokle god ugovori EU garantuju isti nivo zaštite osnovnih prava kao i njemački Ustav“ nema potrebe da njemački sudovi preispituju zakonodavstvo EU.⁸

Nakon ovih ranih odluka, razvoj se nastavio i polje zaštite proširilo. Na primjer, nakon slučaja *Wachauf* (1989) Sud je počeo da nadzire rad

⁶ Internationale Handelsgesellschaft v. EVGF, no. 11/70 (1970), ECR 1125

⁷ *Nold protiv Komisije*, br. 4/73 (1974), ECR 491

⁸ Baćić A. & Baćić P., Evropsko pravo – studijski izvori, Pravni fakultet, Split, 2007., p. 269-270.

država članica u primjeni zakonodavstva EU. Drugim riječima, osnovna prava koja su zajamčena zakonodavstvom EU takođe su obavezujuća za države članice kada djeluju u okviru prava EU, kada primjenjuju pravila EU.⁹ Presuda u slučaju *ERT* (1991) prvo potvrđuje Wachauf, a zatim čak i dalje proširuje nadležnost ECJ - sada se proširuje na nacionalne mjere poduzete u vršenju diskrecionih ovlašćenja predviđenih zakonom Zajednice. Kao zaključak: iako nije utvrđen osnivačkim ugovorima i bez kataloga EU o ljudskim pravima, ECJ je uspostavio nadležnost za pitanja ljudskih prava u okviru svoje sudske prakse. Kako? Jednostavnim proglašavanjem ljudskih prava opštim načelom prava Zajednice, Sud je smatrao da je dužan to da obezbijedi. Da bi to učinio, ECJ se osloonio na ustavne tradicije koje su zajedničke svim državama članicama, kao i na međunarodne instrumente o ljudskim pravima koje su ratifikovale sve države članice, a posebno ECHR.

Primarno pravo EU i ljudska prava. Ljudska prava su se prvi put formalno pominjala u preambuli Jedinstvenog evropskog akta (1987) - i u njoj je izjavljeno da je Zajednica "odlučna da zajedno radi na promovisanju demokratije na osnovu temeljnih prava priznatih u ustavima i zakonima država članica, u Konvenciji o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i Evropskoj socijalnoj povelji, posebno slobodi, jednakosti i socijalnoj pravdi". Nakon Jedinstvenog evropskog akta, posvećenost ljudskih prava EU postaje sve više naglašena sa svakim ustavnim ugovorom.

Ugovorom iz Maastrichta (1992) obaveza poštovanja ljudskih prava izražena u sudske prakse Suda pretvorena je u obavezu iz Ugovora, čime je postala suštinski dio ustavnog prava EU. Ugovor iz Maastrichta je formalno kodifikovao standard utvrđen sudske praksom ECJ uvođenjem čl. F (kasnije člana 6) TEU, koja je potvrdila da: „Unija poštuje osnovna prava, kako je zajamčena Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i osnovnim slobodama (...) i kako proizlaze iz ustavnih tradicija koje su zajedničke za države članice, kao opšti principi prava Zajednice“. Nadalje, ugovor iz Maastrichta uključuje poštovanje ljudskih prava i osnovnih sloboda među ciljevima zajedničke vanjske i sigurnosne politike EU, te uvodi državljanstvo EU.

Ugovor iz Amsterdama (1999) ojačao je posvećenost EU ljudskim pravima. U članu 6. dodata je eksplisitna izjava: Unija je zasnovana na principima slobode, demokratije, poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda, i vladavine prava, principa koji su zajednički za države članice. Nadalje, propisao je posebnu proceduru - sankcije se mogu izreći državi članici u slučajevima „ozbiljnog i trajnog kršenja“ člana 6 Savjet može,

⁹ Wachauf protiv Njemačke, br. 5/88 (1989), ECR 2609

jednoglasno i uz pristanak EP-a, " da utvrди postojanje ozbiljnog i upornog kršenja" (član 7.1) i odluči da suspenduje neka od državnih prava. Konačno, član 46 eksplicitno proširuje ovlašćenja Suda na član 6. kako bi dobila ovlašćenje da odluči da li institucije nisu poštovale osnovna ljudska prava.

Ugovor iz Nice (2000) poboljšava mehanizam sankcionisanja uspostavljen u Amsterdamu - ako države članice vide da postoji jasan rizik od ozbiljnog kršenja, one mogu uputiti preporuke državi i zatražiti od grupe nezavisnih eksperata da podnesu izvještaj. Štaviše, u Nici su predsjednici evropskih institucija (Savjet, Parlament i Komisija) također prvi put proglašili Povelju o osnovnim pravima. Ipak, Povelja nije uključena u Ugovor iz Nice i stoga nije postala pravno obavezujuća. To pitanje je trebalo riješiti daljim pregovorima. Tako je Laekenska deklaracija (2001) uključila ovaj zadatak u dnevni red Konvencije o budućnosti Evrope.

Ugovor o Ustavu za Evropu (Ustav EU, 2004.) doista je uključio Povelju o osnovnim pravima. Međutim, sudska Ustava EU je dobro poznata. Njegovo eventualno usvajanje bi dodijelilo obavezujuću snagu Povelji. Međutim, neuspjeh procesa ratifikacije značio je da Povelja ostaje deklaracija prava bez obavezujuće snage.¹⁰

Konačno, stupanjem na snagu Lisabonskog ugovora 2009. godine, Povelja postaje pravno obavezujuća. Iako Lisabonski ugovor nije uključio Povelju kao što je to učinio Ustav EU, ona predviđa sljedeće: „Unija priznaje prava, slobode i načela utvrđena u Povelji o osnovnim pravima Evropske unije od 7. decembra 2000. godine, kako je prilagođeno u Strazburu, 12. decembra 2007. godine, koja će imati istu pravnu vrijednost kao i Ugovori“.

Povelja o osnovnim pravima. Povelja utvrđuje osnovna prava koja moraju da poštuju i Evropska unija i države članice prilikom implementacije prava EU. Što se tiče strukture i sadržaja Povelje, podijeljena je na sedam naslova, od kojih je šest posvećeno određenim vrstama prava. Stoga je moguće tvrditi da se prava objedinjuju ili okupljaju oko šest osnovnih vrijednosti, a to su: I - Dostojanstvo, II - Slobode, III - Jednakost, IV - Solidarnost, V - Prava građana, VI - Pravda. Posljednji, sedmi naslov (VII - Opšte odredbe o tumačenju i primjeni Povelje) pojašnjava opseg primjene Povelje i načela kojima se uređuje njegova primjena. Prva važna i specifična karakteristika Povelje je, dakle, da napušta tradicionalnu podjelu prava između građanskih i političkih prava s jedne strane, te

¹⁰ Schimmelfennig F. & Schwellnus G., THE CONSTITUTIONALIZATION OF HUMAN RIGHTS IN THE EUROPEAN UNION: HUMAN RIGHTS CASE STUDIES AND QCA CODING, <http://www.eup.ethz.ch/research/constitutional/fs-gs-dossier.pdf>

ekonomska, socijalna i kulturna prava s druge strane. Druga važna karakteristika Povelje je da ona uvodi neka inovativna, postmoderna prava - kao što je pravo na zaštitu ličnih podataka (član 8),¹¹ zabrana reproduktivnog humanog kloniranja i zabrana eugenskih postupaka (član 3),¹² ili pravo na dobru i transparentnu administraciju (član 41).¹³ Povelja zapravo uspostavlja sva prava iz sudske prakse EU, prava i slobode sadržane u Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima, kao i druga prava i principe koji proizilaze iz zajedničkih ustavnih tradicija EU zemalja i drugih međunarodnih instrumenata.¹⁴

Prema članu 51 Povelja se primarno odnosi na institucije i tijela Evropske unije, u skladu s načelom supsidijarnosti, dok je isti zahtjev obavezujući za države članice kada djeluju u okviru prava Unije (kao što proizilazi iz sudske prakse ECJ). Takođe je važno naglasiti da je Povelja u skladu sa Evropskom konvencijom o ljudskim pravima; štaviše, prema čl. 52/3/ kada Povelja sadrži prava koja proizlaze iz ove Konvencije, njihov smisao i opseg su isti („U onoj mjeri u kojoj ova Povelja sadrži prava koja odgovaraju pravima zagarantovanim Konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, značenje i obim tih prava će biti isti kao i oni utvrđeni pomenutom Konvencijom“). Pozivanje na ECHR pokriva i Ko-

¹¹ Član 8 – Zaštita ličnih podataka. 1. Svako ima pravo na zaštitu ličnih podataka koji se odnose na njega ili nju. 2. Takvi podaci moraju biti fer obrađeni za određene svrhe i na osnovu pristanka dotičnog lica ili neke druge zakonske osnove propisane zakonom. Svako ima pravo pristupa podacima koji su prikupljeni u vezi sa njim i pravo na ispravku. 3. Poštovanje tih pravila podliježe kontroli od strane nezavisnog organa.

¹² Član 3 - Pravo na integritet osobe. 1. Svako ima pravo na poštovanje svog fizičkog i mentalnog integriteta. 2. U oblasti medicine i biologije, posebno se moraju poštovati: a) slobodan i informisan pristanak dotične osobe, u skladu sa procedurama propisanim zakonom; b) zabranu eugenskih praksi, posebno onih koje imaju za cilj odabir lica; c) zabranu da se ljudsko tijelo i njegovi djelovi pretvore u izvor finansijske dobiti; d) zabranu reproduktivnog kloniranja ljudskih bića.

¹³ Član 41 - Pravo na dobru upravu. 1. Svako lice ima pravo da mu poslove vode institucije, organi, kancelarije i agencije Unije nepristrasno, pravično i u razumnom roku. 2. Ovo pravo uključuje: a) pravo svake osobe da bude saslušana, prije nego što se poduzmu bilo kakve pojedinačne mjere koje bi na njega ili nju utjecale; b) pravo svake osobe da ima pristup svom dosjeu, poštujući legitimne interese povjerljivosti i profesionalne i poslovne tajne; c) obavezu uprave da obrazloži svoje odluke. 3. Svako lice ima pravo da mu Unija nadoknadi svaku štetu koju prouzrokuju njene institucije ili njeni službenici u obavljanju njihovih dužnosti, u skladu sa opštim principima koji su zajednički za zakone država članica. 4. Svako lice može pisati institucijama Unije na jednom od jezika Ugovora i mora imati odgovor na istom jeziku.

¹⁴ Europa-Institut of Saarland University (ed.), EUROPEAN LAW – SELECTED DOCUMENTS, 2nd revised and extended edition, Verlag Alma Mater, Saarbrücken, 2014.

nvenciju i Protokole uz nju. Štaviše, značenje i obim garantovanih prava utvrđuje i praksa Evropskog suda za ljudska prava. Međutim, ova odredba ne sprečava zakon EU da pruža opsežniju zaštitu.¹⁵

Iako je Povelja jedino svečano proglašena od strane institucija EU i nisu uključene u Ugovor iz Nice, Sud pravde kao i nezavisni advokati gotovo su odmah počeli da se pozivaju na njegove odredbe. Tako je do 2009. godine, kada je stekla pravno obavezujuću snagu, Povelja već spomenuta u 59 presuda Suda. Međutim, većina tih referenci, kako je to naznačila Grainne De Burca, "napravljene su samo usputno i nisu uključivale ozbiljno angažovanje u odredbama Povelje".¹⁶ Takođe mi je zanimljivo istaći da se u istom periodu Sud pozvao na Evropsku konveniju u 81 presudi. Ipak, pošto je Povelja stekla pravno obavezujuću snagu, broj upućivanja na njegove odredbe značajno je porastao. Moglo bi se, dakle, zaključiti da je Evropski sud pravde evoluirao od institucije koja se prvenstveno bavi ekonomskim pitanjima i samo povremeno pitanjima ljudskih prava, do one koja sada ima jasnu nadležnost u rješavanju predmeta koji se odnose na ljudska prava, iako u odnosu na specijalizovane sudove za ljudska prava, kao što je Evropski sud za ljudska prava, još uvijek nedostaje iskustvo kao i stručnost.

Dodatna literatura:

Alston P. & Weiler J.H.H., An 'Ever Closer Union' in need of a Human Rights Policy: The European Union and Human Rights, JMWP Working Papers, Jean Monnet Center, NYU School of Law, 1999.

Baćić P., Konstitucionalizam i sudski aktivizam – ustavna demokracija između zahtjeva za vladavinom većine i protuvećinskog argumenta, Pravni fakultet, Split, 2010.

Douglas-Scott S. & Hatzis N. (ed.), Research Handbook on EU Law and Human Rights, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 2017.

Europa-Institut of Saarland University (ed.), European Law – Selected Documents, 2nd revised and extended edition, Verlag Alma Mater, Saarbrücken, 2014.

Grainne de Burca, After the EU Charter of Fundamental Rights: The Court of Justice as a Human Rights Adjudicator, 20 Maastricht J. Eur. & Comp. L. 168 (2013)

Peers S. et al. (ed.), The EU Charter of Fundamental Rights – A Commentary, Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon, 2014.

European Court of Justice

Costa v. ENEL, no. 6/64 (1964), ECR 585

Internationale Handelsgesellschaft v. EVGF, no. 11/70 (1970), ECR 1125

¹⁵ http://ec.europa.eu/justice/fundamental-rights/charter/index_en.htm

¹⁶ Grainne de Burca, After the EU Charter of Fundamental Rights: The Court of Justice as a Human Rights

Adjudicator, 20 Maastricht J. Eur. & Comp. L. 168 (2013)

Najbolje prakse u podučavanju prava EU – CABUFAL

Nold v. Commission, no. 4/73 (1974), ECR 491
 Stauder v. Stadt Ulm, no. 29/69 (1969), ECR 419
 Van Gend and Loos v. Nederlandse Administratie der Belastingen, no. 26/62 (1963), ECR 1
 Wachauf v. Germany, no. 5/88 (1989), ECR 2609
 CJEU Opinion 2/13 pursuant to Article 218(11) TFEU, 18. December 2014, ECLI:EU:C:2014:2454
 (...)

NAZIV PREDMETA		Zaštita ljudskih prava - evropska i komparativna perspektiva											
Šifra	PR5ZLJP	Godina		5									
Predmetni nastavnik	Dr. sc. Petar Bačić, vanredni profesor	ECTS		6									
Vanredni nastavnik		Nastavni sati po semestru		P	S	V	T						
				60	15								
Status predmeta	Izborni	Procenat e-učenja		/									
OPIS PREDMETA													
Ciljevi predmeta	Predmet Zaštita ljudskih prava u evropskoj i komparativnoj perspektivi daje duboko i sveobuhvatno znanje o ljudskim pravima i osnovnim slobodama i sistemima stvorenim za njihovu zaštitu. Ovaj predmet nudi temeljnu analizu zaštite ljudskih prava na različitim nivoima - nacionalnim, nadnacionalnim i međunarodnim, kao i primjere sudske aktivizma u oblasti ljudskih prava. Glavni ciljevi ovog predmeta su pružiti studentima osnovne informacije o dokumentima koji garantuju ljudska prava na evropskom i nacionalnom nivou i odgovarajućim sistemima za njihovu zaštitu, kao i znanje o pravosudnim institucijama čiji su glavni zadaci zaštita ljudskih prava na nacionalnom i evropskom nivou i njihove prakse, odnosno relevantne sudske prakse Evropskog suda za ljudska prava i Suda pravde Evropske unije (CJEU / ECJ).												
Uslovi za upis predmeta i startne kompetencije potrebne za predmet	Za upis, studenti moraju da ispune opšte uslove za upis na petu godinu studija.												
Očekivani ishodi učenja na nivou predmeta (4-10 ishoda učenja)	Studenti će moći da: 1) identifikuju i navedu osnovne pojmove vezane za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i njihov razvoj; 2) izdvoje relevantne principe koji se odnose na zaštitu ljudskih prava, kao i nacionalne i komparativne dokumente i institucije; 3) objasne funkcionalisanje sistema zaštite ljudskih prava na različitim nivoima; 4) kombiniraju i prihvataju osnovna znanja o dokumentima o ljudskim pravima, institucijama i sistemima zaštite ljudskih prava; 5) analiziraju relevantne nacionalne i evropske dokumente, mehanizme i institucije za zaštitu ljudskih prava; 6) zaključuju o uticaju i doprinisu prakse nacionalnih i evropskih institucija za zaštitu ljudskih prava.												
Sadržaj predmeta detaljno razrađen prema nedjeljnomy rasponedu nastave (nastavni plan)	I. UVOD U LJUDSKA PRAVA 1. Osnovni pojmovi; 2. Razvoj zaštite ljudskih prava u istorijskoj perspektivi; 3. Teorija i ideologija ljudskih prava; 4. Zaštita ljudskih prava i uloga pravosuđa; 4. Posebni modeli zaštite ljudskih prava: američki model i njegove varijante; 5. Posebni modeli zaštite ljudskih prava: Vestminsterski model; 6. Zaštita ljudskih prava u evropskim regionalnim organizacijama. II. OGRANIČENJA ZAŠTITE LJUDSKIH PRAVA: 1. Pravo na privatnost (sudska praksa sudova SAD i Njemačke, sudska praksa ECHR i CJEU, pravo na privatnost pred hrvatskim sudovima); 2. Pravo na život (definicije, debate o životi i izborima, ECHR i CJEU, sudska praksa, pravo na život pred hrvatskim sudovima), 3. Pravo na slobodu (habeas corpus i nacionalni zakoni, derogacije, ECHR i CJEU sudska praksa, slobodi pred hrvatskim sudovima), 4. Pravo na pravično suđenje (pravo na pravično suđenje u nacionalnim zakonima, pravo na djelotvorno pravno sredstvo, ECHR i praksa CJEU, pravo na pravično suđenje pred hrvatskim sudovima), 5. Sloboda govora (sloboda govora u nacionalnim zakonima, cenzura, govor mržnje, kleveta, zaštita prava na internetu, ECHR i praksa CJEU, sloboda govora pred hrvatskim												

Petar Baćić

	sudovima) 6. Pravo na jednakost i nediskriminaciju (istorijski razvoj, ECHR) I sudska praksa CJEU, pravo na jednakost pred hrvatskim sudovima), 7. Politička prava (političke stranke i propisi o finansiranju političkih stranaka, sudska praksa ECHR i CJEU, politička prava pred hrvatskim sudovima), 8. Bioetika i ljudska prava.			
Format nastave	☒ predavanja ☒ seminari, radionice ☐ vježbe	☐ on line u cijelosti ☐ mješovito e- učenje ☐ terenska nastava	☐ samostalni zadaci ☐ multimedija ☐ laboratorij	☐ mentorski rad ☐ (ostalo upisati)
Obaveze studenata	Od studenata se očekuje da pohađaju sve oblike nastave (predavanja, seminari, testovi). Od studenata se očekuje da napišu esej (praktični zadatak). Studenti moraju da polože usmeni ispit.			
Provjera studentskog rada (navesti udio ECTS bodova za svaku aktivnost tako da je ukupan broj ECTS bodova jednak ECTS vrijednosti predmeta)	Pohađanje nastave	Istraživanje	Praktični rad	
	Eksperimentalni rad	Referat	(Ostalo upisati)	
	Esej	Seminarski rad	(Ostalo upisati)	
	Kolokviji	Usmeni ispit	(Ostalo upisati)	
	Pismeni ispit	Projekt	(Ostalo upisati)	
Ocjenjivanje i vrednovanje studentskog rada na nastavi i završnom ispitу	Pohađanje nastave i pisanje eseja (praktični zadatak) 60%. Usmeni ispit 40%.			
Potrebna literatura (dostupna u biblioteci i putem drugih medija)	Naslov		Broj primjeraka u knjižnici	Dostupnost putem ostalih medija
	1. Baćić Petar, Zaštita prava čovjeka u europskim organizacijama, Pravni fakultet, Split, 2007.		15	
Opcionalna literatura (u trenutku podnošenja predloga studijskog programa)	1. Baćić Petar, Konstitucionalizam i sudska aktivizam, Pravni fakultet, Split, 2010. 2. Douglas-Scott S. & Hatzis N. (ed.), Research Handbook on EU Law and Human Rights, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 2017. 3. Greer S., The European Convention on Human Rights – Achievements, Problems and Prospects, Cambridge University Press, Cambridge, 2006.			
Metode obezbjedenja kvaliteta koje osiguravaju sticanje izlaznih kompetencija	Studenti će imati mogućnost komunikacije sa nastavnikom kroz svakodnevne konsultacije. Studenti imaju otvoreni pristup e-mailovima nastavnika i odsjeka. Učenicima se daju upute o pisanju eseja. Teme eseja biće dostupne studentima na početku semestra. Nastavnici će ih voditi kroz pripremu eseja i proučavanje nastavnog materijala.			
Ostalo (kao što predлагаč želi da doda)				

Goran Koevski*

**SILABUS ZA PREDMETNI PROGRAM MEĐUNARODNO
TRGOVINSKO PRAVO NA PRAVNOM FAKULTETU
„JUSTINIJAN PRVI“, PRI UNIVERZITETU „SV. KIRIL I
METODIJ“ U SKOPJU, REPUBLIKA SEVERNA MAKEDONIJA**

Predmet međunarodno trgovinsko pravo se predaje u 8-om semestru na master studijama prava, smer poslovno pravo. Cilj ovog narativnog dijela teksta je da se napravi analiza sadržaja postojećeg silabusa za predmet međunarodno trgovinsko pravo. Analiza se nametnula kao inherenta potreba kako bi se (pre)ispitala usaglašenost predmeta sa pravom Evropske unije sa jedne, ali i da se identifikuju sadržaji koji bi se trebali izmeniti i dopuniti, sa druge strane. Analiza silabusa je napravljena za potrebe projekta CABUFAL (Capacity Building of the Faculty of Law) čiji je glavni nocijac Pravni fakultet Univerziteta u Podgorici, Crna Gora.

Sklapanjem Sporazuma u Prespi i njegovom ratifikacijom od strane grčkog i makedonskog parlamenta, početkom 2019 g. uklonjena je najveća prepreka za početak pregovora za članstvo Republike Severne Makedonije u Evropsku uniju. U ovom procesu neophodna će biti aktivna uloga akademiske zajednice, osobito u delu osvežavanja sadržaja postojećih silabusa za predmete koji se već predavaju na pravnim fakultetima. Ovo neće biti jednokratni posao, već će se potreba revidiranja postojećih silabusa nametati prilikom otvaranja i pregovaranja svakog novog poglavlja u pristupnim pregovorima sa Evropskom unijom. U tom smislu, biće potrebno dopunsko i produbljeno zapoznavanje sa opštim pravom Evropske unije (*acquis communautaire*), ali i njegovo postupno transponovanje u silabusima predmeta koji pokrivaju različite pravne oblasti.

Kjučni principi na kojim sa zasniva Evropska unija su slobode kretanja robe, usluga, kapitala i ljudi. Ove se slobode mogu ostvariti samo preko formalnog i faktičkog savlađivanja svih prepreka koje se javljaju u procesu njihovog vršenja. Nadmašivanje ovih barijera u okviru EU doprinosi povećanju obima ekonomske razmene, što, sa svoje strane, pozitivno utiče na razvoj celokupne evropske ekonomije. Svedoci smo danas da se proces koji je započeo kao carinska unija postupno pretvara u jedinstveno evropsko tržište, a detaljnije je uređen Ugovorom o funkcioni-

* Prof. dr Goran Koevski je redovni profesor na Univerzitetu "Sveti Ćiril i Metodij", Pravni fakultet "Iustinianus Primus" - Skoplje.

sanju Evropske unije (Treaty on the Functioning of the European Union - TFEU).

Generalno, svi nastavni programi zastupljenu u okviru akreditovanih studiskih programa na Pravnom fakultetu „Justinijan Prvi“ uključuju osnovne koncepte prava EU, ali i ostale izvore međunarodnog kara-ktera. To, svakako, važi i za predmet međunarodno trgovinsko pravo. U tom smislu, u predmetnom programu obuhvaćeni su glavni sadržaji koji reflektuju njegov međunarodni karakter. Tako, u okviru silabusa obuhvaćena su: načela međunarodnog trgovinskog prava; najnovije tendencije u harmonizovanju i unificiranju međunarodnog trgovinskog prava; nova *lex mercatoria* i njena uloga u harmonizovanju i unificiranju međunarodnog trgovinskog prava, prvenstveno putem sve više korišćenijih instrumenata takozvanog „mekog prava“ (soft law) i opcijskih instrumenata. Isto tako, daje se pregled i analiza glavnih međunarodnih izvora prava koji se odnose na međunarodno trgovinsko pravo: načela evropskog ugovornog prava (Lando načela); regulative i direktive EU iz oblasti ugovornih i drugih poslovnih transakcija; uloga i glavni dokumenti Komisije Ujedinjenih Nacija za Međunarodno Trgovinsko Pravo (UNCITRAL) u harmonizovanju i unificiranju međunarodnog trgovinskog prava; uloga i glavni dokumenti Međunarodnog Instituta za Unifikaciju Privatnog Prava (UNIDROIT); uloga i glavni dokumenti Međunarodne Trgovinske Komore (ICC) u harmonizovanju i unificiranju međunarodnog trgovinskog prava, itd.

Potencijalno članstvo Republike Severne Makedonije u EU, svakako, iziskuje da se uzmu u obzir svi prethodno pomenuti trendovi razvoja međunarodnog trgovinskog prava. U tom smislu, silabus predmeta međunarodno trgovinsko pravo treba prikazati i reflektovati srednjeročnu i dugoročnu viziju pravnika iz oblasti poslovnog prava. Sasvim opravdano, možemo očekivati da će makedonski pravnici, u razumnom roku, biti suočeni sa potrebom da prakticiraju pravo EU kao svoje nacionalno pravo.

Mora se, međutim, znati da pravo EU predstavlja autonomni pravni system. Ono zahteva svoju posebnu metodologiju u pogledu proučavanja osnovnih izvora ovog prava, tumačenje primarne i sekundarne legislative, konkretizacija opštih načela i slično. Dobro poznavanje sudske prakse Evropskog suda pravde će u mnogome pomoći u primeni EU prava i njegovih metoda u nacionalni kontekst i nacionalne pravne tradicije. Konačno, studentima koji izučavaju predmet međunarodno trgovinsko pravo mora se omogućiti razvoj posebnih veština u pretraživanju, prvenstveno digitalno dostupnih, baza podataka (zakonodavnih, oficijalnih publikacija, prakse Evropskog suda pravde i slično).

Najbolje prakse u podučavanju prava EU – CABUFAL

SILABUS ZA PREDMET MEĐUNARODNO TRGOVAČKO PRAVO

I. Podaci o predmetnim nastavnicima:

Ime i prezime: Goran Koevski, Darko Spasevski,	Akademске titule i zvanja: Redovni profesor, dr; Vanredni profesor, dr.
--	---

II. Podaci o saradnicima i drugim predavačima:

Ima i prezime saradnika:	Akademске titule i zvanja:
Ostali predavači i stručnjaci iz prakse:	

III. Osnovni podaci o predmetnom programu i materijalima:

Naziv predmeta: MEĐUNARODNO TRGOVAČKO PRAVO	
Šifra predmeta:	Broj kredita: 6
Broj časova/sati: 52	Broj strana obaveznog predmetnog materijala: 330
Godina studija: 4. godina	Semestar studija: 8. semestar

IV. Opis predmeta i ključne riječi i termini:

Opis predmeta:
Sadržaj ovog predmeta je definisanje pozicije međunarodnog trgovačkog prava u nacionalnom pravnom sistemu određivanjem njegovog pojma i oblasti proučavanja. Nadalje, predmet opisuje ulogu međunarodnih organizacija u oblasti međunarodnog trgovačkog prava i pravne akte i dokumente koje oni stvaraju kao glavni izvor prava u ovoj oblasti prava. Posebna pažnja posvećena je aktivnostima Evropske unije u oblasti međunarodnih komercijalnih transakcija. Najvažniji komercijalni sporazumi koji su relevantni za međunarodnu trgovinu su detaljno predstavljeni. Dio predmeta je posvećen mehanizmima za rješavanje sporova koji proizilaze iz međunarodnih komercijalnih transakcija.
Ključne riječi i termini u predmetnom materijalu:
Međunarodni trgovinski ugovori, unifikacija i harmonizacija trgovačkog prava, <i>lex mercatoria</i> , međunarodni izvori trgovačkog prava, rješavanje trgovinskih sporova

V. Ciljevi predmeta i rezultati:

Ciljevi predmeta i rezultati:
Studenti će stići šira znanja o međunarodnim trgovačkim transakcijama. Glavni fokus je stavljena na razumijevanje pravnih pravila koja regulišu međunarodne trgovačke ugovore, izvore međunarodnog trgovačkog prava i značaj ujedinjenja i harmonizacije međunarodnog trgovačkog prava. Nakon uspješno završenog predmeta studenti će biti u mogućnosti da demonstriraju detaljno znanje za ključne principe međunarodnog trgovačkog prava, kao i da demonstriraju sposobnost za praktičnu analizu i kritičko mišljenje za specifične aspekte u međunarodnom trgovačkom pravu.

VI. Nastavne metode:

Predmet međunarodno trgovačko pravo sprovodi se kroz interaktivna predavanja, komparativnu analizu, analize sudske prakse, radionice i debate. On će osigurati aktivno učešće studenata u nastavi i vježbama pripremajući prezentacije, debatu i pripremu praktičnih vježbi. Studenti će imati osnovne veštine u vodenju ogromnih baza podataka službenih publikacija, zakonodavstva i sudske prakse.

VII. Detaljna struktura nastavnog plana i programa:

Nedjelja 1 Nastavna cjelina: KONCEPT MEĐUNARODNOG TRGOVAČKOG PRAVA	Broj predmetnih sati: 3.5 Obavezni predmetni materijal:
Detaljni opis nastavne cjeline:	

Goran Koevski

<ul style="list-style-type: none">- Istorijiski razvoj međunarodnog trgovačkog prava;- Međunarodno trgovačko pravo kao dio drugih grana prava;- Međunarodno trgovačko pravo kao zasebna grana prava;- Principi međunarodnog trgovačkog prava;- Savremeni trendovi u procesu objedinjavanja i harmonizacije međunarodnog trgovačkog prava- <i>Počeci ugovornog prava EU</i>- <i>Nadležnost EU - Ugovor o funkcionisanju Evropske unije</i>- <i>Ugovorno pravo EU kao instrument za harmonizaciju unutrašnjeg tržišta</i>	
Nedjelja 2	Broj predmetnih sati: 3.5
Nastavna cjelina: PRISTUPI ZA UNIFIKACIJU I USKLAĐIVANJE MEĐUNARODNOG TRGOVAČKOG PRAVA	Obavezni predmetni materijal:
Detaljni opis nastavne cjeline: <ul style="list-style-type: none">- Novi <i>Lex Mercatoria</i> i njegova uloga u ujedinjenju i harmonizaciji međunarodnog trgovačkog prava;- <i>Instrumenti ugovornog prava EU:</i>- <i>Nacrt zajedničkog referentnog okvira i napor da se kao opcioni instrument uvede Zajedničko evropsko pravo prodaje</i>- <i>Vrijednosti Ugovornog prava EU</i>- Principi Ugovornog prava EU (Lando principi);- Direktive Evropske unije u oblasti međunarodnih trgovinskih transakcija;- Uvod u pravo konkurenčije i njena povezanost sa međunarodnim trgovim pravom	
Nedjelja 3	Broj predmetnih sati: 3.5
Nastavna cjelina: MEĐUNARODNE I NEVLADINE ORGANIZACIJE KOJE UČESTVUJU U STVARANJU PRINCIPIA I PRAVILA MEĐUNARODNOG TRGOVAČKOG PRAVA	Obavezni predmetni materijal:
Detaljni opis nastavne cjeline: <ul style="list-style-type: none">- <i>Uloga Evropskog parlamenta, Evropskog suda pravde i Evropske komisije</i>- <i>Sudska praksa Evropskog suda pravde</i>- <i>Odnosi između nacionalnih sudova država članica i Evropskog suda pravde</i>- <i>Uloga evropskih regulatornih organa</i>- Komisija UN za međunarodno trgovinsko pravo UNCITRAL- Zadaci, metode i sastav UNCITRAL-a;- Konvencija UN o ugovorima za međunarodnu prodaju robe;- Međunarodni institut za unifikaciju privatnog prava UNIDROIT;- Međunarodna trgovinska komora ICC;- Međunarodne ugovorne klauzule i modeli ugovora (ICC Standardi, ICC Model ugovora, ICC Model klauzula, ICC Pravila, COMBITERMS, Institut teretnih klauzula);- Međunarodna regulacija e-trgovine	
Nedjelja 4	Broj predmetnih sati: 3.5
Nastavna cjelina: DEFINICIJA I STRUKTURA MEĐUNARODNIH TRGOVINSKIH TRANSAKCIJA	Obavezni predmetni materijal:
Detaljni opis nastavne cjeline: <ul style="list-style-type: none">- Zaključivanje ugovora sa međunarodnim elementom- Struktura međunarodnih trgovskih ugovora- Faze zaključivanja međunarodnih trgovskih ugovora- Pregovaranje i <i>culpa in contrahendo</i>- Ponuda za zaključenje ugovora- Prihvatanje ponude- Vrijeme i mjesto zaključenja ugovora- Zaključenje ugovora elektronskim putem, telefonom, teleprinterima, faksom ili na drugi način	

Najbolje prakse u podučavanju prava EU – CABUFAL

<ul style="list-style-type: none">- Uticaj administrativnih dozvola i odobrenja na međunarodne trgovачke ugovore- Forma međunarodnih trgovачkih ugovora	
Nedjelja 5	Broj predmetnih sati: 3.5
Nastavna cjelina: UGOVOR ZA MEĐUNARODNU PRODAJU ROBE	Obavezni predmetni materijal:
Detaljni opis nastavne cjeline: <ul style="list-style-type: none">- Izvori prava i oblik ugovora za međunarodnu prodaju robe i usluga- Zaključivanje i izvršenje ugovora o međunarodnoj prodaji robe i usluga- Obaveze prodavca- Obaveze kupca- Izbjegavanje ugovora	
Nedjelja 6	Broj predmetnih sati: 3,5
Nastavna cjelina: INCOTERMS	Obavezni nastavni materijal: Nikolovski d-r Aleksandar, „International commercial law”, Skopje
Detaljni opis nastavne cjeline: <ul style="list-style-type: none">- Transfer rizika i troškova u međunarodnoj prodaji robe- Ugovor o međunarodnoj prodaji investicione opreme	
Nedjelja 7	Broj predmetnih sati: 3.5
Nastavna cjelina: MEĐUNARODNI TRGOVINSKI UGOVORI (prvi dio)	Obavezni nastavni materijal:
Detaljni opis nastavne cjeline: <ul style="list-style-type: none">- Ugovor o trgovackom zastupanju- Ugovor o posredovanju- Provizioni ugovor- Ugovor o prevozu robe	
Nedjelja 8	Broj predmetnih sati:
Nastavna cjelina: MEĐUNARODNI TRGOVAČKI UGOVORI (drugi dio)	Obavezni nastavni materijal:
Detaljni opis nastavne cjeline: <ul style="list-style-type: none">- Leasing ugovor sa međunarodnim elementom- Know-how- Ugovor o faktoringu- Ugovor o forfetingu- Ugovor o distribuciji- Ugovor o franšizi	
Nedjelja 9	Broj predmetnih sati: 3.5
Nastavna cjelina: MEĐUNARODNI TRGOVAČKI UGOVORI (treći dio)	Obavezni predmetni materijal:
Detaljni opis nastavne cjeline: <ul style="list-style-type: none">- Ugovor za špediciju- Ugovor za dugoročnu saradnju- Ugovor za bankarski transfer- Akreditiv	
Nedjelja 10	Broj predmetnih sati: 3.5
Nastavna cjelina: METODE PLAĆANJA U MEĐUNARODNOJ TRGOVINI	Obavezni predmetni materijal:
Detaljni opis nastavne cjeline: <ul style="list-style-type: none">- Upoznavanje sa načinima plaćanja u međunarodnoj trgovini: elektronski transfer novca, kreditne kartice,- Ugovor za dokumentarni akreditiv,- Pravni odnosi između strana koje učestvuju u dokumentarnom akreditivu- Vrste dokumentarnog akreditiva	

Goran Koevski

- Dužnosti i obaveze banke u dokumentarnim akreditivnim transakcijama		
Nedjelja 11	Broj predmetnih sati: 3.5	
Nastavna cjelina: UGOVOR ZA BANKARSKU GARANCIJU	Obavezni predmetni materijal:	
Detaljni opis nastavne cjeline: - Domaći i međunarodni pravni okvir vezan za bankarsku garanciju - Pravni odnosi uspostavljeni bankarskom garancijom - Vrste bankarske garancije		
Nedjelja 12	Broj predmetnih sati: 3.5	
Nastavna cjelina: RJEŠAVANJE SPOROVA IZ MEĐUNARODNIH TRGOVAČKIH TRANSAKCIJA	Obavezni predmetni materijal:	
Detaljni opis nastavne cjeline: - Izvori prava, metode rješavanja sporova i njihova institucionalizacija - Sudska i arbitražna zaštita - Vrste arbitraže i nadležnosti - Medijacija, pregovaranje i slične metode rješavanja sporova		
VIII. Aktivnosti drugih institucija		
Studijske posjete institucijama u inostranstvu		
N/A		
IX. Predmetni materijal i literatura		
Obavezni predmetni materijal: Коеvски Горан, „Водич за алтернативните извори на финансирање”, Здружение на правници на Република Македонија, 2007 Николовски Александар, „Меѓународно трговско право”, Скопје, стр. 7-53; 133-222; 356-377; 403-434; 443-460; 508-511 и 517-523 Dodatni materijal: Перовић Јелена, Међународно привредно право, Београд, 2016 Перовић Јелена, Стандардне клаузуле у међународним привредним уговорима, Београд, 2012 Caric Slavko, Vilus Jelena, Sogorov Stefan, „Međunarodno privredno pravo”, Centar za privredni konsalting, Novi Sad, 2001; Houtte Van Hans, „The Law of International Trade”, Sweet & Maxwell, London, 1995; Ramberg Jan, „International Commercial Transactions”, ICC, Kluwer law International, Norstedts Juridik AB, 2000; Schmitthoff M. Clive, „Schmitthoffs export trade – The Law and Practice of International Trade”, ninth edition, Steven&Sons, London, 1990; Tomić Deša Miklton, „Pravo međunarodne trgovine”, školska kniga, Zagreb, 1999; Whaley J Douglas, „Problems and Materials in Commercial Law”, eight edition, Aspen publishers, 2005		

Jadranka Dabović - Anastasovska*
Neda Zdraveva**

**PRAVO ZAŠTITE POTROŠAČA
IZMJENE I DOPUNE PREDMETA U SVIJETLU RAZVOJA
PRAVNE TEKOVINE EU O ZAŠTITI POTROŠAČA**

Predmetni program o zaštiti potrošača uveden je u nastavni program Pravnog fakulteta "Justinijan Prvi" još od akademске 2005/2006. Predmet je predavan kao izborni predmet, za drugi semestar master studija iz Građanskog prava, modul Građansko materijalno pravo i kao izborni predmet za druge master programe. Većina studenata koji su izabrali / opredijelili se za ovaj predmet su sa master studija Građanskog prava.

Postojeći predmet se fokusira na pitanja zaštite potrošača iz nacionalne perspektive. Predmet pruža uvid u nacionalnu regulativu odnosa prema kome je potrošač stranka i mehanizme za zaštitu potrošača.

U smislu najnovijeg izvještaja Evropske komisije za Republiku Makedoniju¹ za 2018. godinu, država je umjereno pripremljena u oblasti zaštite potrošača. Nadalje, nije zabilježen napredak u oblasti zaštite potrošača. Što se tiče pravnog okvira, naglašava se da nije u potpunosti usklađen sa pravnom tekomnom o pravima potrošača. Tradicionalno, izvještaj identificuje slabosti u sistemu podrške potrošačkih organizacija, nedostatak administrativnih resursa i nedostupnost postojeće šeme medijacije za potrošače, posebno u smislu troškova. Glavna preporuka odnosi se na usklađivanje pravnog okvira sa *acquis* o zaštiti potrošača i jačanju operativnih struktura koje služe zaštiti potrošača.

Što se tiče pravnog okvira, glavna slabost se može naći u tehničkoj neusklađenosti Zakona o zaštiti potrošača², čije su nekolike izmjene rezultirale nedostatkom transparentnosti za potrošače i njihova prava. Što se tiče usklađivanja sa pravom EU, može se reći da je ZZP usklađen samo

* Prof. dr Jadranka Dabović - Anastasovska je redovni profesor na Univerzitetu "Sv. Ćiril i Metodij", Pravni fakultet "Iustinianus Primus" - Skoplje

**Prof. dr Neda Zdraveva je vanredni profesor na Univerzitetu "Sveti Ćiril i Metodij", Pravni fakultet "Iustinianus Primus" - Skoplje.

¹ Evropska komisija, Bivša jugoslovenska republika Makedonia Izvještaj iz 2018., SWD(2018) 154 konačno (Strazbur, 17.04.2018.).

² Službeni list Republike Makedonije br. 38/04, 77/07, 103/88, 24/11, 164/13, 97/15 i 152/15 (ZZP)

u opštem smislu sa odredbama direktiva koje se obično tretiraju kao dio *acquis-a* prava potrošača:

1. Direktiva Savjeta 93/13/EEZ od 5. aprila 1993. o nefer uslovima u potrošačkim ugovorima;
2. Direktiva 98/6/EK Evropskog parlamenta i Savjeta od 16. februara 1998. o zaštiti potrošača pri navođenju cijena proizvoda koji se nude potrošačima;
3. Direktiva 1999/44/EK Evropskog parlamenta i Savjeta od 25. maja 1999. o određenim aspektima prodaje robe široke potrošnje i povezanih garancija;
4. Direktiva 2005/29/EK Evropskog parlamenta i Savjeta od 11. maja 2005. o nefer poslovnim praksama između preduzeća i potrošača na unutrašnjem tržištu;
5. Direktiva 2006/114/EK Evropskog parlamenta i Savjeta od 12. decembra 2006. o zabludama i komparativnom oglašavanju;
6. Direktiva 2009/22/EK Evropskog parlamenta i Savjeta od 23. aprila 2009. o zabranama za zaštitu interesa potrošača; i
7. Direktiva 2011/83/EU Evropskog parlamenta i Savjeta od 25. oktobra 2011. o pravima potrošača.

Tradicionalno, ZPP takođe reguliše pitanja pokrivena sledećim direktivama:

1. Direktiva Savjeta 85/374/EEZ od 25. jula 1985. o usklađivanju zakona, propisa i administrativnih odredbi država članica koje se odnose na odgovornost za neispravne proizvode; i
2. Direktiva 2008/122/EK Evropskog parlamenta i Savjeta od 14. januara 2009. o zaštiti potrošača u vezi s određenim aspektima o vremenskom zakupu, dugoročnom odmoru, preprodaji i razmjeni ugovora.

Kao što je već pomenuto, ZPP je samo usklađen u pravilu sa pravilima navedenih direktiva, ili njihovih prethodnika, dok se mogu identificovati dvije opšte nedosljednosti. Prva se odnosi na opštu tehničku nedosljednost ZPP, kao što je gore navedeno. Druga se odnosi na djelimično usklađivanje, u većoj mjeri, posebno s odredbama Direktive Savjeta 85/374/EEZ od 25. jula 1985. o usklađivanju zakona, propisa i administrativnih odredbi država članica u vezi s odgovornošću za neispravne proizvode³, Direktiva 2008/122/EK Evropskog parlamenta i Savjeta od 14.

³ Treba napomenuti da se pravila ove direktive primjenjuju i u Zakonu o obligacionim odnosima, Službeni list Republike Makedonije, br. 38/04, 77/07, 103/08, 24/11, 164/13, 97/15 i 152/15 (LO).

januara 2009. o zaštiti potrošača u odnosu na određene aspekte ugovora o vremenu, dugoročnom odmoru, preprodaji i zamjeni ugovora i Direktivi 2009/22/EK Evropskog parlamenta i Savjeta od 23. aprila 2009. o zabranama za zaštitu interesa potrošača.

U pogledu pravnog okvira, postoji i potreba za takozvanom horizontalnom harmonizacijom zakonodavstva, posebno u smislu sljedećih direktiva:

1. Direktiva 2000/31/EK Evropskog parlamenta i Savjeta od 8. juna 2000. o određenim pravnim aspektima usluga informacionog društva, posebno elektronske trgovine. Relevantna materija je pokrivena odredbama Zakona o elektronskoj trgovini;⁴
2. Direktiva 2002/65/EK Evropskog parlamenta i Savjeta od 23. septembra 2002. u vezi marketinga potrošačkih finansijskih usluga na daljinu. Relevantna materija je pokrivena odredbama Zakona o marketingu potrošačkih finansijskih usluga na daljinu;⁵
3. Direktiva 2006/123/EK Evropskog parlamenta i Savjeta od 12. decembra 2006. o uslugama na unutrašnjem tržištu. Ova direktiva nije implementirana u makedonski zakon;
4. Direktiva 2008/48/EK Evropskog parlamenta i Savjeta od 23. aprila 2008. o kreditnim ugovorima za potrošače. Relevantna materija je pokrivena odredbama Zakona o zaštiti potrošača u ugovorima o potrošačkom kreditu.⁶
5. Direktiva 2013/11/EU Evropskog parlamenta i Savjeta od 21. maja 2013. o alternativnom rješavanju sporova za potrošačke sporove. Ova direktiva nije implementirana u makedonski zakon;
6. Direktiva 2014/17/EU Evropskog parlamenta i Savjeta od 4. februara 2014. o kreditnim ugovorima za potrošače koji se odnose na stambene nekretnine. Ova direktiva nije implementirana u makedonski zakon;
7. Direktiva (EU) 2015/2366 Evropskog parlamenta i Savjeta od 25. novembra 2015. o platnim uslugama na unutrašnjem tržištu. Ova direktiva nije implementirana u makedonski zakon. Tu je i pitanje relevantnosti odredbi Uredbe (EU) 2015/751 Evropskog parlamenta i Savjeta od 29. aprila 2015. o međubankovnim naknadama za platne transakcije zasnovane na karticama; i
8. Direktiva (EU) 2015/2302 Evropskog parlamenta i Savjeta od 25. novembra 2015. o paket aranžmanu i povezanim putnim aranžma-

⁴ Službeni list Republike Makedonije, br. 133/07, 17/11, 104/05 i 192/15.

⁵ Službeni list Republike Makedonije, br. 158/10 i 153/15.

⁶ Službeni list Republike Makedonije, br. 51/11, 145/15 i 23/16.

nima. Ova direktiva nije implementirana u makedonski zakon. Relevantna materija je pokrivena odredbama ZO i Zakona o turizmu.⁷

Predmet tzv. javnih usluga je, u smislu pravne prirode, sektorski.

Na kraju, što se tiče stvarne operacionalizacije zaštite potrošača, može se identifikovati nekoliko glavnih slabosti. U početku, sistem nadzora inspekcijskih organa regulisan odredbama ZZP i Zakona o Državnoj tržišnoj inspekciji⁸ je nekonzistentan i prilično dvomislen. Drugo, postoji nedostatak proceduralnih mehanizama za zaštitu kolektivnih prava i / ili interesa potrošača, imajući u vidu odredbe Zakona o parničnom postupku⁹. Treća nedosljednost leži u mehanizmu alternativnog rješavanja potrošačkih sporova, imajući u vidu i odredbe Zakona o posredovanju.¹⁰

Imajući u vidu ova pitanja, predlažemo izmjene i dopune programa predmeta Potrošačko pravo. Cilj izmjena i dopuna je da se poveća stepen proučavanja Prava zaštite potrošača u EU, kako se on razvija i kako on utiče na nacionalni zakon o potrošačima. Takav pomak u paradigmi će uticati na metodologiju realizacije predmeta. Studenti će biti više uključeni u istraživanje i analizu. Posebna pažnja će se posvetiti analizi sudske prakse Suda pravde Evropske unije.

Potrošačko pravo, kao pravna disciplina, proučava načine na koje ugovore i transakcije zaključuju pojedinačni potrošači kao učesnici u trgovini, odnosno korisnici usluga. U skladu sa najnovijim trendovima u Evropskoj uniji i svijetu, regulativa o potrošačkom pravu dobija na zamahu u pravnim sistemima razvijenih zemalja, a u poslednje vrijeme i u zemljama u razvoju. Na tržištu, potrošači svakodnevno stupaju u ogroman broj ugovornih odnosa, čime se stvara odgovarajuća potreba za pravnim oblikovanjem područja i profiliranjem stručnog osoblja u njemu. Predmetni program obuhvata sadržaje iz domaćeg zakonodavstva i direktiva i propisa Evropske unije o zaštiti potrošača. Predmet se posebno fokusira na mehanizme zaštite prava potrošača u svakodnevnom životu, predstavljajući znanja neophodna za efikasnu primjenu propisa u ovoj oblasti.

⁷ Službeni list Republike Makedonije, br. 62/04, 89/08, 12/09, 17/11, 47/11, 53/11, 123/12, 164/13, 27/14, 116/15, 192/15 i 53/16.

⁸ Službeni list Republike Makedonije, br. 24/07, 81/07, 152/08, 36/11, 18/13, 164/13, 41/14, 33/15, 61/15, 152/15 i 53/16.

⁹ Službeni list Republike Makedonije, br. 79/05, 110/08, 83/09, 116/10 i 124/15.

¹⁰ Službeni list Republike Makedonije, br. 188/13, 148/15, 192/15 i 55/16.

Najbolje prakse u podučavanju prava EU – CABUFAL

Naziv predmeta:		Potrošačko pravo		
Šifra predmeta	Status predmeta	Semestar	Broj ECTS kredita	Obim časova
	Izborni	Drugi ili treći	6	3.5P+1,2I
Studijski program za koji se organizuje: Drugi ciklus – Master studij				
Uslovljenost drugim predmetima: Nije uslovljen polaganjem drugog predmeta				
<p>Svrha predmeta je da osposobi studente da samostalno procjenjuju odnose između potrošača i trgovaca i da shvate značaj državne intervencije u stvaranju i kontinuiranom razvoju zaštite potrošača. Predmet se zasniva na regulaciji područja zaštite potrošača od strane Evropske unije. Posebna pažnja se posvećuje načinu na koji se pravila EU u ovoj oblasti (acquis EU o potrošačima) implementiraju u nacionalno zakonodavstvo.</p> <p>Glavni zadaci nastavog plana i programa su:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Doprinijeti studentima da shvate uticaj evropskog prava i nevladinih organizacija na razvoj zakonodavstva o zaštiti potrošača 2. Podstići studente da kritički analiziraju primjenu pravila o zaštiti potrošača 3. Razviti praktični pristup studenata u pronaalaženju rješenja za kršenje prava potrošača <p>Očekuje se da će studenti nakon savladavanja gradiva moći da:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Analiziraju Evropsko pravo u oblasti zaštite potrošača 2. Ocjenjuju nivo usklađenosti nacionalnog prava sa pravnom tekovinom EU o potrošačima 3. Razumiju primjenu zakonodavstva o zaštiti prava potrošača 4. Identifikuju instrumente za zaštitu prava pojedinačnih potrošača 5. Pokažu vještine u rješavanju konkretnih slučajeva kršenja prava potrošača 				
<p>Ime i prezime nastavnika i saradnika: Prof.dr Jadranka Dabović – Anastasovska Prof.dr Nenad Gavrilović Prof.dr Neda Zdraveva</p>				
<p>Nastavne metode i načini savladavanja gradiva: Materijal je podijeljen u 12 tematskih cjelina. U okviru svake tematske jedinice, pitanja će se analizirati sa teorijske i praktične tačke gledišta. Studenti će biti podstaknuti na samostalan i timski istraživački rad, nadgledan od strane predmetnih nastavnika i saradnika, što će im omogućiti da steknu dubinsko znanje i razvoj vještina. Studenti će biti podijeljeni u manje grupe timove od 3-5 studenata koji će zajedno pripremiti složenije istraživačke projekte.</p> <p>Nastava će se odvijati putem interaktivnih predavanja, kroz koje će studenti biti podstaknuti da dođu do svojih zaključaka na osnovu analize specifičnih pitanja.</p> <p>Praktična nastava: praktične vježbe kroz koje će se razvijati vještine učenika, simulacije i analize slučajeva, video prezentacije, posjete relevantnim institucijama, uloge, te kroz predavanja stručnjaka iz oblasti. Praktikum će se provoditi studijskim posjetama relevantnim tijelima i organizacijama.</p>				
<p>Sadržaj predmeta</p>				
I nedjelja	Uvod u potrošačko pravo: materija, mjesto, uloga, značaj potrošačkog prava i razvoja potrošačkog prava.			
II nedjelja	Međunarodni i EU izvori Potrošačkog prava: Zaštita potrošača pod UN-om, nastanak i razvoj zaštite potrošača na nivou EU prava.			
III nedjelja	Domaći izvori Potrošačkog prava: Zakon o zaštiti potrošača, Zakon o obligacionim odnosima, zakoni u posebnim oblastima zaštite potrošača.			
IV nedjelja	Pravo potrošača na informisanje: specifičnosti prava potrošača da bude informisan o uslovima prodaje proizvoda i pružanju usluga; regulisanje oglašavanja u EU i nacionalnom pravu.			
V nedjelja	Sigurnost proizvoda, odgovornost za neispravne proizvode: zahtjevi za sigurnost proizvoda (opšta sigurnost proizvoda, tehnički zahtjevi, sigurnost dječjih igračaka, sigurnost hrane i poljoprivredni proizvodi); odgovornost za neispravan proizvod u EU i nacionalnom pravu.			

Neda Zdraveva i Jadranka Dabović - Anastasovska

VI nedjelja	Potrošački ugovor i posebna pravila o potrošačkim ugovorima: pojam potrošačkog ugovora, sklapanje potrošačkih ugovora, nefer ugovorni uslovi i posljedice nefer ugovornih uslova u EU i nacionalnom pravu.
VII nedjelja	Finansijske usluge potrošačima: Bankarske usluge, posebno potrošački krediti, sredstva za obezbeđenje; usluge osiguranja; investicione usluge u EU i nacionalnom pravu.
VIII nedjelja	Potrošači, elektronska trgovina i prodaja od vrata do vrata: zaštita potrošača u e-trgovini (ugovori na daljinu, posebna pravila o sklapanju i izvršenju ugovora na daljinu), ugovori zaključeni izvan prostora trgovca i posebna pravila u EU i nacionalnom pravu.
IX nedjelja	Zaštita potrošača u turizmu: specifični aspekti zaštite potrošača kao putnika, uključujući ugovore o putovanju, aranžmane za pakete, vremenska raspodjela, prava putnika u avio saobraćaju u EU i nacionalnom pravu.
X nedjelja	Potrošači kao korisnici usluga: javne usluge koje se pružaju potrošačima, zaštita ugroženih potrošača u pružanju javnih usluga; potrošači kao korisnici medicinskih usluga (prava pacijenata) u EU i nacionalnom pravu.
XI nedjelja	Sprovođenje prava potrošača: građanska i administrativna zaštita prava potrošača, uključujući obim zaštite, metode zaštite, izrečene zabrane; posredovanje u potrošačkim sporovima; kolektivnu pravnu zaštitu u EU i nacionalnom pravu.
XII nedjelja	Potrošačke organizacije: Međunarodni, EU i nacionalni sistem organizacija potrošača; uloga potrošačkih organizacija u ostvarivanju i zaštiti prava potrošača.
XIII – XV nedjelja	Praktični dio zaštite potrošača: posjet nadležnim tijelima i organizacijama, klinički program
Opterećenje studenta	
<u>Nedjeljno</u> 6 krediti x 50/30 = 10 sati Struktura: 3,5 sati predavanja 1,2 sati istraživačkog rada 5,3 sati individualni rad	<u>U toku semestra</u> Predavanja: (3,5 sati) X 15 = <u>52,5 sati</u> Istraživački rad: (1,2 sati) X 15 = <u>18 sati</u> Individualni rad uključujući administrativne zadatke, pripremu ispita itd.: (5,3 sati) X 15 = <u>79,5 sati</u>
Obaveze studenta u toku semestra: Redovno pohađanje nastave, učeće u praktičnoj nastavi, priprema istraživačkih radova, učeće u debatama, studije slučaja, uloge.	
Literatura: Obavezna: Гајев, Г. и Дабовиќ-Анастасовска, Ј., Облигационо право, трето издание, Просветно дело, Скопје, 2012 Relevantni zakoni: Zakon o obligacionim odnosima; Zakon o zaštiti potrošača; Zakon o zaštiti potrošača u ugovorima o potrošačkim kreditima; Zakon o zaštiti prava pacijenata; Zakon o sigurnosti proizvoda; Zakon o sigurnosti hrane; Zakon o lizingu; Zakon o energiji; Zakon o elektronskoj trgovini; Zakon o elektronskim komunikacijama; Zakon o turizmu; Zakon o stanovanju; Pravilnik o sigurnosti dječjih igračaka. Dodatna literatura: Fairgrieve D., Product Liability in Comparative Perspective, Cambridge, 2005 Askham & Nebbia, EU Consumer Law, Oxford, 2004	
Ocjene: Završni ispit do 70 poena Istrživački rad do 20 poena Aktivnost na času do 10 poena	
Ime i prezima nastavnika koji je pripremio podatke: Prof.dr Jadranka Dabović – Anastasovska Prof.dr Nenad Gavrilović Prof.dr Neda Zdraveva	
Napomena: sve dodatne informacije mogu se dobiti tokom časova, konsultacija ili na www.pf.ukim.edu.mk	

Biljana Đurićin*

**GRAĐANSKO PROCESNO PRAVO
-IZMJENA SILABUSA U KONTEKSTU USKLAĐIVANJA
KURIKULUMA SA PRAVOM EU-**

UVOD

Crna Gora je 2012. godine počela pripreme na svim nivoima za ulazak u Evropsku uniju. Korjenite pripreme se sprovode u pravnoj oblasti: pravosuđu, zakonodavstvu i obrazovanju. Promjene u obrazovanju su usmjerenе na sticanje novih, kako teorijskih, tako i praktičnih znanja prava Evropske unije budućih pravnika. Preko nastalih promjena naš pravni sistem postaje usklađen sa pravom Evropske unije i na taj načina će se upotpuniti uslužno orijentisano pravosuđe koje obezbjeđuje vladavinu prava (rule of law) i pravnu državu, kao i stvoriti nove generacije budućih pravnika koji će biti sposobni da razvijaju kritičko i kreativno mišljenje, kao i pravne vještine. Oni koji budu uključeni u pravosuđe, očekuju nova iskušenja ka ostvarivanju pravne države i vladavine prava u kojoj se poštuju pravna pravila, ili kako je to govorio Hegel dolazi do „uzbiljenja prava“.

Na putu ka Evropskoj uniji, značajnu ulogu u procesu harmonizacije sa evropskim pravom, pripada Pravnom fakultetu Univerziteta Crne Gore. On je subjekat koji treba da pruži snažan doprinos brojnim promjenama koje se očekuju u pravnoj oblasti i koji, a iskustvo to potvrđuje, posjeduje taj kapacitet. U namjeri da ojača svoje pozicije, a koje se odnose na obrazovanje budućih pravnika, Pravni fakultet je aplicirao i dobio projekat Capacity Building of the Faculty of Law (u daljem tekstu CABUFAL) u okviru Erasmus+ programa Evropske unije, a u koji su uključene i dvije referentne institucije iz oblasti pravosuđa Sudski savjet i Centar za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu u Crnoj Gori. Partnerske institucije u ovom projektu su: Regent University iz Londona, Univerzitet u Ljubljani, Zagrebu i Splitu (svi su iz zemalja članica Evropske unije) i Univerzitet u Skoplju. Ove institucije, preko Projekta, su pokazale izuzetnu preduzetljivost i preko studijskih posjeta, gostovanja i predavanja eminentnih stručnjaka, logističke pomoći, donacija u kvalitetnim knjigama i slično, su pomogli nastavnom osoblju Pravnog fakulteta da se detaljno upoznaju sa njihovim nastavnim planovima i programima, i usklade kurikulume

* Prof. dr Biljana Đurićin je redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore.

Pravnog fakulteta u Podgorici sa pravom Evropske unije. Duguje se duboka zahvalnost svim učesnicima u CABUFAL-u na izuzetno plodnoj i korisnoj kooperaciji.

Glavna očekivanja od ovog projekta su već ostvarena, kako za Pravni fakultet, tako i za ostale institucije koje učestvuju u njemu.

Projekat će ostaviti duboku prepoznatljivost u pravnom obrazovanju u Crnoj Gori, posebno imajući u vidu činjenicu da se radi o fakultetu gdje se upisuje većina studenata u Crnoj Gori. U tom pravcu, budući pravnici će dobijati nova teorijska i praktična saznanja i učiti vještine, koje je akademsko osoblje sublimiralo kroz CABUFAL. Preko novih kurikuluma, proširenih i novih kurseva, a koji su usklađeni sa pravom Evropske unije, budući pravnici će postati aktivni nosioci promjena ne samo u institucijama gdje su zaposleni, nego i šire za potrebe crnogorske države i društva u cjelini.

Potrebno je naglasiti da od CABUFAL-a ogromne koristi ima i Centar za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu i Sudski savjet, koji vrše brojne teorijske i praktične edukacije, testove za polaganje pravosudnog ispita, brojne provjere budućih sudija i tužilaca. Preko ovih institucija, a zahvaljujući CABUFAL-u, organizovaće se kursevi o primjeni prava Evropske unije, što će biti i prioritet u ovom trenutku shodno napretku Crne Gore u pregovorima.

1. DE LEGE LATA

Građansko procesno pravo na Pravnom fakultetu Univerziteta Crne Gore se izučava na trećoj godini studija u šestom semestru i ima 6 ECTS kredita (4+1). Ciljevi izučavanja ovog predmeta su upoznavanje studenata sa pojmom, metodom, organizacionim i funkcionalnim procesnim pravom i njihovim institutima. Studenti povezuju znanja iz ove oblasti sa znanjima stečenim iz ostalih oblasti materijalnog prava u cilju osposobljavanja za praktičan rad i primjenu stečenih znanja. Materija se izučava na nacionalnom nivou. Nakon što student položi ovaj ispit u mogućnosti je da: definije oblike zaštite subjektivnih građanskih prava i prepozna prepostavke za dopuštenost vođenja parnice i prepostavke donošenja meritorne sudske odluke; razlikuje parnični od krivičnog i upravno procesnog postupka; upozna se sa načelima organizacije i rada pravosuđa; imenuje subjekte parničnog postupka i definije pojedine parnične radnje suda i stranaka; opisuje tok parničnog postupka i aktivnosti procesnih subjekata u parnici; objasni stranačku i parničnu sposobnost stranaka i oblike zastupanja u parnici; identificuje izvore crnogorskog građanskog parničnog procesnog prava i

prepozna osnovna načela procesnog prava u pojedinim zakonskim odredbama; razlikuje: građansko od građanskog procesnog prava, parnični od vanparničnog postupaka, redovni parnični postupak od posebnih parničnih postupaka kao i parnični postupak od drugih (alternativnih) načina rješavanja sporova; objasni postupak pred drugostepenim sudovima; objasni postupak po vanrednim pravnim lijekovima; objasni posebne parnične postupke; objasni vanparnični postupak; identificiraju posebne vanparnične postupke; objasni izvršni postupak; identificiraju i razumije ulogu javnih izvršitelja u izvršenju kao novih organa pravosuđa; kritički se odosi prema postojećim rješenjima u pozitivno - pravnoj regulativi.

CABUFAL projektom je predviđeno da se kurikulum ovog predmeta uskladi sa pravom Evropske unije. Usklađivanje je prošlo kroz slijedeće etape:

1. Izmjenu strukture postojećeg kurikuluma;
2. Uvođenje novih nastavnih jedinica koje se odnose na pravo EU;
3. Dodavanje nove bibliografije koja se odnosi na pravo EU i
4. Dopuna ciljeva, ishoda, sadržine i uporedivosti predmeta.

2. DE LEGE FERENDA

Uzor za izmjene postojećih i uvođenje novih nastavnih jedinica u kurikulumu Građanskog procesnog prava je bio nastavni plan i program Pravnog fakulteta u Ljubljani, Zagrebu, Splitu, Skoplju i Regent Univerziteta iz Londona, njihove sugestije i napomena da se radi o zemljama koje su članice EU, osim Makedonije. Predložene izmjene su se izvršile:

1. Pregledom važećih pravnih izvora i aktivnosti evropskog zakonodavstva na području evropskog građanskog procesnog prava.¹
2. Izučavanjem i praktičnom primjenom unificiranih evropskih posebnih postupaka - postupak o evropskom izvršnom naslovu za nesporne tražbine, postupak o evropskom platnom nalogu, evropski postupak za spore male vrijednosti i evropski postupak zaštite kolektivnih interesa i prava.²

¹ Kada Crna Gora postane članica EU, treba razmisliti o novom predmetu Evropsko građansko procesno pravo koje bi se izučavalo na privatnom modulu i pružalo šire poimanje evropskih građansko procesnih instituta, kako je to urađeno na Pravnom fakultetu u Ljubljani.

² Izučavanjem i praktičnim konsekvcama Uredbi Brisela se bavi materija međunarodnog privatnog prava na Pravnom fakultetu u Podgorici.

3. Izučavanjem i praktičnom primjenom uredbe o ostvarivanju pravosudne saradnje unutar članica EU.

Izmjene koje su predložene pod 2, a odnose se na evropske postupke u sporovima male vrijednosti (Uredba EU 861/2007) i evropski platni nalog (Uredba EU 1896/2006) su predložene kao izmjene i dopune Zakona o parničnom postupku (predlog Vlade od 20.12.2018.g.) i očekuje se njihovo usvajanje u Parlamentu. Uredbe EU su obavezujući zakonodavni akti koji se primjenjuju na teritoriji članica Unije. Iz tog razloga je potrebno stvoriti sve potrebne uslove za njihovu primjenu u Crnoj Gori nakon njenog pristupanja Evropskoj uniji. Evropski postupak u sporovima male vrijednosti povjeriocima omogućava naplatu potraživanja u građanskim i trgovачkim stvarima u prekograničnim slučajevima kada vrijednost potraživanja ne prelazi 2000 eura. Evropski platni nalog omogućava povjeriocima da naplate nesporne novčane građanske i trgovачka potraživanja u prekograničnim slučajevima. Inače, Uredba 1896/2006 se primjenjuje u svim državama EU, osim Danske. Izučavanje i praktična primjena ove dvoje uredbe je u okviru kurikuluma građanskog procesnog prava i nastavne jedinice: *Posebni parnični postupci*. Usaglašavanje sa Uredbom EZ 805/2004, a koja se odnosi na evropski izvršni nalog za nesporna potraživanja je izvršeno u Zakonu o izvršenju i obezbjeđenju. Ovom Uredbom se težilo stvaranju unificiranog postupka u kojem se izdaje potvrda o izvršnosti sudske odluke, poravnanja ili javne isprave o nespornim potraživanjima i omogućavanja njihovog nesmetanog protoka u članicama Evropske unije. Navedena materija će se izučavati u okviru nastavne jedinice: *Izvršni postupak*.

Preko CABUFAL projekta je upućena sugestija da se kao posebna nastavna jedinice uvrsti i postupak za zaštitu kolektivnih interesa i prava koji je prepoznatljiv u zemljama Evropske unije. Radi se najčešće o postupcima kojima se pruža zaštita potrošača, kao i zabrana diskriminacije. Naš zakon o parničnom postupku još nije regulisao opšti okvir pokretanja ovog postupka koji bi po svojoj prirodi bio lex generalis. Postupak zaštite potrošača i zabrana diskriminacije su usaglašeni sa prvom EU preko Zakona o zaštiti potrošača³, odnosno Zakona o zabrani diskriminacije⁴, a koji su usvojeni kao rezultat evropskog *acquis communautaire* u crnogorsko pravo. Inače, u nastavnom planu i programu Pravnog fakulteta na master studijama su posebni predmeti koji se bave navedenom problematikom.

³ Objavljen u „Sl. iistu Crne Gore“, br.002/14, 006/14 i 043/15.

⁴ Objavljen u „Sl. listu Crne Gore“, br. 046/10, 040/11, 018/14 i 042/17.

Potreba za tužbom, a to implicira i postupak, za zaštitu kolektivnih interesa i prava se mora pronaći u izmjenama i dopunama Zakona o parničnom postupku. U parničnom postupku se pruža zaštita za povrijeđena i ugrožena subjektivna prava. Ova zaštita je prevashodno usmjerena ka individualnim pravima. Međutim, u savremenom pravnom sistemu potrebno je zadovoljiti pružanje pravne zaštite u sporovima u kojima je povrijeđen ili ugrožen interes brojnim subjektima i kada postoji isti ili sličan činjenični ili pravni supstrat njihovih zahtjeva. U teoriji su to tzv. mass harm situation.⁵ Tužba, odnosno postupak za zaštitu kolektivnih interesa i prava bi obuhvatao one grane prava u kojima se potenciraju zajednički i interesi opštег dobra od pojedinačnih interesa pojedinaca, kao što su prava potrošača, antidiskriminacijski, socijalni interesi, zaštite životne sredine, i slično.

Izučavanje i praktična primjena tužbe za zaštitu kolektivnih interesa i prava je u okviru kurikuluma Građanskog procesnog prava i nastavne jedinice: *Posebni parnični postupci*. Naravno, praktična primjena ovog postupka će se moći realizovati tek kada ova tužba dobije svoju punu afirmisanost u praksi.

Izmjene koje su predložene pod 3 se odnose na dostavljanje u zemljama članicama sudskeih i vansudskeh dokumenata u građanskim i privrednim stvarima (Uredba EU 1293/2007) i na saradnju sudova država članica prilikom izvođenja dokaza u građanskim i privrednim stvarima (Uredba EZ 1206/2001). Uredbe su postale dio izmjena i dopuna Zakona o parničnom postupku, koji je u proceduri. Uredba koja se odnosi na dostavljanje se primjenjuje u svim državama članicama Evropske unije. Uredbom su predviđeni razni načini slanja i dostavljanja dokumenata. Tijela za slanje odgovorna su za slanje sudskeih i vansudskeh pismena koja moraju biti dostavljena u drugu državu članicu. Tijela za primanje odgovorna su za primanje sudskeih i vansudskeh pismena iz druge države. Središnje tijelo odgovorno je za dostavu podataka tijelima za slanje i rješavanje mogućih poteškoća prilikom slanja pismena na dostavu. Uredba o izvođenju dokaza u građanskim i privrednim stvarima poboljšava, pojednostavljuje i ubrzava saradnju između sudova u izvođenju dokaza. Uredba se primjenjuje u svim državama članicama, osim u Danskoj. Uredbom se predviđaju dva načina izvođenja dokaza između država članica: izvođenjem dokaza putem zamoljenog suda i neposredno izvođenje dokaza od strane suda koji upućuje zahtjev. Sud koji upućuje zahtjev je sud u kojem se sudske postupci pokreću ili odvijaju. Zamoljeni sud

⁵ Vidi, Fairgrieve at All, Collective Redress Procedures – European Debates, 2009, International and Comparative Law Quarterly 58 (2), p. 379-409.

je sud druge države članice nadležan za izvođenje dokaza. Središnje tijelo nadležno je za dostavu informacija i traženje rješenja za poteškoće koje mogu da se pojave u vezi sa zahtjevom. Inkorporiranje ove dvije Uredbe je bilo neophodno da bi se parnični postupak učinio efikasnijim i pružila kvalitetnija pravna zaštita subjektima koji je traže. U kurikulumu Građanskog procesnog prava će se izučavati u nastavnim jedinicama: *Dostavljanje*, odnosno *Dokazivanje*.

Metodi učenja i podučavanja Građanskog procesnog prava su, takođe, dopunjeni. Pored nastave, vježbi, seminara, konsultacija, posebno mjesto kada su u pitanju instituti Evropske unije, će imati diskusije i rješavanje praktičnih slučajeva i analiza Case Study CJEU i ECHR, koji se mogu naći u ECLI.⁶

Vježbe iz predmeta Građansko procesno pravo su upućene na praktičnu primjenu instituta crnogorskog parničnog postupka. Studenti uče vještinu kako da rješavaju konkretne pravne sporove supsumiranjem činjeničnog stanja pod odgovarajuću normu materijalnog prava, kao i pripremom se za pisanje različitih vrsta podnesaka tužbe, pravnih lijekova i sudske odluka, tj. presude i rješenja. Studenti su u obavezi da provedu dvije nedelje na praksi u Osnovnom суду u Podgorici gdje upotpunjuju svoja teorijski stečena znanja sa praktičnim.

Bibliografija za predmet Građansko procesno pravo je domaća i strana. Strana bibliografija je, zahvaljujući CABUFAL projektu dopunjena, posebno knjigama koje se odnose na evropsko građansko procesno pravo,⁷ a odnose se na institute koji se izučavaju u okviru predmeta.

Sve gore navedene izmjene, usloviće i izmjene u sadržaju predmeta.

Pohađanje kursa Građansko procesno pravo na osnovnim studijama Pravnog fakulteta u Podgorici će omogućiti studentima da se upoznaju sa izvorima, osnovnim institutima, legislativom i praksom evropskog građanskog procesnog prava. Na taj način će studenti biti u prilici da budu aktivni sudionici promjena u našem pravnom sistemu u trenutku kada Crna Gora postane članica Evropske unije, što naravno, podrazumijeva i njihov praktičan rad u ovom domenu.

Ishodi učenja Građanskog procesnog prava su, takođe, dopunjeni. Student koji položi ispit iz ovog predmeta biće u mogužnosti da:

1. Shvati EU, izvore evropskog građanskog procesnog prava;
2. Razumije evropsku legislativu i njen značaj u primjeni građanskog procesnog prava EU;
3. Analizira sudske praksu kroz presude sudova u EU;

⁶ Primjer se može vidjeti na:<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?>

⁷ O dopunjenoj bibliografiji vidi, ECT katalog za Građansko procesno pravo.

Najbolje prakse u podučavanju prava EU – CABUFAL

4. Kritički se odnosi prema postojećim rješenjima u pozitivnoj pravnoj regulativi i eventualno predloži rješenja;
5. Pripremi se za stručno usavršavanje u pravosuđu onih struktura koji treba da se upoznaju sa standardima i preporukama EU.

ZAKLJUČAK

Zahvaljujući CABUFAL-u, nastavni plan i program predmeta Građansko procesno pravo je znatno dopunjeno u skladu sa mjerilima i standardima prava Evropske unije koja se odnose na navedenu materiju. Edukativni karakter CABUFAL-a je omogućio razmjenu znanja i prakse sa partnerima, pa samim tim i kvalitetnije obrazovanje budućih pravnika. Nadajmo se da će novi nastavni plan i program biti prepoznatljivo obilježje Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore u budućnosti. Preko CABUFALA-a su napravljeni svi preduslovi za realizaciju jednog kvalitetnog i korisnog pravnog obrazovanja.

INFORMACIJA ZA STUDENTE I PLAN RADA- GRAĐANSKO PROCESNO PRAVO

Naziv predmeta:		GRAĐANSKO PROCESNO PRAVO		
Šifra predmeta	Status predmeta	Semestar	Broj ECTS kredita	Fond časova
	Obavezan	V	6	4 p + 1
<i>Studijski programi za koje se organizuje:</i>				
Akademski osnovni studijski program Pravnog fakulteta (studije traju 6 semestara, 180 ECTS kredita).				
<i>Uslovjenost drugim predmetima:</i> Nema uslova za prijavljivanje i slušanje predmeta				
<i>Ciljevi izučavanja predmeta:</i> Upoznavanje sa pojmom, metodom, organizacionim i funkcionalnim procesnim pravom i njihovim institutima. Povezivanje znanja iz ove oblasti sa znanjima stečenim iz ostalih oblasti materijalnog prava u cilju osposobljavanje za praktičan rad i primjenu stečenih znanja				
Ime i prezime nastavnika: Prof. dr Biljana Đuričin				
<i>Metod nastave i savladanja gradiva:</i> Predavanja, konsultacije, vježbe, seminarski radovi, analiza slučajeva s posebnim osvrtom na pravo EU, pismene provjere i završni ispit				
PLAN RADA				
<i>Nedjelja i datum</i>		<i>Naziv metodske jedinice za predavanja(P), vježbe (V)</i>		
<i>Pripremna nedjelja</i>		Upoznavanje, priprema i upis semestra.		
I nedjelja	P/V	Predmet, struktura, procesna prava kao manifestacija prava, forma i formalizam, organizaciono i funkcionalno procesno pravo, metod, izvori, norme i njihovo važenje, cilj, organizacija sudova, ustavna načela o organizaciji sudova		
II	P/V	Građanski sudski postupak, parnični postupak-litispendencija, priroda parnice, procesne prepostavke, odnos građanskog i krivičnog postupka, odnos građanskog procesnog prava prema upravnom procesnom pravu		
III	P/V	Nadležnost- stvarna, mjesna		
IV	P/V	Načela parničnog postupka, stranke u parnici, stvarna legitimacija, zastupnici, parnične radnje, o tužbi i njenom podnošenju, dostavljanje s akcentom na: dostavljanje prema uredbi o dostavi sudskih i vansudskih pismena u građanskim i privrednim stvarima u državama članicama.		
V	P/V	Pripremo ročište, odbrana tuženog, vrijeme parničnih radnji, množina subjekata, učešće trećih lica u parnici, množina tužbenih zahtjeva, povlačenje tužbe, preinačenje tužbe, protivtužba, istovjetnost tužbenih zahtjeva, povraćaj u predašnje stanje		

Biljana Đuričin

VI	P/V	Prethodno pitanje, glavna rasprava, zastoj u postuplu, sudsko poravnjanje			
VII	P/V	KOLOKVIJUM			
VIII	P/V	Dokazivanje, posebno o dokaznim sredstvima s akcentom na: izvođenje dokaza prema Uredbi o saradnji između sudova država članica u pogledu izvođenja dokaza u građanskim i privrednim stvarima			
IX	P/V	Vrste odluka, žalba protiv presude, pravnosnažnost odluke, vanredni pravni lijekovi, troškovi postupka			
X	P/V	Posebni parnični postupci s osvrtom na :postupak zaštite kolektivnih prava, evropski postupak za sporove male vrijednosti, evropski platni nalog,			
XI	P/V	POPRAVNI KOLOKVIJUMA			
XII	P/V	Vanparnični postupak, načela, odluke, posebni vanparnični postupci			
XIII	P/V	Izvršni postupak, s osvrtom na evropski izvršni nalog za nesporna potraživanja			
XIV	P/V	Javni izvršitelji			
V	P/V	Postupak obezbjedenja			
11.06.2018		Završni ispitni			
25.06.2018		<i>Popravni ispitni rok</i>			
<i>Obaveze studenta u toku nastave:</i> Studenti su obavezni da pođaju nastavu, vježbe i rade kolokvijume.					
<i>Konsultacije:</i> svakog četvrtka u terminu od 12 do 13 časova					
<i>Opterećenje studenta u časovima:</i>					
<u>Nedjeljno</u>		<u>u semestru</u>			
Struktura:		Ukupno opterećenje za predmet: Struktura:Nastava i završni ispit: Neophodne pripreme prije početka semestra (administracija, upis, ovjera): Dopunski rad za pripremu i polaganje ispita u popravnom roku:			
<i>Literatura:</i>					
Domaća: 1.Đuričin, Građansko procesno pravo, Podgorica, (2019) 2.Đuričin, Zakon o parničnom postupku sa objašnjenjima, Podgorica, (2004) 3.Zakon o posredovanju, Podgorica, (2009) 3.Đuričin, Utvrđivanje istine u parničnom postupku, Podgorica, (1998)					
Strana: 1.Triva i ostali, Građansko parnično procesno pravo, (2004) 2.Poznić, Vodinelić, Građansko procesno pravo, (1999) 3.Starović, Keča, Građansko procesno pravo, (2004) 4.Galić, Beteto, Evropsko civilno procesno pravo I, GV, Ljubljana, (2011) 5.Storskrubb, Civil Procedure and EU Law: A PolicyAreaUncovered, Oxford Studies in European Law, Oxford University Press (2008). 6.Lenearts and All, EU Procedural Law, Oxford University press, (2014)					
Zakoni: 1.Izmjene i dopune Zakona o parničnom postupku, Sl. List CG, br.48-2015 2.Zakon o vanparničnom postupku, Sl. List CG, br. 48-2015 3.Zakon o javnim izvršiteljima, Sl. List CG, br. 61-2011 4.Zakon o izvršenju i obezbijedenju, Sl. List CG, br. 36-2011, 28-2014 i 20-2015					
Dodatna literatura za seminarске radeve se može dobiti kod predmetnog nastavnika.					
<i>Oblici provjere znanja i ocjenjivanje:</i> Ocjenjuju se:					
<ul style="list-style-type: none"> • Kolokvijum sa maksimalno 45, završni ispit maksimalno 50 poena. • Uspješno odbranjen seminarски rad budi se sa maksimalno 5 poena. • Nema usovljavanja izlaska na završni ispit. 					
Prelazna ocjena se dobija ako se kumulativno sakupi najmanje 50 poena.					
<i>Ocjena</i>	<i>A</i>	<i>B</i>	<i>C</i>	<i>D</i>	<i>E</i>
<i>Broj poena</i>	90-100	80-89	70-79	60-69	50-59
<i>Napomena:</i> U planu rada su navedeni naslovi jedinica koje se izučavaju, dok su unutar njih posebni podnaslovi, koji će se izučavati, a sastavni dio su navedenih jedinica.					
<i>Dodatac informacije o predmetu:</i>					
Sve dodatne informacije je moguće dobiti na konsultacijama i na mail djuricin@t-com.me					
<i>Ime i prezime nastavnika koji je pripremio podatke:</i> Prof. dr Biljana Đuričin					

Dragan Radonjić*

TRGOVINSKO PRAVO I MOGUĆNOSTI NJEGOVE EVROPEIZACIJE

1. STANDARDIZACIJA I EVROPEIZACIJA KURIKULUMA I SILABUSA KROZ PROJEKAT CABUFAL

Nastavni plan i nastavni programi pojedinačnih predmeta na Pravnom fakultetu Univerziteta Crne Gore u proteklih 15 godina bili su predmet značajnih reformi. Redizajniranje kurikuluma i silabusa bilo je uglavnom inspirisano potrebom standardizacije u duhu Bolonjskog procesa i evropeizacije u smislu sve veće zastupljenosti prava EU u programskim sadržajima, u sklopu težnji države Crne Gore da stupi u članstvo Evropske unije.

Projekat CABUFAL u okviru svojih ključnih ciljeva uključuje ocjenjivanje i sugestije za potencijalno osvježenje novog akreditovanog opšteg kurikuluma od 2016. godine. Takođe, značajan cilj ovog projekta je da pruži potvrdu da su silabusi raznih kurseva, koji su već dominantno ili djelimično povezani sa različitim aspektima prava EU, uokvireni na način koji je jednak onom koji je primijenjen za takve kurseve u državama članicama Evropske unije. Ovo omogućava aktivan i odgovoran odnos Pravnog fakulteta u procesu pristupnih pregovara sa EU, u kojima su harmonizacija prava sa *Acquis Communautaire*, kao i niz najvažnijih poglavљa u pristupnim pregovorima, vezani za pravne aspekte. Ovim se stvaraju uslovi da Crna Gora bude spremnija da efikasno primjeni pravo EU kada postane država članica.

Izvještaj o evaluaciji akreditovanog nastavnog plana i programa Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore (*Report on Evaluation of the accredited curriculum and syllabi*), koji su sačinile partnerske institucije u okviru projekta CABUFAL, predstavlja novi podsticaj za inovacije opšteg nastavnog plana na osnovnim studijama i programa pojedinačnih predmeta. U ovom prilogu razmotrićemo sugestije koje se odnose na nastavni program predmeta Trgovinsko pravo.

* Prof.dr Dragan Radonjić je redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore.

2. OD PRIVREDNOG PRAVA DO TRGOVINSKOG PRAVA

Istorijski gledano, pravno regulisanje poslova robnog prometa (ugovora u privredi i hartija od vrijednosti) tradicionalno je izučavano u našem obrazovnom sistemu u okviru Privrednog prava, koje je kao cjelovit predmet obuhvatao statusni dio posvećen subjektima privrednog prava, i obligacioni dio koji se bavio pravnim poslovima koje ovi subjekti sklapaju u prometu robe i usluga. Određeni diskontinuitet u ovakvom tretiranju ove materije bio je prisutan na Pravnom fakultetu Univerziteta Crne Gore u periodu od 1974. do 1992. godine, kada je materija privrednih subjekata izučavana u okviru posebne nastavne discipline na drugoj, a poslovi robnog prometa na četvrtoj godini studija. Razlozi za ovakav pristup bili su ideološke prirode, motivisani socijalističkim shvatanjem organizacije privrede i svojine.¹ Zato je ovakav pristup imao epizodan karakter, i nakon napuštanja socijalističke organizacije društva, došlo je do integracije obje materije u predmet Privredno pravo, što je ostala neprekinuta tradicija na drugim pravnim fakultetima u okruženju.

Ponovno izdvajanje materije poslova robnog prometa iz korpusa Privrednog prava u posebnu nastavnu disciplinu nametnule su reforme obrazovnog sistema na principima *Bolonske deklaracije* (1999), koje su donijele novu organizaciju nastave i režim studija. Isti programski sadržaj *Privrednog prava* zbog širine predmeta, nije mogao naći adekvatno mjesto u jednosemestralnoj organizaciji nastave i smanjenom fondu časova. Zato je bilo prirodno da se njegov sadržaj kondenzuje i drugačije organizuje, odnosno da cjeline koje su već unutar njega bile jasno razgraničene i samostalne, budu tretirane u novom nastavnom planu kao posebne nastavne discipline. Tako su 2004. godine, nakon donošenja novog Zakona o visokom obrazovanju u Crnoj Gori (2003), podjelom *Privrednog prava* kreirani novi nastavni predmeti sa "starom" sadržinom: *Pravo privrednih društava* u V semestru sa fondom časova 3p+1v (u novom akreditovanom programu *Kompanijsko pravo – IV sem. 4p+1v*) i *Poslovi robnog prometa* (u novom akreditovanom programu *Trgovinsko pravo – V sem. 4p+1v*).

Materija koju obuhvata Trgovinsko pravo je nezaobilazna u obrazovanju pravnika na nivou osnovnih studija. Ona u svakom slučaju obuhvata obligacioni dio privrednog prava, odnosno pravne poslove koje u robnom

¹ U konceptu socijalističke organizacije društva u SFRJ privredni subjekti (ranije organizacije udruženog rada, kasnije društvena preduzeća) mahom su bili u društvenoj svojini a njihova organizacija je bazirana na konceptu samoupravljanja, što je i opredijelilo tadašnje kreatore da se statusni dio Privrednog prava izučava u okviru predmeta koji je imenovan kao *Društvena svojina i samoupravljanje*.

prometu među sobom sklapaju privredni subjekti, na čemu je baziran dosadašnji naziv ovog predmeta. *Poslovi robnog prometa* obuhvatili su ugovore u privredi kao osnovne pravne poslove, ali i pojedinačne hartije od vrijednosti kao jednostrane izjave volje. Ovi pravni poslovi su po svojoj prirodi različiti, metodi njihovog regulisanja nisu isti, a regulisani su i različitim posebnim izvorima prava. Takođe, obim ove materije izlazio je iz postavljenog okvira opterećenja studenata u okviru semestralne nastave. Tako se u narednoj iteraciji izmjena Nastavnog plana materija hartija od vrijednosti izdvojila u poseban predmet na specijalističkim studijama na *Poslovno pravnom* smjeru, dok je u okviru *Poslova robnog prometa* ostalo poglavlje koje tretira opšta pitanja hartija od vrijednosti (pojam, karakteristike, vrste i priroda) kao vrste pravnih poslova u robnom prometu.

U akreditovanom novom Nastavnom planu koji se realizuje od 2017/18. studijske godine predmet *Poslovi robnog prometa* nominovan je kao *Trgovinsko pravo*, pri čemu je zadržao svoj programski sadržaj, što znači da kao rezultat prethodnog dizajniranja dominantno obuhvata materiju trgovinskih ugovora. Izvori prava za *Trgovinsko pravo* su prvenstveno nacionalni građanski zakoni, od kojih je najvažniji Zakon o obligacionim odnosima,² ali značajan broj trgovinskih ugovora regulisan je i posebnim zakonima. Međutim, na ovom području već odavno je izražen trend harmonizacije i unifikacije prava na internacionalnom nivou, tako da ova kategorija izvora uključuje i međunarodne konvencije, koje kada se ratifikuju imaju snagu zakona i neposredno se primjenjuju od strane sudova ukoliko nije donijet poseban zakon. Konvencijski izvori su naročito zastupljeni kod prodaje i kod ugovora o prevozu. Međutim, na ovom području su od značaja i drugi međunarodni instrumenti harmonizacije i unifikacije (jednobrazni zakoni, model-zakoni i dr.), kao i autonomni izvori prava, koje donose ne samo privredni subjekti i njihove asocijacije, već i veliki broj međunarodnih organizacija.

3. TRGOVINSKO PRAVO I EVROPSKO UGOVORNO PRAVO

Pitanje koje se otvara u ovom projektu jeste koliko i kako ugovorno pravo Evropske unije može biti zastupljeno u programu ovog predmeta, imajući u vidu da Evropsko ugovorno pravo još nije otjelotvoreno u jedinstvenoj kodifikaciji, već je samo donijet čitav niz direktiva i drugih

² Zakon o obligacionim odnosima, "Službeni list Crne Gore", br. 47/2008 od 07.08.2008, 004/11 od 18.01.2011, 022/17 od 03.04.2017).

akata i dokumenata koja uređuju pojedina pravna područja ugovornog prava, i koja u suštini čine tzv. 'meko pravo' Evropske unije.³ Harmonizacija ugovornog prava svakako predstavlja jedan od osnovnih zadataka Evropske unije jer je ugovorno pravo osnovna prepostavka stvaranja jedinstvenog evropskog tržišta, pa je donošenje Evropskog građanskog zakonika postavljeno kao politički i pravni cilj. Međutim, proces harmonizacije i unifikacije ugovornog prava uveliko otežava značajni pravni partikularizam na ovom području u državama članicama EU, kao i otpor u tim državama prema harmonizaciji ugovornog prava zbog pravnih, kulturoloških, istorijskih i drugih specifičnosti, kao i neslaganja oko stepena harmonizacije.⁴

Iz ovih ali i drugih razloga, u Evropskoj uniji se već duže od dvije decenije sprovodi harmonizacija ugovornog prava. Ova aktivnost se sprovodi na dva nivoa: u okviru i pod okriljem institucija Evropske unije i od strane akademske zajednice. To je rezultiralo izradom niza pravnih akata i dokumenata koja su trebala imati za cilj jedinstveno tumačenje i primjenu brojnih pravila u materiji obligacionog odnosno ugovornog prava. Jedan od najznačajnijih dokumenata donijetih na području harmonizacije opštег ugovornog prava evropskih država jesu Principi evropskog ugovornog prava (Lando načela), čija je osnovna svrha da posluže kao temelj za unifikaciju i harmonizaciju ugovornog prava EU.⁵ Generalno, ideja standardizacije ugovornog prava u EU ima svoje pristalice i svoje

³ *Meko pravo* (soft law) EU - neobavezujuća pravna regulativa čijim preuzimanjem države članice mogu da međusobno harmonizuju svoja nacionalna prava.

⁴ S jedne strane zagovara se potpuna harmonizacija donošenjem Evropskog građanskog zakonika, dok se s druge strane preferira minimalna harmonizacija u mjeri koja je nužna za ostvarivanje jedinstvenog tržišta ali bez ometanja unutrašnje trgovine. U zemljama članicama uglavnom se sprovodi minimalna harmonizacija, koja ima svoj osnov u članu 95. Ugovora o osnivanju koji nalaže obavezu država članica da usklade svoje propise, i to samo u mjeri koja je neophodna za stvaranje i funkcionisanje jedinstvenog tržišta, što je rezultiralo time da se „harmonizovana područja“, i dalje značajno razlikuju od države do države.

⁵ Ovaj dokument je u dvije etape (I dio 1995. i II dio 1999. godine) pripremila Komisija za evropsko ugovorno pravo, kojom je predsjedavao danski profesor prava Ole Lando i nakon skoro dvije decenije rada (započela je sa radom 1982.) prezentovala javnosti 1999. godine. Treći dio Principa objavljen je 2003. godine čime je završen rad na izradi ovog dokumenta. Mada je osnovna svrha Principa da budu temelj unifikacije i harmonizacije ugovornog prava EU, dok se taj cilj ne ostvari autori su im namijenili i ulogu autonomnog izvora prava koje stranke mogu unijeti u ugovor, ili ga mogu ugovoriti kao mjerodavno pravo za ugovor, ili kao pravo kojemu se ugovor podvrgava i kada nema izričitog sporazuma stranaka.

protivnike,⁶ i njen uspjeh je neizvjestan. Mada Principi ne predstavljaju obavezni instrument zakonodavnog karaktera, oni se smatraju sredstvom unifikacije i harmonizacije prava, jer su poslužili kao model nacionalnim zakonodavcima u nastojanju da modernizuju svoje postojeće zakonodavstvo i inspiracija sudovima u tumačenju odredaba postojećeg uniformnog prava i popunjavanja pravnih praznina.⁷

Za najambiciozniji dokument u oblasti harmonizacije evropskog ugovornog prava danas se smatra „Nacrt Zajedničkog okvira za evropsko privatno pravo“ (Draft Common Frame Reference for a European private Law - dalje u tekstu DCFR) iz 2009. godine.⁸ DCFR se zasniva na mnogim rješenjima Landovih Principa evropskog ugovornog prava, ali je širi od ovih principa i nastoji da obuhvati cijelokupnu materiju obligacionog prava Evropske unije. Pri izradi ovog dokumenta izvršeno je sistematsko i komparativno istraživanje nacionalnih pravnih sistema država članica i detaljna analiza *Acquisa*, i mada ovaj dokument nije usmjeren na stvaranje novog ugovornog prava već sistematizaciju i unapređenje postojećeg, bez obzira na njegovu političku sudbinu, smatra se da do danas predstavlja najznačajnu polaznu osnovu za izradu Evropskog građanskog zakonika.⁹

Na području harmonizacije opštег ugovornog prava donijet je i čitav niz direktiva na području elektronskog poslovanja, prava osiguranja, bankarskog poslovanja itd. Takođe, procesom harmonizacije ugovornog prava u značajnoj mjeri zahvaćena je i materija koja reguliše pitanja zaštite potrošača.¹⁰ Međutim, Trgovinsko pravo se ne bavi opštim ugovornim pra-

⁶ The Rules of European contract law, www.cisg.law.pace.edu/cisg/biblio/lando2.html, (14/1/1018).

⁷ Vidi: *Durđev D.*, Nacrt Zajedničkog referentnog okvira za evropsko privatno pravo iz 2009. godine, u Zborniku radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, 2/2010., str. 71.

⁸ DCFR je rezultat rada velikog broja pravnih stručnjaka iz oblasti privatnog prava iz država članica Evropske unije, i predstavlja se kao „akademski“ dokument koji je više posvećen nauci, a ne politici. Bez obzira na njegovo nezgodno ime, smatra se da je ovaj tekst predstavlja nacrt centralnih komponenti Evropskog građanskog zakonika.

⁹ Vidi: *Durđev D.*, str. 80-81.

¹⁰ Neke od važnijih direktiva EU iz oblasti elektronske trgovine, finansijskih usluga i zaštite potrošača su sledeće: Directive No. 93/13/EEC on unfair terms in consumer contracts, OJ L 95 of 21/4/1993, p. 29–34; Directive No. 99/44/EC on certain aspects of the sale of consumer goods and associated guarantees, OJ L 171, 7/7/1999, p. 12–16; Directive No. 2011/83/EU on consumer rights, amending Directive No. 93/13/EEC and Directive No. 99/44/EC and Directive No. 85/577/EEC and Directive No. 97/7/EC, OJ L 304, 22/11/2011, p. 64–88; Directive No. 2000/31/EC on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market ('Directive on electronic commerce'), OJ L 178, 17/7/2000, p. 1–16; Directive No. 2002/65/EC concerning the distance marketing of consumer financial services, OJ L 271, 9/10/2002, p. 16–24; Directive No. 2005/29/EC concerning unfair business-to-consumer commercial

vom, pa se iz tog razloga ne bavi ni pitanjima elektronskog poslovanja, odnosno elektronskog zaključivanja ugovora, jer to je materija Obligacionog prava. Takođe, Trgovinsko pravo se ne bavi ni zaštitom potrošača, jer je toj materiji posvećen poseban predmet na master studijama na Poslovno pravnom smjeru imenovan kao *Pravo zaštite potrošača*, koji u svom silabusu uključuje sve bitne aspekte regulisanja ove materije na nivou Evropske unije.

4. REZULTATI EVALUACIJE SILABUSA ZA TRGOVINSKO PRAVO

Jedan od bitnih ciljeva postavljenih projektom CABUFAL jeste analiza kurikuluma Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore i silabusa pojedinačnih predmeta obuhvaćenih nastavnim planom na osnovnim studijama, u cilju dalje evropeizacije nastave na ovoj instituciji. Također, važan aspekt unapređenja nastavnog procesa u pravcu dalje evropeizacije kao benefit koji donosi ovaj projekat jeste i transfer najboljih nastavnih praksi i iskustava sa partnerskih univerziteta. Date sugestije, bez obzira na njihovu primjenjivost, predstavljaju jednu percepciju koja dolazi od inostranih partnerskih institucija, u kojoj se reflektuju dometi dosadašnje evropeizacije nastavnog procesa na Pravnom fakultetu Univerziteta Crne Gore, i smjernice za njegovo dalje unapređenje. Zato, sugestije date za svaki pojedini predmet pobuđuju pažnju, a u ovom tekstu sa posebnim interesovanjem razmatramo sugestije date za Trgovinsko pravo.

U Izvještaju o evaluaciji akreditovanog nastavnog plana i programa (*Report on Evaluation of the accredited curriculum and syllabi*), ispravno je konstatovano da se kurs iz Trgovinskog prava fokusira na specifične trgovačke ugovore koji su regulisani nacionalnim zakonodavstvom i da stoga ima malo prostora za njegovu evropeizaciju. Ipak, dvije sugestije koje su date u Izvještaju zaslužuju da se razmotre, u cilju usvajanja dobre prakse i iskustava koja postoje na partnerskim institucijama uključenih u projekat CABUFAL.

practices in the internal market ('Unfair Commercial Practices Directive') OJ L 149, 11/6/2005, p. 22–39; Directive No. 2008/48/EC on credit agreements for consumers, OJ L 133, 22/5/2008, p. 66–92; Directive No. 2008/122/ on the protection of consumers in respect of certain aspects of timeshare, long-term holiday product, resale and exchange contracts, OJ L 33, 3/2/2009, p. 10–30; Directive No. 2014/17/EU on credit agreements for consumers relating to residential immovable property, OJ L 60, 28/2/2014, p. 34–85; Directive No. 2015/2302/EU on package travel and linked travel arrangements, OJ L 326, 11/12/2015, p. 1–33.

Prva sugestija je da se u nastavi na ovom predmetu uključe neki komparativni primjeri trgovinskih ugovora u državama članicama Evropske unije. Komparativni pristup već je zastavljen u predavanjima iz ovog predmeta, jer značajan broj međunarodnih izvora prava u ovoj materiji i sve izraženija tendencija konvergencije prava između common law-a i kontinentalnog prava ovakav pristup čini neizostavnim. Međutim, smatramo da u pojedinim oblicima nastave, kao što je seminarska ili praktična nastava, komparativni pristup može biti zastavljeniji i posebno fokusiran na regulativu određenih trgovinskih ugovora od strane pojedinih država članica.

Druga sugestija preporučuje da se u obaveznu literaturu iz Trgovinskog prava uključi studija: Gabriël Moens and John Trone, Commercial Law of the European Union, Springer (2010). Ova sugestija može biti prihvatljiva samo kao predlog da se gore pomenuta studija uključi u dopunsку literaturu iz ovog predmeta, imajući u vidu da je objavljena na engleskom jeziku i time dostupna samo ograničenom broju studenata. U svakom slučaju, ovo bi moglo biti stimulativno za jedan broj studenata, i na korišćenju ove literature mogle bi se bazirati određene nastavne aktivnosti. Naravno, pretpostavka je da ova knjiga bude dostupna studentima u Biblioteci ili da im se omogući pristup određenim bazama e-knjiga.

INFORMACIJA ZA STUDENTE I PLAN RADA- TRGOVINSKO PRAVO

Naziv predmeta		Trgovinsko pravo		
Šifra predmeta	Status predmeta	Semestar	Broj ECTS kredita	Fond časova
	compulsory	v	6	4P+1V
<i>Studijski programi za koje se organizuje:</i> Akademski osnovni studijski program Pravnog fakulteta (studije traju 6 semestara, 180 ECTS kredita).				
<i>Uslovljenost drugim predmetima:</i> Nema uslova za prijavljivanje i slušanje predmeta				
<i>Ciljevi predmeta:</i> Na kraju kursa studenti treba da razumiju elemente i pravni režim osnovnih komercijalnih transakcija: ugovore, bankarske transakcije, kao i pojam, karakteristike, pravnu prirodu i vrste hartija od vrijednosti i ugovorenog instrumenata.				
<i>Ishodi učenja:</i> Na kraju kursa student treba da bude u stanju da: 1. Definiše i objasni pojedine vrste komercijalnih transakcija; 2. Razlikuje, razvrsta i uporediti različite vrste komercijalnih transakcija; 3. Pravilno tumači i primjenjuje zakonske odredbe koje regulišu određene vrste komercijalnih transakcija i primjenjuje ih na određeni skup činjeničnih okolnosti; 4. Analizira specifične komercijalne transakcije i adekvatno primjenjuje zakonska pravila o određenom skupu činjeničnih okolnosti; 5. utvrdi i ocijeni relevantne činjenice i poveže s propisima i na osnovu toga odredi prava i obaveze ugovornih strana u komercijalnoj transakciji; 6. pripremi i sastavi trgovinski ugovor koji po osnovnim elementima i sadržini odgovara za uređenje konkretnog poslovnog odnosa.				
<i>Ime i prezime nastavnika i saradnika:</i> Prof. dr Dragan Radonjić – nastavnik;				
<i>Metod nastave i savladavanja gradiva:</i> Metodi nastave uključuju predavanja, diskusije, istraživanja i pisane projekte ili seminare, i individualne zadatke i aktivnosti				

Dragan Radonjić

Praktična nastava obavlja se na dijelu časova predviđenim za predavanja (10 časova) i na vježbama (15 časova) i obuhvata: predavanja gostujućih predavača, posjete Privrednom суду, komercijalnoj banci u Podgorici, Agenciji za nadzor osiguranja, upoznavanje sa sudskom praksom (u суду / ili u okviru nastave na fakultetu), analizu sudske prakse od strane studenata u obliku seminarских rada.

Sadržaj predmeta:

1 nedjelja	Informacije o predmetu i očekivanja; Pregled nastavnog programa (syllabus-a); Izvori prava; Pojam, specifičnosti i vrste ugovora u privredi; Ugovor o prodaji; Ugovor o posredovanju; Ugovor o zastupanju; Ugovor o komisionu;
2 nedjelja	Ugovor o kontroli robe i usluga; Ugovor o uskladištenju; Ugovor o osiguranju; Ugovor o građenju; Ugovori o turističkim uslugama; Praktična nastava - posjeta Agenciji za nadzor osiguranja; Analiza sudske prakse / primjeri (na fakultetu) Ugovor o otpremanju robe; Ugovor o prevozu robe morem; Redovni kolokvijum Ugovor o prevozu robe vazdušnim putem; Ugovor o prevozu robe željeznicom; Ugovor o prevozu robe drumom; Ugovor o prevozu putnika; Ugovor o prevozu prtljaga; Ugovor o komb. prevozu robe; Popravni kolokvijum Praktična nastava - posjeta Privrednom суду u Podgorici; Analiza sudske prakse (na fakultetu) Pojam, i vrste bankarskih poslova.; Kreditni bankarski poslovi; Depozitni bankarski poslovi; Uslužni bankarski poslovi (akreditiv, bankarska garancija, dokumentarni inkaso); Praktična nastava - posjeta komercijalnoj banci u Podgorici;
3 nedjelja	Analiza sudske prakse (na fakultetu) Ugovori sa mješovitom građanskopravnom osnovom (vrste, karakteristike, priroda); Ugovor o lizingu; Ugovor o faktoringu, Ugovor o forfetingu. Ugovor o licenci, Ugovor o dug. proizvod. kooperaciji, Ugovor o franšizingu; Hartije od vrijednosti (pojam, osobine, pravna priroda, vrste); Završni ispit Popravni ispit Konačna evaluacija
4 nedjelja	
5 nedjelja	
6 nedjelja	
7 nedjelja	
8 nedjelja	
9 nedjelja	
10 nedjelja	
11 nedjelja	
12 nedjelja	
13 nedjelja	
14 nedjelja	
15 nedjelja	
16 nedjelja	
17 nedjelja	
18-21 nedjelja	

Opterećenje studenta

Nedeljno	U semestru
6 kredita x 40/30 = 8 sati Struktura: 4 sata predavanja 1 sat vježbi 3 sata samostalnog rada	Nastava i završni ispit: (8 sati) X 16 = 128 sati Neophodne pripreme prije početka semestra (administracija, upis, ovjera) 2 x (8sati)= 16 sati Ukupno opterećenje za predmet 6x30 = 180 sati Dopunski rad za pripremu ispita u popravnom ispitnom roku, uključujući i polaganje popravnog ispita <u>od 0 do 30 sati</u> Struktura opterećenja 128 sati (nastava) + 16 sati (priprema) + 30 sati (dopunski rad)

Studenti su obavezni da pohađaju nastavu, učestvuju u debatama i izradi testova. Studenti koji izrade seminarски rad, po pravilu ga, javno brane, dok ostali studenti učestvuju u debati nakon prezentacije rada.

Obavezna literatura: Vasiljevic Mirko, Poslovno pravo, Beograd (2001 and onward eds).
Zakon o obligacionim odnosima Crne Gore

Dodatna literatura:

Gabriël Moens and John Trone, Commercial Law of the European Union, Springer (2010).

Oblici porvjere znanja:

- Jedan kolokvijum (maksimalno 50 poena),
- Praktična nastava i studentski esej sa prezentacijom (maksimalno 10 bodova),
- Završni ispit (pismeni, maksimalno 40 bodova).

Prolazna ocena se dobija ako je student sakupio najmanje 50 bodova

OCJENA E: 50 - 59; D: 60-69; C: 70-79; B: 80-89; A: 90-100

Ime i prezime nastavnika koji je pripremio podatke: Prof. dr Dragan Radonjić

Komentar: Dodatne informacije o predmetu mogu se naći na <http://www.pravni.ucg.ac.me>

Vladimir Savković*

KOMPANIJSKO PRAVO EVROPSKE UNIJE U CRNOGORSKOM OBRAZOVNOM I PRAVNOM SISTEMU

1. UVOD - PREDMET I CILJEVI ANALIZE

Pravna tekovina Evropske unije danas je višestruko obimnija nego samo par decenija unazad. Utisku o njenoj širini i složenosti ništa manje ne doprinosi brojnost i raznolikost izvora tzv. „*acquis*“- ja, sa čijom se implementacijom danas suočava i Crna Gora kao država kandidat koja je najbliža punopravnom članstvu,¹ a jedna od oblasti prava Evropske unije u kojoj su ove tendencije najvidljivije jeste upravo kompanijsko pravo (*i.e.* pravo privrednih društava). Jedna od najintersantnijih posljedica opisane tendencije za Crnu Goru jeste to što se ova država, već u samom procesu pristupanja, srijeće se sa obavezom implementacije čitavog niza specifičnih propisa nastalih nakon ulaska u Evropsku uniju onih država članica koje su to svojstvo stekle u prethodnim talasima proširenja, 2004. i 2007. godine, pa čak i nakon pristupanja Hrvatske, u 2013. godini.

U akademskoj ravni, brojnost formalnih i neformalnih izvora kompanijskog prava koje kreiraju institucije Evropske unije uslovila je i snažnije izdvajanje kompanijskog prava Evropske unije kao nove pravne discipline koja se na evropskim univerzitetima sve više izučava kao poseban kurs, odnosno predmet. Pravni fakultet Univerziteta Crne Gore pra-

* Prof. dr Vladimir Savković je vanredni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore.

¹ Pored osnivačkih ugovora, koji čine tzv. „primarno pravo“ Evropske unije, tu su i brojni drugi izvori tzv. „sekundarnog prava“ poput uredbi, koje se neposredno primjenjuju na teritoriji država članica, direktiva, čija implemenacija trpi izvjesnu dozu „kreativnosti“ nacionalnih zakonodavaca, te odluke organa Evropske unije i mišljenja koja izdaju u pogledu značajnih spornih pitanja u vezi sa primjenom prava EU. Pored obavezujućih, sekundarni izvori prava Evropske unije su i oni neobavezajući, poput preporuka, koje su svojevrsno *lege ferenda* Evropske unije. Takođe, danas posebno mjesto u ovoj nomenklaturi zauzima i izuzetno opsežna praksa Suda pravde Evropske unije, čija *de facto* obaveznost predstavlja i najbolji pokazatelj dostignutog stepena konvergencije dva tradicionalna i globalno prisutna pravna sistema, anglo-američkog i kontinentalno-evropskog. Najzad, tu je i jedan broj drugih dokumenata koje produkuju različiti organi Evropske unije, poput komunikacija, izvještaja, tzv. „bijelih“ i „zelenih“ papira, koji *sensu stricto* nijesu pravni izvori, iako predstavljaju svojevrsne smjernice u tumačenju formalnih izvora prava ove *sui generis* nadnacionalne zajednice.

tio je ovaj trend i kroz nedavnu reformu nastavnih planova, sprovedenu 2017. godine, uveo predmet pod nazivom: „Kompanijsko pravo Evropske unije“ u svoj nastavni plan za dvogodišnje master studije – Poslovno pravo. Odatile je i prilikom koncipiranja nastavnih jedinica u predmetu kompanijsko pravo na osnovnim (*bachelor*) studijama akcenat na evropsko, tj. unijsko kompanijsko pravo stavljen u manjoj mjeri. Drugim riječima primat je dat izučavanju različitih oblika obavljanja privredne djelatnosti u kontekstu nacionalnog regulatornog okvira, a ne različitim – nesporno, vrlo aktuelnim - „izvornim evropskim aspektima“ kompanijskog prava poput prekograničnih spajanja društava kapitala, prenosa sjedišta društva iz jedne u drugu državu (članicu Evropske unije), posebne evropske forme privrednih društava ili preporuka na planu podizanja standarda korporativnog upravljanja.

Najzad, u smislu gore iznijetog, te u kontekstu širih ciljeva postavljenih projektom CABUFAL, cilj ove kratke analize je da se osvrne na:

- analizu nastavnog plana Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore sačinjenu u sklopu projekata CABUFAL od strane Pravnog fakulteta u Univerzitetu u Ljubljani (u daljem tekstu: „Analiza nastavnog plana“), u dijelu koji se odnosi na kompanijsko pravo (Evropske unije);
- ključne izazove u pogledu uvođenja kompanijskog prava Evropske unije u nastavni plan i program Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore;
- doprinos koji su na planu „evropeizacije“ nastave na predmetima u okviru kojih se izučavaju pojedini aspekti kompanijskog prava Evropske unije dale aktivnosti u sklopu CABUFAL-a, posebno u kontekstu unapređenja aktuelnih nastavnih praksi i metoda;
- aktuelni trenutak na planu transpozicije kompanijskog prava Evropske unije u crnogorski pravni sistem.

2. OSVRT NA ANALIZU NASTAVNOG PLANA OD STRANE PRAVNOG FAKULTETA UNIVERZITETA U LJUBLJANI

Zapažanje slično onom koje je dato u uvodnom dijelu ovog rada, iznijeto je i u Analizi nastavnog plana Pravnog fakulteta koja je nedavno sačinjena u sklopu projekata CABUFAL od strane Pravnog fakulteta Univerziteta u Ljubljani. Naime, u ovom dokumentu se ističe da se sam predmet kompanijsko pravo na nedavno akreditovanim osnovnim studijama, odnosno nastavne jedinice u sklopu ovog predmeta primarno foku-

siraju na crnogorske poslovne subjekte i izučavanje njihovog statusno-pravnog okvira postavljenog u crnogorskom kompanijskom zakonodavstvu, što, kako je istaknuto, ostavlja malo prostora za evropeizaciju samog kurikuluma ovog predmeta. Nesporno je da istaknuto makar dijelom stoji, ali se u analizi ne uzima u obzir okolnost da se veliki dio ukupnog korpusa kompanijskog prava Evropske unije još uvek nalazi u direktivama, čija implementacija zahtijeva transpoziciju putem nacionalnih zakona. To u krajnjem znači da će se kroz izučavanje crnogorskog zakonskog okvira kompanijskog prava na osnovnim studijama Pravnog fakulteta *de facto* izučavati i brojna pravila kompanijskog prava Evropske unije koja su već ili će uskoro biti izražena regulatornim rješenjima nacionalnog kompanijskog zakonodavstva.² Naravno, nesporno je da bi za sveobuhvatno upoznavanje sa ključnim postulatima kompanijskog prava Evropske unije u njegovoj današnjoj formi izučavanju pojedinih od već pomenutih aspekata evropskog kompanijskog prava bilo neophodno dati više prostora nego što je to učinjeno nastavnim planom predmeta kompanijsko pravo na osnovnim studijama. No, ovaj „nedostatak“ se primarno mora sagledati i u svijetu sadržine nastavnog plana na predmetu kompanijsko pravo Evropske unije akreditovanog na drugom (master) nivou akademskih studija u sklopu programa Pravne nauke. Konkretno, nastavne jedinice ovog predmeta fokusirane su upravo na analizu dešavanja na evropskoj regulatornoj i pravosudnoj sceni kada je riječ o pitanjima poput prekograničnih spajanja društava kapitala, prenosa sjedišta društva iz jedne u drugu državu (članicu Evropske unije), posebne evropske forme privrednih društava, izvještavanja u kontekstu djelova stranih društva, razrade principa „primjeni ili objasni“ u „tvrdom“ i „mekom“ pravu korporativnog upravljanja i sl. U ovom kontekstu, stoga, teško da se može govoriti o nedostatku, već je prije riječ o konceptu izučavanja kompanijskog prava koji se proteže kroz dva nivoa studija, gdje se tek na drugom nivou puna pažnja posvećuje izučavanju izvorno evropskih aspekata kompanijskog prava. U narednom periodu, makar do sticanja punopravnog članstva Crne Gore u Evropskoj uniji, čini se da je takav pristup sasvim opravdan i svrsishodan. Naime, na jednoj strani, njime se omogućava dovoljnom broju studenata i pripadnika pravničke profesije da se specijalizuje u jednoj perspektivnoj oblasti kakvo je kompanijsko pravo Evropske unije. Na drugoj strani, pak, ovim se pristupom istovremeno izbjegava da studenti koji se nijesu opredijelili za specijalizaciju u oblasti poslovnog prava na master studijama budu još na osnovnim (*bachelor*) studijama opterećeni složenim institutima i pojedinim standardima uni-

² Vidi *infra* DIO V.

jskog kompanijskog prava, koji će dio pozitivnog crnogorskog prava postati tek na dan pristupanja. Time je, čini se, stvorena delikatna ravnoteža između trenutnih potreba i skorih izazova koje će Crnoj Gori donijeti status, za očekivati je, 28. članice Evropske unije.

3. KOMPANIJSKO PRAVO EVROPSKE UNIJE NA PRAVNOM FAKULTETU UNIVERZITETA CRNE GORE – STANJE I IZAZOVI

Već je iznijeto zapažanje u drugom dijelu ovog rada da se koncept izučavanja kompanijskog prava Evropske unije na Pravnom fakultetu Univerziteta Crne Gore zasniva na principu dvostepenosti. Konkretno, nedavno akreditovanim nastavnim planom predviđeno je da se na prvom, osnovnom nivou studija primarno izučavaju regulatorna rješenja ugrađena u savremeno crnogorsko kompanijsko zakonodavstvo, te uglavnom tradicionalni instituti kompanijskog prava koji su razrađeni ovim regulatornim rješenjima. To u praksi znači da će se crnogorski studenti na osnovnom nivou studija, makar do sticanja punopravnog članstva Crne Gore u Evropskoj uniji,, „srijetati“ sa dijelom kompanijskog prava Evropske unije koji je sadržan u direktivama kao jednom tipu regulatornih instrumenata prava Evropske unije koji spada u tzv. „sekundarne“ izvore prava Evropske unije. Naime, Crna Gora je već duže od šest godina u pristupnim pregovorima sa Evropskom unijom, a od toga već pet godina u poglavljju 6. – Kompanijsko pravo. Shodno tome, značajan dio kompanijskog prava Evropske unije koji je sadržan u direktivama je već transponovan u crnogorsko pravo novim zakonskim rješenjima kojima se uređuju oblasti računovodstva, revizije, preuzimanja akcionarskih društava i tržišta kapitala. Takođe, uskoro će to biti slučaj i sa ključnim zakonom u oblasti kompanijskog prava – Zakonom o privrednim društvima, čiji je Nacrt već bio na javnoj raspravi, te koji će, nakon što Evropska komisija potvrdi punu usklađenost sa relevantnim „kompanijskim direktivama“, biti usvojen u nacionalnom parlamentu.³ Dakle, izučavajući nacionalno kompanijsko pravo na osnovnim studijama, crnogorski studenti izučavaće istovremeno i značajan dio pravila kompanijskog prava Evropske unije.

Na drugoj strani, vrijedi podsjetiti da kompanijsko pravo Evropske unije nijesu samo direktive, već i uredbe kojima se uređuju originalni, „evropski oblici privrednih subjekata“, preporuke kojima se uređuju, tj. razrađuju najnoviji i najnapredniji standardi iz oblasti korporativnog

³ Usvanjanje ovog zakonskog teksta očekuje se sredinom 2019.

upravljanja, a sve više i relevantna praksa koja, ponajprije zahvaljujući tzv. „sudskom aktivizmu“ Suda pravde Evropske unije,⁴ sve više postaje nezaobilazan izvor evropske pravne tekovine. S tim u vezi, treba istaći i to da kompanijsko pravo Evropske unije ne samo da je zamišljeno kao takvo, već objektivno sve više i predstavlja jednu posve zaokruženu cjelinu, što realno može predstavljati dodatni izazov u nastavi na predmetu kompanijsko pravo na osnovnim studijama. Odatle na ovom mjestu iznosimo i stanovište kako bi bilo svrshodno da se pred sam ulazak Crne Gore u Evropsku uniju pristupi blagovremenom redefinisanju nastavnih planova na predmetima kompanijsko pravo na osnovnim studijama i kompanijsko pravo Evropske unije na master studijama, sve sa ciljem da se odgovori realnim potrebama studenata u datom trenutku. Ilustracije radi, biće neophodno da se po značaju koji se daje različitim oblicima obavljanja privrednih djelatnosti izjednače privredna društva koja se osnivaju po Zakonu o privrednim društvima i društva koja će se osnivati direktno na osnovu Uredbe o Evropskom akcionarskom društvu ili Uredbe o Evropskom ekonomskom interesnom udruženju.⁵ Ovo tim prije što uredbe Evropske unije imaju jaču pravnu snagu od nacionalnih zakona, u skladu sa jednim od osnovnih načela unijskog prava – načelom supermacije istog u odnosu na nacionalno pravo.

Gore istaknuto, naravno, ne znači da će nužno prestati potreba za opstankom predmeta kompanijsko pravo Evropske unije na master studijama. Naprotiv, to što će dio nastavnih jedinica koji je trenutno rezervisan za drugi (master) nivo studija, tj. predmet kompanijsko pravo Evropske unije, biti „spušten“ na osnovne studije, smatramo, trebalo bi razumijeti kao otvaranje prostora za još detaljnije proučavanje pojedinih specifičnih instituta kompanijskog prava Evropske unije, posebno sve složenije i

⁴ Brojni su radovi i analize na ovu temu već decenijama unazad. Ovdje navodimo samo nekoliko najsvježijih naučnih rasprava. Dakle, vidi: De Freitas L. V., “The Judicial Activism of the European Court of Justice”, *Judical Activism: An Interdisciplinary Approach to the American and European Experiences* (eds. L. P. Coutinho, M. La Torre, S. D. Smith), Springer International Publishing, 2015, 173 – 180; Muir E., Dawson M. and de Witte B., “Introduction: The European Court of Justice as a Political Actor”, *Judicial Activism at the European Court of Justice* (eds. M. Dawson, B. de Witte and E. Muir), Edward Elgar Publishing, 2017, 1–10; M. Blauberger, S. K. Schmidt, “The European Court of Justice and its political impact”, *West European Politics*, Vol. 40(4), 2017, 907-918;

⁵ Nije neralno da već u tom trenutku ravnoparavno među pomenutim evropskim oblicima privrednih društava bude i *societas privata Europaea* – evropsko društvo sa ograničenom odgovornošću za čije se uvođenje već deceniju unazad i formalno zalaže Evropska komisija. Primjera radi, vidi: Myszke-Nowakowska Miroslawa, “The European Private Company - Dream Big but Cautiously” *Intereulawest*, Vol. II (1) 2015, 27 – 44.

obimnije prakse Suda pravde Evropske unije, koja postaje i sve značajniji izvor evropskog prava.⁶

4. PRIMJENA ISKUSTAVA PARTNERSKIH UNIVERZITETA - DALJA EVROPEIZACIJA NASTAVNIH PLANOVA IZ OBLASTI KOMPANIJSKOG PRAVA

Predavači sa partnerskih institucija koji su gostovali na Pravnom fakultetu Univerziteta Crne Gore u sklopu projekta CABUFAL nijesu specijalizovani za oblast kompanijskog prava, te se u tom kontekstu ne može govoriti o njihovom specifičnom, usko stručnom doprinosu. Takav doprinos, međutim, dali su pojedini nastavnici sa partnerskih institucija čijim je predavanjima akademsko osoblje Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore – uključujući i autora ovih redova - imalo mogućnost prisustvovati upravo prilikom studijskih posjeta partnerskim univerzitetima na ovom projektu. U tom su smislu posebno značajne i vrijedne bile posjete Evropa Institutu Univerziteta u Saarland-u i Pravnom fakultetu u Skoplju.

Na drugoj strani, jednako interesantan i vrijedan doprinos projekta CABUFAL u pogledu evropeizacije na planu izučavanja kako kompanijskog prava tako i drugih grana prava na Pravnom fakultetu Univerziteta Crne Gore predstavljao je i transfer najboljih nastavnih praksi i iskustava sa partnerskih univerziteta. Naime, iako je riječ o praksama i iskustvima koja su neposredno vezana za različite, ponekad i bitno drugačije nastavne discipline od kompanijskog prava, riječ je o značajnim i vrijednim iskustvima sa stanovišta daljeg unapređenja kvaliteta nastave i ukupnog obrazovnog procesa koji organizuje Pravni fakultet Univerziteta Crne Gore. S tim u vezi, čini se da je opredjeljenje ka snaženju praktičnog aspekta nastavnog procesa dobilo svoje dodatno opravdanje i u neposrednoj razmjeni iskustava između profesora i saradnika Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore i nastavnika sa partnerskih univerziteta na projektu CABUFAL, koji su upravo i ukazali na slične tendencije na sopstvenim, tj. matičnim akademskim ustanovama. Naime, na svim partnerskim univerzitetima na kojima je autor ovih redova imao priliku da boravi u sklopu studijskih posjeta predviđenih projektom CABUFAL može se primijetiti snažna usmjerenost nastavnog procesa, prije svega, na analizu sudske prakse Evropskog suda za ljudska prava i Suda pravde Evropske unije. Nerijetko se insistira i na tome da sami studenti, u grupama, pripreme

⁶ Primjera radi, vidi: H. de Waele, "The Role of the European Court of Justice in the Integration Process: A Contemporary and Normative Assessment", *Hanse Law Review* 6(1)/2010, 1 – 26;

prezentacije pojedinih slučajeva, te da kroz interakciju (debatu) sa ostalim studentima i predmetnim nastavnikom dođu do ključnih regulatornih rješenja primijenjenih od strane pomenutih sudova u datim slučajevima, te teorijskog i ideoškog pristupa njihovoj analizi i rješavanju.

Pored navedenog i drugih oblika praktične nastave, koji nerijetko dominiraju u ukupnom nastavnom procesu, na planu najboljih praksi u izučavanju predmeta iz oblasti prava Evropske unije, ali i drugih predmeta, posebno je vrijedno napomenuti i okolnost da se na partnerskim univerzitetima izuzetna pažnja posvećuje elektronskim bazama podataka pravne literature, tj. obezbjeđivanju pristupa studentima i nastavnom osoblju. U razmjeni iskustava sa kolegama sa partnerskih univerziteta, dolazi se do zaključka da su ove baze podataka izuzetno važno nastavno sredstvo, te da se rad sa studentima na svim nivoima studija ne može zamisliti bez njihovog konstantnog pristupa najsavremenijoj pravnoj literaturi, tj. najnovijim radovima iz različitih oblasti koje su predmet izučavanja na časovima nastave, ali i predmet seminarskih i drugih radova studenata u toku nastavne godine i u sklopu završnih ispita.

Najzad, vrijedi primjetiti i okolnost da je, u odnosu na Pravni fakultet Univerziteta Crne Gore, komunikacija na relaciji nastavnik – student nerijetko znatno sadržajnija i intenzivnija na partnerskim univerzitetima. Međutim, u tom kontekstu bi trebalo imati u vidu i realna ograničenja Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore koja su najslikovitije izražena kroz srazmjer broja studenata i nastavnog osoblja.

Prenijeta iskustva ne odnose se samo na proces nastave u užem smislu, već i na način organizacije rada na partnerskim univerzitetima u najširem smislu te riječi, što je svakako dodatna vrijednost samog projekta. Najzad, uspostavljeni mostovi saradnje predstavljajuće kvalitetan osnov za dinamiziranje međusobne razmjene studenata i akademskog osoblja, što će doprinijeti obostranoj korisnoj, kontinuiranoj razmjeni iskustava, a u perspektivi moguće i zajednički koncipiranim i vođenim studijskim programima.

5.KOMPANIJSKO PRAVO EVROPSKE UNIJE I CRNOGORSKO PRAVO – IZVORI, STEPEN USKLAĐENOSTI I PERSPEKTIVE

Kompanijsko pravo Evropske unije je u najvećoj mjeru regulatorna operacionalizacija dvije slobode. Prva je sloboda poslovnog nastanjivanja garantovana građanima Evropske unije članom 49. Ugovora o funkcionisanju Evropske unije (UFEU), u smislu koje državljanji svih država članica Evropske unije imaju pravo kako da osnivaju tako i upravljaju

različitim oblicima obavljanja privredne djelatnosti na stabilan i trajan način, pod istim uslovima kojima je to omogućeno državljanima same države članice na čijoj se teritoriji vrši poslovno nastanjivanje. Druga je sloboda poslovanja, ustanovljena članom 16. Povelje Evropske unije o temeljnim pravima, s tim što treba naglasiti da je ova sloboda formalno postala dio (primarnog) prava Evropske unije tek stupanjem na snagu Lisabonskog ugovora, 2009. godine, u kom trenutku je najveći dio aktuelnih izvora kompanijskog prava Evropske unije već bio snazi i u punoj primjeni na teritoriji država članica. Odatle se može smatrati da je primarni razlog uspostavljanja posebnog i relativno autonomnog sistema kompanijskog prava Evropske unije promocija i regulatorna razrada temeljnih sloboda unutrašnjeg tržišta Evropske unije i samog unutrašnjeg tržišta koje na njima najvećim dijelom i počiva. Pomenuti sistem danas, pored naznačenih izvora primarnog prava Evropske unije, čine i različiti oblici regulatornih instrumenata koji spadaju u sekundarno pravo ove nadnacionalne tvorevine poput uredbi, direktiva i formalno neobavezujućih preporuka, pri čemu se svi mogu svrstati u jednu od dvije osnovne kategorije, tj. podoblasti.

U prvom slučaju je riječ o klasičnom, *i.e.* tradicionalnom kompanijskom pravu u sklopu kojeg se primarno uređuju: posebni (evropski) oblici privrednih društava, povezivanje poslovnih registara država članica, zaštita interesa akcionara i tzv. „stejkholdera“, osnivanje i održavanje strukture kapitala javnih društava kapitala (eng. „public limited liability companies“), preuzimanje akcionarskih društava, objavljivanje podataka, domaća spajanja i podjele javnih društava kapitala, prekogranična spajanja društava kapitala uopšte, jednočlana društva kapitala i prava akcionara, politika nadoknada direktorima kotiranih društava, te standardi kvaliteta korporativnog upravljanja.⁷

Druga kategorija se u najširem smislu odnosi na finansijsko izvještavanje društava kapitala i primarno obuhvata oblasti računovodstva (*e.g.* standarde izrade godišnjih i konsolidovanih godišnjih finansijskih iskaza) i revizije društava kapitala (s posebnim naglaskom na nezavisni i javni nadzor postupka obavezne revizije).⁸

Vraćajući se i u ovom kontekstu na pristupne pregovore između Crne Gore i Evropske unije, vrijedi na početku istaći da je jedno od prvih poglavlja otvorenih u ovim pregovaorima bilo upravo poglavlje 6 –

⁷ Vidi Aneks 1 – Pravna tekovina Evropske unije u oblasti kompanijskog prava.

⁸ *Ibid.*

Kompanijsko pravo.⁹ Desilo se to na Međuvladinoj konferenciji o pristupanju Crne Gore Evropskoj uniji još u decembru 2013. godine, čime je proces prilagođavanja crnogorskog kompanijskog prava pravnoj tekovini Evropske unije dobio na političkom značaju i shodno tome ušao u novu, znatno dinamičniju fazu. U tom smislu, u Zajedničkoj poziciji Evropske unije za poglavlje 6. - Kompanijsko pravo, navedena su četiri „završna mjerila”, tj. uslova koje Crna Gora mora ispuniti kako bi privremeno okončala pregovore u ovom poglavlju. Kod svakog od četiri mjerila, obaveza se prvenstveno sastoji donošenju novih ili izmjeni postojećih zakonskih akata, sa ključnim ciljem punog usaglašavanja nacionalnog sa pravom Evropske unije u dатој oblasti. Riječ je o sljedećim obavezama:

1. Donošenje Zakona o tržištu kapitala i odgovarajuće podzakonske regulative sa primarnim ciljem usaglašavanja crnogorskog regulatornog okvira tržišta hartija od vrijednosti sa odredbama Direktive Evropskog parlamenta i Savjeta 2004/109/EC od 15. decembra 2004, o usklađivanju zahtjeva za transparentnošću u vezi s informacijama o izdavaocima čije su hartije od vrijednosti uvrštene za trgovanje na organizovanom tržištu i o izmjeni Direktive 2001/34/EC (u daljem tekstu: „Direktive o transparentnosti“).
2. Donošenje novog Zakona o privrednim društvima radi usaglašavanja sa pravom Evropske unije, a posebno uvođenje i razrada koncepta prekograničnog spajanja društava kapitala;
3. Potpuno usaglašavanje crnogorskog pravnog okvira preuzimanja akcionarskih društava sa Direktivom 2004/25/EC Evropskog parlamenta i Savjeta od 21. IV 2004, o ponudama za preuzimanje (u daljem tekstu: Direktiva o preuzimanju);
4. Potpuno usaglašavanje crnogorskog zakonodavstva u dijelu računovodstva revizije sa pravom Evropske unije i uspostavljanje nezavisnog i adekvatno finansiranog tijela za javni nadzor i obezbjeđenje kvaliteta postupka obavezne (zakonske) spoljne revizije društva.¹⁰

U trenutku pisanja ovog teksta, tačno pet godina nakon otvaranja pristupnih pregovora u poglavlju 6. – Kompanijsko pravo, sa priličnom

⁹ U Crnoj Gori se koristi naziv „Privredno pravo“, što je, naravno, pogrešno, ne samo zbog pogrešnog prevoda naziva na engleskom („Company law“), već i zbog sadržine *acquis-ja* u ovom poglavlju, koji se isključivo odnosi na privredna društva.

¹⁰ U junu, odnosno julu 2016. godine, donijeti su Zakon o računovodstvu („Sl. list CG“, br. 52/16) i Zakon o reviziji. Zakon propisuje i obavezno osnivanje Savjeta za reviziju, kao posebnog tijela za praćenje procesa primjene standarda revizije, čije članove, na predlog Ministarstva finansija, imenuje Vlada Crne Gore.

sigurnošću možemo reći da se Crna Gora se nalazi pred njihovim zatvaranjem. Naime, prateći redoslijed postavljenih mjerila, konstatujemo sljedeće. Prvo, Zakon o tržištu kapitala,¹¹ koji je u cjelini usklađen sa odgovarajućom pravnom tekvinom Evropske unije,¹² stupio je na snagu početkom 2018. godine. Drugo, Nacrt Zakona o privrednim društvima bio je na javnoj raspravi krajem 2017. godine i njegovo usvajanje u Skupštini Crne Gore očekuje se u prvoj polovini 2019. godine, nakon što Evropska komisija izvrši uvid u aktuelnu verziju teksta i potvrdi punu usaglašenost ovog ključnog zakonskog akta sa kompanijskim *acquis*-jem. U pogledu trećeg završnog mjerila, koje se tiče usaglašavanja nacionalnog (crnogorskog) kompanijskog prava sa odredbama Direktive o preuzimanju, potrebno je naglasiti da je Crna Gora već u trenutku otvaranja pregovora u Poglavlju 6. - Kompanijsko pravo imala Zakon o preuzimanju akcionarskih društva koji je u najvećoj mjeri bio usaglašen sa Direktivom o preuzimanju. Odatle je ovo mjerilo predstavljalo i najlakšu od četiri obaveze (mjerila). Shodno tome, isto je ispunjeno u junu 2016. godine, donošenjem Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o preuzimanju AD („Sl. list CG“, br. 52/16). Najzad, u pogledu četvrtog mjerila, sredinom 2016. godine, stupio je na snagu novi Zakon o računodstvu,¹³ a početkom 2017. godine i Zakon o reviziji.¹⁴

Dakle, očekivanim skorim usvajanjem novog Zakona o privrednim društvima biće ispunjen i posljednji, najsloženiji uslov za privremeno zatvaranje pregovora u poglavljiju 6. – Kompanijsko pravo. Na drugoj strani, to što se sa ispunjenjem ovog mjerila čekalo prilično dugo, svakako se ne može opravdati samo i isključivo složenošću i zahtjevnošću izrade i usklađivanja nacionalnog kompanijskog zakona sa brojnim odredbama *acquis*-ja koje treba da prenese u nacionalni pravni sistem, ali se može pravdati, makar se tako čini, potrebom da se transpozicione odredbe dodatno upodobe potrebama i specifičnostima nacionalnog ekonomskog i šireg društvenog sistema, što je ne manje važan zadatak i obaveza zakonodavca.

Naravno, čak i nakon privremenog zatvaranja pregovora u ovom poglavljju, sve do dana pristupanja, Crna Gora će biti u obavezi da prati dešavanja na polju razvoja kompanijskog prava Evropske unije i blagogre-

¹¹ Zakon o tržištu kapitala ("Sl. list CG", br. 01/18).

¹² Kao i drugi zakonski akti usvojeni u kontekstu obaveza Crne Gore u pristupnim pregovorima sa Evropskom unijom, ovaj je zakonski tekst nakon javne rasprave dostavljen Evropskoj komisiji na saglasnost u smislu potvrde pune usklađenosti sa pravnom tekvinom Evropske unije.

¹³ Zakon o računovodstvu, "Službeni list Crne Gore", br. 052/16 od 09.08.2016.

¹⁴ Zakon o reviziji, "Službeni list Crne Gore", br. 001/17 od 09.01.2017.

Najbolje prakse u podučavanju prava EU – CABUFAL

meno usaglašava nacionalno zakonodavstvo i institucionalni sistem sa istima. Kako sada stvari stoje, ta posljednje će biti najvidljivije na planu sinhronizacije i međusobnog povezivanja Sistema interkonekcije evropskih poslovnih registara, te na planu djelovanja Savjeta za reviziju – institucionalnog okvira za nadzor nad radom ovlašćenih revizora i društava za reviziju.

INFORMACIJA ZA STUDENTE I PLAN RADA KOMPANIJSKO PRAVO

Šifra predmeta	Naziv predmeta:	KOMPANIJSKO PRAVO		
		Status predmeta	Semestar	Broj ECTS kredita
	Obavezан	IV	6	60+15/4+1
Studijski programi za koje se organizuje: Akademske osnovne studije PRAVNOG FAKULTETA , pravni odsjek – PODGORICA, 2019/20 (studije traju 6 semestara, 180 ECTS kredita).				
Uslovljenost drugim predmetima: Nije uslovljen položenim ispitom iz drugog predmeta.				
Ciljevi izučavanja predmeta: Na kraju kursa iz ovog predmeta student treba da je osposobljen da definiše i raspravlja o različitim formama (metodima) obavljanja privredne djelatnosti, uključujući privredna društva i preduzetnika; da definiše i obrazloži njihovu svojinsku, upravljačku i organizacionu strukturu; da simulira i demonstrira postupak osnivanja, povezivanja i prestanka privrednih društava.				
Ishodi učenja: na kraju kursa student treba da: 1. definiše i objasni pojedine oblike privrednih društava; 2. razlikuje, razvrsta pojedine oblike privrednih društava i uporedi njihove prednosti i nedostatke; 3. pravilno tumači i primjeni propise koji uređuju pojedine oblike privrednih društava koji su relevantni za njihovo osnivanje, organizaciju i prestanak; 4. analizira konkretno činjenično stanje koje se odnosi na pravni položaj i organizaciju konkretnog privrednog društva radi pravilne primjene pravnih pravila; 5. utvrdi i ocijeni relevantne činjenice u postupku osnivanja i prestanka privrednog društva i postupku donošenja odluka od strane organa tog društva; 6. pripremi i sastavi osnivačka aktapotrebna za registraciju privrednog društva koja su po osnovnim elementima i sadržini uskladena sa propisima i voljom osnivača.				
<i>Ime i prezime nastavnika i saradnika:</i> Prof. dr Dragan Radonjić – nastavnik;				
<i>Metod nastave i savladavlja građiva:</i> Metodi nastave uključuju predavanja, diskusije, istraživanja i pisane projekte ili seminare, i individualne zadatke i aktivnosti				
<i>Praktična nastava</i> obavlja se na dijelu časova predviđenim za predavanja (10 časova) i na vježbama (15 časova) i obuhvata: predavanja gostujućih predavača, posjete Privrednom sudu, posjete Komisiji za hartije od vrijednosti Crne Gore, posjete Centralnoj depozitarnoj agenciji, upoznavanje sa sudskom praksom (u sudu / ili u okviru nastave na fakultetu), analizu sudske prakse od strane studenata u obliku seminarских radova.				
<i>Sadržaj predmeta:</i>				

Vladimir Savković

Pripremne nedelje	Informacije o predmetu;; Izvori; Forme obavljanja priv. djelatnosti; Individualni trgovac; Privredna društva (pojam i vrste; Sistemi osnivanja; Registracija; Pravni subjektivitet, Individualizacija; Zastupanje; Probijanje pravne ličnosti; Ortačko društvo (pojam, priroda, razgraničenja, pro&con, bitni eleme, osnivanje, međusobni odnosi ortaka; prema trećim licima; imovina; disolucija); Komanditno društvo (pojam, karakteristike, pro&con, osnivanje, međusobni odnosi članova, prestanak); Društvo sa ograničeno odgovornošću (pojam, jednočlan, karakteristike, pro&con, osnivanje, organi, kapital, prestanak); Akcionarsko društvo 1 (pojam, karakteristike, jednočlano, pro&con, prava i obaveze akcionar). Praktična nastava – Posjeta Privrednom суду (mjesto održavanja: Privredni суд Podgorica); analiza sudske prakse (mjesto održavanja: Pravni fakultet – sala II); Akcionarsko društvo 2 (načini osnivanja, organizaciona struktura: skupština, odbor direktora, izvršni direktor, sekretar, revizor); Praktična nastava – Posjeta Komisiji za hartije od vrijednosti (mjesto održavanja: Komisija za hartije od vrijednosti Podgorica); analiza praktičnih primjera (mjesto održavanja: Pravni fakultet – sala II); Red. KOLOKVIJUM (materija obuhvaćena ciklusom predavanja od 05. feb - 12. marta / Glava 1-6 Udžbenika); Akcionarsko društvo 3 (finansijska struktura : osnovni kapital; akcije, obveznice); Pop. KOLOKVIJUM (uključuje materiju obuhvaćenu za redovni kolokvijum); Akcionarsko društvo 4 (Povećanje, smanjenje kapitala; Sticanje sopstvenih akcija; Dividende; Prestanak) Preuzimanje akcionarskih društava 5 (uslovi, način, postupak, javna ponuda, prava i obaveze uče-snika); Restruktuiranje privrednih društava (priprejanje, spajanje, podjele, promjene organizacionog oblika) ; Praktična nastava – Posjeta Centralnoj depozitarnoj agenciji (mjesto održavanja: Centralna depozitarna agencija Podgorica); analiza praktičnih primjera (mjesto održavanja: Pravni fakultet – sala II); Prestanak privrednih društava (likvidacija i stečaj); Reorganizacija društva u stečaju; Završni ispit (Materija obuhvaćena ciklusom predavanja od 26. marta - 14. maja / Glava 7-12 Udžbenika); Popravni završnog ispita (uključuje materiju obuhvaćenu za završni ispit)
I nedelja	
II nedelja	
III nedelja	
IV nedelja	
V nedelja	
VI nedelja	
VII nedelja	
VIII nedelja	
IX nedelja	
X nedelja	
XI nedelja	
XII nedelja	
XIII nedelja	
XIV nedelja	
XV nedelja	
Jun 2018.	
Jun 2018	

Opterećenje studenata

Nedeljno	U semestru
6 kredita x 40/30 = 8 sati	Nastava i završni ispit: (8 sati) x 16 = 128 sati
Struktura:	Neophodna priprema prije početka semestra
4 sati predavanja	(administracija, upis, ovjera): 2 x (8 sati) = 16 sati
1 sati vježbi	Ukupno opterećenje za predmet: 6 x 30 = 180 sati
3 sati individualnog rada studenta (priprema za laboratorijske vježbe, za kolokvijume, izrada domaćih zadataka) uključujući i konsultacije	Dopunski rad za pripremu ispita u popravnom ispitnom roku, uključujući i polaganje popravnog ispita od 0 - 30 sati. Struktura opterećenja: 128 sati (nastava) + 16 sati (priprema) + 30 sati (dopunski rad)

Studenti su obavezni da pohađaju nastavu, učestvuju u debatama i izradi testova. Studenti koji izrade seminarski rad, po pravilu, javno ga brane, dok ostali studenti učestvuju u debati nakon prezentacije rada.

Literatura: A) Obavezna literatura: Dragan Radonjić: "Pravo privrednih društava" (udžbenik), Podgorica, 2008;

B) Dodatna literatura: "Komentar Zakona o privrednim društvima", Podgorica, 2003. god.; Zakon o privrednim društvima ('Sl. list RCG', 06/02, 17/07, 80/08, 62/08, 040/10, 036/11, 040/11) i Zakon o stečaju ('Sl. list CG', br. 001/11, 053/16, 032/18, 062/18); Zakon o preuzimanju akcionarskih društava ("Sl. list CG", br. 18/2011 i 52/2016);

M. Vasiljević, V. Radović, T. Jevremović Petrović, *Kompanijsko pravo Evropske unije*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu;

Adriaan Dorrestein, Tiago Monteiro, Christoph Teichmann, Erik Werlauff, *European Corporate Law*, second edition, Kluwer Law International, Alphen aan den Rijn, 2009.

Mads Andenas, Frank Woolridge, *European Comparative Company Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009.

Milan Marković*

**USTAVNO PRAVO U KONTEKSTU EVROPEIZACIJE
NASTAVNOG PLANA I PROGRAMA PRAVNOG FAKULTETA
UNIVERZITETA CRNE GORE – ANALIZA**

1. Uvod

Evropska unija je nadnacionalni entitet koji se stalno razvija, a njena duga istorija, vodeće ideje, vrijednosti i uticaj, učinili su je najvećom transformativnom silom na evropskom kontinentu. Evolucija Unije i njenih država članica prvenstveno se manifestuje u zakonu.¹ Stoga je važno da studenti Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore dobiju sveobuhvatnu elaboraciju prava EU u svim njenim aspektima, a ne samo Ustavnog prava. Evropska unija je prešla dug put od svojih početaka kao Evropska zajednica za ugalj i čelik do blisko povezanog saveza zemalja koje dijele ideju jedinstva.

Kao jedan od temelja moderne evropske zemlje, Ustavno pravo predstavlja osnovni temelj za sve zakonodavne i pravne aktivnosti zemlje i njenih građana. Stoga je od velikog značaja da se student prava danas upozna ne samo sa EU u cjelini, već i sa odnosom i međusobnim uticajem između prava EU i Ustavnog prava. Drugi značajan aspekt uticaja na savremeno Ustavni pravo je i Savet Evrope. Svi ovi faktori doprinijeli su uspostavljanju evropskog Ustavnog prava današnjice.

Još jedan važan aspekt koji treba uzeti u obzir jeste fundamentalna uloga Ustavnog prava u organizaciji i funkcionalisanju Crne Gore kao zemlje. Njegov značaj je još veći s obzirom na istoriju zemlje, kako je sadašnji Ustav Crne Gore², usvojen 2007. godine, učvrstio i potvrdio obnavljanje nezavisnosti zemlje nakon skoro jednog vijeka. Ovo je samo jedan primjer, i kao takav, značaj Ustavnog prava u nacionalnom i međunarodnom kontekstu je neupitan. Isto tako je i značaj Ustavnog prava na Pravnom fakultetu UCG. Vjerovanja i vrijednosti svakog društva utkani su u tkivo njihovih zakona i nigdje to nije očiglednije nego u Ustavnom pravu.

*Prof. dr Milan Marković je redovni profesor Pravnog fakulteta i Fakulteta političkih nauka Univerziteta Crne Gore

¹ Kosutić, Budimir P, *Osnovi prava Evropske unije*, CID, Podgorica 2014;

² *Ustav Crne Gore*, „Sl. list Crne Gore“ 01/07, 25.10.2007.

2. Analiza nastavnog plana i programa od strane ekspertskega tima Pravnog fakulteta Univerziteta u Ljubljani

Profesori Pravnog fakulteta Univerziteta u Ljubljani su primijetili da postojeći nastavni plan i program za predmet Ustavno pravo već imaju elemente prava EU u nekoliko područja materije, ali tvrde da dalje širenje i uvođenje evropskog elementa u druge segmente nastavnog plana i programa je takođe poželjno. Konkretnije, detaljniji uvid u praksi Evropskog suda za ljudska prava i Suda pravde Evropske unije, kao i poređenje prakse ovih sudova sa praksom Ustavnog suda Crne Gore.

Imajući to u vidu, preporučili su određene izmjene i dopune kako bi se ažurirala bibliografija predmeta Fakulteta, kako bi se bolje uklopio evropski aspekt teme, posebno promjene prouzrokovane Lisabonskim ugovorom unutar EU³. Ove promjene su blagovremeno priznate i implementirane u nastavni plan i program.

3. Primjena iskustava i znanja stečenih kroz CABUFAL projektne radionice i studijske posjete

U okviru CABUFAL projekta, profesori i stručni saradnici Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore imali su priliku da se upoznaju sa primjenom dobre akademske prakse, savremenim nastavnim metodama i dugogodišnjim iskustvom u visokom obrazovanju partnerskih univerziteta u regionu, EU i Evropi. Osnovni cilj je unaprijeđenje i poboljšanje kvaliteta cjelokupnog obrazovnog sistema i predmetnih programa Pravnog fakulteta Crne Gore. To se postiže kroz razmjenu znanja i iskustava između regionalnih i evropskih univerziteta s dugom tradicijom i odličnim rezultatima u nastavnom i akademskom radu (London, Sarbriken, Ljubljana, Zagreb, Split, Skoplje).

Jedan od najznačajnijih doprinosa ovog projekta je potreba za većom „evropeizacijom“ predmeta koji se predaje i studira na Pravnom fakultetu UCG, uključujući i predmet Ustavnog prava. Ove promjene u materiji koje uvode nove evropske elemente (EU i Savjet Evrope) transformisale bi nastavni plan i program Fakulteta u jedan uporediv i kompatibilan program sa drugim evropskim fakultetima i univerzitetima.

Veoma važan aspekt CABUFAL projekta su razne prezentacije i predavanja na Pravnom fakultetu Univerziteta Crne Gore od strane eminentnih profesora i eksperata sa partnerskih univerziteta iz mnogih

³ Za detaljniji spisak literature za predmet Ustavno pravo pogledati nastavni plan i program na kraju ovog članka.

oblasti prava, a ne samo Ustavnog prava. Razne diskusije, razgovori i studijske posjete takođe su značajno doprinijeli ovim akademskim oblastima u Crnoj Gori. Sve ove aktivnosti imale su značajnu ulogu u obogaćivanju i unaprijeđenju proučavanja prava kroz dodavanje mnogih evropskih aspekata i elemenata. Imajući to u vidu, a u skladu sa savremenim transformacijama u Ustavnom pravu, izvršeno je nekoliko promjena u nastavnom planu i programu Ustavnog prava na Pravnom fakultetu UCG - konkretno, novi fokus na aktivnosti Evropskog suda za ljudska prava, Suda pravde Evropske unije i reformu EU još od Lisabonskog ugovora, između ostalog.

Nadalje, u cilju modernizacije i unaprijeđenja našeg obrazovnog sistema i kvaliteta predavanja na Pravnom fakultetu UCG, te kako bi se studentima dalo više praktičnih iskustava i savremenih znanja za njihove buduće karijere, uložili smo dodatne napore za implementaciju praktične nastave i obuke u Vladinim i državnim organizacijama (Ustavni sud, Upravni sud, Skupština Crne Gore i dr.), kao i za organizovanje većeg broja predavanja gostujućih predavača - stručnjaka iz različitih pravnih oblasti (iz Crne Gore i inostranstva).

Konačno, projekat je donio mnoge koristi akademskom pojedincu, jer je profesorima i saradnicima Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore pružena izvanredna prilika da slušaju predavanja i prezentacije svojih istaknutih kolega sa partnerskih univerziteta, kako bi ostali na tim univerzitetima kroz organizovane studijske posjete, a oni stekli veliko znanje i iskustvo koje treba primijeniti u njihovim budućim akademskim nastojanjima i pedagoškom radu. Na ovaj način, izvrsnost i standardi evropskog akademskog obrazovanja našli su mjesto na Univerzitetu Crne Gore.

4. Ustavno pravo na Pravnom fakultetu Univerziteta Crne Gore - trenutno stanje i izazovi

Ustavno pravo kao akademski predmet omogućava razumijevanje osnovnih pravnih instituta ove grane prava, kao i Evropskog ustavnog prava i ustavne demokratije u savremenim pravnim sistemima država članica EU. Studenti će proučavati Ustav Crne Gore, druge istaknute ustavne tekstove i pravne akte, kao i srodne zakone kako bi ih bolje razumjeli i interpretirali. Oni će takođe istražiti i razmotriti različite probleme u Ustavnom pravu, ideje i koncepte ustavnosti, ustavni patriotizam, osnovna ljudska prava i slobode uspostavljene međunarodnim pravom i njihov uticaj na današnje Ustavno pravo.

S obzirom na značaj evropskih integracija za crnogorski pravni sistem, proučavanje ovih koncepata će obuhvatiti i Evropsku uniju - Evropsko ustavno pravo, budući da se organizacija i aktivnosti EU i njениh institucija regulišu zakonima EU koji su slični nacionalnom Ustavnom pravu. Ova znanja će se proširiti kroz studijske posjete istaknutim institucijama iz ove oblasti prava, predavanja gostujućih predavača (stručnjaci Ustavnog prava), a kasnije i mogućnostima stažiranja u navedenim institucijama.

Još jedan vrijedan uvid u tumačenje i primjenu prirode ove oblasti prava je aktivnost i praksa Ustavnog suda Crne Gore. Pored mnogih aspekata nacionalnog ustavnog prava, studenti će takođe imati priliku da istraže savremene tendencije i ideje koje su uticale na razvoj ove oblasti prava kroz praksu i Evropskog suda za ljudska prava i Suda pravde EU. To će uključiti važne odluke svih triju sudova i njihovo međusobno poređenje. Ove institucije su unijele promjenu u mnoge oblasti prava, ne samo u Ustavno pravo, i stoga su od vitalnog interesa za svakog učenjaka prava.

Zakoni i norme Ustavnog prava se rijetko mijenjaju, a novi ustavni zakoni se još rjeđe usvajaju. Oni su takođe često veoma apstraktni po karakteru, i s obzirom na njihov stav o hijerarhiji pravnog sistema, bilo da se radi o EU ili jednoj zemlji, to je onako kako bi trebalo da bude. S druge strane, to dramatično povećava ulogu sudova i uticaj njihovih odluka. Zbog toga je sudska praksa od suštinskog značaja za razumijevanje, razvoj i unaprijeđenje Ustavnog prava u Crnoj Gori i Evropi.

Naziv predmeta:					USTAVNO PRAVO
Šifra predmeta	Status predmeta	Semestar	Broj ECTS kredita	Fond časova	
	Obavezan	II	8	3P +IV	
<i>Studijski program za koji se organizuje:</i> Akademski osnovni studijski program Pravnog fakulteta (studije traju 6 semestara, 180 ECTS kredita).					
<i>Uslovljenost drugim predmetima:</i> Nema uslova za prijavljivanje i slušanje predmeta					
<i>Ciljevi izučavanja predmeta:</i> Omogućiti studentima da steknu znanja o osnovnim i naprednim ustavnim konceptima, institutima i idejama Ustavnog prava, te da upoznaju komparativna ustavna rješenja i ustavni sistem Crne Gore i Europe. Nakon položenog predmeta Ustavnog prava, student će moći da: - Prepozna zemlje sa ustanovljenim konstitucionalizmom; - Analizira osnovne institute ustavnog prava i ustavne zakone Evropske unije; - Ovlada čitanjem i razumijevanjem ustavnih tekstova, pružajući im kontekste iz stvarnog svijeta, te identificiraju sukobe između "ustavnog i stvarnog" u ustavnoj odredbi i njenoj praktičnoj primjeni; - Prepozna značaj evropskih integracija za ustavni poredak Crne Gore (Ustavni zakon bez granica); - Razumije pojam ustavnog patriotizma (Jürgen Habermas), te značaj i ulogu aktivnosti Ustavnog suda, Evropskog suda za ljudska prava i Suda pravde Evropske unije;					
<i>Ime i prezime nastavnika i saradnika:</i> Prof. dr Milan I. Marković					
<i>Metod nastave i savladavanja gradiva:</i> Predavanja, seminari, seminarски radovi, posjete institucijama, konsultacije i debate					

Najbolje prakse u podučavanju prava EU – CABUFAL

<i>Plan rada:</i>	
Pripremna nedjelja 1. nedjelja 2. nedjelja 3. nedjelja 4. nedjelja 5. nedjelja 6. nedjelja 7. nedjelja 8. nedjelja 9. nedjelja 10. nedjelja 11. nedjelja 12. nedjelja 13. nedjelja 14. nedjelja 15. nedjelja 16. -19. nedjelja	Priprema i upis semestra; Osnovni pojmovi Ustavnog prava; Pojam, vrste i primjena ustava; Ustavna istorija u svijetu, ustavna istorija Crne Gore; Savremena ustavnost svijeta, ustavna demokratija u teoriji i praksi; Osnovni pravni instituti ustavnog prava Evropske unije, Ustav EU; Ustavni patriotizam; Značaj evropskih integracija za ustavni poredak Crne Gore (Ustavni zakon bez granica); I kolokvijum Ustavna načela I: zakonitost i legitimitet, federalizam i decentralizacija;Ustavni principi II: podjela i jedinstvo vlasti, direktna demokratija; Ustavne institucije I: Parlament i Vlada, šef države; Ustavne institucije II: ustavno sudstvo, sudovi, tužilaštvo i ombudsman II kolokvijum Vlast prema Ustavu Crne Gore (2007) i njena osnovna ustavna načela, Ljudska prava i slobode prema Ustavu Crne Gore; Ustavni sud Crne Gore;Praksa Suda pravde Evropske unije i Evropskog suda za ljudska prava; <i>Završni ispit, Popravni ispit; Ovjera semestra i upis ocjena.</i>
<i>Obaveze studenta u toku nastave</i> Studenti su obavezni da poхађaju nastavu, vježbe i rade kolokvijume i seminare.	
<i>Opterećenje studenta</i>	
<u>Nedjeljno</u> 8 kredita x 40/ 30 = 13 sati i 30 minuta Struktura: 3 sata predavanja 1 sat seminarskih 9 sati i 30 minuta samostalnog rada	<u>U toku semestra</u> Nastava i završni ispit: (13 sati 30 minuta) x 16 = <u>216 sati</u> Neophodne pripreme (administracija, upis, ovjera prije početka semestra) 2 x (13 sati i 30 minuta) = <u>27 sati</u> Ukupno opterećenje za predmet <u>8x30 = 260 sati</u> Dopunski rad: Dopunski rad za pripremu i polaganje ispita u popravnom roku, uključujući sati za polaganje ispita: preostalo vrijeme od prva dva prema ukupnom opterećenju za predmet 260 sati Opterećenje strukture: 216 sati (predavanja) +27 sati (priprema) + 17 sati (dodatni rad) = 260 sati
<i>Literatura</i>	
<i>Obavezna:</i>	
<ul style="list-style-type: none"> - Robert Schütze, European Constitutional Law, 2nd edition, Cambridge University Press, 2015. - Mijat Šuković, Ustavno pravo (Constitutional Law), CID, Podgorica 2009. - Jasna Omejec, Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda u praksi Europskog suda za ljudska prava, strasbourgski <i>acquis</i> (Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms in practice of the European Court of Human Rights, The Strasbourg <i>acquis</i>), Zagreb, 2013. - Dragoljub Popović, Evropsko pravo ljudskih prava (European Law of Human Rights), Belgrade, 2012. 	
<i>Dodata:</i>	
<ul style="list-style-type: none"> - Milan I. Marković, Ustavnopravni eseji (Essays on Constitutional Law), CID, Podgorica 2017. - Ciril Ribičić, Ljudska prava i ustavna demokratija: ustavni sudija između negativnog i pozitivnog aktivizma, (Human Rights and Constitutional Democracy – The Constitutional Court Judge between negative and positive activism), Službeni glasnik, Beograd 2012. - Giuseppe de Vergottini, Uporedno ustavno pravo (Comparative Constitutional Law), Belgrade, 2015. - Peter Haberle, Ustavna država (Constitutional State), Zagreb, 2002. - Carl J. Friedrich, Konstitucionalna demokratija, Teorija i praksa u Evropi i Americi (Constitutional Democracy, Theory and Practice in Europe and America), Podgorica, 2005. - Nenad Dimitrijević, Ustavna demokratija shvaćena kontekstualno (Constitutional democracy in context), Belgrade, 2007. - Jan Werner Muller, Ustavni patriotizam (Constitutional patriotism), Belgrade, 2010. - Josef Isensee, Država, ustav, demokracija (State, Constitution, Democracy), Zagreb, 2004. 	

Milan Marković

Oblici provjere znanja i ocjenjivanje:

- Dva kolokvijuma oba nose po 20 poena (ukupno najviše 40 poena)
- Aktivnost studenta i učestvovanje u debatama: najviše 5 poena
- Seminarski rad se ocjenjuje sa najviše 5 poena
- Završni ispit 50 poena
- Prelazna ocjena se dobija ako se kumulativno skupi 50 poena.

Broj poena: 90-100; 80-89; 70-79; 60-69; 50-59;
Ocjena: A; B; C; D; E;

Napomena: Nema

Ime i prezime nastavnika koji je pripremio podatke: Prof. dr Milan I. Marković

Dodatne informacije o predmetu: Dodatne informacije moguće je dobiti na času, konsultacijama i sajtu: www.pravni.ucg.ac.me.

Velimir Rakočević*

**KRIVIČNO PRAVO-POSEBNI DIO NA PRAVNOM FAKULTETU
UNIVERZITETA CRNE GORE- NAJBOLJE PRAKSE
IZUČAVANJA PREDMETA**

1. UVOD

Izučavanje studija prava u Evropi, a posebno krivičnog prava, sadrži integralni pristup, odnosno orijentaciju ka cjele vlastitoći prilikom tumačenja pravnih normi, sa akcentom na nužnost kritičkog promišljanja, što je zasigurno najznačajniji cilj nastavnog procesa u ovoj oblasti. U fokusu edukacije je, bez sumnje na prvom mjestu rješavanje brojnih kompleksnih krivično pravnih slučajeva, što uključuje visok nivo intelektualnog znanja tj. informacija o načinima rješavanja krivično pravnog problema i izvanrednu sposobnost kognicije i prosuđivanja. To znači da je profesoru Krivičnog prava danas, pored nespornog ekspertskega znanja, potrebno da to znanje prenese studentima na optimalan način, kroz eksplanaciju mnogostrukih korelacija i kauzalnih veza, što omogućava studentima razumijevanje individualnih kriminalnih slučajeva i kod njih oblikuje anticipatorsko razmišljanje u dužem vremenskom periodu i fundira kreativne forme savladavanja gradiva. Višestruki problemi u izučavanju materije krivičnog prava rješavaju se u manjim grupama uz podsticanje odgovarajuće forme interaktivnog učenja. Cilj je ostvariti kompetenciju istraživanja i kompetenciju metoda istraživanja, što se ostvaruje putem tumačenja krivično pravno relevantnih sadržaja predmeta, njihovim pravilnim izborom i korišćenjem. Profesoru je neophodno konstruktivno ophođenje prema studentima kao i multimodalitetni pristup koji obuhvata povezivanje različitih metoda, modusa posmatranja i pluralno mišljenje sa naglašenom kompetencijom u rješavanju krivičnih slučajeva.

Izučavanje Krivičnog prava oslojeno je na naučnu i kritičku edukaciju, odnosno kritičko razmišljanje, što je za studente sigurno veliki izazov, budući da isključuje pogrešnu raniju praksu učenja napamet koja uzrokuje nisku retenciju. Taj iskorak je zahtjevan jer traži otvorenost za nove izazove kao i spremnost na vlastitu refleksiju i pozicioniranje.

*Prof. dr Velimir Rakočević je redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore.

2. STRATEGIJA EDUKACIJE I KOMUNIKACIJA U NASTAVI KRIVIČNOG PRAVA

Za svakog nastavnika Krivičnog prava ključno je da razvije kod studenata vještina kritičkog razmišljanja i rješavanja problema u vezi sa analizom krivičnih predmeta i dokazima. Veoma je važno razviti odgovarajuću kulturu diskusije. Nije neophodno integralno znanje koje se transferiše studentima da oni do kraja kritički provjere i rekonstruišu. Najvažnije je da postoji balans između reproduktivnog učenja i aktivne kritičke saradnje i da su oblici nastave koji koriste za prenos znanja ključni dio silabusa Krivičnog prava. Materija krivičnog prava je ubjedljivo najinteresantnija studentima i svako predavanje isprate sa pojačanom dozom adrenalina s obzirom da se uključuju u rješavanje delikatnih krivično forenzičkih slučajeva i dilema. To daje profesorima krivičnog prava prično lagodnu poziciju koja nije opterećena problemima koji postoje u drugim oblastima prava, gdje su pretežno reproduktivni struktturni djelovi dominantni, a predavanja u kojima se traži direktna participacija studenata nedovoljno posjećena. Budućim sudijama krivičarima, državnim tužiocima i drugim elitnim pravnim profesijama nastavnici moraju tokom prenošenja znanja akcenat staviti na kritičko mišljenje i komunikacijske vještine razvijajući jake ličnosti. U toku studija oni postaju nazaobilazni činioci nastave posebno u dijelu stručnih rasprava na studijama slučaja. Rad sa najboljim studentima podrazumijeva maksimalno razvijanje seta intelektualnih kompetencija. U savremenom društvu znanja sa naglašenom ekspanzijom inkriminacija različitih oblika profesoru krivičnog prava je imperativ da edukuje studente koji kritički razmišljaju što je sastavni dio njihove emancipacije i da je spremna u svakom trenutku da odgovori studentima na sva pitanja i dileme. To podarumijeva bitno drugačiju strukturu studija prava koja znači prevashodno rad sa manjim grupama studenata i više mentorskog rada. Sve to je teško realizovati na Pravnom fakultetu UCG imajući u vidu da na pozitivno pravnim disciplinama svaki profesor u prosjeku ima višestruko veći broj studenata.

Da budem precizan, savremeno izučavanje krivičnog prava podrazumijeva da se u nastavni plan i program inkorporiraju oni sadržaji koji inkliniraju jedinstvu krivično pravnih i krivičnih nauka pri čemu dominiraju istraživački elementi koji omogućavaju shvatanje suštine i smisla krivično pravnih normi. Nastavni proces u ovoj oblasti uključuje interakciju nastavnika i studenata u dijelu kreativnosti, kritičnosti i fleksibilnosti što za rezultat ima strukturalnu kognitivnu modifikaciju. Bitno je da u nastavnom procesu što efikasnije idemo ka cilju ostvarenja saznajnih

i praktičnih domena sudenata krivičnog prava razvijajući njihove saznajne i psihomotorne sposobnosti. Profesor mora studenta ospособити да правилно просуђује приликом rješavanja kompleksnih krivično pravnih predmeta, kombinuje više različitih mogućnosti i kreira rješenje problema.

Nova vizija izučavanja krivičnog prava na Pravnom fakultetu Univerziteta Crne Gore shodno novom programu studija kome su prethodile duboke reforme u cijelosti je fokusirana na studente sa značajnim poboljšanjem transfera znanja. Suština je razviti viši nivo specifičnih kompetencija iz krivično pravne oblasti. Imajući u vidu obim i dinamiku inkriminacija sve više se ukazuje potreba razvijanja generičkih i promjenljivih kompetencija koje osiguravaju potreban nivo znanja i vještina kod studenata za rješavanje različitih problema u krivičnom pravu.

3. KRIVIČNO PRAVO –POSEBNI DIO U OBRAZOVNOM SISTEMU EVROPSKE UNIJE

Za potrebe CABUFAL projekta neophodno je objasniti razliku između krivičnog prava Evropske unije i evropskog krivičnog prava. Krivično pravo Evropske unije sadrži sistem pravnih propisa donijetih u svrhu harmonizacije krivičnih zakonodavstava država članica u oblasti materijalnog, procesnog i izvršnog krivičnog prava. S druge strane, evropsko krivično pravo obuhvata krivično pravo Savjeta Europe koje konstituišu konvencije, sporazumi i odluke Evropskog suda za ljudska prava kao i krivično pravo koje se ubrzano razvija u Evropskoj uniji. Dakle evropsko krivično pravo je znatno širi pojam od krivičnog prava EU. Takođe treba istaći da postoji snažna tendencija ka donošenju jedinstvenog krivičnog zakonika Evropske unije koji bi se direktno primjenjivao u svim državama članicama što će se neminovno vrlo brzo ostvariti. Krivično pravo EU razlikuje se i od transnacionalnog krivičnog prava. Transnacionalno krivično pravo sadrži norme nacionalnog prava koje se tiču primjene nacionalnog krivičnog zakonodavstva na krivična djela sa elementima inozemstva i to su odredbe nacionalnog prava svake države, dok krivično pravo EU ima nadnacionalni karakter.

Na osnovu relevantnih pokazatelja može se sa sigurnošću tvrditi da je krivično pravo – posebni dio jedna od najrazvijenijih grana prava Evropske unije koja je znatno organizovanija i u odnosu na krivično pravo – opšti dio. To potvrđuje veliki broj evropskih pravnih akata koji regulišu različita krivična djela. Iskorak više je učinjen sačinjavanjem sistematizacije krivičnih djela prema grupnom zaštitnom objektu ili tiplogijama. Sva krivična djela iz kategorije teških inkriminacija koja imaju razorne

posledice po žrtvu i Evropsku uniju integralno su regulisana i brojni autori za ove delikte koriste termin evropska krivična djela. Slično nacionalnim klasifikacijama i kvalifikacijama i u evropskom krivičnom pravu delikti su podijeljeni prema pravno zaštićenom dobru, tako da je identifikovano više grupa krivičnih djela od kojih izdvajamo: krivična djela sa elementima organizovanog kriminaliteta, krivična djela protiv finansijskih interesa EU, krivična djela protiv jedinstva evropskog tržišta, krivična djela korupcije, krivična djela sa elemntima terorizma, krivična djela protiv ljudskog dostojanstva, krivična djela protiv slobode i prava čovjeka i građanina, krivična djela protiv javnog zdravlja, krivična djela protiv javne administracije, krivična djela protiv pravosuđa, krivična djela protiv životne sredine, krivična djela protiv bezbjednosti računarskih podataka i slično. U metodičko-didaktičkom smislu postavlja se pitanje opravdanosti direktnе primjene konvencija EU (kojih ima jako veliki broj iz krivično pravne oblasti) u nacionalno zakonodavstvo. Mislim da je mnogo bolje rješenje iznaći pravilan model implementacije evropske direktive. Što se Crne Gore tiče, u jednom broju slučajeva naša država je imala regulisana krivična djela u krivičnom zakoniku koja su ratifikacijom usklađena sa standardima EU. Crna Gora je dominantno preuzimala nova krivična djela od EU i u cijelosti normirala. U odnosu na tehnike implementacije crnogorski zakonodavac se odlučio za korišćenje više varijanti. Najčešća opcija je bila tehnika adaptacije određenog akta EU u crnogorsko zakonodavstvo, što obuhvata prevodenje i prilagođavanje kontekstu crnogorskog pravnog sistema. Prednost ove tehnike je kompatibilnost sa crnogorskim zakonodavstvom i sudskom praksom. Druga tehnika obuhvata direktno preuzimanje teksta konvencije koja se inkorporira u izvornom obliku u nacionalno zakonodavstvo pri čemu postoji problem denotacije i konotacije, odnosno neusaglašenosti terminologije u dijelu krivično pravnih standarda.^[1] Primjenjuje se i tehnika interpretacije odredbi krivičnog prava crnogorskog zakonodavstva u duhu pravne regulative EU od strane sudova.

Izučavanje krivičnog prava u Evropi prikazaćemo korišćenjem iskustava na Univerzitetском koledžu Kork shodno koncepcije dr Shane Kilcommis^[2] i na jedinstvenom njemačkom konceptu. Tokom pohađanja i po završetku kursa krivičnog prava studenti bi trebalo da budu sposobni da: razlikuju krivično pravo kao pisana pravila i krivično pravo u praksi; ukratko opišu i istraže promjene u kažnjavanju tokom vremena; utvrde odlučujuće činioce koji oblikuju kažnjavanje u savremenom društву; primijene različite teorijske pristupe fenomenu krivičnog prava; istraže stepen do kog takve teorije mogu da objasne događaje u

savremenom društvu, društveno-pravno tumače slučajeve nacionalnog krivičnog prava, nacionalno zakonodavstvo i proporuke za delovanje; povežu promjenu u vrijednostima i sklonostima prilikom kažnjavanja sa promjenama u naglašavanju značaja krivičnog prava i postupka; projiciraju aktualnu politiku krivičnog prava s obzirom na uticaj koji može imati na optužene, žrtve, agencije i političare i ispitaju stepen do kog krivično pravo zaista jeste objektivno i nepristrasno.

Studije krivičnog prava u Njemačkoj pa i pravnih nauka uopšte bitno se razlikuju u odnosu na druge države Evrope. Prepoznate su po tome što je akcenat na upoznavanju studenata sa tehnikama rješavanja i obrade krivičnih slučajeva u praksi. U radu na konkretnim krivično pravnim predmetima studenti se edukuju egzaktnim procedurama za obradu i rješavanje kriminalnog fenomena, zatim uvježbavaju izradu pisanih akata od naredbe za sporovođenje istrage preko optužnice do krivične presude. U to se uklapaju stručna mišljenja profesora koji tematiziraju istorijsku i komparativnu dimenziju tehnike izrade krivično pravnih akata što predstavlja krucijalnu dimenziju studiranja u ovoj državi.

Može se konstatovati da je edukacija iz oblasti krivičnog prava u Njemačkoj zasnovana na koncepciji izlaganja slučajeva čija obrada ima primat na svim oblicima izvođenja nastave i provjere znanja. Pisanje radova iz krivično pravne oblasti u kojima se obrađuju konkretni slučajevi je primarni oblik kontrole znanja studenata na kolokvijumima i završnim ispitima uz izuzetak u odnosu na usmeni dio završnog ispita.

U strukturiranju rješenja krivičnog slučaja polazi se kroz više faza. U prvoj fazi vrši se analiza stvarnog stanja. Druga faza obuhvata pronalaženje krivično pravnog osnova. U trećoj fazi rješavaju se prigovori a u četvrtoj se vrši pravno ispitivanje. Peta faza sadrži izradu pravnog akta.[3] Sve ovo bi moglo dovesti do znatno većih promjena koje bi značile potpuno razgraničenje između akademskih studija prava i drugih oblika pravničke edukacije u smislu realizacije vježbi iz pojedinih pravnih disciplina.[4]

4. PREDLOG EVROPEIZACIJE KURUKULUMA KRIVIČNO PRAVO-POSEBNI DIO NA PRAVNOM FAKULTETU UNIVERZITETA CRNE GORE

Sistematisacija krivičnih djela u savremenim zapadnim zakonodavstvima pretežno se zasniva na kriterijumu težine učinjenog djela. Tako se u Francuskoj razlikuju tri osnovne kategorije. Prvu i najtežu čine zločini (franc. en crimes), drugu čine prestupi (délits), u trećoj su prekršaji (contra-

ventions). Švedsko krivično zakonodavstvo takođe prihvata ovu podjelu. Holandsko zaknodavstvo svrstava krivična djela u kategoriju ozbiljnih krivičnih djela (serious offences) ili u prekršaje (minor offences). U SAD krivična djela razvrstavaju se na tri osnovne kategorije - zločini (engl. felonies), prestupi (misdemeanors) i prekršaji (infractions), ili na svega dvije kategorije - zločini i prestupi. Unutar navedenih kategorija, u zakonodavstvima pojedinih federalnih jedinica pronalazimo mnoge podkategorije. Slična sistematizacija primjenjuje se i u mnogim zakonodavstvima širom svijeta. Imajući prethodno u vidu smatram da kurikulum krivičnog prava - posebni dio treba ojačati novom klasifikacijom i kategorizacijom krivičnih djela u ovoj oblasti prevashodno kroz tipologije organizovanog kriminaliteta, terorizma i korupcije. U tom smislu predlažem jačanje sadržaja predmeta materijalnog krivičnog prava saglasno evropskim trendovima sistematizovanjem sljedećih grupa krivičnih djela:

4.1. ORGANIZOVANI KRIMINALITET

Globalizacija organizovanog kriminaliteta ide uporedno sa globalizacijom ekonomskih i međunarodnih odnosa. Danas su organizovane kriminalne grupe sofisticirane i mondijalističke. U Evropi je 2002. godine identifikovano 1000 novih organizovanih kriminalnih grupa.[5] Prema podacima Europol-a u 2002. godini na teritoriji Evropske unije je djelovalo 4000 organizovanih kriminalnih grupa sa oko 40000 članova.[6] Rješenja u krivičnom zakonodavstvu trebaju biti sveobuhvatna da doprinesu suzbijanju ovog vida kriminalnog ispoljavanja izdvajanjem krivičnih djela sa elementima organizovanog kriminaliteta u posebnu grupu. Jedan od važnih dokumenata EU u ovoj oblasti je Okvirna odluka o borbi protiv organizovanog kriminaliteta iz 2008. godine koja reguliše krivična djela vezana za participaciju u kriminalnoj organizaciji, krivične sankcije i odgovornost pravnih lica. Ekspertska grupa Savjeta Evrope i Radna grupa za probleme narkotika i organizovanog kriminaliteta kao specijalizovano tijelo Evropske unije definisalo je organizovani kriminalitet i tu definiciju prihvatio Evropski sud za ljudska prava. Evropska unija je ratifikovala konvenciju Ujedinjenih Nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminaliteta 2004. godine. Imajući u vidu fokus interesovanja EU za naznačenu oblast kao i nesporni značaj uniformnog regulisanja ove oblasti iz toga proizilazi potreba zasebne sistematizacije u Krivičnom zakoniku Crne Gore.

4.2. KRIVIČNA DJELA PROTIV FINANSIJSKIH INTERESA EVROPSKE UNIJE

Krivično pravno reagovanje na prevare i druge nezakonite radnje protiv finansijskih interesa EU je predmet usaglašavanja ovih inkriminacija u krivičnim zakonicima država članica, budući da je zajedničko tržište ugroženo kriminalitetom internacionalnog karaktera. Konvencija o zaštiti finansijskih interesa Evropske zajednice iz 1995. uključujući i dva dodatna protokola predviđa usklađivanje nacionalnih krivičnih zakona članica EU putem determinacije korupcije, ekonomskih i finansijskih prevara. Prvi protokol se odnosi na pasivnu i aktivnu korupciju a drugi obuhvata pranje novca i oduzimanje prihoda od prevare i korupcije. Od značaja su i drugi pravni akti kao što su Okvirna odluka o povećanju zaštite eura od falsifikovanja, putem krivičnih kazni i drugih sankcija iz 2000. godine, Okvirna odluka o borbi protiv prevara i falsifikovanja bezgotsvinskih sredstava plaćanja iz 2001. godine i Konvencija protiv korupcije koju vrše zvaničnici iz 1997. godine.

4.3. KRIVIČNA DJELA KORUPCIJE

Budućnost krivičnog prava EU je u konstituisanju Corups iuris kao jedinstvenog sistema pravila krivičnog prava koji se odnosi na delikte protiv EU, u svrhu objedinjavanja pojedinih elemenata krivičnog prava definisanjem određenih krivičnih djela, određivanjem opštih principa regulisanja i centralizacije optuženja i gonjenja od strane Evropskog državnog tužioca, što predstavlja pravno ujednačavanje. Smatram da je neophodno regulisati i evropska krivična djela (eurocrimes) koja ugrožavaju finansijske interese EU.

Imajući prethodno u vidu, mišljenja sam da krivična djela aktivne i pasivne korupcije predviđena u grupama krivičnih djela protiv platnog prometa i privrednog poslovanja i protiv službene dužnosti treba sistematizovati u posebnu glavu koja bi nosila naziv KRIVIČNA DJELA KORUPCIJE i predvidjeti posebno krivično djelo NEZAKONITO BOGAĆENJE, što je i zahtjev EK.

4.4. KRIVIČNA DJELA SA ELEMENTIMA TERORIZMA

U okviru EU donijet je veliki broj pravnih akata koji se odnose na krivična djela terorizma koji su obavezujućeg karaktera. Jedan od ključnih dokumenata je Okvirna odluka o borbi protiv terorizma od 13. juna 2002.

godine[7]koja definiše delikte terorizma, druga krivična djela povezana sa terorizmom i odgovornost pravnih lica za kriminalna ispoljavanja u ovoj oblasti. Okvirna odluka o napadu na informacione sisteme od 24 februara 2005. godine[8] donijeta od strane EU pruža zaštitu osjetljivoj oblasti koja potencijalno predstavlja terorističku metu. Ovom aktom su obavezane države članice da kao krivična djela predvide ilegalni pristup informacionim sistemima, ilegalno mijenjanje podataka u informacionom sistemu, podsticanje, pomaganje i podržavanje ovakvih aktivnosti, kažnjavanje za pokušaj a predviđen je i minimum standarda u dijelu određivanja kazni za ove delikte. Početkom 2016. godine na osnovu Odluke Savjeta za pravosuđe i unutrašnje poslove iz 2015. godine uspostavljen je Evropski centar za borbu protiv terorizma. Radi se o platformi putem koje države članice mogu pojačati razmjenu informacija i operativnu saradnju u vezi praćenja i istraživanja stranih terorističkih boraca, trgovanja nezakonitim vatrenim oružjem i finansiranja terorizma.

Savjet Evrope je 2017. godine donio Direktivu o suzbijanju terorizma kojom se jača pravni okvir EU za sprječavanje terorističkih napada i nastoje naći rješenja za pojavu stranih terorističkih boraca. Ovim dokumentom se kriminalizuju djela: 1) pohađanje obuke ili putovanja u terorističke svrhe; 2) organizacija ili olakšavanje putovanja u terorističke svrhe; 3) obezbjeđenje ili prikupljanje sredstava povezano sa terorističkim grupama ili terorističkim aktivnostima. Smatram neophodnim da bi radi lakšeg proučavanja bilo potrebno sistematizovati posebnu tipologiju krivičnih djela pod nazivom KRIVIČNA DJELA SA ELEMENTIMA TERO-RIZMA koja bi objedinila sva krivična djela iz ove oblasti i pojačala normativnu osnovu u ovoj oblasti.

5. IZGRADNJA MODERNOG I KONKURENTNOG STUDIJA KRIVIČNOG PRAVA - PREDLOZI DE LEGE FERENDA

Modernizacijom kurikuluma krivičnog prava u Crnoj Gori napušten je tradicionalni model koji se pokazao nefunkcionalnim budući da nije pratio tendencije na tržištu rada. Fakultetski program ovog kurikuluma danas sadrži sve elemente savremene krivično pravne teorije i prakse sa tendencijom da naši diplomci budu sposobljeni da se odmah nakon diplomiranja uhvate u koštac sa najsloženijim pravnim izazovima. Bitno je kreirati silabus koji će dominantno podsticati kritičko promišljanje fokusirano na rješavanje krivično pravnih izazova. Intencija je nekonkurentni program učiniti konkurentnim i izvršiti strukturnu tržišno usmjerenu transformaciju. Izučavanje krivičnog prava nije moguće bez

integracije kliničkih metoda u nastavni sadržaj. Nakon završetka ispitova koji u značajnom procentu sadrži praktičnu nastavu, kod studenta se mora razviti sposobnost koju neće morati prvi put da stiže na radnom mjestu. Student krivičnog prava se edukuje iz krivično pravne teorije u neophodnoj mjeri a zatim mu se omogućava rad u praksi. Prosto rečeno, kao što ja ne mogu biti ni početno slovo od dobrog profesora krivičnog prava ako ne mogu praktično prikazati ono što predajem i iznositi vlastita iskustva stečena u praksi tako i studentima moram omogućiti da razviju sposobnost usvajanja praktičnih znanja. Između teorijskih i praktičnih prenosa znanja se mora uspostaviti balans kako ne bi došlo do prevage na bilo koju stranu. Činjenica je da samo izvanredno poznavanje krivično pravne teorije i srodnih krivičnih disciplina omogućava rješavanje problema u praksi.

6. FUNKCIONALNI MODEL PROUČAVANJA KRIVIČNOG PRAVA POSEBNI DIO

Svako predavanje iz predmeta krivično pravo –posebni dio na Pravnom fakultetu Univerziteta Crne Gore započinjem integralnim sagledavanjem određenog kriminalnog fenomena iz ugla krivično pravnih teorija i srodnih krivičnih disciplina korišćenjem multidisciplinarnog pristupa. Nakon studioznog upoznavanja teorijske dimenzije određene inkriminacije pristupa se njenoj konkretizaciji uz uspostavljanje uzročne veze između teorije i prakse. U sljedećoj fazi se primjenjuje funkcionalni model edukacije u kome studenti stečeno teorijsko znanje utvrđuju kroz rad na predmetima usvajajući upotrebljiva znanja i vještine. U djelu praktične nastave studenti se kroz studije slučaja edukuju kako krivično pravni instituti egzistiraju u praksi što se trajno memoriše i aktivira studente na istraživanje.

L i t e r a t u r a

- [1] Klip A., European Criminal Law, An Integrative Approach, 2nd edition, Intersentia, 2012.
- [2] Kennedy D. (2009) Pisanje i upotreba ishoda učenja, Savjet Evrope, dostupno na internet adresi: www.nairtl.ie.
- [3] Braun J. (2000) “Der Zivilrechtsfall. Klausurenlehre für Anfänger und Fortgeschrittene”, München, str. 3.Deutsches Richtergesetz/DriG),2002.
Wolfgang Böckenförde E., (1997), Juristenausbildung - auf dem Weg ins Abseits? JZ., str. 317.-326

Velimir Rakočević

Stremper D. (Hrsg.), (1998), Juristenausbildung zwischen Internationalität und Individualität, Baden-Baden.

Berger, H.L. (1975), Die Entwicklung der zivilrechtlichen Relationen und ihrer denktechnisch-methodischen Argumentationsformen, Frankfurt.

[4] German Law Journal, X (2009.) god., Following the Call of the Wild: The Promises and Perils of Transnationalizing Legal Education http://sfruehwald.com/Legal_Education_Central_by_Scott_Fruehwald.htm (2016.).

[5] European Union organized crime report , Europol, Luxembourg, 2003, p.8.

[6] Organized Crime Situation, Report,2004-Focus on the threat of cybercrime, Council of Europe, Strasbourg, 2004, p.37.

[7] Okvirna odluka o borbi protiv terrorizma 2002/475/JHA, SG L 164, 22.06.2002. godine;

Okvirna odluka 2008/919/JHA od 28.11.2008. godine o izmjeni Okvirne odluke 2002/475/JHA o borbi protiv terorizma, SG L 330, 09.12.2008. godine.

[8] Okvirna odluka o napadu na informacione sisteme 2005/222/JHA, SG L 69/67, 16. 03.2005. godine.

INFORMACIONA LISTA – KRIVIČNO PRAVO POSEBNI DIO

Naziv predmeta:		KRIVIČNO PRAVO POSEBNI DIO		
Šifra predmeta	Status predmeta	Šemestar	Broj ECTS kredita	Fond časova
	Obavezni	IV	6	60+15/4P+1 V
Studijski programi za koje se organizuje :				
<i>Osnovne studije PRAVNOG FAKULTETA - akademski studijski program za sticanje DIPLOME OSNOVNIH STUDIJA, (studijske traju 6 semestara, 180 ECTS kredita).</i>				
Uslovljenost drugim predmetima: <i>nema uslova za prijavljivanje i slušanje predmeta;</i>				
Ciljevi izučavanja predmeta: <i>Predmet ima za cilj edukaciju studenata iz oblasti Krivičnog prava-posebni dio u svrhu implementacije naučnih saznanja u praksi.</i>				
Ishodi učenja: Nakon što položi ovaj ispit studenti će biti u mogućnosti da:1. Navede zajedničke karakteristike i osnovne kriterijume za klasifikaciju i kvalifikaciju krivičnih djela i njihovo svrstavanje u pojedine glave Krivičnog zakonika; 2. Prepozna objektivno-subjektivne elemente svakog krivičnog djela; 3. Označi opšte i posebne elemente konkretnizacije krivičnog djela; 4. Definiše oblike i načine postavljanja radnje kao bazičnog, povezujućeg i diferencirajućeg elementa svake inkriminacije; 5. Izvrši krivičnopravnu analizu posledice krivičnog djela, utvrdi uzročni odnos između radnje i posledice, 6. Determinise subjekt krivičnog djela, objekt krivičnog djela, mjesto izvršenja krivičnog djela, vrijeme izvršenja krivičnog djela , krivicu, sticaj, kvalifikovane oblike inkriminacija i sl. 6. Protumači kompleksne i višezačne elemente krivičnih djela i rješava teorijske i praktične probleme u primeni Krivičnog zakonika.				
Ime i prezime nastavnika i saradnika: <i>Prof. dr Velimir Rakočević</i>				
Metod nastave i savladanja gradiva: Predavanja, vježbe, studije slučaja , praktična nastava,				
<i>Praktična nastava obavlja se na časovima predviđenim za predavanja (20 časova) i i obuhvata posjete Osnovnom, Višem i Apelacionom sudu, Osnovnom i Višem državnom tužilaštvo, upoznavanje sa sudskom i tužilačkom praksom, analizu sudske prakse i izradu pravnih akata iz krivičnopravne oblasti u cilju ovlađavanja studenata praktičnim znanjima i vještinama iz krivičnopravne oblasti.</i>				
SADRŽAJ PREDMETA				
I nedjelja	Pojam posebnog dijela krivičnog prava, predmet posebnog dijela krivičnog prava, metodi posebnog dijela krivičnog prava, sistematika posebnog dijela krivičnog prava, tipologije krivičnih djela;			
II nedjelja	Krivična djela protiv života i tijela; Krivična djela protiv sloboda i prava čovjeka i građanina;			
III nedjelja	Krivična djela protiv izbornih prava; kd protiv časti i ugleda; kd protiv polne slobode			
IV nedjelja				

Najbolje prakse u podučavanju prava EU – CABUFAL

V nedjelja	Praktična nastava (krivicnopravna kvalifikacija kd, Osnovno državno tužilaštvo Podgorica)
VI nedjelja	Krivična djela protiv braka i porodice; Krivična djela protiv prava iz rada;
VII nedelja	Krivična djela protiv intelektualne svojine; Krivična djela protiv imovine; I kolokvijum
VIII nedelja	Krivična djela protiv platnog prometa i privrednog poslovanja; Krivična djela protiv finansijskih interesa EU; Krivična djela protiv zdravlja ljudi;
IX nedelja	Praktična nastava (konkretizacija osnovnih elemenata kd, Osnovni sud Podgorica)
X nedelja	Krivična djela protiv životne sredine i uređenja prostora; Krivična djela protiv opšte sigurnosti ljudi i imovine; Krivična djela protiv bezbjednosti javnog saobraćaja;
XI nedelja	Krivična djela protiv bezbjednosti računarskih podataka; II kolokvijum
XII nedelja	Krivična djela protiv ustavnog uređenja i bezbjednosti Crne Gore; Krivična djela protiv državnih organa; Krivična djela protiv pravosuđa;
XIII nedelja	Krivična djela protiv javnog reda i mira; Krivična djela protiv pravnog saobraćaja;
XIV nedelja	Krivična djela protiv službene dužnosti; Krivična djela korupcije
XV nedelja	Praktična nastava (krivicnopravna kvalifikacija i konkretizacija kd iz nadleznosti VDT I VS, Viši sud Podgorica, Više državno tužilaštvo Podgorica)
XVI-XIX nedelja	Krivična djela protiv čovječnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom; Krivična djela terorizma; Krivična djela protiv Vojske Crne Gore; Organizovani kriminalitet;
	Završni ispit, popravni ispit

Opterećenje studenta

Nedjeljno	U semestru
6 kredita x 40/30 = <u>8 sati</u>	Nastava i završni ispit: (8 sati) x 16 = <u>128 sati</u> Neophodna priprema prije početka semestra (administracija, upis, ovjera): 2 x (8 sati) = 16 sati Ukupno opterećenje za predmet: <u>6 x 30 = 180 sati</u>
Struktura: 4 sati predavanja 1 sati vježbi 3 sati individualnog rada studenta (priprema za laboratorijske vježbe, za kolokvijume, izrada domaćih zadataka) uključujući i konsultacije	Dodatni rad 36 sati
LITERATURA:Stojanović Z. Krivično pravo, Podgorica, 2008, Velimir Rakočević, Krivična djela sa elementima organizovanog kriminaliteta-specijalne istražne metode, Podgorica, 2014, V. Rakočević, Criminal acts against life and body, Podgorica,2015Krivični zakonik Crne Gore, ("Sl. list RCG", br. 70/2003, 13/2004, 47/2006 i "Sl. list CG", br. 40/2008, 25/2010, 32/2011, 64/2011 , 40/2013, 56/2013 , 14/2015, 42/2015 i 58/2015.) ; Klip.A. Substantive Criminal Law of the European Union, Maklu Publisher, Antwerpen/Apelدورн/Portland, 2011;Follain, J., Vendeta:The Mafia, Jugde falcone and the Quest for Justice, Hodder, Stoughton, London, 2012; Roxin, C., Schunemann, B., Strafverfahrensrecht »verlag C.H. Beck«, München, 2013; Bertel/Schweighofer, Ost Strafrecht Besonderer Teil 2, Wien, 2010.; - Lipmann, Contemporary Criminal Law, 2010; Jay S. Albanese, Organized Crime from the mob to transnational organized crime, Seventh Edition, 2014; zakoni, ratifickovane konvencije iz krivičnopravne oblasti	
Oblici provjere znanja i ocjenjivanje: Dva testa - po 15 poena (ukupno 30 poena).Praktična nastava – 20 poena. <u>Udio praktične nastave u ukupnom fondu od 60 časova nastave (4časa x 15nedjelja): 20% ili 12 časova nastave.</u> Završni ispit - 50 poena. Prelazna ocjena se dobija ako se kumulativno sakupi najmanje 50 poena. <i>Broj poena 90-100; 80-89; 70-79; 60-69; 50-59;</i> <i>Ocjena A; B; C ; D; E;</i>	
<i>Ime i prezime nastavnika koji je pripremio podatke: Prof. dr Velimir Rakočević</i>	
<i>Napomena: Sve dodatne informacije je moguće dobiti na casovima predavanja, vježbi ili konsultacijama</i>	

Radoje Korać*

EVROPEIZACIJA PORODIČNOG PRAVA

1. UVOD

Proces evropeizacije Porodičnog prava nametnuo je potrebu da se Evropsko porodično pravo nađe u programu Pravnog fakulteta, da o njemu vodi računa zakonodavac i da dokumenti ovog pravnog područja budu implementirani u sudskej i upravnoj praksi. Dvije regionalne organizacije, Savjet Evrope i Evropska unija, svaka na poseban način i saglasno svojim ciljevima, stvara pravne akte kao izvore pravnog područja koje se odnosi na brak i porodične odnose. Otuda se Evropsko porodično pravo, kao novo pravno područje, u pravnoj teoriji upotrebljava u dvostrukom značenju: u širem smislu Evropsko porodično pravo označava skup prava koja stvaraju Savjet Evrope, Evropska unija i Haška konferencija za međunarodno privatno pravo, a porodično pravo u užem smislu označava pravno područje koje nastaje u okviru Evropske unije.¹

Harmonizacija prava u okviru Savjeta Evrope vrši se uglavnom kroz konvencije, i to postupno i na dobrovoljnem principu, diskrecionom ocjenom država članica da prihvate ili ne prihvate određenu konvenciju izuzev Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda koja je obavezna za sve članice ove regionalne evropske organizacije. U okviru Evropske unije harmonizacija porodičnog prava vrši se uredbama i direktivama.

Za razliku od javnog prava u kome je proces harmonizacije i unifikacije započeo rano, usaglašavanje pravnih sistema u oblasti privatnog prava započelo je kasnije, a naročito je usporen proces evropeizacije porodičnog prava. Ova grana prava više od ostalih nosi obilježja nacionalne tradicije, kulture, običaja, religije, demografskih kretanja i drugih specifičnosti pojedinih država članica. Stoga je proces harmonizacije, a posebno unifikacije, ovog pravnog područja u značajnom zaostatku u odnosu na ostale djelove pravnog sistema.

*Prof. dr Radoje Korać je redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore.

¹ I. Majstorović, Obiteljsko pravo kao različitost u jedinstvu: Evropska unija i Hrvatska, u: A. Korać Grahovac, I. Majstorović (ur.), Evropsko obiteljsko pravo, Zagreb 2013, str. 1.

U okviru Savjeta Evrope proces evropeizacije porodičnog prava započeo je šezdesetih godina prošlog vijeka, dok je Evropska unija sporadično usaglašavanje započela tridesetak godina kasnije. Prvi dokument Savjeta Evrope koji se odnosi na porodično pravo bila je Evropska konvencija o usvojenju iz 1967. godine (revidirana 2008. godine). Nakon toga, usvojena je Evropska konvencija o pravnom položaju vanbračne djece (1975), Evropska konvencija o ostvarivanju dječijih prava (1996) i Evropska konvencija o kontaktima sa djecom (2003).

Od posebnog značaja je Evropska konvencija o ostvarivanju dječijih prava sa kojom je, nakon ratifikacije, usaglašeno naše zakonodavstvo, posebno zadnjom izmjenom Porodičnog zakona iz 2016. godine. Tako su pod njenim uticajem propisana posebna procesna prava djeteta: da dobije potrebne informacije i izrazi mišljenje u postupku, da dobije posebnog zastupnika (advokata), da dobije lice za podršku.

Tijela Evropske unije u novije vrijeme sve više su aktivnija u regulisanju porodičnih odnosa, s obzirom na činjnicu da je sloboda kretanja ljudi, dobara, usluga i kapitala doprinijela zasnivanju brakova i roditeljskih odnosa između državljana različitih država. Posljedica toga su i sve veći broj sporova o posljedicama razvoda braka, prestanka vanbračnih zajednica i vršenju roditeljskog prava nakon prestanka zajednice života roditelja. Istraživanja pokazuju da veliki broj državljana jedne države članice živi u drugim državama članicama Evropske unije, a još više je državljana država izvan Evropske unije koji žive u nekoj od država članica ove regionalne institucije od 28 država. Brojna porodičnopravna pitanja, posebno spajanje članova porodice, prestanak braka, kontakt roditelja sa djecom i različiti oblici izdržavanja često dobijaju sudske epilog. Pošto se radi o sporovima sa elementom inostranosti nametnula se potreba stvaranja kolizionih pravila i pravila sudske procedure nadležnog suda. Izbor mjerodavnog prava za jedan porodičnopravni odnos koji je u subjektu, objektu ili pravima i obavezama vezan za suverenitete dvije ili više nacionalnih država, veoma je značajan, s obzirom na to da su materijalana prava država članica dosta različita. Otuda su tijela Evropske unije prvo usaglašavala pravila međunarodno privatnog i procesnog prava, dok su pravila materijalnog porodičnog prava dugo bila izvan interesovanja Evropske unije. Regulisanje materijalnog porodičnog prava države članice nijesu prenijele na Evropsku uniju imajući u vidu da ovaj dio prava, više od ostalih djelova pravnog sistema, izražava nacionalnu specifičnost. Zato materijalno porodično pravno nije u nadležnosti Evropske unije već u nadležnosti država članica.

Porodično pravo u Crnoj Gori u značajnoj mjeri usklađeno je sa pravnom tekvinom Evropske unije. Taj proces započeo je prije potpisivanja Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, kada je to postala obaveza nadležnih organa, odnosno tijela u Vladi i Skupštini Crne Gore. Proces harmonizacije nastaviće se u postupku pripreme Građanskog zakonika koji će obuhvatiti i porodično pravo. Biće to prilika da se preispitaju, vrednuju, koriguju, dopune i usaglase brojna rješenja ove grane prava.

2. SUBJEKTI HARMONIZACIJE PORODIČNOG PRAVA

Do sada nema pitanja materijalnog porodičnog prava koja su regulisana unificiranim pravilima. Postoje samo unificirana pravila o pojedinim kolizionim i procesnim pitanjima evropskog porodičnog prava. Međutim, proces europeizacije porodičnog prava ne može se zaustaviti, iako unifikaciju neki smatraju Sizifovim poslom. U teoriji se smatra da proces europeizacije obuhvata dva elementa: *ius commune* kao skup zajedničkih evropskih pravnih osnova i komunitarizaciju koja označava trend da države članice EU sve više svoje nadležnosti ustupaju EU.²

Harmonizacija porodičnog prava sa pravnim tekvinama EU obavlja se aktivnošću organa EU, Komisije za evropsko porodično pravo, Evropskog suda EU i usaglašavanjem porodičnopravnih rješenja nacionalnih pravnih sistema.

Prije stupanja na snagu Lisabonskog ugovora regulisanje porodičnog prava bilo je izričito isključeno iz nadležnosti regulisanja institucija EU (čl. 67 st. 5 Ugovora iz Nice). Lisabonskim ugovorom predviđena je evropska nadležnost i za područje porodičnog prava. Novim članom 81 st. 3 Ugovora o funkcionisanju EU propisano je da mjere iz oblasti porodičnog prava sa prekograničnim posljedicama utvrđuje Savjet jednoglasno, nakon savjetovanja sa Evropskim parlamentom i u skladu sa posebnim zakonodavnim postupkom. Na isti način Savjet, na predlog Komisije, može donijeti odluku kojom se utvrđuju aspekti porodičnog prava sa prekograničnim posljedicama koje mogu biti predmet akata donešenih u redovnom zakonodavnom postupku. O tome se obavještavaju parlamenti država članica, pa ako se u roku od šest mjeseci tome ne usprotivi neki parlament Savjet može donijeti odluku, u protivnom odluke nema.

Iz analize odredaba Ugovora o Evropskoj uniji i Ugovora o funkcionisanju EU može se zaključiti, što je *communis opinio* u pravnoj teoriji, da nema osnova za regulisanje materijalnog porodičnog prava od organa

² V. Bouček, Evropsko međunarodno privatno pravo u eurointegracijskom procesu i harmonizacija hrvatskog međunarodnog privatnog prava, Zagreb 2009, str. 17 i dalje.

Evropske unije. Eventualno proširenje evropske nadležnosti na ovu granu prava ograničeno je načelima predviđenim u članu 5 Ugovora o EU: načelom prenešene nadležnosti, načelom supsidijarnosti i načelom proporcionalnosti. Saglasno načelu prenosa nadležnosti Unija djeluje samo u granicama nadležnosti koje su države članice na nju prenijele. U skladu sa načelom supsidijarnosti, Unija u oblastima koje ne spadaju u njenu isključivu nadležnost, može djelovati: a) samo ako države članice ne mogu na zadovoljavajući način postići ciljeve predložene mjere i b) ako se predložene mjere mogu bolje ostvariti na nivou Unije. Sadržaj i forma mjere Unije ne može preći ono što je neophodno za ostvarivanje ciljeva iz ugovora (načelo proporcionalnosti).

Lisabonskim ugovorom Povelja o osnovnim pravima EU postala je obavezni akt i po pravnoj snazi izjednačena je sa Ugovorom o EU i Ugovorom o funkcionisanju EU. Može se reći da je to najznačajni dokument EU koji se odnosi i na porodično pravo, čiji se sadržaj u značajnoj mjeri poklapa sa Evropskom konvencijom o ljudskim pravima. Ona u prvom redu garantuje zaštitu prava na ljudsko dostojanstvo kao osnovni postulat evropskog identiteta. Od značaja za porodično pravo su i druga prava koja se jamče Poveljom: pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života, zaštića ličnih podataka, prava na sklapanje braka i zasnivanje porodice, pravo na obrazovanje, sloboda mišljenja savjesti i vjeroispovjesti. Povelja sadrži i posebne odredbe o pravima djece (čl. 24), mada su sve države članice ratifikovale Konvenciju o pravima djeteta UN.

Uredbe EU obuhvataju uglavnom koliziona i procesna pravila, ali ne i pravila matejalnog porodičnog prava. Kao najznačajnije u kontekstu porodičnog prava smatraju se:

1) Uredba Savjeta (EZ) 2201/2003 od 27. novembra 2003. o nadležnosti i priznanju i izvršenju odluka u bračnim predmetima i predmetim roditeljske odgovornosti i ukidanju Uredbe (EZ) 1347/2000. Ova Uredba poznata kao *Uredba Bruxelles II bis* primjenjuje se u građanskim postupcima razvoda braka, rastave ili poništenja braka i dodjeljivanja, ostvarivanja, ustupanja, ograničenja ili prestanka roditeljske odgovornosti. Ona sadrži odredbe o priznanju odluka kojima se predviđa sistem *ipso iure* priznanja odluka, bez vođenja postupka za prizanje sudske odluke donesene u drugoj državi članici. Ova Uredba reguliše i pitanje povratka djeteta koje je na nezakonit način oduzeto ili zadržano u državi članici različitoj od one gdje dijete ima uobičajeno boravište.

2) Uredba Savjeta (EZ) br. 4/2009 od 18. decembra 2008. o nadležnosti, mjerodavnom pravu, priznanju i izvršenju sudske odluke i saradnji u stvarima koje se odnose na obavezu izdržavanja. Ova Uredba poznata po

nazivu *Uredba o izdržavanju* sadrži pravila o kolizionopravnim i procesnopravnim aspektima unifikacije evropskog porodičnog prava.

3) Uredba Savjeta (EU) br. 1259/2010 od 20. decembra 2010. o sprovođenju pojačanje saradnje u području prava mjerodavnog za razvod braka i zakonsku rastavu, poznata kao *Uredba Rim III* kojom se prvi put uređuju koliziona pravila o razvodu i o rastavi braka u EU.

Pravila navedenih uredbi odnose se na određivanje nadležnosti, izbora mjerodavnog prava, priznanja i izvršenja odluka u građanskim stvarima, prevashodno sa ciljem da se doprine pravilnom funkcionisanju unutrašnjeg tržišta EU.

Uredbe imaju obaveznu snagu i u cjelini se neposredno primjenjuju, za razliku od direktiva koje obavezuju države članice samo u pogledu cilja koji treba ostvariti, a načini njihovog ostvarivanja prepušteni su svakoj državi pojedinačno. Obavezne su i odluke, ali samo u pogledu konkretnih slučajeva na koje se odnose u smislu njihove neposredne primjene u unuštrašnjim pravnim porecima država članica.

Pored navedenih treba pomenuti i Smjernice EU za promociju i zaštitu prava djece (2007), Strategiju EU o pravima djece (2009), Agendu EU o pravima djece (2011).

Komisija za evropsko porodično pravo od 2001. godine kada je osnovana radi na podsticanju harmonizacije porodičnog prava evropskih država u cilju ostvarivanja slobode kretanja ljudi i stvaranja jedinstvenog pravnog prostora. Iako nema politički legitimitet snagom akademskog autoriteta utiče na Evropsku komisiju i zakonodavce pojedinih nacionalnih država da prilikom regulisanja pojedinih porodičnopravnih pitanja uzmu u obzir i rezultate njenog rada. Ta samoimenovana i nezavisna akademska organizacija sastavljena od profesora porodičnog i komparativnog prava, preko svog Organizacionog komiteta i Grupe eksperata, obrađuje teorijska i praktična rješenja uporednih zakonodavstva i priprema principe evropskog porodičnog prava, tragajući za *ius commune*. Do sada je Komisija oblikovala Principe o razvodu i izdržavanju između bračnih drugova, Principe o roditeljskoj odgovornosti i Principe o imovinskim odnosima između bračnih drugova.

Principi i njihovi komentari namijenjeni su prvenstveno evropskom zakonodavcu i zakonodavcima nacionalnih država sa ciljem da ih uzmu u obzir prilikom regulisanja porodičnopravnih odnosa i tako postanu dio evropske pravne tekovine. Komisija koristi *common core* metod, tj. izradu pravila na osnovu zajedničkog jezgra, odnosno sličnosti nacionalnih porodičnih pravila, a ako su razlike između nacionalnih rješenja velike pa nije moguće oblikovati zajedničko jezgro, primjenjuje se *better law* meto-

da, odnosno izbor boljeg prava. Prilikom formulisanja principa Komisija može u određenim slučajevima kombinovati ove metode.³

3. PRAKSA EVROPSKIH SUDOVA

Praksa Evropskog suda za ljudska prava i Suda Evropske unije u značajnoj mjeri doprinose harmonizaciji porodičnog prava. Odluke ovih sudova su obavezne, iako su njihove nadležnosti različite.

3.1. Sud u Strazburu

Evropski sud za ljudska prava donio je brojne odluke štiteći tzv. prava na privatnost iz člana 8 Konvencije o zaštiti ljudskih prava i sloboda (pravo na poštovanje privatnog života, pravo na poštovanje porodičnog života, nepovredivost doma i nepovredivost prepiske). Tako je odnos između vjenčika, homoseksualni odnos, transseksualitet i promjena pola, odnos između supružnika, odnos između roditelja i djeteta, djeda i babe i unuka, maloljetne braće i sestara, usvojioca i usvojenika, hranitelja i hranjenika, u praksi Evropskog suda za ljudska prava štićen kao pravo na poštovanje privatnog života.⁴ Isto tako je Sud kroz tumačenje člana 8 Konvencije o poštovanju prava na porodični život odlučivao o krugu lica koja ulaze u sastav porodice, o pravu članova porodice da žive zajedno i održavaju međusobne odnose, o porijeklu djeteta, surogat materinstvu, otmici djeteta, deportaciji članova porodice, pojedinačnim pravima djeteta i vršenju roditeljskog prava. Najbogatija praksa Evropskog suda za ljudska prava iz oblasti porodičnog prava odnosi se na član 8 Konvencije (pravo na poštovanje porodičnog života), ali od značaja su i odluke vezane za član 12 (pravo na brak i zasnivanje porodice) i član 14 (zabранa diskriminacije). Pored interesa podnosioca predstavke Sud obraća pažnju na interes svih članova porodice, a često se u svojim odlukama poziva na Konvenciju o pravima djeteta UN, vodeći računa o najboljem interesu djeteta.

Koristeći načelo živog instrumenta ponekad se pod uticajem evolutivnog tumačenja dešava promjena sudske prakse bez dovoljno valjanih razloga, tako da se u teoriji ukazuje na konstantnu potrebu ravnoteže izme-

³ K. Boele-Woelki, The Working Method of the Commission on European Family Law, u: K. Boele-Woelki, (ed.) Common Core and Better Law in European Family Law, European Family Law Series, br. 10/2005, str. 31 i dalje.

⁴ M. Draškić, Usklađenost domaćeg prava sa standardima Evropskog suda za ljudska prava u odnosu na član 8 Evropske konvencije, dosputno na adresi www.helsinki.org.rs/hrlawyers/archives/files/sem3_pred_marija.doc.

đu promjene i konzistentnosti.⁵ Društvene promjene i razvoj prava ne mogu ugroziti pravnu sigurnost i predvidljivost. Sud od početka insistira na njenom djelotvornom i evolutivnom tumačenju kao živog instrumenta. Autonomno tumačenje pojmove Konvencije, odnosno tumačenje prema cilju i svrsi nezavisno od značenja u nacionalnom pravu, kako bi se obezbijedila jedinstvena primjena pravila konvencijskog prava. Potrebno je tumačenje prilagoditi trenutnim zahtjevima, sadašnjim društvenim potrebama. Sud tako razvija Konvenciju i održava njenu aktuelnost. Evolutivnim tumačenjem Konvencije moguće je zadržati djelotvornost prakse Evropskog suda, s obzirom na vrijeme nastanka Konvencije, i ako mu se prigovara da preuzima ulogu zakonodavca i često stvara nekonzistentnu praksu i ugožava pravnu sigurnost.

3.2. Sud u Luksemburgu

Sud Evropske unije sastoji se od dva suda (Evropskog suda i Opštег suda). Najviša sudska instanca Evropske unije ima zadatku da obezbijedi jedinstveno tumačenje primarnog prava i izvor je prava za sve države članice. Za razliku od suda u Strazburu, sud u Luksemburgu ima širu nadležnost, s obzirom da pruža zaštitu tržišnih sloboda. Nadležnost suda u Strazburu je supsidijarna, a suda u Luksemburgu originalna. To znači da sud u Strazburu odlučuje naknadno, kad stranka izgubi spor u svojoj državi i iscrpi pravni put. U Luksemburgu se rješavaju predmeti koji za stranku nijesu izgubljeni pred nacionalnim sudovima. O ishodu spora u Luksemburgu zavisi ostvaranje subjektivnih prava pred nacionalnim sudovima. I jedan i drugi sud imaju ulogu harmonizacije porodičnog prava, i pored određenih razlika u pristupu porodičnim odnosima (npr. samo biološka pravna povezanost ili emocionalna veza između člana porodica)⁶

Sud Evropske unije obezbjeđuje bezuslovno prvenstvo primjene primarnog prava i sekundarnog prava nad nacionalnim pravom, bez obzira na to je li neki akt domaćeg prava donijet prije ili poslije prava Evropske unije koje ima obavezujući karakter. Još od poznate presude *Simmenthal* (1978) Sud Evropske unije stoji na stanovištu da nacionalni sudija mora obezbijediti primjenu prava Evropske unije, i ako je potrebno odbaciti suprotne odredbe nacionalnog prava, pa i kad su naknadno donijete, i bez

⁵ G. Mihelčić, M. Marochini-Zrinski, Utjecaj konvencijskih načela tumačenja na pojedine građanskopravne institute (odabrana pitanja), Zbornik radova Pravnog fakulteta u Niš, br. 57/2018, str. 136.

⁶ M.V. Antokolskaia, Family Values and the Harmonisation of Family Law, u: M. Mclean, J. Eekelaar, (Eds.), Family Law and Family Values Oxford, 2005, str. 303.

obaveze da čeka da se one prethodno uklone u propisanoj ustavnoj proceduri.

Ugovorom o fukcionisanju EU predviđen je (čl. 267) prethodni postupak kao mehanizam za ujednačavanje tumačenja i primjene evropskog prava. To znači kad se neko pitanje tumačenja ili važenja prava postavi pred nacionalnim sudom on može u svakoj fazi postupka tražiti da o tome prethodno Sud EU doneše odluku. Ako se takvo pitanje postavi pred sudom protiv čijih odluka nije predviđen pravni lijek, domaći sud je obavezan da se uvijek obrati Sudu EU. Postupak prethodne odluke smatra se kamenom temeljem evropskog pravnog poretka. Na osnovu navedenog člana Sud EU već je razvio bogatu sudske praksu u interpretaciji i ocjeni valjanosti evropskog prava. Njegove presude i obrazložena rješenja obavezna su za nacionalni sud koji je u konkretnom slučaju postavio pitanje, ali i za ostale sudove, čime se obezbjeđuje ujednačena primjena prava EU. U Preporukama namijenjenim nacionalnim sudovima (2016/C 439/01) sadržane su odredbe koje se primjenjuju na sve zahtjeve za prethodnu odluku (predmet zahtjeva, oblik i sadržaj zahjetva, vrijeme upućivanja zahtjeva, troškovi) i odredbe koje se primjenjuju na zahtjeve koji zahtijevaju posebnu brzinu postupanja. Dakle, nacionalni sudovi država članica koji su dužni da primjenjuju pravo EU imaju mogućnost da privremeno obustave postupak u konkretnom predmetu i zatraže od suda EU prethodnu odluku o tumačenju norme koju treba primjeniti (a o kojoj se Sud nije ranije izjašnjavao) ili o valjanosti neke norme u koju sudiye posumnja. Poslije odluke suda EU nacionalni sud nastavlja postupak kojim rješava spor izvodeći konkretne posljedice iz odgovora koji je dobio. Ako je u pitanju tumačenje norme sudiya to može i sam učiniti ali ne može odlučivati o valjanosti pravne norme jer je to isključiva nadležnost suda EU.⁷ U postupku pridruživanja Crne Gore EU biće potrebno upoznavanje, ne samo odluka i standarda sudske prakse Suda EU, već i pravila o saradnji nacionalnih sudova i suda EU, a crnogorski zakonodavac *de lege ferenda* biće u obavezi da primjeni implementaciona pravila za prethodni postupak po kojima će postupati nacionalni sudovi prilikom obraćanja Evropskom sudu, saglasno članu 267 Ugovora o fukcionisanju EU. Imajući u vidu odredbe stava 2 i 3 člana 6 Ugovora o EU može se desiti da i strazburški i luksemburški sud odlučuju o istom pitanju, što je imalo za posljedicu različitu sudske praksu, koja se u novije vrijeme otklanja međusobnom saradnjom ova dva evropska suda.

⁷ T. Petrašević, I. Vuletić, Prethodni postupak pred Europskim sudom pravde i njegova implementacija u hrvatsko procesno pravo, Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske, br. 1/2014, str. 144 i dalje.

4. Osvrt na analizu nastavnog plana Pravnog fakulteta sačinjenu od strane Pravnog fakulteta Univerziteta u Ljubljani

Posljednjom izmjenom modela studiranja na UCG, u nastavni plan i program osnovnih studija na Pravnom fakultetu zadržan je predmet Porodično pravo, a uveden je jedan poseban predmet – Prava djeteta, ali na izbornom modulu. Pravni fakultet Univerziteta u Ljubljani je sačinio Analizu nedavno akreditovanog nastavnog plana i programa Pravnog fakulteta UCG u kome je istaknuto veliko poboljšanje u ostvarivanju cilja - njegove „evropeizacije“ u cjelini. U dijelu koji se odnosi na Porodično pravo nije bilo preporuka za izmjenu, osim komentara da izmjene koje su već učinjene u dovoljnoj mjeri uvode evropski element u silabus ovog predmeta.

Međutim, smatram da se prisustvo „evropskog“ elementa u silabusu ovog predmeta treba dodatno pojačati, dopuniti i aktuelizovati. Nastavni program predmeta Porodično pravo treba dopuniti analizom doku-menata EU i Savjeta Evrope i prakse Evropskog suda za ljudska prava i Suda EU. Odgovarajuće odredbe primarnog evropskog prava i određeni akti sekundarnog prava EU, kao i relevantna praksa, odnosno standardi Evropskog suda za ljudska prava i Suda EU moraju naći mjesto u programu predmeta Porodičnog prava.

5. Primjena iskustava i rezultata treninga, kao i studijskih posjeta u okviru CABUFAL-a

Može se konstatovati da gostujući predavači sa partnerskih institucija, u okviru treninga održanih na Pravnom fakultetu, nisu dali neposredan doprinos, ako se ima u vidu evropeizacija na planu izučavanja porodičnog prava, s obzirom na to da teme iz ove grane prava na treningu nijesu ni bile obrađivane, što se može reći za privatno pravo u cjelini, izuzev predavanja na Pravnom fakultetu u Splitu. Slično je i sa studijskim posjetama u kojima je autor ovih redova učestvovao i predavanja kojima je prisustvovao.

Međutim, svakako treba imati u vidu posredan doprinos, kako treninga tako i studijskih posjeta u okviru CABUFAL projekta. On se ogleda u razmjeni iskustava između predavača na partnerskim institucijama i analizi najboljih nastavnih praksi. Ova iskustva će svakako doprinijeti unaprijeđenju kvaliteta nastavnog procesa na Pravnom fakultetu UCG. Pored toga, uspostavljena saradnja među partnerskim institucijama predstavlja osnov za realizaciju budućih aktivnosti.

6. NAJBOLJE NASTAVNE PRAKSE

Jedan od primjera dobre nastavne prakse, a u svjetlu evropeizacije kurikuluma predmeta Porodično pravo, je program Evropskog porodičnog prava na Pravnom fakultetu u Zagrebu i Pravnom fakultetu u Splitu.

7. DOPUNA KURIKULUMA

Ključni izazovi na planu podsticanja studenta da razumije pravne pojmove, poziciju porodičnog prava Evropske unije u nacionalnom pravnom sistemu i odnos sa drugim granama prava.

Dopuna sadržaja programa Porodičnog prava treba da obuhvati naprijed navedeni pravni okvir Savjeta Europe i Evropske unije koji se odnosi na porodične odnose i prava djeteta, uključujući i standarde sudske prakse strasburškog i luksemburškog suda.

Cilj ovakve dopune nastavnog programa treba razumjeti kao potrebu saznanja integrativnih procesa u Evropi na pravnom nivou i sticanje produbljenih znanja o rješenjima porodičnog prava u Crnoj Gori, te upoređivanje sa pravnim rješenjima i standardima Povelje o osnovnim pravima EU i Evropske Konvencije o ljudskim pravima. Student bi nakon položenog predmeta mogao razlikovati smisao i modalitete Evropskog porodičnog prava u užem i širem smislu i procijeniti prednosti i nedostatke koje porodičnopravni sistem u Crnoj Gori pokazuje u komparaciji sa rješenjima usvojenim u EU i Savjetu Europe.

Naziv predmeta: PORODIČNO PRAVO				
Šifra predmeta	Status predmeta	Semestar	Broj ECTS kredita	Fond časova
	obavezni	III	6	4P+1V
<i>Studijski programi za koje se organizuje:</i> Pravne nauke – osnovne studije				
<i>Uslovljenost drugim predmetima:</i> Nema uslova				
<i>Ciljevi izučavanja predmeta:</i> Upoznavanje studenata sa osnovnim pojmovima i institutima porodičnog prava				
<i>Ime i prezime nastavnika i saradnika:</i> Prof. dr Radoje Korać				
<i>Metod nastave i savladanja gradiva:</i> Predavanja, vježbe, seminarски radovi, konsultacije, debatni časovi				
<i>SADRŽAJ PREDMETA</i>				

Najbolje prakse u podučavanju prava EU – CABUFAL

I nedelja	Osnovni pojmovi porodičnog prava. Sistematisacija porodičnog prava.
II nedelja	<u>Evropsko porodično pravo – stanje i perspektive. Praksa ECHR i CJEU.</u>
III nedelja	Porodica kao pravna ustanova. Pravo na slobodno roditeljstvo
IV nedelja	Brak, forma braka
V nedelja	Materijalni uslovi za punovažnost braka. Bračne smetnje
VI nedelja	Pravne posljedice braka. Lična prava i slobode supružnika
VII nedelja	Poništenje braka. Tužba za poništenje braka
VIII nedelja	Vanbračna zajednica
IX nedelja	Razvod braka. Postupak za razvod i poništenje braka
X nedelja	Roditeljsko pravo. Lišenje roditeljskog prava
XI nedelja	Prava djeteta. Utvrđivanje vanbračnog očinstva
XII nedelja	Usvojenje. Postupak zasnovajna usvojenja
XIII nedelja	Starateljstvo. Lišenje poslovne sposobnosti
XIV nedelja	Zakonsko izdržavanje. Ostvarivanje izdržavanja
XV nedelja	Imovinski odnosi bračnih drugova. Podjela bračne tekovine
XVII -XX nedelja	Posebni sudski postupci. Posredovanje u porodičnim odnosima. <i>Završni ispit, Popravni završni ispit</i>
<i>Obaveze studenta u toku nastave:</i> Studenti su obavezni da pohađaju nastavu i rade oba kolokvijuma	
<i>Literatura:</i> Korać, Radoje, Porodično pravo, Podgorica, 2011 Mladenović, Marko, Porodično pravo – knjiga I i II, Beograd, 1981 Ponjavić, Zoran, Porodično pravo, Beograd, 2014 Draškić, Marija, Porodično pravo i prava djeteta, Beograd, 2014 Kovaček-Stanić, Gordana, Upravno porodično pravo, Novi Sad, 2002 Bodiroga-Vukobrat, N. i dr., Europsko obiteljsko pravo, Zagreb, 2013 Carbinnier, J., Droit civil, Tome 2, La famille, l'enfant, le couple, Paris, 2002 Herring, J., Family Law, Pearson Longman, 2011 <i>Scherpe, Jens M., The present and future of European Family Law, vol. IV of European Family Law, 2016</i>	
<i>Oblici provjere znanja i ocjenjivanje:</i> Vježbe do 5 poena Sem. rad do 5 poena Kolokvijum do 40 poena Završni ispit do 50 poena	
Ocjene u zavisnosti od ukupnog broja poena E (50-59); D (60-69); C (70-79) B (80-89); A (90-100)	
<i>Posebne naznake za predmet:</i> nema	
<i>Ime i prezime nastavnika koji je pripremio podatke:</i> Prof. dr Radoje Korać	
<i>Napomena:</i> nema	

Ishodi učenja. Nakon što student položi ovaj ispit biće u mogućnosti da: prepozna značenje i objasni smisao najvažnijih instituta Porodičnog prava u pravnom sistemu; izdvoji i objasni osnovna načela uređenja bračnih i porodičnih odnosa; prepozna smisao i duh pozitivopravnih rješenja porodičnih odnosa i prava djeteta; uporedi nacionalna porodično-pravna rješenja kroz istoriju sa sadašnjim stanjem, kao i da uporedi pozitivna porodično-pravna rješenja sa inozemnim i nadnacionalnim rješenjima; objasni najvažnija prava djeteta i specifičnost postupaka njihove zaštite i objasni razloge donošenja porodično-pravnih propisa i identificuje pravce razvoja porodičnog prava; imenuje vrste postupaka u porodičnom pravu i prepozna njihovu osnovnu značenja i specifičnosti; prepozna i objasni uloge koje ima organ starateljstva u pamicama iz porodično-pravnih odnosa; upozna različite mјere zaštite djece bez roditeljskog staranja; upozna specifična pravila regulisanja imovinskih odnosa u bračnim, vanbračnim i porodičnim odnosima, prepozna vrste i specifičnosti zakonske obaveze izdržavanja.

Gordana Paović-Jeknić*

FINANSIJSKO PRAVO I PORESKO PRAVO EVROPSKE UNIJE U CRNOGORSKOM OBRAZOVNOM I PRAVNOM SISTEMU

1. UVOD

Većina autora danas smatra da je Evropska unija jedinstvena, nadnacionalna, međunarodna organizacija sui generis. Za razliku od drugih međunarodnih organizacija, Evropska unija raspolaže dijelom suvereniteta država članica, ima vlastite budžetske prihode, donosi pravne propise koji su obavezni za državne članice i može zaključivati ugovore sa trećim državama. Takođe, budžetima drugih međunarodnih organizacija finansiraju se njihovi administrativni troškovi, dok se budžetom Evropske unije preraspodjeljuje preko 90% sredstava državama članicama. Zbog toga budžet Evropske unije kao instrument finansiranja rashoda Evropske unije i budžetski prihodi imaju posebno mjesto u finansijsko-pravnom sistemu Evropske unije odnosno njenih sadašnjih i budućih država članica¹.

Principi legaliteta, autonomije komunitarnog pravnog poretka, supremacije, supsidijarnosti, proporcionalnosti i solidarnosti su osnovni principi koji se primjenjuju u Evropskoj uniji.

Princip legaliteta podrazumjeva pravilo da se Evropska unija zasniva na pravu, uz mogućnost institucija EU, država članica i pojedinaca da pokrenu postupak pred Evropskim sudom pravde sa ciljem da se provjeri bilo koji nezakoniti akt. Princip autonomije komunitarnog pravnog poretka znači da će se komunitarno pravo tj. evropski propisi primjenjivati jednakom u cijeloj Evropskoj uniji. Princip supremacije se ogleda u tome da u slučaju sukoba prava Evropske unije i nacionalnog prava država članica, prednost imaju odredbe prava Evropske unije. U vršenju svojih poslova i nadležnosti Unija može djelovati samo ako se ciljevi utvrđenih aktivnosti ne mogu ostvariti mjerama država članica, a to čini sadržinu principa supsidijarnosti. Princip proporcionalnosti znači da preduzete mjere ili sredstva koje koristi Evropska unija moraju biti proporcionalne cilju a

* Prof. dr Gordana Paović Jeknić je redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore.

¹ Vid.:M. Prokopijević, Evropska unija, Službeni glasnik, Beograd 2008. S. Stojanović, Budžet Evropske unije, Finansije 1-6/2006. Beograd, D.Djurić, Koheziona politika i pretpriistupna podrška Evropske unije, FOSI, Podgorica, 2009.

princip solidarnosti potrebu da države članice moraju raditi zajedno u cilju razvijanja političke solidarnosti i dr².

Evropske integracije Crne Gore podrazumjevaju integracije sa ekonomskog, pravnog i političkog aspekta, pri čemu posebnu važnost ima jačanje unutrašnje politike EU, u kojem poreski i budžetski sistem imaju posebnu ulogu. Zbog toga je prilikom usvajanja novog nastavnog plana i programa na Pravnom fakultetu Univerziteta Crne Gore, posebno mjesto u okviru osnovnih i studija zauzeo predmet Finansijsko pravo, a na master studijama Poresko pravo koji je u skladu sa procesom pridruživanja Crne Gore Evropskoj uniji proširen sa temama iz oblasti poreskog i budžetskog prava Evropske unije.

Preciznije, predmeti Finansijsko pravo i Poresko pravo na osnovnim i master studijama, sada su tako koncipirani da se studenti Pravnog fakulteta prvo upoznaju sa osnovnim institutima iz oblasti poreskog i budžetskog prava Crne Gore i savremenih zapadno-evropskih dražava, a zatim da usvoje znanja iz oblasti prava Evropske unije, počev od harmonizacije u oblasti posrednih i neposrednih poreza, pozitivnih i negativnih integracija u oblasti poreza (Ugovor EU, direktive, praksa Evropskog suda pravde) pa do budžeta Evropske unije (postupak sastavljanja, donošenja, izvršenja i kontrole budžeta EU, budžetskih principa i Evropskog Revisorskog suda).

Imajući sve ovo u vidu, a u kontekstu ostvarenja ciljeva postavljenih projektom CABUFAL-a, ova analiza ima nekoliko značajnih elemenata:

1. Osrt na Analizu nastavnog plana Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore, koja je u okviru projekta CABUFAL sačinjena od strane Pravnog fakulteta Univerziteta u Ljubljani, u dijelu koji se odnosi na predmet Finansijsko pravo na osnovnim studijama.

2. Primjena iskustava i rezultata treninga i studijskih posjeta u sklopu CABUFAL-a.

3. Ključni izazovi u dijelu promjena sadržaja predmeta Finansijsko pravo i Poresko pravo (Poresko i Budžetsko pravo EU), kao i na planu podsticanja studenata da razumiju ključne pravne pojmove, poziciju Poreskog i budžetskog prava Evropske unije u nacionalnom pravnom sistemu i odnos sa drugim granama prava.

4. Doprinosi "evropeizacije" nastave na predmetu Finansijsko pravo i Poresko pravo (Poresko i Budžetsko pravo EU), uz uvođenje modernih nastavnih metoda i prakse, što je rezultat aktivnosti CABUFAL-a.

² Vid.: G.Đurović, Evropska unija i Crna Gora, Univerzitet Crne Gore-Ekonomski fakultet, Podgorica 2012.

2. OSVRT NA ANALIZU NASTAVNOG PLANA OD STRANE PRAVNOG FAKULTETA UNIVERZITETA U LJUBLJANI

Pravni fakultet Univerziteta u Ljubljani je u okviru projekta CABUFAL uradio analizu nastavnog plana i programa Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore, pa i analizu sadržaja predmeta Finansijsko pravo koji se izučava u okviru osnovnih (*bachelor*) studija. U toj analizi se posebno ističe da se predmet Finansijsko pravo bavi porezima i upravljanjem budžetom što već predstavlja "evropski element". S tim u vezi treba istaći, da je ovo svojevrsna potvrda činjenice da je sadržaj predmeta Finansijsko pravo u velikoj mjeri kompatibilan sa istim ili sličnim kursevima na evropskim univerzitetima, jer se bavi najvažnijim institucijama javnih finansija: porezom i budžetom i to na moderan i "evropski" način. Tako da studenti Pravnog fakulteta na sveobuhvatan i sistematican način već na osnovnim studijama izučavaju najvažnije institute poreskog i budžetskog prava Crne Gore i savremenih zapadno-evropskih država.

Razmišljajući o daljem unaprijeđenju kursa Finansijsko pravo, a imajući u vidu preporuke i sugestije Pravnog fakulteta Univerziteta u Ljubljani o potrebi uvođenja nastavnih jedinica iz oblasti prava Evropske unije u Nastavni plan i program Pravnog fakulteta UCG, ukazala se odlična prilika da se predloži proširivanje i konkretizacija kurikuluma predmeta Finansijsko pravo sa temama iz oblasti poreskog i budžetskog prava Evropske unije, kao što su: harmonizacija u oblasti posrednih i neposrednih poreza, harmonizacija u domenu poreske saradnje, pozitivna integracija u oblasti poreza (Ugovor EU, direktive), negativna integracija u oblasti poreza (praksa Evropskog suda pravde), eliminisanje dvostrukog oporezivanja. Nadalje, struktura budžeta Evropske unije, postupak sastavljanja i donošenja budžeta Evropske unije (od Evropske komisije pa do Savjeta Evropske unije i Evropskog parlamenta), zaključno sa izvršenjem budžeta i budžetskom kontrolom u Evropskoj uniji (Finansijski kontrolori i Evropski revizorski sud (The Court of Auditors).

Takođe, imajući u vidu naziv kursa, profesori Pravnog fakulteta Univerziteta u Ljubljani predlažu da se dodaju nove nastavne jedinice koje se odnose na: zajedničko tržište finansijskih usluga i proces harmonizacije, o novim inicijativama i legislativi o finansijskim uslugama EU, sa diskusijom o ulogama i obavezama banaka. Uvažavajući navedene sugestije i predloge, napominjemo da se u finansijskoj teoriji finansije dijele na finansije u užem i širem smislu. Finansije u užem smislu obuhvataju javne finansije i podrazumjevaju finansijsku djelatnost države tj. finansijsku privrednu usmjerenu na prikupljanje novčanih sredstava za finansiranje javnih

rashoda, dok finansije u širem smislu obuhvataju javne finansije države, poslovne finansije (individualnih preduzetnika i preduzeća) i monetarne finansije (Centralne banke, poslovnih banaka i osiguravajućih društava).³ Imajući sve ovo u vidu, a prihvatajući romansko-germansku pravnu teoriju i praksu, na Pravnom fakultetu Univerziteta Crne Gore se izučava poresko i budžetsko pravo u okviru jedinstvenog predmeta Finansijsko pravo. S druge strane, uvažavamo realne potrebe i evropski put Crne Gore, da se u okviru ovog kursa blagovremeno razmotre i dodaju navedeni predlozi i gradivo iz oblasti monetarnih finansija i finansija EU.

Konačno, uvažavajući predlog uvođenja dodatne inostrane literature koje su da li profesori Pravnog fakulteta Univerziteta u Ljubljani, pored domaćih autora uključiti i inostrane autore posebno u dijelu prava Evropske unije.

3. PRIMJENA ISKUSTAVA I REZULTATA TRENINGA I STUDIJSKIH POSJETA U SKLOPU CABUFAL-a

Za vrijeme trajanja projekta CABUFAL na predavanjima, radionicama i tokom studijskih posjeta, imali smo priliku da se upoznamo sa iskustvima i dobrom nastavnom praksom na partnerskim univerzitetima u regionu i Evropi (London, Saarbrucken, Ljubljana, Zagreb, Split, Skoplje). Glavni cilj je bio prenošenje znanja i iskustava, kao i unaprijeđenje kvaliteta nastave i obrazovnog programa na Pravnom fakultetu Univerziteta Crne Gore. Ono što je poseban doprinos ovog projekta je uočena potreba za većom "evropeizacijom" kurikuluma velikog broja predmeta na Pravnom fakultetu, da bi cijelokupni nastavno-obrazovni proces odnosno nastavni plan i program na Pravnom fakultetu Univerziteta Crne Gore bio kompatibilan sa nastavnim planom i obrazovnim metodama fakulteta sa evropskih univerziteta. Iako u okviru projekta CABUFAL nije bilo predavača specijalizovanih za pitanja poreza i budžeta tj. na predavanjima profesora sa partnerskih univerziteta koji su gostovali na Pravnom fakultetu u Podgorici i studijskim posjetama nijesu bile teme vezane za Finansijsko pravo i Poresko pravo, ipak je sve ono što se čulo i vidjelo u okviru formalnih i neformalnih susreta i analiza uticalo da se na drugačiji i evropskiji način sagleda sadržina ovih predmeta. Kao rezultat imamo predložene izmjene i unaprijeđenje kurikuluma predmeta Finansijsko pravo, sa nastavnim jedinicama koje se bave poreskim i budžetskim pravom Evropske unije.

³ D. Popović, Nauka o porezima i poresko pravo, COLPI Budimpešta i Savremena administracija, Beograd 1997, str.1

Takođe, u cilju praćenja savremenih tendencija u oblasti visokog obrazovanja, podizanja ukupnog nivoa obrazovanja i kvaliteta nastave na Pravnom fakultetu Univerziteta Crne Gore, kroz brojne prezentacije i dijalog profesora i saradnika Pravnog fakulteta sa profesorima sa partnerskih univerziteta, jasno je ukazano na značaj i potrebu uvođenja praktične nastave, što omogućava studentima da se u toku školovanja upoznaju i steknu praktična znanja i iskustva o pojedinim pravnim institutima.

Konačno, privilegija koju smo imali slušajući predavanja uvaženih profesora sa partnerskih univerziteta i dobro organizovane studijske posete, dragocijeni su za buduću naučno-istraživačku i pedagošku djelatnost na Pravnom fakultetu, koja u godinama koje slijede treba da još intenzivnije prati i primjenjuje tendencije i standarde u oblasti evropskog visokog obrazovanja.

4. FINANSIJSKO PRAVO I PORESKO PRAVO EVROPSKE UNIJE NA PRAVNOM FAKULTETU UNIVERZITETA CRNE GORE- STANJE I IZAZOVI

Kao što je već rečeno, na osnovnim studijama na Pravnom fakultetu Univerziteta Crne Gore u okviru predmeta Finansijsko pravo, studenti izučavaju osnovne institucije javnih finansija: poreze, javne prihode, javne rashode i budžet. Preciznije, novim akreditovanim Nastavnim planom i programom na Pravnom fakultetu je predviđeno da svi studenti na osnovnim studijama na predmetu Finansijsko pravo stiću znanja o osnovnim pitanjima iz oblasti poreza i bužeta uključujući i druge javne prihode (doprinose, takse i javni zajam) kao i javne rashode. Na taj način studenti imaju mogućnost da razumiju javne prihode odnosno poreze kao najvažnije prihode savremenih država. Počev od pojma poreza, opravdanja poreza, poreske terminologije i principa oporezivanja, preko efekata i ciljeva poreza, evazije poreza pa do podjele poreza i dvostrukog oporezivanja.

Nadalje, u drugom dijelu predmeta Finansijsko pravo studentima se daje mogućnost da analiziraju javni zajam (opšta obilježja javnog zajma, razlike između privatnog i javnog zajma, tehnike javnog zajma, konverziju i konsolidaciju i granice zaduživanja) kao i javne rashode Crne Gore i savremenih država (podjelu javnih rashoda, strukturu i uzroke porasta javnih rashoda i dr). Posebno mjesto u ovom dijelu predmeta zauzima budžet i budžetsko pravo, tako da se studenti prvo upoznaju sa osnovnim karakteristikama budžeta i budžetskog prava, postupkom sastavljanja, donošenja i izvršenja budžeta, kontrolom trošenja budžetskih sredstava i budžetskim principima (Crna Gora i uporedna iskustva).

Prihvatajući sugestiju koja je data u analizi predmeta na osnovnim studijama na Pravnom fakultetu Univerziteta Crne Gore, od strane Pravnog fakulteta Univerziteta u Ljubljani kojom se potenciraju "evropski elementi", trebalo bi proširiti i precizirati kurikulum predmeta Finansijsko pravo, posebno naglašavajući nastavne jedinice prvo iz oblasti budžeta Evropske unije. Na taj način bi se postigla potrebna evropeizacija u jednom dijelu ovog predmeta, a svi studenti osnovnih studija na Pravnom fakultetu stekli bi potrebna znanja o najvažnijim pitanjima budžeta i bužetskog prava Evropske unije. Od budžetskih prihoda i rashoda, postupka sastavljanja i donošenja budžeta Evropske unije (od Evropske komisije pa do Savjeta Evropske unije i Evropskog parlamenta), zaključno sa izvršenjem budžeta i budžetskom kontrolom u Evropskoj uniji (Finansijski kontrolori kao vrsta interne -unutrašnje i preventivne kontrole trošenja budžetskih sredstava u EU i Evropski revizorski sud (The Court of Auditors) kojeg danas mnogi sa pravom zovu "finansijska savjest Evrope" i dr.

S druge strane, Pravni fakultet Univerziteta Crne Gore prateći evropske trendove u oblasti visokog obrazovanja i reformišući svoj nastavni plan, uveo je u okviru master studija (Poslovno pravo) predmet Poresko pravo. Cilj je da na kraju ovog kursa odnosno predmeta, studenti koji su izabrali ovo usmjerenje budu sposobljeni da razumiju i da raspravljaju o najvažnijim elementima poreskog prava Crne Gore i poreskog prava Evropske unije, posebno u dijelu harmonizacije u domenu posrednih i neposrednih poreza i da poznaju praksu Evropskog suda pravde. Tako da je predmet Poresko pravo sada koncipiran na način da se studenti prvo upoznaju sa poreskim pravom kao dijelom pravnog sistema, da prihvate principe poreskog prava izvedene iz Ustavnog principa vladavine prava. Takođe, da analiziraju poreski postupak i poresko-pravni odnos od nastanka poreske obaveze do naplate poreza, stranke u poresko-pravnom odnosu a posebno poresko - imovinski odnos, poresko-upravni odnos i sukob poreskih zakona. Nadalje, studenti treba da nauče da razlikuju pojedine vrste poreza (porezi na imovinu, porezi na dohodak, porezi na potrošnju i dr.) u okviru poreskog sistema Crne Gore i savremenih država i što je najvažnije da sa upoznaju sa najznačajnijim pitanjima iz Poreskog prava Evropske unije kao što su: harmonizacija u oblasti posrednih i neposrednih poreza, harmonizacija u domenu poreske saradnje, pozitivna integracija u oblasti poreza (Ugovor EU, direktive), negativna integracija u oblasti poreza (praksa Evropskog suda pravde), eliminisanje dvostrukog oporezivanja, kao i da poznaju praksu Evropskog suda pravde i Evropskog revizorskog suda u oblasti poreza i izvršenja budžeta EU.

Ono što je veliki doprinos i objektivni rezultat projekta CABUFAL je potreba za ponovnim preispitivanjem nastavnog plana i programa na Pravnom fakultetu UCG (osnovne studije), odnosno potreba za postojanjem ovako koncipiranim predmetom na master studijama. Iako na predavanjima profesora sa partnerskih univerziteta koji su gostovali na Pravnom fakultetu u Podgorici i studijskim posjetama nijesu bile teme vezane za Finansijsko pravo i Poresko pravo, ipak je sve ono što se čulo i vidjelo u okviru formalnih i neformalnih susreta i analiza uticalo da se na drugačiji i evropskiji način sagleda sadržina ovih predmeta. Ispravnost ovakvog mišljenja potvrđuje i čvrsto opredeljenje Crne Gore da bude sledeći član velike evropske porodice i da svoj pravni sistem uskladi sa pravom Evropske unije. Konkretno, navedene nastavne jedinice koje se odnose na poresko pravo EU (harmonizacija u oblasti posrednih i neposrednih poreza, harmonizacija u domenu poreske saradnje, pozitivna integracija u oblasti poreza (praksa Evropskog suda pravde), eliminisanje dvostrukog oporezivanja i sl.) opravdano bi trebalo "vratiti" sa master studija na osnovne studije. Na taj način će se omogućiti svim studentima Pravnog fakulteta (a ne samo onima koji su izabrali master studije-Poslovno pravo) da steknu osnovna znanja iz oblasti poreskog i budžetskog prava Evropske unije, i to u okviru predmeta Finansijsko pravo.

Konačno, na master studijama mogao bi ostati predmet koji bi se sadržinski bavio nastavnim jedinicama koje se odnose na pojedinačne vrste poreza, poresku administraciju i poreski postupak, ojačan kvalitetnom praksom u državnim organima (Uprava carina Crne Gore i Poreska uprava Crne Gore sa kojima imamo uspješnu saradnju već dugi niz godina i pozitivne reakcije studenata).

INFORMACIONA LISTA – FINANSIJSKO PRAVO

Naziv predmeta:		Finansijsko pravo		
Šifra predmeta	Status predmeta	Semestar	Broj ECTS kredita	Fond časova
	Obavezni	IV	6	4P+IV
Studijski programi za koje se organizuje: Osnovne studije Pravnog fakultet (studije traju 6 semestara, 180 ECTS kredita)				
Uslovljenost drugim predmetima: Nije uslovljen položenim ispitom iz drugog predmeta				
Ciljevi izučavanja predmeta: Na kraju kursa iz ovog predmeta studenti treba da budu sposobljeni da definišu i razumiju osnovne institucije Finansijskog prava, odnosno osnovne elemente poreskog i budžetskog prava (Crna Gora i uporedna iskustva), da poznaju sistem javnih prihoda i strukturu javnih rashoda, da objasne osnovna pitanja poreza: od poreske terminologije, ciljeva, efekata poreza i poreskih principa pa do opšte klasifikacije poreza, evazije poreza i dvostrukog oporezivanja, da poznaju javni zajam kao i budžet i budžetsko pravo: postupak				

Gordana Paović-Jeknić

sastavljanja, donošenja i izvršenja budžeta kao i budžetsku kontrolu. Da razumiju poresko i budžetsko pravo Evropske unije: harmonizaciju u domenu posrednih i neposrednih poreza, pozitivnu integraciju u oblasti poreza (Ugovor EU, direktive), negativnu integraciju u oblasti poreza (praksa Evropskog suda pravde) kao i budžet EU, budžetske prihode i rashode, postupak sastavljanja, donošenja, izvršenja i kontrolu izvršenja budžeta Evropske unije i dr.

Ime i prezime nastavnika : Prof.dr Gordana Paović-Jeknić

Metod nastave i savladavanja gradiva: Metodi nastave uključuju predavanja nastavnika i stručnjaka iz prakse, praksu u državnim organima, vježbe, diskusije i istraživanja, seminarske radove, kao i individualne zadatke i aktivnosti .

Praktična nastava: Obavlja se u dijelu časova predviđenim za predavanja(10 časova) i na vježbama (15 časova) i obuhvata: predavanja gostujućih predavača i stručnjaka iz prakse, boravak i praksu u Poreskoj upravi, Upravi carina, Državnoj revizorskoj instituciji, Skupštini Crne Gore i Ministarstvu finansija, kao i analizu najvažnijih elemenata poreskog i budžetskog prava Evropske unije.

SADRŽAJ PREDMETA

I nedelja	Javne finansije i finansijsko pravo, karakteristike finansijske privrede, lokalne finansije, javni prihodi, istorijski razvoj, podjela javnih prihoda, pojam poreza, poreska terminologija,
II nedelja	Principi oporezivanja, efekti oporezivanja, ciljevi oporezivanja, izbjegavanje plaćanja poreza (poreska evazija), klasifikacija poreza, dvostruko oporezivanje, ostali javni prihodi
III nedelja	Praktična nastava - praksa u državnim organima-gostujuće predavanje poreskog stručnjaka
IV nedelja	I kolokvijum,
V nedelja	Poresko pravo EU, harmonizacija u domenu posrednih i neposrednih poreza, harmonizacija u domenu poreske saradnje, sukob poreskih zakona, eliminisanje dvostrukog oporezivanja
VI nedelja	Pozitivna integracija u oblasti poreza (Ugovor EU, direktive), negativna integracija u oblasti poreza (praksa Evropskog suda pravde)
VII nedelja	Praktična nastava- praksa u državnim organima
VIII nedelja	Popravni I kolokvijum;
IX nedelja	Javni zajam, tehnika javnog zajma, granice zaduženja, javni rashodi, uzroci porasta javnih rashoda, podjela javnih rashoda, struktura javnih rashoda,
X nedelja	Budžet i budžetsko pravo, istorijski razvoj budžeta, budžetski principi (statički i dinamički)
XI nedelja	Postupak sastavljanja, donošenja, izvršenja i kontrola izvršenja budžeta (Crna Gora i uporedna iskustva)
XII nedelja	Praktična nastava (analiza praktičnih primjera iz oblasti budžeta i bužetskog prava -praksa u državnim organima- predavanje stručnjaka za pitanja budžeta)
XIII nedelja	Budžet i budžetsko pravo Evropske unije, razlika između budžeta Evropske unije i nacionalnih budžeta, pojam finansijske perspektive, budžetski principi
XIV nedelja	Postupak sastavljanja, donošenja i izvršenja budžeta Evropske unije (od Evropske komisije do Savjeta Evropske unije i Evropskog parlamenta)
XV nedelja	Struktura budžeta Evropske unije (prihodi budžeta EU), budžetski rashodi,
XVI-XIX nedelja	Budžetska kontrola u Evropskoj uniji, finansijski kontrolori, Evropski revizorski sud, Evropski parlament Završni ispit Popravni ispitni rok

Opterećenje studenata

Najbolje prakse u podučavanju prava EU – CABUFAL

<p><u>Nedeljno</u></p> <p>6 kredita x 40/30 = 8 sati</p> <p>Struktura:</p> <p>4 sata predavanja 1 sat vježbi 3 sata samostalnog rada</p>	<p><u>U semestru</u></p> <p>Nastava i završni ispit: (8 sati) X 16 = 128 sati</p> <p>Neophodne pripreme prije početka semestra (administracija, upis, ovjera) 2 x (8sati)= 16 sati</p> <p>Ukupno opterećenje za predmet 6x30 = 180 sati</p> <p>Dopunski rad za pripremu ispita u popravnom ispitnom roku, uključujući i polaganje popravnog ispita <u>od 0 do 30 sati</u></p> <p>Struktura opterećenja</p> <p>128 sati (nastava) + 16 sati (priprema) + 30 sati (dopunski rad)</p>
<p>Obaveze studenata u toku nastave: Studenti su obavezni da pohađaju nastavu, obavljaju praksu, učestvuju u debatama i izradi testova. Studenti koji pripremaju seminarски rad javno ga brane, dok ostali studenti učestvuju u debati nakon prezentacije rada.</p>	
<p>Literatura:</p> <p>Osnovna:</p> <p>D. Aleksić- G. Paović Jeknić, Finansije i finansijsko pravo, Univerzitet Crne Gore, Pravni fakultet, Podgorica 2001.</p> <p>D. Popović, Poresko pravo, Univerzitet u Beogradu, Pravni fakultet, Beograd 2015</p> <p>G. Paović -Jeknić, Budžetsko pravo, Univerzitet Crne Gore, Pravni fakultet Podgorica 2007.</p> <p>G.Ilić Popov, Poresko pravo Evropske unije, Službeni glasnik, Beograd 2004.</p> <p>J.Šimović –H.Šimović, Fiskalni sustav i fiskalna politika EU, Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet 2006.</p> <p>S Stojanović, Finansiranje Evropske unije, Službeni glasnik Beograd 2008.</p> <p>M.Helminem, EU Tax Law- direct taxation2018, IBFD, october 2018,</p> <p>Dodatna:</p> <p>D. Popović, Nauka o porezima i poresko pravo, Univerzitet u Beogradu, 2007</p> <p>G. Paović -Jeknić, Budžetska kontrola, Univerzitet Crne Gore, Podgorica 2000.</p> <p>Gianni de Luca, Diritto tributario, Ed.Simone, Napoli 2002.</p> <p>B. Jelčić i grupa autora, Finansijsko pravo i finansijska znanost, Narodne novine, Zagreb 2002.</p> <p>G.Đurović, Evropska unija i Crna Gora, Univerzitet Crne Gore, Ekonomski fakultet 2012.</p> <p>D.Đurić, Koheziona politika i prepristupna podrška Evropske Unije, FOSI, Podgorica 2009.</p> <p>M.Prokopijević, Evropska unija, Službeni glasnik, Beograd 2008.</p> <p>Mattehias Haentjens-Pierre de Gioia-Carabellese, European banking and Financial law, Routledge 2015.</p>	
<p>Oblici provjere znanja i ocjenjivanje:</p> <p>I kolokvijum do 50 poena (studentu koji polaže popravni kolokvijum poništavaju se poeni sa redovnog kolokvijuma)</p> <p>Završni ispit do 40 poena</p> <p><u>Seminarski rad i praktična nastava do 10 poena</u></p>	
<p>Ime i prezime nastavnika koji je pripremio podatke: Prof. dr Gordana Paović-Jeknić</p>	
<p>Napomena: Sve dodatne informacije moguće je dobiti na časovima predavanja, vježbi, konsultacija ili na www.pravni.ucg.ac.me</p> <p>Uporedivost:</p> <p>Beograd:http://www.ius.bg.ac.rs</p> <p>Maribor:http://www.pf.um.si/sl</p>	

Aneta Spaić*

MEĐUNARODNO POSLOVNO PRAVO U CRNOGORSKOM OBRAZOVNOM I PRAVNOM SISTEMU

1. UVOD - PREDMET I CILJEVI ANALIZE

Evropsko-integrativni proces Crne Gore, sa podrazumijevanom harmonizacijom crnogorskog u odnosu na evropsko pravo, je efektivno otpočeo 2010. godine, potpisivanjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju između EU, njenih država članica i Crne Gore (u daljem tekstu: Sporazum).¹ Ovim dokumentom Crna Gora se obavezala na usklađivanje svog zakonodavstva, stavova i politika u svim oblastima saradnje, shodno principima vladavine prava, ljudskih prava i građanskih sloboda. Konkretno, članom 72 glave VI - *Uskladjivanje zakonodavstva, sprovodenje zakona i pravila o konkurenciji*, Crna Gore se obavezala na proces usklađivanja postojećeg zakonodavstva u Crnoj Gori sa zakonodavstvom Zajednice.²

Dakle, punopravno članstvo Crne Gore u EU, podrazumijeva ne samo usklajivanje zakonodavstva i njegovo efikasno sprovođenje, već i generisanje svijesti o obavezi poštovanja "prava i obaveza građana i institucija inherentnih evropskom prostoru".³ Nacionalne politike, instituti, proistekli iz evropskog prostora, sve više podrazumijevaju znanja i vještine potrebne za šira regionalna, odnosno evropska tržista, te kao takva moraju biti plasirana u prostoru visokog obrazovanja. Pravni fakultet kao najznačajnija visoko - obrazovna institucija u svakom društvu, pokazno pa i suštinski, mora uputiti na optimalne načine sticanja konkurenčkih sposobnosti i studenata Pravnog fakulteta, koji će im iz pozicija pravnika –

*Prof.dr Aneta Spaić je vanredni profesor Pravnog profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore.

¹ Crna Gora je potpisala Sporazum 2007. godine. Međutim, Sporazum je počeo da obavezuje kada su ga sve države članice EU potpisale - 1. maja 2010. godine.

² Ovo usklađivanje postojećih i budućeg zakona s pravnim propisima – *acquis*, se sprovodi u nekoliko faza u oblastima finansija, pravosuđa, slobode, bezbjednosti, trgovine i obrazovanja.

³Silabus Pravnog fakulteta Univerziteta u Zagrebu, dostupno na: <https://www.pravo.unizg.hr/EJP/euwto>, https://www.pravo.unizg.hr/EJP/studiji_studies/pravo_eu_pred_sudovima

sudija, tužilaca, notara i drugih pravničkih pozicija, biti potrebna na evropskom tržistu, koje zahtjeva poznavanje *acquis-a*.

Takodje, shodno ciljevima saopštenim kroz poglavlje 26 – koje se odnosi na *Obrazovanje i kulturu*, Crna Gora u svoj nacionalni prostor uključuje segment obrazovne politike EU, školovanje i osposobljavanje u skladu s novim zahtjevima EU tržišta, kreiranje visokokvalitetnog obrazovanja, poboljšanje studentskih kompetencija zasnovanih i na praktičnom znanju, poboljšanje obrazovne infrastrukture, profesionalnog znanja, kompetencija nastavnika, kao i razvijanje sistema praćenja i unapređenja kvaliteta obrazovanja.⁴

Iako okončan postupak reforme i akreditacije u 2017.godini, isti nije u adekvanoj mjeri dao odgovor na potrebe za evropeizacijom kurikuluma pojedinih predmeta. Izmjena kurikuluma koja znači inkorporisanje EU elemenata u silabuse nametnula se kao svojevrsan cilj CABUFAL-a. Dodatno, sticanje adekvatnih vještina i znanja predmetnih nastavnika i studenata su dodatni razlozi koji su opredijelili da Pravni fakultet Univerziteta Crne Gore (u daljem tekstu: PF) pristupi sveukupnom procesu evropeizacije nastavnog plana.⁵ CABUFAL projektni zadatak pripreme i izrade ove publikacije je podrazumijevao:

- CABUFAL analizu predmeta nastavnog plana osnovnih studija Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore po unaprijed definisanoj dinamici i fazama. Ista je prvobitno sačinjena od strane Pravnog fakulteta u Univerziteta u Ljubljani, redigovana-dopunjena od strane institucija konzorcijuma, i konačno, kroz Prijedloge izmjena pojedinačnih silabusa konkretizovana.
- Prikaz uporednih praksi i sadržaja u okviru kojih se izučavaju različite komponente međunarodnog poslovnog prava.

2. OSVRT NA INDIVIDUALNU ANALIZU SILABUSA MEĐUNARODNOG POSLOVNOG PRAVA PONUĐENOG OD PREDMETNOG NASTAVNIKA

CABUFAL projektom predviđena evropeizacija kurikuluma Pravnog fakulteta UCG je otpočela individualnom analizom svakog od pre-

⁴ Poglavlje 26 – Obrazovanje kultura je privremeno otvoreno i zatvoreno 15.aprila 2013. godine, dostupno na: <https://www.eu.me/mn/26/item/71-poglavlje-26-obrazovanje-i-kultura>

⁵ Ovaj postupak je započeo prvobitnim preispitivanjem tekućih – reformisanih silabusa, a završće se njihovom izmjenom kroz priloge najboljih praksi izučavanja prava EU, do 30 ECTS kredita.

dmeta na osnovnim studijama, koja je, na početku projekta, uputno sugerisala različite instrumente i načine približavanja silabusima uporednih sistema.⁶ Postupak unošenja EU elemenata se manifestuje ne samo kroz promijenjeni naziv nastavne jedinice, već kroz izmjenu sadržine izučavane materije. Revidirana nastavna jedinica saopštena i kroz njen naziv bi mogla biti dodata na postojeću ili tretirana kao nezavisna, pa su se neki od prijedloga izmjene odnosili na: Pravno regulisanje međunarodnog poslovanja uz EU biznis regulativu kroz osnivačke ugovore i osnovne principe: Slobode kretanje roba, usluga i kapitala, ljudi; međunarodne organizacije kao subjekt Međunarodnog poslovno prava⁷ - a dopunjena sa EU kao posebnim akterom međunarodnog poslovanja; STO kao subjekt MPP-a, medjunarodne kompanije dopunjene postupkom osnivanja EU kompanije; Prekogranična povezivanja; Pravo investicija uz posebno razmatranje sporazuma nove generacije, nastalih sporova, pravo konkurencije, sa posebnim dopunjena sa Relevantna EU regulativa (Sporazumi, Uredbe, Odluke), Arbitražno pravo.

Prema ocjeni eksternih evaluatora – konzorcijum partnera ovako predložena struktura Međunarodnog poslovног prava je ekstenzivno postavljena, te iziskuje reduciranje materije obuhvaćene nastavnim jedinicama.

3. MEDUNARODNO POSLOVNO PRAVO NA PRAVNOM FAKULTETU UNIVERZITETA CRNE GORE – STANJE I IZAZOVI

Predmet Međunarodno poslovno pravo (u daljem tekstu: MPP) se po prvi put našao u nastavnom planu Pravnog fakulteta, akreditacijom svih fakultetskih jedinica Univerziteta Crne Gore, juna 2017. Tako, predmet MPP situiran je u VI semestru, sa opterećenjem od 6 ECTS kredita - 4+1. Drugim riječima, nijedan alumnista Pravnog fakulteta nije bio izložen sadržini predmeta koja se po prvi put uvrstava u silabus nastavnog plana na trećoj godini osnovnih studija, na modulu za privatno pravo. Akreditovani - aktuelni silabus za predmet na osnovnim studijama MPP,

⁶ Nastavnici su predložili da se proces evropeizacije sproveđe kroz četiri značajna segmenta: 1) Izmjene strukture postojećih nastavnih jedinica; 2) Uvođenje novih nastavnih jedinica; 3) Ustanovljavanje dodatnih bibliografskih obaveznih i fakultativnih naslova; 4) Dopune ciljeva, ishoda, sadržine i uporedivosti predmeta.

⁷ Naziv predmeta regionalno i pa i globalno posmatrano može biti različit - Međunarodno poslovno pravo, Međunarodno trgovinsko pravo ili Pravo međunarodnih poslovnih transakcija.

koncipiran je po tradicionalnom regionalnom modelu svih udžbenika i nastavnika zemalja regiona, te se isti može dijeliti na dva dijela: *Standardni* (tradicionalni) i *fluktuirajući* segment silabusa.

Zajednički denominator sadržine svih razmatranih silabusa – tradicionalni dio - podrazumijeva sagledavanje cjelokupnog pravnog okvira koji se odnosi na konvencijsko pravo kako globalnog tako poslovnog prava i EU pravni okvir u kojima se odvijaju poslovne transakcije između poslovnih subjekata. Takodje, zajednički sadržalac obuhvata i obradu sljedećih tema: Nova *Lex mercatoria*, harmonizacija ugovornog prava EU, međunarodne organizacije (od opšeg značaja, finansijske organizacije, o značaju za Grupaciju Svjetske banke, regionalne ekonomski integracije), država (*de iure imperii* i *de iure negotii*), kompanije (Nacionalna, strana pravna lica, transnacionalne kompanije), svjetska trgovinska organizacija (STO), sporazuma o osnivanju multilateralne trgovinske organizacije, odnos GATT-a i STO-a, ostali multilateralni trgovinski sporazumi, rješavanje sporova u STO, međunarodni trgovinski ugovori, ugovor o međunarodnoj prodaji robe – CISG, prateći ugovori međunarodnoj kupoprodaji, finansijski lizing, faktoring i franšizing.

Drugi dio silabusa se odnosi na nastavne jedinice koji predstavaljuju preludijume samostalnih pravnih disciplina kao što su: Pravo investija (međunarodno pravo investicija sa posebnim osvrtom na ICSID i investicionih arbitraža, ulogu ECJ - Achmea i drugi EU predmeti), Međunarodno arbitrašno pravo, Pravo konkurenkcije. Sve tri cjeline se nalaze u akreditovanom silabusu Pravnog fakulteta – drugom ciklusu studija – master studija.⁸ Ovakva koncepcija Međunarodnog poslovnog prava omogućava da studenti već na osnovnim studijama, u okviru Međunarodnog poslovnog prava, dobiju osnovna znanja o posebnim disciplinama koje će se detaljnije proučavati sa masteru.

4. PRIMJENA ISKUSTAVA IZ CABUFAL-a - DALJA EVROPEIZACIJA NASTAVNIH PLANNOVA IZ OBLASTI MEDJUNARODNOG POSLOVNOG PRAVA

Evropeizacija nastavnog plana ne obuhvata samo inaugurisne EU elemenata – nastavnih jedinica u silabusima tradicionalnih pravnih disciplina, već i u plasiraju najboljih naučnih metoda proučavanja istih. CABUFAL iskustva u sagledavanju i promatranju silabusa i metodoliških alatki referentnih za EU pravne fakultete su u mnogome koristila u kreiranju

⁸ Pocetak izučavanja ovih materija u mnogome podrazumijeva prethodno usvojene elemente EU prava (izvore, nadležnosti).

konačnog Prijedloga izmjene tekućeg silabusa. CABUFAL je kroz dvije komponente aktivnosti – 1) treninga, i 2) studijskih posjeta uz bilateralne nastavničke konsultacije, proces evropeizacije kurikuluma učinio efikasnim, svrshodnim i željenim.

- 1) Pravni fakultet Univerziteta Crne Gore je kroz projekat CABUFAL realizovao – ugostio dvanaest predavača koji su na različite teme sa fokusom na EU elemente obučavali akademski kadar Pravnog fakulteta.⁹ Iako nijedan od gostiju nije izvorno anagažovan na predmetu Međunarodno poslovno pravo, neka od predavanja su u značajnoj mjeri odgovorila na sadržinu pojedinih nastavnih jedinica, te tako olakšali selekciju tema i izbor materijala.
- 2) Druga komponenta CABUFAL –a je podrazumijevala studijske posjete uz nastavničke konsultacije. U tom su smislu posebno značajne i vrijedne bile posjete i sagledavanje silabusa Evropa Institutu Univerziteta u Saarland-u, Iustinianus Primus Pravnom fakultetu u Skoplju, Pravnom fakultetu Univerziteta u Splitu,¹⁰ Pravnom fakultetu Univerziteta u Ljubljani,¹¹ Pravnog fakulteta Univerziteta u Zagrebu.¹²
- 3) Takođe, značajni za opredjeljivanje i selekciju predmetne materije su silabusi pravnih fakulteta koji nijesu neposredno razmatrani kroz projekat: Silabusi Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu,¹³ Pravnog fakulteta Univerziteta u Rijeci,¹⁴ kao i silabusa Pravnog fakulteta Univerziteta u Maastrichtu.¹⁵

⁹ Regent Univerzitet (Mireille Hebing, Neven Andjelic, Yossi Mekelberg), Pravni fakultet Univerziteta u Ljubljani (Prof. dr Vasilka Sancin, Dr Masa Kovic Dine), Iustinianus Primus Pravni fakultet (Karolina Ristova AAsterud, Jadranka Dabovic Anastayovska), Pravni fakultet Univerziteta u Splitu (Petar Bačić, Arsen Bačić)

Pravni fakultet Univerziteta u Zagreb (Mihovil Škarica, Ksenija Grubišić, Marko Jurić).

¹⁰Pravni fakultet Univerziteta u Splitu, dostupno na: <http://www.pravst.unist.hr/kolegiji.php?p=153>

¹¹Pravni fakultet Univerziteta u Ljubljani, dostupno na: <http://www.pf.uni-lj.si/media/ucni.nacrt.mednarodno.gospodarsko.pravo.b2.2018.pdf>

¹² Silabus Pravnog fakulteta Univerziteta u Zagrebu, dostupno na: <https://www.pravo.unizg.hr/EJP/euwto>, https://www.pravo.unizg.hr/EJP/studiji_studi_es/pravo_eu_pred_sudovima

¹³<http://www.ius.bg.ac.rs/Studije/SilabusiPF2013.pdf?fbclid=IwAR2JL9O8tyKenkMxMfkavpVpyK073DJW2ZsYb5jhVeo4aPNargUABO7UTF>

¹⁴ Pravni fakultet Univerziteta u Rijeci, dostupno na: <https://pravri.uniri.hr/files/studiji/FPTD/opispredmetaftd.pdf>

¹⁵Pravni fakultet Univerziteta u Maastrichtu, dostupno na: https://www.pravo.unizg.hr/EJP/studiji_studies/pravo_eu_pred_sudovima, <https://www.rug.nl/rechten/education/international-programmes/llm/eu-trade-law>

Pored Prijedloga dodatne literature autora *Nicola de Luca*, Osnove evropskog kompanijskog prava, izvještaj konzorcijuma je predložio dijeljenje materije međunarodnog poslovnog prava na tri komponente: Bečku konvenciju o ugovorima o međunarodnoj prodaji robe, Investiciono pravo kao i pravo STO-a. Ovo struktuiranje sadržaja predmeta Međunarodnog poslovnog prava je dijelom uslovljeno drugim predmetima i njihovim tematskim/nastavnim sadržajem. U tom smislu, prvobitno uključene nastavne jedinice u okviru predmeta Medjunarodno poslovno pravo, koje se odnose na Arbitražno pravo i Pravo konkurencije, prema stanovištu konzorcijum izvjestaja je bilo potrebno isključiti iz sadržaja predmeta Međunarodnog poslovnog prava. Naime, njihovo kasnije tretiranje kroz samostalne pravne discipline je proizvelo za posljedicu njihovo supstutuisanje kroz jedinice koje se ne obraduju u okviru silabusa a to je oblast Investacionog prava.

Pored uobičajnih – tradicionalnih jedinica MPP-a, koje čine: Svjetska trgovinska organizacija (STO), Sporazum o osnivanju multilateralne trgovinske organizacije, Osnovni principi, Odnos GATT-a i STO, drugi multilateralni trgovinski sporazumi, Rješavanja sporova u STO, Spoljnotrvgovinska politika EU, i odnos WTO – EU, *stepen integrativnosti EU politike u odnosu na nivo integracije koji postize WTO* je značajan segment predloženog silabusa.¹⁶

Poseban fokus izmjenjenog MPP silabusa je na investicionom EU pravu. Potreba za Investicionim pravom kao značajnim segmentom silabusa Međunarodnog trgovinskog prava je proistekla, ne samo iz prijedloga konzorcijum partnera, već iz nekoliko dodatnih argumenata: 1) Značaja prava investicija u EU pravnom i ekonomskom prostoru,¹⁷ 2) Značaja

¹⁶Dok evropsko pravo zabranjuje carine između država članica, WTO podrazumijeva primjenu principa najpovlaštenije nacije i nastoji da postepeno smanji carine. Više vidjeti iz silabusa Pravnog fakulteta Univerziteta u Zagrebu, dostuono na: Silabus Pravnog fakulteta Univerziteta u Zagrebu, dostupno na: <https://www.pravo.unizg.hr/EJP/euwto>, https://www.pravo.unizg.hr/EJP/studiji__studies/pravo_eu_pred_sudovima. Takođe vidjeti: Commission v Italy EU: C: 1969: 29, br. 24/68, Humblot v Directeur des Services Fiscaux EU: C: 1985: 185, Br. 112/84, Commission v United Kingdom, EU: C: 1983: 202, 170/78

¹⁷ Evropska unija je jedna od tri glavna svjetska aktera u međunarodnoj trgovini. Sa 3457 milijardi eura razmjene, EU je ostvarila najviše trgovine u svijetu u 2018-oj godini. Statistika ukupne svjetskih trgovinskih prilika posmatrana kroz parametre uvoza i izvoza, podrazumijeva detaljnu analizu Evropske Unije kako na svjetskom tržištu, tako i odnosu na trgovinsko poslovanje država članica EU. Više pogledati na https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=International_trade_in_goods/hr: "Trgovina robom skupine zemalja EU-28 čini približno 15 % svjetske trgovine robom. Vrijednost međunarodne trgovine robom znatno je veća od vrijednosti međunarodne

proučavanja prava investicija za CG, 3) Nepostojanja drugog predmeta u nastavnom planu PF koji tretira pitanja investicija, ni na jednom od ciklusa studiranja. Činjenica da se međunarodno, ni EU investiciono pravo ne izučava ni na jednom nivou studija su u značajnoj mjeri opredijelili da se pet nastavnih jedinica ovog predmeta posveti upravo ovoj tematici.

Fokus silabusa na pitanje uređenja zajedničke trgovine EU- Common Commercial Policy,¹⁸ je nametnuto i činjenicom da je Lisabonskim ugovorom¹⁹ izvršeno prenošenje nadležnosti država članica na Uniju, te tako pojačan kapacitet i pozicija Unije da efikasno i efektivno kreira koherenti regulatorni režim stranih investicija.²⁰ Zajednička trgovinska politika EU proistekla iz Lisaboskog sporazuma, Uredba o ustanovljavanju tranzisionog režima za bilateralne investicione sporazume država članica i trećih država,²¹ i presuda Evropskog suda pravda je takođe uslovila i preispitivanja pa i potvrđivanje suprematije komunitarnog prava u odnosu na režim stranih ulaganja ustanovljenih bilateralnim investicionim sporazumima.

Isključiva nadležnost u području zajedničke trgovinske politike precizira da Unija zajedničkom trgovinskom politikom doprinosi postupnom ukidanju ograničenja u međunarodnoj trgovini, uravnoteženom razvoju svjetske trgovine,²² te carinskoj uniji koja podrazumijeva trgovinu robom i uključuje zabranu uvoznih i izvoznih carina izmedju država članica,²³ kao i uvođenje posebne zajedničke carinske tarife prema svim trećim državama.²⁴

trgovine uslugama (približno tri puta), što je posljedica prirode nekih usluga zbog koje je otežano njihovo pružanje preko granica.”

¹⁸https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=International_trade_in_goods/hr

¹⁹ Ugovor o Evropskoj uniji, član3, kao i Ugovor o funkcionisanju Evropske unije, Glava II kojom se ureduje oblast Zajednicke trgovinske politike.

²⁰ Cirić A., Cvjetković N., Karakteristike pravnog rezima stranih direktnih investicija u pravu EU, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu, (Broj 68, Godina LIII, 2014, str.680-681.

²¹ Uredba obezbeđuje balans između potrebe EU da ostvari efektivnu zaštitu svojih investitora i dovoljan regulatorni prostor za sprovođenje odgovarajuće politike.

²² Član 206 GLAVA II. Zajednička trgovinska politika.

²³ Član 28 UEU Ugovor o funkcionisanju EU. Zajednička trgovinska politika temelji se na jedinstvenim načelima, narocito u odnosu na „promjene carinskih stopa, sklapanje carinskih i trgovinskih sporazuma o trgovini robom i uslugama te komercijalnim aspektima intelektualnog vlasništva, direktna strana ulaganja i postizanje ujednačenosti mjera liberalizacije, izvoznu politiku i mjere za zaštitu trgovine poput onih koje se poduzimaju u slučaju dampinga ili subvencija“.

²⁴ Član 207 Ugovor o funkcionisanju EU: Zajednička trgovinska politika vodi se u kontekstu načela i ciljeva vanjskog djelovanja Unije. Usvajanje mjera za sprovodjenje zaje-

U naročitom fokusu ovog predmeta je tema BIT-ova kao instrumenta zaštite stranih investicija, kojima se investitorima omogućava da se zaštite od države domaćina. BIT-ovi kao međunarodni ugovori su otvorili pitanje odnosa prava Evropske unije i međunarodnog prava naročito ga sagledavajući kroz arbitražne odluke, kojima se prednost dala međunarodnom pravu, te tako problematizovala supremacija prava EU i njegov autonomni karakter. Tumačenje BIT-ova je u nadležnosti Suda pravde pa se njihova punovažnost – kao izvora prava, mora ocenjivati u skladu sa pravom EU, shodno temeljnim principima EU.²⁵

Primjena i uvodjenje u nastavu svjetski priznatog udžbenika za oblast međunarodnog poslovnog prava Folsom, R.H., Gordon, M. W., Spagnole, J.A., International Business Transactions, WestLaw²⁶ - -će u značajnoj mjeri odgovoriti na zakonom utvrđeni zahtjev koji se odnosi na praktičnu nastavu. Ovaj udžbenik po svakoj od nastavnih i podnastavnih tema predstavlja pravni problem - konkretnan *ad acta* predmet i studiju slučaja koji se analiziraju kao značajan segment proučavanja materije.

INFORMACIONA LISTA – MEĐUNARODNO TRGOVINSKO PRAVO

		Naziv predmeta: Međunarodno trgovinsko pravo		
Šifra predmeta	Status predmeta	Semestar	Broj ECTS kredita	Fond časova
	Obavezan	VI	6	4+1
<i>Studijski programi za koje se organizuje :</i> Akademске osnovne studije PRAVNOG FAKULTETA , pravni odsjek – PODGORICA, 2017/18 (studije traju 6 semestara, 180 ECTS kredita).				
<i>Usljerenost drugim predmetima:</i> ne				
Ciljevi izučavanja predmeta: Međunarodno poslovno pravo jeste naučna disciplina koja za predmet izučavanja ima odnose između privrednih subjekata koje karakteriše prisustvo elementa inostranosti. Sa sadržinskog aspekta, kurs je koncipiran tako da se kao osnovne oblasti izučavanja javljaju <i>Uvod u međunarodno poslovno pravo, Međunarodno kompanijsko pravo, Međunarodno ugovorno poslovno pravo, Arbitražno pravo, Pravo stranih ulaganja, i Pravo konkurenциje.</i>				
Ishodi učenja - Nakon što student položi ispit iz Međunarodnog poslovnog prava biće u mogućnosti da:				
1. Shvati međunarodni pravni okvir i EU pravni okvir u kojima se odvijaju poslovne transakcije između poslovnih subjekata,				

dnicke trgovinske politike je u nadležnosti Evropskog parlamenta i Savjeta. Uloga Komisije i Savjeta povodom pregovora, i osiguravanja uskladjenosti sporazuma sa politikom Unije, shodno pravilima Unije. Tema ovih jedinica su i trgovine uslugama i komercijalnih aspekata intelektualnog vlasništva kao i direktnih stranih ulaganja. Vijeće odlučuje jednoglasno ako ti sporazumi sadržavaju odredbe za koje je potrebna jednoglasnost pri donošenju unutarnjih pravila.

²⁵ Radovan Vukadinović, Štetno dejstvo arbitražnog rešavanja sporova iz internih sporazuma evropske unije o zaštiti stranih investicija na pravni poredak evropske unije, dostupno na: <http://ojs.ius.bg.ac.rs/index.php/anali/article/view/284>

²⁶ Međunarodni trgovački poslovi u sažetom obliku, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci i COLPI, Biblioteka prijevod, 1998. Korišćen na Pravnom fakultetu Univerziteta u Rijeci, od 1997 godine, kada je isti i preveden na hrvatski jezik.

Najbolje prakse u podučavanju prava EU – CABUFAL

2.	Razumije ulogu i značaj i međunarodnih organizacija u stvaranju i primjeni poslovnog prava, sa fokusom na EU kao <i>sui generis</i> poslovni aktera;
3.	Shvati ulogu STO-a i kao i njegov sistem rjesavanja sporova;
4.	Razluči ulogu države kao subjekta javnog i privatnog- poslovnog prava, i shodno tome shvati njenu <i>de iure negotii</i> i <i>de iure imperii</i> prirodu;
5.	Analizira aktuelne procese globalnog i EU poslovanja kroz procese harmonizacije i unifikacije poslovnog prava;
6.	Ovlada osnovama pojedinačnih ugovornih odnosa sa elementom inostranosti kao što su: sve vrste kupoprodaje, zastupanja, posredovanja, komisiona, špedicije, osiguranja, turizma, transporta, lizinga, faktoringa i franšizinga, u globalnom i EU kontekstu;
7.	Prepozna i uputi na specifičnosti prava stranih ulaganja, shvati njihov značaj u poslovnom pravu.

Sadržaj predmeta: Pohađanje kursa omogućava upoznavanje sa osnovnim institutima međunarodnog i EU poslovnog prava, kao i pozitivno-pravnim opredjeljenjima domaće legislative u domenu kompanijskog, trgovinskog, ugovornog, investicionog prava i prava STO-a. Propisani segment praktičnog obrazovanja, po svim nastavnim jedinicima, će biti inkorporisan u ovaj predmet, pa će po zavrsetku nastavnog i ispitnog procesa očekuje sticanje ne samo teorijskih već i praktičnih znanja.

Ime i prezime nastavnika i saradnika: Prof. dr Aneta Spaic

Metod nastave i savladanja gradiva: Predavanja, vježbe, oblici praktične nastave, konsultacije

PLAN RADA

Nedjelja i datum	Naziv metodskih jedinica za predavanja(P), vježbe (V) i ostale nastavne sadržaje (O);	
I	P/V/O	Uvodne napomene o predmetu i literaturi
II	P/V/O	Pojam, predmet, izvori, odnos sa drugim granama prava, sa narocitim fokusom na odnos sa pravnom EU.
III	P/V/O	Nova Lex mercatoria. Unifikacija MPP. Harmonizacija MPP. Harmonizacija ugovornog prava EU.
IV	P/V/O	Subjekti: Medjunarodne organizacije (od opseg znacaja, finansijske organizacije, o znacaju za Grupaciju Svjetske banke, regionalne ekonomske integracije), država (<i>de iure imperii</i> i <i>de iure negotii</i>), kompanije (Nacionalna, strana pravna lica, transnacionalne kompanije).
V	P/V/O	Svjetska trgovinska organizacija (STO). Sporazum o osnovanju multilateralne trgovinske organizacije. Osnovni principi. Odnos GATT-a i STO. Ostali multilateralni trgovinski sporazumi. Rjesavanja sporova u STO.
VI	P/V/O	Spoljnotrgovinska politika EU. WTO - EU.
VII	P/V/O	Međunarodni trgovinski ugovori: Ugovor o međunarodnoj prodaji robe – CISG.
VIII	P/V/O	Međunarodni trgovinski ugovori: Ugovor o međunarodnoj prodaji robe – CISG.
IX	P/V/O	Prateći ugovori međunarodnoj kupoprodaji. Finansijski lizing, faktoring i franšizing.
X	P/V/O	Kolokvijum
XI	P/V/O	Popravni kolokvijum
XII	P/V/O	Pravni okvir stranih investicija. Posebni oblici stranih ulaganja.
XIII	P/V/O	Nova generacija sporazuma. Multilateralni i bilateralni investicioni modeli
XIV	P/V/O	Rjesavanje specificnosti investicionih sporova. ICSID i druge investicione arbitraže
XV	P/V/O	Investiciono pravo EU. ESP. Achmea i drugi relevantni predmeti
XVI		Završni ispit
XVII		Ovjera semestra i upis ocjena
XVIII-XXI		Dopunska nastava i popravni ispitni rok

Obaveze studenta u toku nastave: Studenti su obavezni da pohađaju nastavu, učestvuju u debatama i izradi testova. Studenti koji izrade seminarски rad, po pravilu, javno ga brane, dok ostali studenti učestvuju u debati nakon prezentacije rada.

Konsultacije: Ponedjeljkom od 9-13 h

Opterećenje studenata	
Nedjeljno	U semestru
6 kredita x 40/30 = <u>8 sati</u>	Nastava i završni ispit: (8 sati) x 16 = <u>128 sati</u>
Struktura:	Neophodna priprema prije početka semestra (administracija, upis, ovjera): 2 x (8 sati) = 16 sati
4 sati predavanja	Ukupno opterećenje za predmet: 6 x 30 = 180 sati
1 sati vježbi	Dopunski rad za pripremu ispita u popravnom ispitnom roku, uključujući i polaganje popravnog ispita od 0 - 30 sati.
3 sati individualnog rada studenta (priprema za laboratorijske vježbe, za	

Aneta Spaić

kolokvijume, izrada domaćih zadataka) uključujući i konsultacije	Struktura opterećenja: 128 sati (nastava) + 16 sati (priprema) + 30 sati (dopunski rad)				
LITERATURA:					
A) Obavezna:					
1. Đurović, R.: Međunarodno privredno pravo, Beograd, 2004; 2. Vasiljević, M.: Trgovinsko pravo, Beograd, 2014; 3. Vukadinović, R: Međunarodno poslovno pravo, Kragujevac, 2012.					
B) Dodatna:					
4. Andre Feibig, EU Business Law, American Bar Association, 2016. 5. Beate Sjåfjell, Anja Wiesbrock, The Greening of European Business Under EU Law: Taking Article 11 TFEU Seriously, Routledge, 2015. 6. Nicola de Luca, European Company Law: Text, Cases and Materials, Cambridge University Press, 2017. 7. Gabriel Moens and John Trone, Commercial Law of the European Union, Springer, 2010. 8. Carić, S., Vilus, J., Šogorov, S: Međunarodno privredno pravo, Novi Sad, 2000; 9. Draškić, M., Stanivuković M: Ugovorno pravo međunarodne trgovine, Beograd, 2005; 10. Draškić, M: Međunarodno privredno ugovorno pravo, Beograd, 1990; 11. Đurović, R., Ćirić, A: Međunarodno trgovinsko pravo - Opšti deo, Niš, 2005; 12. Folsom, R.H., Gordon, M.W., Van Alstine, M.P., Ramsey, M.D: International Business Transactions: A Problem-Oriented Coursebook, 12 th and Documents Supplement for International Business Transactions, 2015; 13. Jankovec, I: Privredno pravo, Beograd, 1999; 14. Jovanović, N: Praktikum iz trgovinskog prava, Beograd, 1999; 15. Ljutić, B: Bankarsko i berzansko poslovanje, Beograd, 2004; 16. Mlikotin-Tomić, D: Pravo međunarodne trgovine, Zagreb, 1999; 17. Stojiljković, V: Međunarodno privredno pravo, Beograd, 2001; 18. Subotić-Konstantinović, N: Uvod u međunarodno privredno pravo, Beograd, 1999; 19. Šulejić, P: Pravo osiguranja, Beograd, 1997; 20. Varadi, T: Medjunarodno privatno pravo, Beograd, 2000.					
Oblici provjere znanja i ocjenjivanje: - Kolokvijum do 40 poena; - Interakcija i izrada seminarskog rada do 10 poena; - Završni usmeni ispit (ukupno gradivo) do 50 poena Prelazna ocjena se dobija ako se kumulativno sakupi najmanje 50 poena					
Ocjena	A	B	C	D	E
Broj poena ⁵⁾	90-100	80-89	70-79	60-69	50-59

Maja Kostić-Mandić

*

**NAJBOLJE NASTAVNE PRAKSE U OBLASTI
MEĐUNARODNOG PRIVATNOG PRAVA EVROPSKE UNIJE**

1. Uvod

Uvođenje detaljnijeg izučavanja međunarodnog privatnog prava Evropske unije u okviru predmeta Međunarodno privatno pravo, koje je pogotovo u 21. vijeku¹ u značajnoj mjeri unifikovano donošenjem većeg broja uredbi (regulativa) koje se odnose na međunarodno privatno pravo²,

* Prof. dr Maja Kostić Mandić je redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore.

¹ Nakon stupanja na snagu Ugovora o Evropskoj uniji (Lisabonski ugovor, konsolidovana verzija, [2012] OJ C 326/13), pravni osnov za nadležnost Evropske unije u ovoj oblasti je sadržan u članu 67 (4) i članu 81 Ugovora o funkcionisanju Evropske unije (konsolidovana verzija, [2012] OJ C 326/47)). Članom 81 je uspostavljen pravni osnov za usvajanje mjera koje imaju za cilj postizanje jedinstvenih pravila država članica u oblasti određivanja mjerodavnog prava i pitanja međunarodne nadležnosti, postupka i priznanja i izvršenja stranih sudskih odluka.

² U važnije propise koji po svom značaju i uticaju na uporedna prava nadilaze EU spadaju: Uredba br. 44/2001 o nadležnosti i o priznanju i izvršenju presuda u građanskim i trgovinskim stvarima (Uredba Brisel I), odnosno Uredba br. 1215/2012 o nadležnosti i o priznanju i izvršenju presuda u građanskim i trgovinskim stvarima (Izmijenjena Uredba Brisel I iz 2012), Uredba br. 2201/2003 o nadležnosti i o priznanju i izvršenju presuda u bračnim stvarima i stvarima roditeljske odgovornosti (Uredba Brisel II bis), Uredba br. 864/2007 o određivanju mjerodavnog prava za vanugovorne obaveze (Uredba Rim II), Uredba br. 593/2008 o određivanju mjerodavnog prava za ugovorne obaveze (Uredba Rim I), Uredba br. 4/2009 o nadležnosti, mjerodavnom pravu, priznanju i izvršenju odluka i o saradnji u stvarima u vezi sa obavezama izdržavanja, Uredba br. 1259/2010 o uvođenju pojačane saradnje u oblasti mjerodavnog prava za razvod i rastavu (Uredba Rim III), Uredba br. 650/2012 o nadležnosti, mjerodavnom pravu, priznanju i izvršenju presuda i autentičnih instrumenata u oblasti nasljeđivanja i stvaranja evropskog uvjerenja o nasljeđivanju (Uredba o nasljeđivanju – Uredba Rim IV), Uredba br. 1103/2016 o uvođenju pojačane saradnje u oblasti nadležnosti, mjerodavnog prava i priznanja i izvršenja odluka u stvarima bračnoimovinskog režima (Uredba o bračnoimovinskom režimu) i Uredba br. 1104/2016 o uvođenju pojačane saradnje u oblasti nadležnosti, mjerodavnog prava i priznanja i izvršenja odluka u stvarima imovinskih posljedica registrovanog partnerstva (Uredba o imovinskim posljedicama registrovanog partnerstva). U procesne izvore spadaju i: Uredba br. 1346/2000 o stečaju, Uredba br. 1206/2001 o saradnji između suda-va država članica u području izvođenja dokaza u građanskim i trgovinskim predmetima, Uredba br. 805/2004 o evropskom izvršnom nalogu, Uredba br. 1896/2006 kojom se uvođi postupak evropskog platnog naloga, Uredba br. 861/2007 o uvođenju evropskog postu-

na Pravnom fakultetu Univerziteta Crne Gore se poklapa sa početkom CABUFAL projekta, kao i sa objavljivanjem udžbenika³ za navedeni predmet, koji u značajnoj mjeri obrađuje i ovu materiju. Građanskopravni odnosi sa međunarodnim elementom u domenu kolizionopravnog regulisanja (oblast mjerodavnog prava) na ovom fakultetu izučavaju se isključivo u okviru predmeta Međunarodno privatno pravo, na trećoj godini studija, u okviru jednog semestra, sa fondom časova 60 (četiri časa predavanja nedjeljno i jedan čas vježbi), a na predmetu je angažovan jedan nastavnik, bez saradnika. Neka pitanja koja spadaju u građansko procesno pravo sa međunarodnim elementom pored međunarodnog privatnog prava obuhvaćena su i nekim drugim pravnim disciplinama (u prvom redu Građansko procesnim pravom i predmetima koji obuhvataju neke segmente rješavanja sporova putem međunarodnih trgovinskih arbitraža), dok se prava stranaca da stupaju u građanskopravne odnose, pa i prava državljana članica Evropske unije izučavaju samo na nivou opštih principa. Jedna od specifičnosti ove pravne discipline je i postojanje velikog broja međunarodnih ugovora, koji obavezuju i Crnu Goru i zemlje članice Evropske unije⁴.

2. Osvrt na Analizu nastavnog plana Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore sačinjenog od strane Pravnog fakulteta Univerziteta u Ljubljani – u dijelu koji se odnosi na Međunarodno privatno parvo

Smatramo nespornim da nastava pozitivnopravnog predmeta treba da bude okrenuta potrebama budućih pravnika. U Crnoj Gori se od 2014. godine primjenjuje Zakon o međunarodnom privatnom pravu Crne Gore⁵ (ZMPP) koji, u skladu sa članom 80 Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, ide ka usklađivanju nacionalnog prava sa pravom EU i u ovoj oblasti. Zakon predviđa primjenu prava EU na dva načina: ugrađivanjem odredaba propisa EU u nacionalno pravo u određenim oblastima i za određene vrste odnosa sa određenim izmjenama, ali i direktnim upućivanjem na pravo EU. U ovom drugom slučaju ZMPP izričito predviđa da se

pka za sporove male vrijednosti i Uredba br. 1393/2007 o dostavi u državama članicama, sudske i vansudske pismene u građanskim ili trgovinskim stvarima iz 2007. godine.

³ Maja Kostić-Mandić, Međunarodno privatno pravo, Univerzitet Crne Gore, Pravni fakultet, Podgorica, 2017.

⁴ Posebno su značajne "haške konvencije": <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions> (18.01.2019.).

⁵ Zakon o međunarodnom privatnom pravu ("Sl. list CG", br. 1/2014, 6/2014 - ispr., 11/2014 - ispr., 14/2014 i 47/2015 - dr. zakon).

tumačenje i primjena odredaba koje se odnose na ugovorne i vanugovorne obaveze vrši u skladu sa uredbama Rim I i Rim II⁶. U pogledu određivanja mjerodavnog prava za obaveze izdržavanja u potpunosti su preuzete odredbe Haškog protokola o mjerodavnom pravu za obaveze izdržavanja iz 2007. godine (koji je dio prava EU i na čiju primjenu upućuje Uredba o obavezama izdržavanja). Oblast nasljeđivanja je regulisana po uzoru na rješenja Uredbe Rim IV. U oblasti međunarodne nadležnosti, u značajnoj mjeri su preuzeta rješenja Uredbe Brisel I. S obzirom na naprijed navedeno, i činjenicu da se radi o jednom predmetu na nivou dodiplomskih studija, izučavanju međunarodnog privatnog prava EU je posvećena adekvatna pažnja, kao što je to navedeno i u Analizi koja je rađena na Pravnom fakultetu Univerziteta u Ljubljani, ali prvenstveno vodeći računa o materiji koja se danas primjenjuje u ovoj oblasti, u Crnoj Gori kao zemlji kandidatu za članstvo u EU. Tome ide u prilog i činjenica da u osnovnom udžbeniku⁷ koji se koristi u ovoj oblasti na Pravnom fakultetu UCG od 384 stranica osnovnog teksta⁸, na metodske jedinice koje u naslovu imaju pravo EU otpada oko 66 stranica⁹, dok je taj broj veći kada se tome dodaju i one metodske jedinice u okviru kojih se izučavaju instituti nacionalnog prava, a koji su preuzeti iz prava EU (npr. mjerodavno pravo za ugovore, vanugovorne obaveze, nasljeđivanje i izdržavanje) čime se dolazi do iznosa od oko 80 stranica i udjela od oko 21 % u izučavanju materije koja se odnosi na pravo EU.

Ideja navedena u Analizi da se, već sada, u okviru istog predmeta, eventualno, dodatno obrađuju i Uredba Brisel II bis, kao i Uredba o evropskom izvršnom nalogu, Uredba kojom se uvodi postupak evropskog platnog naloga i Uredba o uvođenju evropskog postupka za sporove male vrijednosti djelovala bi logično kada bi Crna Gora već bila članica EU, i/ili kada bi postojao veći fond časova, odnosno posebni predmeti na raznim nivoima studija u okviru kojih se obrađuju teme iz oblasti međunarodnog privatnog prava. U suprotnom, ionako smanjen broj časova posvećen osnovnim institutima i osnovnim teorijskim postavkama u cilju osavremenjivanja nastavnog plana uvođenjem izučavanja prava EU (jednog broja uredbi i sudske prakse Suda pravde EU), kao i okrenutost praksi kroz

⁶ Vidi članove 49 i 67 ZMPP-a.

⁷ Maja Kostić-Mandić, Međunarodno privatno pravo, Univerzitet Crne Gore, Pravni fakultet, Podgorica, 2017.

⁸ Misli se na tekst koji ne uključuje predgovor, recenzije, sadržaj, literaturu i priloge.

⁹ Procesno pravo EU - Brisel I (nadležnost, litispendencija, priznanje i izvršenje) obrađeno je na 11 strana, Uredba Rim I na 5 strana, Uredba Rim II na 15-tak strana, Uredba Rim IV na 6 strana i slično.

izučavanje pozitivnopravnih rješenja iz nacionalnog zakonodavstva i međunarodnih ugovora bi mogao dovesti do toga da nema dovoljno vremena za obrađivanje osnovnih postavki ove veoma složene discipline.

U nastavi se posvećuje pažnja mjerodavnom pravu EU i u onim oblastima gdje nisu preuzeta ta rješenja ZMPP-om, pa se, u manjoj mjeri, izučavaju i rješenja Uredbe Rim III i Uredbe o bračnoimovinskom režimu, jer one imaju univerzalnu primjenu (pravo mjerodavno prema ovim uredbama primjenjuje se i onda kada ono nije pravo neke države članice EU), pa se kao mjerodavno pravo može javiti i pravo Crne Gore. Takođe, obrađuje se veći broj međunarodnih konvencija donijetih pod okriljem Haške konferencije za MPP.

3. Primjena iskustava i rezultata treninga i studijskih posjeta u sklopu CABUFAL-a

U okviru projekta CABUFAL bili smo u prilici da učestvujemo u raznim oblicima obuke i razmjene iskustava u pogledu organizovanja i izvođenja nastavnog procesa na partnerskim institucijama. S obzirom na ograničenje vezano za dužinu ovog teksta, osvrnućemo se samo na iskustva kolega sa Iustinianus Primus Pravnog fakulteta iz Skoplja. Razmjena iskustava je bila od posebnog značaja jer i Makedonija i Crna Gora imaju nove zakone o međunarodnom privatnom pravu koji su djelimično izvršili recepciju prava Evropske unije u navedenoj oblasti, i zemlje su kandidati za članstvo u EU.

Na partnerskom fakultetu iz Makedonije postoji posebna katedra za Međunarodno privatno pravo. Ova materija se izučava na svim nivoima studija¹⁰, a u nastavni proces su uključena tri izvršioca (na PF UCG, kao što je već navedeno, postoji samo jedan, istoimeni predmet, na dodiplomskim studijama i jednim izvršiocem). Predmet na prvom stepenu je Međunarodno privatno pravo, na trećoj godini studija, sa 7 ECTS. Predmeti na drugom stepenu u okviru dva usmjerjenja obuhvataju i Međunarodno privatno pravo EU I i II, a na trećem stepenu – doktorskim studijama, na dva usmjerena izučava se Međunarodno privatno pravo intelektualne svojine.

¹⁰ <http://www.pf.ukim.edu.mk/wp-content/uploads/2017/12/Megjunarodno-privatno-pravo.pdf> (14.01.2019.); <http://pf.ukim.edu.mk/megjunarodno-pravo-i-odnosti-i-pravo-na-eu/> (14.01.2019.); <http://pf.ukim.edu.mk/wp-content/uploads/2018/05/10-11%20Medjunarodno%20pravo%20Pravo%20na%20EU.pdf>(14.01.2019.);<http://pf.ukim.edu.mk/wp-content/uploads/2018/05/3%20Pravo%20na%20intelektualna%20sopstvenost.pdf> (14.01.2019.).

Iz navedenog si vidi da su na Iustinianus Primus Pravnom fakultetu posebni predmeti Međunarodno privatno pravo EU i Međunarodno privatno pravo EU II, koji se na PF UCG izučava samo u određenoj mjeri, na osnovnim studijama, u okviru opšteg Međunarodnog privatnog prava. Upoređivanjem programa rada uočava se da se na PF UCG u okviru predmeta Međunarodno privatno pravo izučava materija obuhvaćena predmetom Međunarodno privatno pravo EU (uredbe: Brisel 1, Rim I i Rim II, kao i Haška konvencija o izboru suda (2005)¹¹, dok se od materije obuhvaćene predmetom Međunarodno privatno pravo EU II posebno ne izučava Uredba Brisel II bis, ali se zato, u kratkim crtama izučavaju: Uredba Rim III, Uredba o nasljeđivanju, i haške konvencije, koje obavezuju i Crnu Goru: Konvencija o zaštiti djece i saradnji u oblasti međunarodnog usvojenja (1993); Konvencija o nadležnosti, mjerodavnom pravu, priznanju, izvršenju i saradnji u pogledu roditeljske odgovornosti i mjera za zaštitu djece (1996) i Konvencija o međunarodnoj naplati potraživanja za izdržavanje djeteta i druge oblike izdržavanja porodice (2007).

4. Najbolje nastavne prakse/primjeri (i lična iskustva) u odgovarajućim oblastima prava Evropske unije

Prilikom koncipiranja inoviranog plana i programa (silabusa) za Međunarodno privatno pravo javila se nedoumica, prisutna kod svakog nastavnika MPP-a: koliko „duboko“ uči u materiju. S obzirom na ograničen fond časova, mi smo prednost dali cjelovitom i sistematskom prikazu osnovnih instituta u svim tradicionalnim oblastima MPP-a, ali i njihovom sadržaju pretočenom u pravne norme Crne Gore, Evropske unije i jednog broja zemalja, u odnosu na detaljniji teorijski i istorijski pristup. Ovaj model je primijenjen i u udžbeniku, uz detaljno navođenje izvora i literature kako na domaćem tako i na stranim jezicima.

Međunarodnom privatnom pravu EU posvećujemo posebne časove, nakon teorijske obrade osnovnih pravnih instituta, praćenih vježbama i praktičnom nastavom (posjetom advokatskoj kancelariji, odnosno, vježbama i simulacijama na fakultetu, uz pomoć demonstratora, advokatskog pripravnika).

S obzirom na ograničen broj časova predavanja i složenost materije, svi oblici nastave i vježbe su koncipirani tako da studenti prepoznaju situacije koje im mogu biti bliske i u kojima se i oni sami mogu naći. Uvijek najviše pažnje izazovu teme koje se odnose na porodične odnose, a

¹¹ <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions> (18.01.2019.).

od tema gdje se neposredno izlaže pravo EU izdvaja se mjerodavno pravo za potrošačke ugovore. Tako u okviru ove teme, studenti saznavaju zašto bi, na primjer Njemac, automobil marke „Golf“ kupio od danskog distributera, a ne u Njemačkoj, koje pravo može biti mjerodavno kada, na primjer, putem interneta naručuju određeni proizvod ili kada sa vebajta postavljenog u nekoj stranoj zemlji daunloduje muziku ili film ili uplaćuje hotelski smještaj; u kojim sve oblastima postoje direktive koje sadrže materijalnopravne norme i gdje mogu naći više informacija o tome; šta je autonomno tumačenje i šta ono podrazumijeva kod npr. pojma „usmjeravanja djelatnosti“ prema državi uobičajenog boravišta potrošača, kakav je značaj prinudnih propisa prava uobičajenog boravišta potrošača i drugo.

5. Ključni izazovi na planu podsticanja studenta da razumije ključne pravne pojmove, poziciju odgovarajuće oblasti prava Evropske unije u nacionalnom pravnom sistemu i odnos sa drugim granama prava

U nastavnom procesu koji se odnosi na MPP EU nastavnik mora da ima u vidu da predaje složenu materiju studentima od kojih neki još nisu položili ni predmete iz građanskopravne grupe (Obligaciono pravo i Stvarno pravo), dok uporedno sa predavanjima iz MPP-a imaju i predavanja iz Građansko procesnog prava. S obzirom na navedeno, u predavanjima nastavnik uvijek ukaže, u kratkim crtama i na osnovne pravne koncepte iz domaćeg materijalnog ili procesnog prava. Zatim, u mjeri u kojoj to materija dozvoljava elaboriramo neki jednostavan hipotetični primjer uz dodavanje međunarodnog elementa. Dalje, detaljno se bavimo tim pojmovima sa aspekta MPP-a, uz ukazivanje na neka uporednopravna iskustva koja su značajna ili su dovela do formulisanja određenih pojmove, kako u doktrini MPP-a, tako i u uporednom zakonodavstvu (npr. domicil/uobičajeno boravište prodavca, kao tačka vezivanja ili klauzule odstupanja od mjerodavnog prava¹²). Naredni korak je elaboriranje pozitivnopravnih rješenja u pravu Crne Gore, prvenstveno na osnovu Zakona o međunarodnom privatnom pravu, a najčešće je to direktno povezano sa pravom EU, čija rješenja su recipirana ovom kodifikacijom. Prethodno, obrađuju se izvori MPP EU, kao i pravo EU kao izvor MPP-a Crne Gore.

¹² Polazi se od švajcarske generalne klauzule odstupanja, a detaljnije se izučavaju klauzule odstupanja, koje su našle su mjesto i u pravu Evropske unije: u domenu mjerodavnog prava za ugovore (Uredba Rim I), vanugovorne obaveze (Uredba Rim II), izdržavanje (Haški protokol), nasljeđivanje (Uredba Rim IV), bračnoimovinski režim i imovinske posljedice registrovanog partnerstva.

Power point prezentacijom koja prati izlaganje navedene metodske jedinice posebno se izdvajaju procesne, kolizione i uredbe koje obuhvataju obje oblasti. Ovo može, na prvi pogled djelovati kao nepotrebno i očigledno, ali iskustvo ovog nastavnika pokazuje da jedan broj studenata ne pokazuje sklonost ka logičkom razmišljanju i da svako pitanje koje imalo odstupa od teza eksplisitno navedenih u udžbenicima za njih predstavlja izazov.

Kada nastavnik stekne utisak da studenti razumiju osnovne pojmove i da u interakciji i sami mogu da navedu/osmisle jednostavan primjer kojim bi opisali dati pojam/pojavu, i nakon što su odradene vježbe i praktična nastava (od čega jedan dio u advokatskoj kancelariji, a jedan dio na fakultetu, uz učešće demonstratora koji je postdiplomac i advokatski pripravnik), prelazimo na komentarisanje prakse Suda pravde EU (prethodno su studenti upoznati sa ulogom ovog suda i značajem ujednačenog tumačenja¹³ i stvaranjem autonomnih pojmove u pravu EU)¹⁴. Obuhvaćena su prethodna mišljenja ovog suda u domenu primjene Uredbe Brisel I (tačnije, sistema Brisel I)¹⁵, za norme neposredne primjene¹⁶, mjerodavno pravo: za lično ime¹⁷, za pravno lice¹⁸, za potrošačke ugovore i ugovore o radu¹⁹ i za vanugovorne odnose²⁰.

¹³ ECJ, slučaj 12/76, *Industrie Tessili Italiana Como v Dunlop AG* [1976] ECR 1473.

¹⁴ To faktički znači da je tumačenje određenog pitanja koje je dao Sud pravde EU a koje se odnosilo na značenje određenog instituta, iz, na primjer, Uredbe Brisel I (ili Briselske konvencije) najčešće primjenjivo i za istovjetne institute sadržane u odredbama uredbi o mjerodavnom pravu za obligacione odnose. Pored ovog opštег pravila, ima i slučajeva da preambula jedne uredbe upućuje na usklađeno tumačenje određenih pojmove iz različitih instrumenata. Tako, npr., tačka 24 Preambule Uredbe Rim I predviđa da pojam usmjerene djelatnosti kod potrošačkih ugovora treba usklađeno tumačiti sa Uredbom Brisel I.

¹⁵ ECJ, slučaj C-7/98, *Krombach v. Bamberski* (2000) ECR I-1935; CJEU, slučaj C-54/99, *Eglise de Scientologie* (2000) ECR I-1335; CJEU, slučaj C-36/02, *Omega* (2004) ECR I-9609, CJEU, slučaj C-281/02, *Owusu v. Jackson* (2005) ECR I-1383.

¹⁶ ECJ, slučaj C-381/98, *Arblade* ECR I-9305; CJEU, slučaj C-281/02, *Ingmar* (2005) ECR I-1383.

¹⁷ CJEU, slučaj C-148/02, *Avello v. Belgium* (2003) ECR I-11613; CJEU, slučaj C-353/06, *Grinkin-Paul*, (2008) ECR I-7639; CJEU, slučaj C-208/09, *Sayn-Wittgenstein*, CJEU, slučaj C-391/09, *Runevič-Vardyn*,

¹⁸ ECJ, slučaj C-81/87, *Daily Mail* (1988) ECR 5483; ECJ, slučaj C-212/97, *Centros* (1999) ECR I-1459; ECJ, slučaj C-208/00, *Überseering*.

¹⁹ CJEU, slučaj C-464/01, *Johann Gruber v. Bay Wa AG*; CJEU, slučaj C-585/08, *Peter P-mmer v. Reederei Karl Schlüter GmbH & Co KG*; CJEU, slučaj C-144/09, *Hotel Alpenhof v. Mr. Heller*

CJEU, slučaj C-29/10, *Koelzsch v. Luxembourg*; CJEU, slučaj C-384/10, *Voogsgeerd v. Navimer*.

²⁰ ECJ, slučaj C-21/76, *Handelskwekerij G. J. Bier v. Mines Potasses d'Alsace* [1976] ECR 1735; ECJ, slučaj C-68/93, *Fiona Shevill and others v. Press Alliance SA* [1995]

6. Uvođenje odgovarajuće oblasti prava Evropske unije u crnogorski pravni i obrazovni sistem: trenutno stanje, izazovi i perspektive

Crnogorsko međunarodno privatno pravo je već u velikoj mjeri "evropeizirano" usvajanjem ZMPP-a i potvrđivanjem haških konvencija. U narednom periodu, kako se bude približavalo vrijeme pristupanja Crne Gore EU razmotriće se amandmansko djelovanje na tekst kodifikacije MPP-a, u oblasti koju uređuje Uredba Brisel II bis, a koliko nam je poznato, već se radi na izmjenama Zakona o parničnom postupku²¹ koje će reflektovati rješenja uredbi o evropskom platnom nalogu, evropskom izvršnom nalogu i sporovima male vrijednosti.

U ovom trenutku nije moguće obuhvatiti izučavanje navedenih tema u okviru predmeta Međunarodno privatno pravo na dodiplomskim studijama, što će, naravno, biti slučaj kada zemlja postane članica EU. Prethodno, propuštena je izvrsna prilika da se do pristupanja Crne Gore EU kao poseban predmet izučava Međunarodno privatno pravo EU, jer je u vrijeme reakreditacije izvršene 2016. godine tadašnje rukovodstvo UCG imalo generalan stav da se osim uvodnog, opšteg predmeta o pravu EU, pojedini segmenti izučavaju u okviru matičnih disciplina, i da se ne vrši disperzija predmeta koji bi izučavali pojedine segmente prava EU na raznim ciklusima, kao ni u vidu izbornih predmeta.

U perspektivi smatramo da bi prilikom naredne promjene kurikuluma trebalo omogućiti detaljnije izučavanje MPP EU. Ovo bi se moglo postići na dva načina: razdvajanjem predmeta Međunarodno privatno pravo na prvom stepenu studija na dva predmeta: Međunarodno privatno pravo i Međunarodno privatno procesno pravo, čiji bi ukupan fond časova bio najmanje 80 (u odnosu na postojeći koji je 60) ili uvođenjem posebnog predmeta Međunarodno privatno pravo EU na drugom stepenu studija. Takođe, nužno bi bilo da se predmetnom nastavniku odobri i formalno angažovanje demonstratora na navedenom predmetu, a da se u perspektivi stvaraju uslovi za angažovanje saradnika na srođnoj grupi predmeta, koja će obuhvatati i Međunarodno privatno pravo. Veći fond časova, odnosno posebni predmet bi omogućio i praktičnu

ECR I – 415; ECJ, slučaj C-364/93, *Marinari v Lloyd's Bank*, [1995] ECR I-2719; ECJ, slučaj C-51/97, *Réunion Européenne v Spliethoff's Bevrachtingskantoor*, [1998] ECR I-6511.

²¹ Zakon o parničnom postupku ("Sl. list RCG", br. 22/2004, 28/2005 - odluka US i 76/2006 i "Sl. list CG", br. 47/2015 - dr. zakon, 48/2015, 51/2017, 75/2017 - odluka US i 62/2018 - odluka US).

Najbolje prakse u podučavanju prava EU – CABUFAL

nastavu, kao i vježbe u okviru kojih bi se veća pažnja posvetila ospozljavanju studenata da sami obrazlažu stavove iz odluka Suda pravde EU, uz primjenu dodatne literature²² u vidu zbirke odluka ovog suda.

Informacija za studente i plan rada - Međunarodno privatno pravo

Naziv predmeta:		Međunarodno privatno pravo			
Šifra predmeta	Status predmeta	Semestar	Broj ECTS kredita	Fond časova	
		obavezan	VI	8	4+1
<i>Studijski programi za koje se organizuje : Osnovne akademske studije na Pravnom fakultetu</i>					
<i>Uslovljenost drugim predmetima: ne</i>					
<i>Ciljevi izučavanja predmeta - Upoznavanje studenata sa osnovnim konceptima međunarodnog privatnog prava u oblastima: određivanja mjerodavnog prava, međunarodne nadležnosti, priznanja i izvršenja stranih sudskeh odluka i prava stranaca da stupaju u građanscopravne odnose</i>					
<i>Ime i prezime nastavnika i saradnika: Prof. dr Maja Kostić-Mandić</i>					
<i>Metod nastave i savladanja gradiva: Predavanja, vježbe, oblici praktične nastave, konsultacije</i>					
PLAN RADA					
Nedjelja i datum		<i>Naziv metodskih jedinica za predavanja(P), vježbe (V) i ostale nastavne sadržaje (O); Planirani oblik provjere znanja(PZ: domaći zadaci, kontrolni testovi, kolokvijumi,)</i>			
I – ¹⁾	P/V/O/Pz ²⁾	Uvodne napomene o predmetu i literaturi			
II-	P/V/O/Pz	Pojam i predmet međunarodnog privatnog prava, odnos sa drugim granama prava, izvori (uključujući pravo EU)			
III-	P/V/O/Pz	Kolizione norme, problem kvalifikacije, tumačenje (uključujući pravo EU), saznanje i dokazivanje stranog prava			
IV-	P/V/O/Pz	Uzvraćanje i upućivanje, opšta klauzula odstupanja, javni poredak, norme neposredne primjene (uključujući pravo EU)			
V-	P/V/O/Pz	Međunarodna sudska nadležnost (uključujući Uredbu Brisel I)			
VI-	P/V/O/Pz	Građanski postupak sa stranim elementom, priznanje i izvršenje stranih sudskeh odluka (uključujući Uredbu Brisel I, Uredbu Rim IV i Uredbu o izvođenju dokaza)			
VII-	P/V/O/Pz	Međunarodne trgovinske arbitraže			
VIII-	P/V/O/Pz	Kolokvijum			
IX-	P/V/O/Pz	Popravni kolokvijuma			
X-	P/V/O/Pz	Prava stranaca, tačke vezivanja, mjerodavno pravo za statusne odnose fizičkih i pravnih lica (uključujući pravo EU)			
XI-	P/V/O/Pz	Mjerodavno pravo za ugovore (uključujući Uredbu Rim I)			
XII-	P/V/O/Pz	Mjerodavno pravo za delikte (uključujući Uredbu Rim II)			
XIII-	P/V/O/Pz	Mjerodavno pravo za stvarnopravne odnose i za nasljeđivanje (uključujući Uredbu Rim IV)			
XIV-	P/V/O/Pz	Mjerodavno pravo za porodične odnose (uključujući Uredbu Rim III i Uredbu o bračnoimovinskom režimu)			
XV-	P/V/O/Pz	Priprema za ispit			
XVI-		<i>Završni ispit</i>			
XVII-		<i>Ovjera semestra i upis ocjena</i>			
XVIII-XXI-		<i>Dopunska nastava i popravni ispitni rok</i>			
<i>Obaveze studenta u toku nastave: Prisustvo i aktivno učešće u nastavi</i>					

²² C. Jessel-Holst, H. Sikirić, V. Bouček, D. Babić, Međunarodno privatno pravo – zbirka odluka Suda Evropske unije, Narodne novine, Zagreb, 2014.

Maja Kostić-Mandić

Konsultacije: Ponedjeljkom od 9-13 h										
Opterećenje studenta u časovima:										
<u>nedjeljno³⁾</u>	<u>u semestru⁴⁾</u>									
Predavanja:	Nastava i završni ispit: 85 sati									
Vježbe:	Neophodne pripreme (administracija, upis, ovjera prije početka semestra): 10 sati									
Ostale nastavne aktivnosti:	Ukupno opterećenje za predmet : 120 sati									
Seminarski radovi	Dopunski rad: 25 sati									
Individualni rad studenata	Struktura opterećenja: 85 sati (nastava) + 10 (priprema) + 25 (dopunski rad)									
Osnovna literatura:										
Maja Kostić-Mandić, Međunarodno privatno pravo, Pravni fakultet Univerziteta Crne Gore, Podgorica, 2017.										
Opšta literatura:										
-Varadi, Bordaš, Knežević, Pavić, Međunarodno privatno pravo, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2012.										
-Maja Stanivuković, Mirko Živković, Međunarodno privatno pravo (opšti deo), Službeni glasnik, Beograd, 2015.										
-Maja Stanivuković, Petar Đundić, Međunarodno privatno pravo (posebni deo), Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Novi Sad, 2008.										
-Krešimir Sajko, Medunarodno privatno pravo, 5. izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Narodne novine, Zagreb, 2009.										
-Davor Babić, Christa Jessel-Holst, Međunarodno privatno pravo – zbirka unutarnjih, europskih i međunarodnih propisa, Narodne novine, GIZ, Zagreb, 2011.										
-Michael Bogdan, Concise Introduction to EU private international law, Europa law publishing, Groningen, 2012.										
-Geert Van Calster, European Private International Law, Hart Publishing, Oxford and Portland, 2013.										
Oblici provjere znanja i ocjenjivanje:										
Oblici provjere znanja su kolokvijum, popravni kolokvijuma, završni ispit i popravni ispit (sve u usmenoј formi) i ispit u avgustovskom roku.										
Ocenjuju se:										
- Kolokvijum – do 60 poena										
- Učešće u oblicima praktične nastave – do 5 poena										
- Završni ispit – do 35 poena										
- Prelazna ocjena se dobija ako se kumulativno sakupi najmanje 50 poena										
Ocjena	A	B	C	D	E					
Broj poena ⁵⁾	90-100	80-89	70-79	60-69	50-59					
Posebne naznake za predmet:										
Pored opštih instituta međunarodnog privatnog prava (MPP), novi program se u značajnoj mjeri bavi i MPP-om Evropske unije (EU), čija su rješenja preuzeta novim crnogorskim Zakonom o međunarodnom privatnom pravu (ZMPP). Novi ZMPP eksplicitno predviđa da se u oblasti mjerodavnog prava za ugovorne i vanugovorne obaveze sa prekograničnim elementom direktno primjenjuje pravo EU (odredbe zakona se tumače i primjenjuju u skladu sa uredbama br. 593/2008 i 864/2007 - Rim I i Rim II). Takođe, za mjerodavno pravo za nasljeđivanje i obaveze izdržavanja primjenjuju se preuzeta rješenja iz prava EU, a u oblasti međunarodne nadležnosti direktno se preuzimaju rješenja prava EU.										
Na osnovu inoviranog programa obrađuje se i najznačajnija praksa Suda pravde Evropske unije.										
U skladu sa navedenim, proširena je i lista literature izvorima posvećenim MPP EU.										

Velibor Korać*

NOTARSKO PRAVO -POKUŠAJ „EVROPEIZACIJE“ KURIKULUMA-

1. Uvod

Stalni proces pravnog ujednačavanja u Evropi ne može da zaobiđe ni notarsku profesiju. Međutim, notarska profesija, djelatnost notara i njihove funkcije, kao što je slučaj i sa ostalim profesijama koje direktno ili indirektno učestuju u vršenju pravosuđa, nije jedinstveno regulisana pravom Evropske unije i nije u nadležnosti regulisanja nadležnih tijela ove regionalne organizacije. Iako je poznato da ne postoji jedinstveni notarijat u Evropi, kao i da osnivački ugovori, kao sastavni djelovi tzv. primarnog prava Zajednice, ne obuhvataju ovu materiju, zahtjevi za harmonizacijom ove oblasti odavno su postavljeni od strane notarskih organizacija, Evropske Komisije i Evropskog Parlamenta.

Uspostavljanje zajedničkog unutrašnjeg tržišta i efikasnije ostvarivanje osnovnih sloboda u zemljama članicama EU neminovno je dovelo do potrebe za stvaranjem nekog vida jedinstvene pravne regulative na evropskom nivou, jer djelatnost notara, poslovi i funkcije koje obavljaju, sve češće u sebi sadrže međunarodne elemente. Tako je, na primjer, Konferencija notarijata Evropske unije donijela još 1995. godine Kodeks evropske notarske deontologije (*Code Européen de déontologie notariale*), koji predstavlja prvi pokušaj ujednačavanja standarda latinskog notarijata u okviru Evropske unije.¹

Europeizaciji ovog pravnog područja doprinijeće svakako i primjena doktrine implicitnih ovlašćenja (*implied power doctrine*) prihvocene u Lisabonskom ugovoru. Iako Ugovorom o funkcionisanju Evropske unije i Ugovorom o Evropskoj uniji područje notarskog prava nije u nadležnosti EU, već nacionalnih država, ipak je u tekstu Ugovora o funkcionisanju Evropske unije iz 2010. godine, preuzeta odredba nepri-

* Dr Velibor Korać je saradnik u nastavi na građanskopravnoj katedri Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore.

¹ Cilj donošenja ovih pravila nije bio da se mijenjaju pravila notarskog prava nacionalnih država, već da se u određenoj mjeri harmonizuje postupak i aktivnosti notara, kako bi se osigurala bolja zaštita korisnika notarskih usluga i van granica države porijekla. Vidi S. Zimmermann, A. Schmitz-Vornmoor, Javnobilježnička služba u Evropskoj uniji, Filozofija struke i trendovi razvoja, harmonizacija i ujedničavanje, Zbornik Pravnog Fakulteta u Zagrebu, 6/2009., str. 1120.

hvaćenog Evropskog ustava, kojom se određuju tzv. implicitna ovlašćena u okviru sudske saradnje u građanskim stvarima.² Naime, u članu 81 predviđeno je da Unija razvija sudsку saradnju u građanskim stvarima sa prekograničnim posljedicama, koja se temelji na načelu uzajamnog priznavanja presuda i odluka u vansudskim predmetima, a može podrazumijevati i utvrđivanje mjera za približavanje zakona i propisa država članica.³

2. Osvrt na analizu nastavnog plana Pravnog fakulteta sačinjenu od strane Pravnog fakulteta Univerziteta u Ljubljani

Zadnjom izmjenom modela studiranja na UCG, u nastavni plan i program osnovnih studija na Pravnom fakultetu uveden je, po prvi put, predmet Notarsko pravo. Pravni fakultet Univerziteta u Ljubljani je sačinio Analizu nedavno akreditovanog nastavnog plana i programa Pravnog fakulteta UCG u kome je istaknuto veliko poboljšanje u ostvarivanju cilja - njegove „evropeizacije“ u cjelini. U dijelu koji se odnosi na Notarsko pravo nije bilo preporuka za izmjenu, osim komentara da izmjene koje su već učinjene u dovoljnoj mjeri uvode evropski element u silabus ovog predmeta.

Međutim, smatram da je prisustvo „evropskog“ elementa u silabusu ovog predmeta potrebno dodatno pojačati, s obzirom na to da je proces europeizacije privatnog prava nezaustavljiv. Studentima u okviru kursa treba dati i praktične i teorijske alate, koji će im omogućiti da razumiju, analiziraju i da riješe probleme u međunarodnim odnosima naročito u oblastima koje se tiču notarskog prava. Student treba, nakon položenog ispita, da vrlada i materijalnim i procesnim aspektom notarskog prava, i da poznaje njegovu nacionalnu, regionalnu i evropsku dimenziju. Notari latinskog modela notarijata, koji je usvojen u državama članicama EU, dobili su u novije vrijeme proširene nadležnosti u obligacionom, naslijednom, porodičnom i privrednom pravu, a posebno je njihova uloga značajna u sačinjavanju pravnih poslova koji se odnose na raspolaganje pravima na nepokretnostima. Notarska djelatnost u međunarodnim odnosima i izvori međunarodnog privatnog notarskog prava su od nesporognog značaja, imajući u vidu da su se evropski notari obavezali na evropsku pravosudnu poli-

² Vise M. Holterman, The Importance of Implied Powers in Community Law, LL.M. Thesis in European Law, RijksUniversiteit Groningen 2005, str. 27 i dalje.

³ Evropski Parlament i Savjet mogu u skladu sa redovim zakonodavnim postupkom, kad je to potrebno za pravilno funkcionisanje unutrašnjeg tržišta, utvrditi mjere kojima će, pored ostalog, obezbijediti uzajamno priznanje i izvršenje presuda i odluka u vansudskim predmetima, prekograničnu dostavu tih akata i uskladenost pravila koja se primjenjuju u državama članicama u pogledu sukoba zakona i nadležnosti.

tiku koja odgovara na socijalno ekonomске izazove, odnosno kao neko ko pruža pravnu uslugu, a istovremeno i odgovora na očekivanja građana i poslovnih subjekata u Evropskoj uniji. Statistika Evropske komisije pokazuje da više od 8 miliona Evropljana više ne živi u zemlji svog porijekla, da 2,5 miliona nepokretnosti pripada osobama koje žive u zemlji različitoj od one u kojoj se nepokretnost nalazi, da se svake godine pokreće 450000 ostavinskih postupaka sa međunarodnim elementom vrijednosti oko 123 milijarde eura, da je 13% novih brakova binacionalne prirode, da je 16 miliona međunarodnih parova u Evropskoj uniji, 20% registrovanih partnerstava u EU je binacionalne prirode.⁴ S tim u vezi oni u okviru svoje nadležnosti i u svojim područjima stručnosti odgovaraju na očekivanja građana EU, podržavaju medijaciju kao alternativni oblik rješavanja sporova, takođe, opet u okviru svojih nadležnosti, olakšavaju zasnivanje založnog prava u Evropskoj uniji.⁵

Takođe, jedan od prioriteta evropskih notara je i prekogranična saradnja, tj. svojevrsno međupovezivanje naročito u pravnim poslovima u vezi sa prekograničnim prometom nepokretnosti (*Eufides platforma*), kao povezivanje koje se tiče vođenja registara testamenata, bračnih ugovora, kao i Evropske potvrde o nasljeđivanju (ENRWA/ARERT).

3. Primjena iskustava i rezultata treninga, kao i studijskih posjeta u okviru CABUFAL-a

Može se konstatovati da gostujući predavači sa partnerskih institucija, u okviru treninga održanih na Pravnom fakultetu, nisu dali neposredan doprinos, ako se ima u vidu evropeizacija na planu izučavanja notarskog prava. Glavne razloge za to treba tražiti u temama koje su na treninzima obrađivane, a koje nisu imale dodirnih tačaka sa predmetom izučavanja notarskog prava, kao i u područjima naučnog interesovanja predavača, koja se nisu odnosila na notarsko, štaviše, često ni na građansko pravo kao cjelinu (porodicu prava).⁶ Slična stvar se može reći i za studijske posjete u kojima je autor ovih redova učestvovao i predavanja kojima je prisustvovao, sa izuzetkom posjete Evropa Institutu u Sarlandu. Prisustvo predavanjima koje su držali neki predavači sa Evropa Instituta je, u odre-

⁴ Vidi http://www.notaries-of-europe.eu/plan2020/pdf/CNUE_Brochure2020_WEB_En.pdf (15/01/2019).

⁵ Evropska unija je donijela Direktivu o kreditima za potrošače u vezi sa nepokretnostima namijenjenim za stanovanje sa ciljem ustanovljavanja tržišta hipotekarnih kredita u Evropi sa velikim stepenom zaštite potrošača.

⁶ Ovdje se, razumije se, govori o treninzima i predavanjima kojima je autor prisustvovao.

đenoj mjeri, dalo specifičan usko stručni doprinos, kao i doprinos na planu metodologije izvođenja nastave.

Međutim, svakako treba imati u vidu posredan doprinos, kako treninga tako i studijskih posjeta u okviru CABUFAL projekta. On se ogleda u razmjeni iskustava između predavača na partnerskim institucijama i analizi najboljih nastavnih praksi. Ova iskustva će svakako doprinijeti unaprijeđenju kvaliteta nastavnog procesa na Pravnom fakultetu UCG. Po-red toga, uspostavljena saradnja među partnerskim institucijama predstavlja osnov za realizaciju budućih aktivnosti.

4. Najbolje nastavne prakse

Jedan od primjera dobre nastavne prakse, a u svjetlu evropeizacije kurilukuma predmeta Notarsko pravo, je program Međunarodno notarsko pravo na Pravnom fakultetu Univerziteta Lion III (*Master 2 Droit Notarial de l'Université Jean Moulin Lyon III*). Na kursu se, pored domaćeg, proučava i međunarodno privatno, pravo EU i evropsko pravo. Značaj se pridaje savladavanju metoda pronalaženja informacija i korišćenja baza podataka iz ovih grana prava, što ga čini jedinstvenim. Pored toga, izučava se proces kretanja, priznavanja i pravnih dejstava sudske odluke, notarskih i drugih pravnih akata, proučava se međunarodno pravo koje se tiče prometa prava na nepokretnostima, međunarodno pravo nasljeđivanja, pravna i poslovna sposobnost fizičkih i pravnih lica u međunarodnom kontekstu, međunarodno porodično pravo, međunarodno imovinsko porodično pravo itd.

Francuska, kao kolijevka modernog notarijata u Evropi, je na jedan drugi način takođe primjer dobre prakse. I to na planu podsticanja razvoje evropske dimenzije notarijata. Naime, Vrhovno Vijeće (*Conseil Supérieur du Notariat*), kao jedno od strukovnih udruženja u Francuskoj, Regionalno vijeće Apelacionog suda u Lionu i Pokret mladi notarijat (*Mouvement Jeune Notariat*) pokrenuli su inicijativu sa ciljem stvaranja novog tijela pri notarskoj profesiji u Francuskoj, tzv. Notarski centar Evropskog prava (*Centre Notarial de droit Européen*). Cilj ovog novoformiranog organa je da omogući svakom notaru stručno usavršavanje iz domena notarskih dužnosti, kako bi na što bolji način odgovorili zahtjevima klijenata u Evropskoj uniji, jer kako u Centru ističu, prelaz na evropsku dimenziju je postala obaveza za notarsku profesiju.⁷

⁷ <http://acenode.eu/beneficiar-dun-accompagnement-permanent/>

5. Neki predlozi izmjene nastavnog plana i programa na predmetu notarsko pravo koji doprinose njegovoj „evropeizaciji“

- Ključni izazovi na planu podsticanja studenta da razumije pravne pojmove, poziciju notarskog prava Evropske unije u nacionalnom pravnom sistemu i odnos sa drugim granama prava-

I.

Uvažavajući potrebu rasterećenja sudova od predmeta u kojima se ne odlučuje autoritativno o sporovima u materijalnopravnom smislu, crnogorski zakonodavac povjerio je notarima vođenje postupka za raspravljanje zaostavštine kao najčešćeg i najznačajnijeg oficijelnog i nekontencioznog vanparničnog postupka. S tim u vezi, u nastvnom planu za predmet Notarsko pravo, a u cilju njegove „evropeizacije“, je neophodno izvršiti potrebne izmjene kako bi se studenti upoznali sa novinama koje donosi sproveđene evropske regulative na području nasljeđivanja. Naime, prekogranično nasljeđivanje je olakšano donošenjem novih pravila EU, tačnije Uredbe o nasljeđivanju (EU) br. 650/2012,⁸ kao jednog od najvažnijih rezultata velikog i ambicioznog programa kodifikovanja međunarodno privatnog prava.⁹ Uredbom se reguliše nadležnost, tijela (sud ili notari) i postupak sproveđena nasljeđivanja sa međunarodnim elementom, a možda i najvažnije da se ovom Uredbom uvodi Evropska potvrda o nasljeđivanju. To je isprava koju nadležni organ (sud ili notar) izdaje nasljeđnicima, legatarima, izvršiocima testamenta i licima koja upravljaju zaostavštiom sa ciljem dokazivanja pravnog položaja. Evropska potvrda o nasljeđivanju se priznaje u svim državama članicima bez potrebe za bilo kakvim posebnim postupkom.¹⁰ Ova legislativa je od izuzetne važnosti za

⁸ Regulation (EU) No 650/2012 of the European Parliament and of the Council of 4 July 2012 on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and acceptance and enforcement of authentic instruments in matters of succession and on the creation of a European Certificate of Succession, Official Journal of the European Union L 201/107, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3_A32012R0650. Ova pravila se primjenjuju od 17. avgusta 2015. godine.

⁹ A. Davi, Introduction, u: A.-L. Calvo Caravaca, A. Davi, H.-P. Mansel (eds.), The EU Succession Regulation: A Commentary, Cambridge University Press 2016, str. 1.

¹⁰ D. Damascelli, D. Restuccia, V. Crescimanno, G. Liotta, C. A. Marcoz, C. Valia, A. Barone, Le certificat successoral européen : propositions opérationnelles, str. 155 i dalje, u: L'EUROPE POUR LES NOTAIRES LES NOTAIRES POUR L'EUROPE, formation 2015-2017; J. G. de Almeida, Le certificat successoral européen : quelques questions, str.

notare u Evropi, odnosno sve notare iz država članica Evropske unije, s obzirom na to da notari u većini zemalja vrše poslove kao povjerenici suda, odnosno dato im je dato u nadležnost da sprovode ostavinsku raspravu i donose rješenje o nasljeđivanju. Studentima, u potrebnoj mjeri, treba ukazati na novu regulativu Evropske unije koja se tiče nasljeđivanja (na mjerodavno pravo, nadležnost notara kao lica koje sprovodi ostavinski postupak, priznavanje izvršenja ili prihvatanje izvršivosti odluka i javnih isprava, na Evropsku potvrdu o nasljeđivanju).

II.

Važan segment notarske djelatnosti, posmatrajući sa aspekta „evropeizacije nastavnog plana“, su bračni režimi u međunarodnom kontekstu. Naime, studenti treba da razumiju mehanizme bračnih imovinskih režima u prisustvu stranog elementa. Notar sačinjava, u formi notarskog zapisa, bračni ugovor kojim se isključuje ili mijenja bračni imovinski režim regulisan pravom zemlje koje tek treba utvrditi. Pored toga, neophodno je poznавanje pravila na osnovu kojih se vrši automatsko priznavanje bračnog imovinskog režima, kao i procedure u slučaju da do priznavanje ne dođe.¹¹

Donošenjem Uredbe (EU) 2016/1103 od 24. juna 2016. o sprovođenju pojačane saradnje u području nadležnosti, mjerodavnog prava i priznavanja i izvršenja odluka u stvarima bračnoimovinskih režima¹² u 18 država članica¹³ olakšava se odlučivanje u stvarima bračnoimovinskog režima sa prekograničnim elementom. Naime, ova Uredba sadrži pravila po kojima se može utvrditi koji je sud odnosno notar nadležan,¹⁴ odnosno koje pravo je mjerodavno. Notar je kao povjerenik suda, prema Uredbi o

97 i dalje u: L'EUROPE POUR LES NOTAIRES LES NOTAIRES POUR L'EUROPE, formation 2015-2017; C. Budzikiewicz, Effects of the Certificate, u: A.-L. Calvo Caravaca, A. Davì, H.-P. Mansel (eds.), The EU Succession Regulation: A Commentary, Cambridge University Press 2016, str. 769 i dalje.

¹¹ Ovdje se, razumije se, ne govori o povredi tzv. teritorijalnog principa, jer notari u Crnoj Gori, kao uostalom i notari evropsko-kontinentalnog pravnog kruga, svoje službene dužnosti ne mogu vršiti van države i njihova djelatnost nije mobilna, tj. ne može se prenositi van državnih granica.

¹² Council Regulation (EU) 2016/1103 of 24 June 2016 implementing enhanced cooperation in the area of jurisdiction, applicable law and the recognition and enforcement of decisions in matters of matrimonial property regimes, dostupno na adresi <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32016R1103>

¹³ Vidi br. 11 Preamble.

¹⁴ Vidi br. 31 Preamble.

nasljeđivanju 650/2012, nadležan da odlučuje u stvarima bračnog imovinskog režima koje među sanasljednicima nisu sporne.¹⁵

III.

Akcenat treba staviti i na lica bez poslovne sposobnosti u međunarodnom privatnom pravu i pravu EU. Cilj je da se razumiju pravila mjerodavnog prava kojima se štiti maloljeto ili lice lišeno poslovne sposobnosti, kao i nadležno tijelo koje zahtijeva punovažno zastupanje. Ovo je naročito važno kod vršenja roditeljskog prava, zakonskog zastupanja, nasljeđivanja, kao i kod sticanja prava svojine i drugih stvarnih prava na nepokretnim stvarima. Takođe, treba ukazati na pravila kojima će biti riješena pravna dejstva instituta koji ne postoje u našem pravu (npr. *testamentum mysticum* ili *nondum conceptus*), kojima nekom licu može biti priznato svojstvo sticaoca (nasljednika) po pravilima koja ne važe u našem pravu.

IV.

Crnogorskim državljanima u inostranstvu država omogućava preventivnu pravnu (sudsku) zaštitu od strane lica koji nisu notari. Od pravila da je notarska djelatnost, odnosno obavljanje notarskih poslova, rezervisana isključivo za notare, i islučivo na teritoriji Crne Gore (teritorijalni princip), postoji izuzetak. Naime, Crna Gora vršenje funkcije preventivnog pravosuđa ostvaruje i preko konzularnih predstavnici, jer je vršenje notarskih poslova za lica crnogorskog državljanstva u inostranstvu povjereni konzularnim predstavnici. Zakonom je propisano da konzularno predstavništvo¹⁶ vrši poslove utvrđene Bečkom konvencijom o konzularnim odnosima, koja propisuje da konzularna funkcija obuhvata i djelovanje u svojstvu notara, tj. vršenje notarskih poslova.¹⁷

¹⁵ U slučaju kada se u ostavinskom postupku kao sporno javi pitanje podjele zajedničke imovine bračnih drugova, notar upućuje strane da pokrenu parnicu pred sudom države pred kojim je pokrenut postupak nasljeđivanja na snovu Uredbe (EU) br. 650/2012. Vidi čl. 4 Uredbe(EU) br. 2016/1103.

¹⁶ Čl. 29 Zakona o vanjskim poslovima, *Sl. list CG*, br.70/2017. Konzularna predstavnici Crne Gore u inostranstvu su: generalni konzulat, konzulat i konzularna agencija. U državi u kojoj ne postoji konzularno predstavništvo, konzularne poslove vrši ambasada na cijelom području države prijema.

¹⁷ Vidi čl. 5(f) Vienna Convention on Consular Relations (1963). Dostupno na adresi https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=III-6&chapter=3&clang=_en

V.

Evropezaciji notarijata doprinose i rješenja u vezi sa državljanstvom. Državljanstvo je donedavno bilo opšteprihvaćeni uslov za imenovanje notara u gotovo svim državama Evrope koje su prihvatile latinski model notarijata. To je i razumljivo jer se s pravom očekuje da će domaći državljeni, zbog javnopravne veze fizičkog lica sa državom, sa većom odanošću vršiti notarsku djelatnost kao specifičnu javnu službu. Međutim, u državama Evropske unije nakon niza presuda Evropskog suda pravde donijetih tokom 2011. godine državljanstvo više ne može biti uslov za bavljenje notarskom profesijom u državama članicama. Pošto je Sud zauzeo stav da notarska služba nije direktno povezana sa vršenjem javne vlasti, ubuduće ova profesija neće biti rezervisana samo za sopstvene državljanje. Svako dalje zadržavanje državljanstva kao uslova za imenovanje notara u zakonodavstvima država članica Evropske unije dolazi pod udar opšte odredbe o zabrani svake diskriminacije po osnovu državljanstva.¹⁸ Ubuduće će notari polaganjem zakletve izražavati lojalnost ne samo državi nego i Evropskoj uniji. Navedeno tumačenje Suda Evropske unije imalo je nesumnjivo *de lege ferenda* uticaja i na postojanje ovog uslova u našem zakonodavstvu.¹⁹

Evropski sud pravde je, odlučujući 2011. godine u postupku protiv nekoliko država članica EU (Austrija, Belgija, Francuska, Njemačka, Grčka i Luksemburg) koji je pokrenula Evropska komisija povodom nacionalnih propisa koji predviđaju da notar mora imati državljanstvo države u kojoj vrši djelatnost, što sprječava slobodu poslovnog nastanjivanja u drugim državama, propisanu članom 49 (bivši član 43) Ugovora o funkcionisanju Evropske unije, zaključio da notari ne obavljaju djelatnost koja je direktno i specifično povezana sa vršenjem javnih ovlašćenja.²⁰ U svakoj od šest presuda Sud je na gotovo identičan način obrazložio ovaj stav i u dispozitivu konstatovao da su sve tužene države propisivanjem

¹⁸ Član 18. Ugovora o funkcionisanju Evropske unije (raniji član 12. Ugovora EZ).

¹⁹ Vidi *V. Korać, Notari i notarski zapisi*, Podgorica 2018, str. 242. Naime, Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o notarima iz 2016. godine propisano je da, pored državljanina Crne Gore, za notara može biti imenovano i lice koje je državljanin države članice Evropske unije.

²⁰ CJEU, case C-47/08 *European Commission v Kingdom of Belgium*; CJEU, case C-50/08 *European Commission v French Republic*; CJEU, case C-51/08 *European Commission v Grand Duchy of Luxembourg*; CJEU, case C-53/08; *European Commission v Republic of Austria*; CJEU, case C-54/08 *European Commission v Federal Republic of Germany*; CJEU, case C-61/08 *European Commission v Hellenic Republic*. Presude su dostupne na adresi <http://curia.europa.eu/> (25.12.2018).

državljanstva kao uslova za pristup profesiji notara prekršile obaveze iz člana 43 Ugovora Evropske zajednice.²¹ Najvažniji argument tuženih država da notari vrše javna ovlašćenja zbog toga što sačinjavaju javne i izvršne isprave Sud nije prihvatio ističući da sačinjavanje ovih isprava od strane notara nije direktno i u dovoljnoj mjeri povezano sa vršenjem javne vlasti, jer toj ispravi prethodi pravni posao nastao voljom stranaka, a kad je u pitanju izvršna isprava traži se još i saglasnost dužnika da se podvrgne prinudnom izvršenju.²²

Iako se prepoznae tendencija rušenja latinskog notarjata, nakon stavova Evropske Komisije i presuda Evropskog suda pravde u mnogim zakonodavstvima sve se više zapaža težnja ka liberalizaciji i usmjeravanju notarijata u pravcu slobodne profesije. Takav smjer kretanja normativnog regulisanja u teoriji je otvorio pitanje da li notarijat spada u domen pravosuđa ili u oblast zajedničkog tržišta pružanja usluga.²³ Od odgovora na ovo pitanje zavisi da li će notarijat uređivati komunitarno pravo ili pravo država članica. Ako notarijat spada u područje pružanja usluga na slobodnom tržištu nadležnost za njegovo normativno regulisanje pripada organima Evropske unije, u suprotnom notarijat ostaje u legislativi država članica.

Stiče se utisak da je previše restriktivnim tumačenjem izuzetka vezanog za javnu službu Sud donekle prekoračio granice ovlašćenja iz Ugovora o Evropskoj uniji i Ugovora o funkcionalanju Evropske unije. U nastojanju da zaštiti osnovni princip jednakosti i zabrane diskriminacije po bilo kom osnovu, a posebno po osnovu državljanstva, te omogući funkcionisanje zajedničkog tržišta, Sud je čitavim nizom presuda sužavao radna mjesta koja se mogu, prema komunitarnom pravu, smatrati direktno i određeno povezanim sa izvršavanjem javnih ovlašćenja. Teško se pravnom argumentacijom može osporiti hibridni karakter latinskog notarijata. Kao javna služba on nastupa sa autoritetom države, bez obzira na to što je notari obavljaju kao slobodan poziv. Djelatnost vršenja javnih ovlašćenja ostaje svojevrsna produžena ruka države, povezana sa prerogativima vlasti.²⁴

²¹ Komisija je tužila pojedinačno šest država (Austriju, Belgiju, Francusku, Njemačku, Grčku i Luksemburg), a u postupku je u svojstvu umješača učestvovalo još najmanje 13 država, i to na strani Komisije dvije (Velika Britanija i Sjeverna Irska), a na strani tuženih (npr. Njemačke) 11 država (Bugarska, Češka, Estonija, Francuska, Letonija, Litvanija, Mađarska, Austrija, Poljska, Slovenija, Slovačka).

²² Vidi CJEU, case C-47/08 tač. 90-92 i 103; CJEU, case C-54/08 tač. 91-93 i 105; CJEU, case C-50/08 tač. 80-82 i 94; CJEU, case C-53/08 tač. 89-91 i 103.

²³ S. Zimmerman, A. Schmitz-Vornmoor, *op.cit.*, str. 1229.

²⁴ V. Korać, *op.cit.*, str. 238. Dakle, sa pravnoteorijskog stanovišta moglo bi se zaključiti da hibridni karakter latinskog notarijata nije doveden u pitanje bez obzira na praksu

Velibor Korać

Naziv predmeta:		NOTARSKO PRAVO						
Šifra predmeta	Status predmeta	Semestar	Broj ECTS kredita	Fond časova				
	Obavezni	VI	6	4P+1V				
<i>Studijski programi za koje se organizuje:</i> Osnovne studije – Privatnopravni modul								
<i>Uslovljenost drugim predmetima:</i> Nema uslova								
<i>Ciljevi izučavanja predmeta:</i> Upoznavanje studenata sa osnovnim pitanjima organizacije rada notara								
<i>Ime i prezime nastavnika i saradnika:</i> Doc. dr Ljiljana Kadić Prof. dr Zoran Rašović Prof. dr Radoje Korać Prof. dr Snežana Miladinović								
<i>Metod nastave i savladanja gradiva:</i> Predavanja, vježbe, pisanje notarskih akata								
SADRŽAJ PREDMETA								
I nedelja	Istorijski razvoj notarske službe. Ciljevi i značaj notarske djelatnosti.							
II nedelja	Modeli notarijata u Evropskoj uniji. Osnovna načela slobodnog notarijata evropsko-kontinentalnog tipa. <u>Kodeks notarske deontologije. Proces ujednačavanja, evropska regulativa od značaja za notarsku djelatnost, praksa CJEU.</u>							
III nedelja	Načela notarske djelatnosti							
IV nedelja	Pojam i izvori notarskog prava							
V nedelja	Organizaciono notarsko pravo							
VI nedelja	Djelatnost notara							
VII nedelja	Notarski akti (isprave)							
VIII nedelja	Forma i postupak sačinjavanja notarskih akata							
IX nedelja	Notarski akt kao javna i izvršna isprava							
X nedelja	Odgovornost notara							
XI nedelja	Sačinjavanje notarskog zapisa o pravnim poslovima							
XII nedelja	Nadležnost notara u naslednjem pravu							
XIII nedelja	Nadležnost notara u porodičnom pravu							
XIV nedelja	Nadležnost notara u obligacionom pravu							
XV nedelja	Nadležnost notara u stvarnom pravu							
XVII -XX nedelja	<i>Završni ispit, Popravni završni ispit</i>							
<i>Obaveze studenta u toku nastave:</i> Studenti su obavezni da pohađaju nastavu i rade kolokvijume								
<i>Literatura:</i> - Bikić, E., Povlakić, M., Suljević, S., Plavšić, M., Notarsko pravo, Sarajevo, 2013 ; - Đurđević, Dejan, Javnobeležnička delatnost, Beograd, 2014; - Pillebout, Jean-François, Yaigre, Jean, Droit professionnel notarial, Paris, 2015; - Trgovčević-Prokić, M., Ovlašćenja javnog beležnika, Beograd, 2007, - Bikić, E., Radović, M., Suljević, S., Notarijat u Crnoj Gori, Podgorica, 2010, - <u>Velibor Korać, Notari i notarski zapisи, Podgorica 2018,</u> - Sarah Torricelli-Chrif, La pratique notariale, source du droit, Doctorat & Notariat, Defrénois 2015								

Evropskog suda pravde i stavove Evropske Komisije. Prije bi se moglo reći da je na djelu politički zahtjev u pravcu ujednačavanja notarske službe u Evropskoj uniji, i to postepenim pomjeranjem latinskog notarijata prema anglosaksonskom konceptu notarske službe. Radi ostvarivanja tržišnih sloboda, efikasnijeg funkcionisanja unutrašnjeg tržišta i ukidanja barijera u pružanju usluga, insistira se na notarijatu kao slobodnoj profesiji. V. Korać, *op.cit.*, str. 242 i dalje.

Najbolje prakse u podučavanju prava EU – CABUFAL

Oblici provjere znanja i ocjenjivanje:

Seminarski rad	do 10 poena	
Vježbe	do 15 poena	Ocjene u zavisnosti od ukupnog broja poena
Klokviјum I (90-100)	do 25 poena	E (50-59); D (60-69); C (70-79); B (80-89); A
Završni ispit	do 50 poena	

Posebne naznake za predmet: nema

<i>Ime i prezime nastavnika koji je pripremio podatke:</i>
--

<i>Napomena:</i> nema

Ishodi učenja. Nakon što student položi ovaj ispit biće u mogućnosti da: prepozna značenje i objasni smisao najvažnijih instituta notarskog prava u pravnom sistemu i izdvoji i objasni osnovna načela uređenja notarske službe; Uoči tendenciju ujednačavanja notarskog prava na nivou strukovnih organizacija, sagleda uticaj evropskih pravnih kretanja na notarsku službu i perspektive notarijata u evropskom pravnom prostoru, prepozna smisao i duh pozitivnopravnih rješenja notarske djelatnosti; uporedi organizaciju notarske službe sa različitim modelima i rješenjima u stranim pravima; objasni najvažnije notarske poslove i notarske isprave; objasni svrhu notarske forme; objasni način sačinjavanja notarskog zapisa i prepozna osnovne karakteristike notarskog postupka; razlikuje formu notarskog zapisa i formu notarske solemnizacije; objasni nezavisan i nepristrastan odnos notara prema učesnicima notarskog postupka; prepozna različite aktivnosti notara u pojedinim granama porodice građanskog prava.